ΘΥΜΙΟΥ Δ. ΔΑΛΚΑ

ΛΕΙΒΑΔΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Γ'

Στὰ βορειοανατολικά της

ΑΘΗΝΑ 1985

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ΔΚΒΛ
22708
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ΘΥΜΙΟΥ Δ. ΔΑΛΚΑ

ΛΕΙΒΑΔΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Γ'

Στὰ βορειοανατολικά της

ΑΘΗΝΑ 1985

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Αριθ. Εισαγωγής
22708
Ταξινομικός Αρ.
938.914
Δ
ΚΕ: 1315

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

«...Στὸ χῶμα τοῦτο πάντ' ἀνθοῦνε
κι ἔχουν ἀθάνατη πνοὴ
καὶ μᾶς θαμπώνουν καὶ μᾶς μεθοῦνε
νεράϊδες, ἥρωες, θεοί....

Κ. Παλαμᾶς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὀρχομενὸς

«Πόλις ἐπιφανὴς καὶ αὕτη ἐς δόξαν».
Παυσανίας (9.34,5)

Στὰ προϊστορικὰ χρόνια. Ἑστία μύθου, ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Ὀρχομενός. Καὶ δὲν ἦταν μόνο τυλιγμένος μὲ τοὺς ὡραιότερους μύθους τῶν προγόνων μας, ὅπως οἱ Μυκῆνες, ἀλλὰ καὶ πολύχρυσος ἦταν, ὅπως ἐκεῖνες. Γοητεύεται κι αἰχμαλωτίζεται ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς τοῦ ἐπισκέπτη, σὰν βρεθεῖ καὶ περιπλανηθεῖ στοὺς θρυλικοὺς καὶ γεμάτους μυστήριο χώρους του καὶ στὰ θλιβερὰ ἀπομεινάρια τῆς παλιᾶς του δόξας.

Χτισμένος ἀρχικὰ στὴν πεδιάδα, μεταφέρθηκε ἀργότερα, γιὰ τὸν κίνδυνο ἀπὸ πλημμύρες, στὰ ριζὰ καὶ στὰ πλάγια τοῦ Ὑφάντειου, ὅπως ὀνομάζεται ἡ ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ βουνοῦ Ἀκόντιου. Γράφει σχετικὰ ὁ Στράβων: «Πρότερον μὲν οὖν οἰκεῖσθαι τὸν Ὀρχομενὸν φασιν ἐπὶ τῷ πεδίῳ ἐπιπολαζόντων δὲ τῶν ὑδάτων ἀνοικίσθαι πρὸς τὸ Ἀκόντιον ὄρος», (9.416, 42).

Ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἐποχὴ καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ, πολὺ πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο, ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς πλουσιότερες, πολυανθρωπότερες καὶ δυνατότερες πόλεις τῆς πατρίδας μας χάρη στὴν «εὔυδρη καὶ ἐριβώλακα», (στὴν πολύνερη κι εὔφορη), γῆ της, στὴν καλή της ὀχύρωση καὶ στὴ γεωγραφική της θέση. Βρισκόταν ἐπάνω στὸ δρόμο τῆς Κρίσας, τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Αὐλίδας, ἀπ' ὅπου διεξαγόταν τότε, τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας, γι' αὐτὸ κι ἐξελίχτηκε σὲ πόλη πολιτι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

σμοῦ, πλούτου καὶ χλιδῆς. Φωτεινὴ τροχιὰ διέγραψε στὰ προϊστορικὰ καὶ στὰ πρῶτα ἱστορικὰ χρόνια τῆς πατρίδας μας. Καὶ ὄχι μόνο τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ καιροὺς ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, ποὺ ἔφερε σὲ φῶς ἡ ἀνασκαφικὴ σκαπάνη τὸ μαρτυροῦν καὶ τὸ ἐπιβεβαιώνουν.

Πρωτεύουσα τοῦ προϊστορικοῦ κράτους τῶν Μινυῶν ὁ Ὀρχομενὸς στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ μακρινὰ ἦταν περίλαμπρη πόλη, σὰν τὶς σύγχρονες ὀνομαστὲς μεγαλουπόλεις τοῦ κόσμου. Κατεῖχε ἀρχικὰ τὶς γειτονικές του πόλεις Τεγύρα, Ἀσπληδόνα, Ἄλιμωνες, Ὑηττό, Κύρτωνες, Κορσεία, Ἀλὲς καὶ Λάρυμνα, μὰ κυριάρχησε, κατὰ καιρούς, καὶ στὴ Χαιρώνεια, τὴ Λεβαδειά, τὴν Κορώνεια, τὴν Ἁλίαρτο, τὴ Θήβα καὶ σ' ὅλη τὴ Βοιωτία κι ἀκόμα μέχρι τὰ νοτιανατολικὰ τῆς Θεσσαλίας, μὲ δεύτερο κέντρο ἐκεῖ τὴν Ἰωλκό.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ κάτω, στὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀκτινοβόλησε. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ 5ου αἰώνα Λέριος Φερεκύδης παρουσιάζει τὸν ἱδρυτὴ καὶ βασιλιὰ τῆς Πύλου Νηλέα νὰ βασιλεύει: «οὐ μόνον τῶν Πυλέων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Ὀρχομενῷ». Ἐνῶ ἐξάλλου ὁ περιηγητὴς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰώνα Παυσανίας μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι «τὸ ἀξίωμα τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐπὶ τοσοῦτον προῆκτο, (εἶχε τόσο αὐξηθεῖ), ὥστε καὶ Νηλεὺς Κρηθέως βασιλεύων Πύλου γυναῖκα ἔσχεν ἐξ Ὀρχομενοῦ Χλῶριν Ἀμφίονος τοῦ Ἰασίου». (9.36,8). Καὶ πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Χλῶρις δὲν ἦταν μόνο γυναίκα σπάνιας ὀμορφιᾶς, ἀλλὰ καὶ μητέρα τοῦ ξακουστοῦ γιὰ τὴ σύνεση καὶ εὐγλωττία ἥρωα τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου Νέστορα. Ὁ Νηλέας, πατέρας τοῦ Νέστορα, γιὰ νὰ τὴ νυμφευθεῖ εἶχε προσφέρει κατὰ τὴν Ὀδύσσεια, (λ. 282), «μυρία ἕδνα», ἀναρίθμητα γαμήλια δῶρα.

Ἡ συμμετοχὴ τέλος τοῦ Ὀρχομενοῦ στὴν πρώτη ναυτικὴ συμπολιτεία τῆς Καλαβρίας (τοῦ Πόρου) μᾶς βεβαιώνει, ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Ὀρχομενοῦ ἔφτανε κι ὡς τὸν Ἑλλήσποντο καὶ τὴ Μαύρη θάλασσα. Καὶ τοῦτο, γιατὶ ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, ὅπως καὶ ἡ ἀποδημία τοῦ Φρίξου καὶ τῆς Ἕλλης, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό, δὲν ἦταν μύθος, ἀλλά, κατὰ τὸν ἱστορικό μας Παπαρρηγόπουλο (Α. α, 47), «ἀναμφισβήτητοι ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ».

*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Πρῶτος οἰκιστὴς καὶ βασιλιὰς τοῦ Ὀρχομενοῦ φέρεται ὁ γιὸς τοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ Ἀνδρεύς, (1400 - 1350 π.Χ.), γι' αὐτὸ καὶ Ἀνδρηΐς ὀνομάστηκε ὁ τόπος στὴν ἀρχὴ καὶ Θεσσαλοαιολικὴ ἀποικία θεωρήθηκε ὁ Ὀρχομενός. Τρία μάλιστα χαρακτηριστικὰ τοπωνύμια δυτικὰ τῶν Τεμπῶν, (Μινύας, Ὀρχομενὸς καὶ Ἀλμωνία), θεωρήθηκαν πειστικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἀρχικὴ αὐτὴ προέλευση τῶν κατοίκων, (Ι.Ε.Ε., Α' 375).

Τὸν Ἀνδρέα διαδέχτηκε ὁ γιός του Ἐτεοκλῆς, (1350 - 1320 π.Χ.), ποὺ ἔχτισε τὸ ναὸ τῶν Χαρίτων, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, καὶ τὸν Ἐτεοκλῆ, ἐπειδὴ ἦταν ἄτεκνος, ὁ Φλεγύας, (1320 - 1310), ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Κορίνθιου Ἄλμου. Ὁ Φλεγύας σὲ μιὰ ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Δελφῶν σκοτώθηκε μαζὶ μὲ τοὺς ἀντρειωμένους του ὁπαδοὺς ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ Χρύσης, (1310 - 1300).

Ἐκεῖνος ὅμως, ποὺ ὁραματίστηκε καὶ δημιούργησε τὴ μεγάλη ἀκμὴ τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἦταν ὁ γιὸς τοῦ Χρύση, ὁ θρυλικὸς Μινύας, (1300 - 1275).

Τὸν Μινύα πάλι, ὅταν πέθανε, τὸν διαδέχτηκε ὁ ἥρωας γιός του Ὀρχομενός, (1275 - 1255). Ἔτσι ἀπὸ Ἀνδρηΐς, ποὺ λεγόταν ἀρχικὰ ἡ περιοχὴ τῆς βορειοδυτικῆς Κωπαΐδας, κι ἔπειτα Φλεγυαντίς, μετονομάστηκε σὲ Μινυάδα καὶ οἱ κάτοικοί της Μινύες καὶ τελικὰ σὲ Ὀρχομενία καὶ οἱ κάτοικοι Ὀρχομένιοι, (Παυσ. 9.34,6, Διόδ. 4,18 καὶ Στράβ. 9.400).

Στὴ διαδοχὴ τοῦ θρόνου ἀκολούθησαν ὁ Κλύμενος, (1255 - 1250), ποὺ σκοτώθηκε ἀπὸ τοὺς Θηβαίους σὲ μιὰ γιορτὴ τοῦ Ποσειδώνα στὸν Ὀγχηστὸ τῆς Ἁλιάρτου, ὁ Ἐργῖνος, (1250 - 1225), ποὺ ἐκδικήθηκε τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του κι ἔκαμε φόρου ὑποτελεῖς τοὺς Θηβαίους, οἱ ἀδελφοὶ Τρυφώνιος καὶ Ἀγαμήδης, (1225 - 1214), ποὺ ἦταν καὶ ἀρχιτέκτονες καὶ ἱδρυτὲς τοῦ μαντείου τῆς Λειβαδιᾶς, καὶ τέλος ὁ Ἀσκάλαφος καὶ Ἰάλμενος, (1214 - 1194), ποὺ ὁδήγησαν τοὺς Ὀρχομένιους πολεμιστὲς στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο.

Ὁ Ὅμηρος τόσο στὴν Ἰλιάδα, (13.511), ὅσο καὶ στὴν Ὀδύσσεια, (λ. 283), ὀνομάζει τὸν Ὀρχομενὸ Μινύειον, γιὰ νὰ τὸν ξεχωρίσει ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ τῆς Ἀρκαδίας.

Οἱ Μινύες, ἀρχαιότατος λαὸς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καθαρῶς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἤκμασαν μετὰ τοὺς Λέλεγες καὶ πρὶν ἀπὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τοὺς Μυκηναίους. Εἶναι ἀδέβαιη ἡ προέλευσή τους. Ἄλλοι ὑποθέτουν ὅτι ἡ καταγωγή τους ἦταν ἀπὸ τὴν Ἰωλκό, ἀπ' ὅπου τοὺς ἔδιωξαν οἱ Φλεγύες κι ἐγκαταστάθηκαν στὸν Ὀρχομενὸ προτοῦ νὰ εἰσβάλουν οἱ Βοιωτοί. Ἄλλοι παραδέχονται ὅτι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἄλλοι ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία (Καρία), κι ἄλλοι τέλος πιστεύουν τὸ ἀντίθετο, ὅπως ὁ Στράβων, ποὺ τοὺς θεωρεῖ αὐτόχθονες καὶ γράφει «ἐντεῦθεν, (ἀπὸ τὸ Βοιωτικὸ Ὀρχομενό), ἀποικῆσαι τινὰς τῶν Μινυῶν εἰς Ἰωλκόν φασιν, ὅθεν τοὺς Ἀργοναύτας Μινύας λεχθῆναι», (9. 414, 40).

Ὁ Ἡρόδοτος, (Δ. 145), τοὺς θέλει κι αὐτὸς προγόνους τῶν Ἀργοναυτῶν, ποὺ τοὺς ἔδιωξαν ὅμως οἱ Πελασγοὶ ἀπὸ τὴ Λῆμνο κι ἐγκαταστάθηκαν στὶς ράχες καὶ τὶς κλεισοῦρες τοῦ Ταϋγέτου κι ὕστερα στὴν Λακεδαίμονα τὴν ὁποία θεωροῦσαν γῆ τῶν προγόνων τους.

Ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Κ. Ο. Μύλλερ καὶ ἄλλοι, (Βοίκιος, Κρούσιος), ὑποστηρίζουν, (καὶ τὴ γνώμη τους παραδέχονται καὶ νεώτεροι ἐρευνητές, (Θ. Σπυρόπουλος), ὅτι οἱ Μινύες ἦρθαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὸ τέλος τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδας, (Ἰακ. Ραγκ. Ἑλλ. Α' 414).

Οἱ Μινύες ἦταν λαὸς ἔξυπνος, ἀνήσυχος, τολμηρὸς καὶ ποντοπόρος. Κατόρθωσαν μὲ τὴν τεχνική τους κατάρτιση νὰ κατασκευάσουν ἔργα θαυμαστά. Στὴν Ἰωλκὸ ναυπήγησαν τὴν Ἀργὼ κι ἐδῶ στὴ Βοιωτία, μεταξὺ τῶν ἄλλων σπουδαίων ἔργων, ἀποξήραναν καὶ τὴ λίμνη τῆς Κωπαΐδας.

Στὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα χρόνια ἀπόχτησαν τόση δύναμη στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα οἱ Μινύες, ὥστε ὁ Ὀρχομενός, ἡ πρωτεύουσά τους, συναγωνιζόταν, ὅπως ἀναφέραμε, στὰ πλούτη τὶς Μυκῆνες, τὸ Ἄργος, τὴν Πύλο καὶ τὶς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου.

«οὔδ' ὅσ' ἐς Ὀρχομενὸν ποτινίσσεται
οὐδ' ὅσα Θήβας Αἰγυπτίας»,
οὔτε ὅσα πλούτη πηγαίνουν στὸν Ὀρχομενὸ
οὔτε ὅσα στὶς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου,

κι ἂν μοῦδινε, δὲν θὰ μαλάκωνε τὴν καρδιά μου, λέγει στὴν Ἰλιάδα (Τ. 381), ὁ θυμωμένος Ἀχιλλέας, γιὰ τὰ δῶρα τοῦ Ἀγαμέμνονα,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πού τοῦ ἔστειλε γιὰ νὰ τὸν ἐξευμενίσει, ὕστερα ἀπὸ τὴ λογομαχία τους γιὰ τὴν Βρισηΐδα.

Τὴν αἴγλη καὶ τοὺς θησαυρούς του ὁ Μινύειος Ὀρχομενὸς χρωστοῦσε κυρίως στὴν ἐπιμελημένη καλλιέργεια τῆς Κωπαϊδικῆς γῆς, στὸ ἐκτεταμένο χερσαῖο καὶ θαλάσσιο ἐμπόριο καὶ στὴν ἀποικιακή του ἐξάπλωση, ποὺ πέτυχε μὲ προχωρημένη ναυτικὴ δάση τὴν γυναικοκρατούμενη Λῆμνο.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγὲς ἡ δραστηριότητα τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐπιβεβαιώνεται κάθε τόσο καὶ ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφὲς καὶ τὰ εὑρήματά τους. Στὴ Μουνιχία (τὸ Τουρκολίμανο) τοῦ Πειραιᾶ βρέθηκαν ἴχνη ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν Μινυῶν, ὅπως καὶ στὴν Τριφυλία. Στὴν Πύλο, μὲ τὴν ὁποία συνδεόταν καὶ μὲ συγγενικούς, ὅπως μνημονεύσαμε, δεσμούς, ἦρθε σὲ φῶς ἐνεπίγραφη πινακίδα, ποὺ πιστοποιεῖ ὅτι ἔφθασε καὶ ὡς ἐκεῖ τὸ ναυτικό του ἐμπόριο.

Ἀπὸ τ' ἀρχεῖα πάλι τῶν Χετταίων, ἑνὸς λαοῦ, ποὺ κυριάρχησε γιὰ τρεῖς αἰῶνες στὴν Ἀσία, καὶ τὰ ὁποῖα βρέθηκαν ἀπὸ Γερμανικὴ ἀρχαιολογικὴ ἀποστολὴ σὲ ἀνασκαφὲς τοῦ 1906 - 1912 στὸ Βογάζ - κιόϊ τῆς Καππαδοκίας, ἐπιβεβαιώθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες ἱστορικὲς ἀλήθειες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου Ἑλλάδα, καὶ τὸ ὅτι ὁ Ὀρχομενὸς εἶχε γεμίσει μὲ ἀποικίες τὰ νότια παράλια τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τὸν 14ο π.Χ. ἀκόμα αἰώνα. (Τσεβ. ἱστ. Βοιωτ. Β. 411 καὶ ἱσ. Παπαρ. Α, α, π.δ.).

Τὰ λιμάνια καὶ οἱ ναύσταθμοι τοῦ Ὀρχομενοῦ Κῶπες, Ἀνθηδόνα, (Λουκίσια), Κρεύσιδα, (Λιβαδόστρα), Λάρυμνα, Ἀλές (Θεολόγος), Ἰωλκός, ἦταν γεμάτα ἀπὸ ποικίλα γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ προϊόντα, (σιτάρι, βόδια, ἄλογα, πρόβατα, δέρματα), γιὰ ἐξαγωγὴ κι ἄλλα τόσα ἀντικείμενα καὶ μέταλλα, (χρυσό, ἀσήμι, χαλκό, σίδερο), καὶ πολύτιμους λίθους, ποὺ κουβαλοῦσαν τὰ καράβια του ἀπὸ τὰ ξένα μακρινὰ λιμάνια.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ κάποια συγγένεια στὰ ὀνόματα τοῦ Μινύα καὶ Μίνωα, ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα μαρτυροῦν στενὴ ἐπίσης συνάφεια τοῦ Ὀρχομενοῦ μὲ τὴν Κνωσσό. Βρέθηκαν συμβολικὲς κεφαλὲς καὶ γλυπτὲς παραστάσεις ταύρων, ὅπως ἐκεῖ καὶ ἐδῶ. Ἐπίσης ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου τοῦ Μινύα στὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὀρχομενὸ δὲν ἔχει λίγες ὁμοιότητες μὲ τὴν Πύλη τῶν Λεόντων καὶ τὸ τεῖχος τῶν Μυκηνῶν.

Γενικὰ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς θεωρεῖται κρητομυκηναϊκὸς ὁ χαρακτήρας τοῦ Μινυακοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὅτι εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πρωτοποριακοὺς τῆς Εὐρώπης, (Ι.Ε.Ε. α, 210).

Πιστεύεται ἀκόμη ὅτι ὁ Ὀρχομενὸς ὑπῆρξε ἡ μεγαλύτερη ναυτικὴ δύναμη τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὸ 2000 ὡς τὸ 1200 π.Χ. μὲ ἀπόγειο τῆς ἀκμῆς του στὰ 1400, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ ἱδρυτὴς τῆς πιὸ ἀρχαίας ναυτικῆς συμπολιτείας τῆς Καλαβρίας ποὺ μνημονεύσαμε. Συμμετεῖχαν σ' αὐτὴ ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Ἑρμιόνη, ἡ Αἴγινα, ἡ Ἀθήνα, οἱ Πρασιές, ἡ Ναυπλία καὶ ἡ Καλαβρία καὶ εἶχαν γιὰ θρησκευτικὸ κέντρο ἐκεῖ τὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα, (ἱστ. Παπαρ. Α, α, 170).

Οἱ ἀρχαιότητες τοῦ Ὀρχομενοῦ ἀποδείχνουν τὴν παρουσία του σ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ζωῆς τῆς πατρίδας μας καὶ τὴ σημαντική του συμβολὴ στὸν πολιτισμό της. Τὰ πολύπλοκα, (μὲ ἀναχώματα, λίθινα ἀναλήμματα, τάφρους καὶ σήραγγες), τεχνικὰ ἀποχετευτικὰ ἔργα τῶν Μινυῶν στὴν Κωπαΐδα, ποὺ λείψανά τους βρέθηκαν κατὰ τὴ νεώτερη ἀποξήρανση τῆς λίμνης, τὸ λαβυρινθῶδες, ὅπως τῆς Κνωσσοῦ, ἀνάκτορο ἐπάνω στὸ βράχο τοῦ Παλαιόκαστρου καὶ τὰ τεχνικὰ ἁρμολογημένα ἀπὸ τεράστια λιθάρια κυκλώπεια τείχη του, ποὺ συναγωνίζονται σὲ μεγαλοπρέπεια ἐκεῖνα τῆς Τίρυνθας καὶ τῶν Μυκηνῶν, ὁ πύργος τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἡ ἀκρόπολη ἐπάνω στὸ Ὑφάντειο, ὁ θολωτὸς τάφος τοῦ Μινύα, τὸ θέατρο, ὁ ναὸς τῶν Χαρίτων (Παναγία Σκριποῦς) καὶ τὰ ἄλλα λείψανα, (τοιχογραφίες, πήλινα ἀγγεῖα μὲ γραμμωτὲς ἔγχρωμες διακοσμήσεις, χάλκινα σκεύη καὶ λοιπὰ ἀντικείμενα), ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφὲς καὶ φυλάγονται στὰ μουσεῖα τῆς Χαιρώνειας καὶ στὸ ἀρχαιολογικὸ Ἀθηνῶν, δείχνουν τὴ δύναμη, τὸν πλοῦτο ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο πολιτισμό, ποὺ εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ (7000 - 2800 π.Χ.) καὶ μέχρι τὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ (1600 - 1100 π.Χ.) ἐδῶ. Ἐντυπωσιάζουν καὶ προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸ τοῦ ἐπισκέπτη καὶ τώρα ἀκόμη.

Στὰ Ὁμηρικὰ χρόνια. Στὰ χρόνια τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, (1194 - 1184 π.Χ. κατὰ Ἐρατοσθένην), χωρὶς νὰ ἔχει τὴν παλιά του δόξα, διατηροῦσε τὴ ναυτική του δύναμη. Δὲν εἶναι τυχαῖο καὶ χωρὶς σημασία τὸ ὅτι ὁ Ὅμηρος στὸν «Νηῶν κατάλογον»,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἀπαριθμώντας τὰ καράβια καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πόλεων, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἐκστρατεία, ἀρχίζει ἀπὸ τὴ Βοιωτία. Δίνει ἔτσι ἐξέχουσα θέση στοὺς θαρραλέους καὶ τολμηροὺς Βοιωτοὺς θαλασσοπόρους. Διαβάζομε στὴν Ἰλιάδα καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐνῶ οἱ 33 τότε πόλεις τῆς Βοιωτίας πῆραν μέρος μὲ 50 συνολικὰ πλοῖα, ὁ Ὀρχομενὸς μόνος του ξεκίνησε μὲ 30 γιὰ τὸν Τρωϊκό. Γράφει ὁ Ὅμηρος, σὲ μετάφραση:

«Ἐκεῖνοι πάλι, ποὺ κατοικοῦσαν στὴν Ἀσπληδόνα καὶ στὸν Ὀρχομενὸ τῶν Μινυῶν, εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Ἀσκάλαφο καὶ τὸν Ἰάλμενο, τοὺς γιοὺς τοῦ Ἄρη, ποὺ τοὺς εἶχε γεννήσει ἡ σεβαστὴ παρθένα Ἀστυόχη στοῦ Ἄκτορα, τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀζέα, τὸ παλάτι μὲ τὸν δυνατὸ Ἄρη, ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸ ἀνώγι, κι αὐτὸς πλάγιασε κρυφὰ μαζί της. Δικά τους λοιπὸν τριάντα βαθουλὰ καράβια εἶχαν παραταχθεῖ» (Ἰλ. Β. 511 - 516).

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας (τὸ 1184 π.Χ.) ὁ Ὀρχομενὸς διατήρησε τὴ ναυτική του δύναμη, ἐξακολούθησε νὰ συμμετέχει στὴν ἀμφικτιονία τῆς Καλαβρίας καὶ νὰ ἐμπορεύεται μὲ τοὺς Αἰγαίους, τοὺς Κρῆτες καὶ τοὺς Χετταίους. Στὶς σχέσεις του αὐτὲς ὀφείλεται καὶ τὸ ὅτι τὸ νομισματικὸ σύστημα τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἔγινε ὅμοιο μὲ τὸ Αἰγινητικό, ποὺ εἶχε ἐπινοήσει ὁ Ἀργεῖος Φείδωνας, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάργηση τῶν ὀβελίσκων. Ὁ Ὀρχομενὸς ἦταν ἡ πρώτη πόλη στὴ Βοιωτία, ποὺ ἔκοψε στὰ 550 π.Χ. ξεχωριστὰ δικά της νομίσματα.

Τὰ ἀσημένια ἀρχικὰ νομίσματα τοῦ Ὀρχομενοῦ δὲν φέρουν τὴ χαρακτηριστικὴ Βοιωτικὴ ἀσπίδα. Ἀπὸ τὸ 550 ὡς τὸ 387 π.Χ. εἶχαν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ Ε ἢ ER κι ἕνα σπειρὶ σιτάρι ποὺ ἀναβλάστανε, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη βαθουλὸ τετράγωνο, τύπου Αἴγινας.

Ἀπὸ τὸ 387 μέχρι τὸ 27 π.Χ. εἶχαν συνήθως τὴ Βοιωτικὴ ἀσπίδα μὲ τὶς δυὸ ἡμικυκλικὲς τομὲς καὶ μικρὴ διακοσμητικὴ δέσμη σταχυῶν κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄψη ΕΡΧΟ ἢ ΟΡΧ καὶ ἀμφορέα ἢ στεφάνι ἀπὸ στάχυα ἢ ἄλογο, ποὺ κάλπαζε κ.λ.π.

Βρέθηκαν καὶ νομίσματα Ὀρχομενοῦ μὲ ἀνάστροφη γραφή. (ἱστ. νομ. HEAD - Σβορώνου, Α' 442). Μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας (τὸ 338), μεταφέρθηκε στὸν Ὀρχομενὸ καὶ ὁλόκληρο τὸ συμμαχικὸ νομισματοκοπεῖο τῶν Βοιωτῶν.

Ἑξῆντα χρόνια μετὰ τὴν πτώση τῆς Τροίας καὶ εἴκοσι χρόνια

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πρὶν ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Δωριέων, διωγμένοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλία οἱ Βοιωτοί, ἐγκαταστάθηκαν στὴ Χαιρώνεια, (τὴν Ἄρνη), ἀρχικὰ κι ὕστερα στὸν Ὀρχομενό, μᾶς ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης, (Α΄ 12). Οἱ Βοιωτοὶ ἄλλαξαν ἀπὸ τότε τὸν ἐθνολογικὸ χαρακτήρα τῶν παλιῶν κατοίκων. Οἱ Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ οἱ Καδμεῖοι τῶν Θηβῶν ἐξαφανίστηκαν κι ἐπέζησαν μόνο στοὺς θρύλους καὶ ἡ χώρα πῆρε τὸ ὁριστικό της πιὰ ὄνομα Βοιωτία ἀπὸ τοὺς Βοιωτοὺς αὐτοὺς τῆς Θεσσαλίας. (Παπαχ. Βοιωτ. 2).

Νόμισμα Ὀρχομενοῦ.

Στὰ ἱστορικὰ χρόνια. Στὰ ἱστορικὰ χρόνια «ὁ Μινύειος πρότερον καλούμενος Ὀρχομενὸς νῦν δὲ Βοιώτιος», ὅπως τὸν μνημονεύει ὁ Θουκυδίδης, 4, 76, ἔχασε λίγο - λίγο τὴν ἀκτινοβολία του καὶ κατέληξε σὲ μιὰ ἁπλὴ πόλη τῆς Βοιωτικῆς συμμαχίας.

Στοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ στὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ ἔτυχε ὁ Ὀρχομενὸς νὰ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς Θήβας. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ὀρχομένιοι, μὴ μπορώντας νὰ κάνουν διαφορετικά, ἀκολούθησαν τὸν Ξέρξη καὶ τὸν Μαρδόνιο, ὅπως καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς «οὐκ ἑκόντες, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης», ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος, 10, 17. Ὁ πατέρας τῆς ἱστορίας μάλιστα, ὅπως ὀνόμασε τὸν Ἡρόδοτο ὁ Κικέρωνας, κάνει ἰδιαίτερο λόγο γιὰ ἕνα χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο, ποὺ τοῦ διηγήθηκε ὁ Ὀρχομένιος Θέρσανδρος (10, 16) καὶ τὸ ὁποῖο ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸ μνημονεύσουμε.

Πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἕνας ἐπίσημος Θηβαῖος ὁ Ἀτταγῖνος ὁ Φρύνωνος κάλεσε μιὰ μέρα σὲ δεῖπνο στὴ Θήβα τὸν Μαρδόνιο καὶ πενήντα ἔγκριτους Πέρσες, ὅπως καὶ ἄλλους πενήντα Θηβαίους καὶ Βοιωτούς. Στὸ δεῖπνο γιὰ ἐξοικονόμηση χώρου κάθισαν ἀπὸ δυὸ σὲ κάθε ἀνάκλιντρο, ἕνας Πέρσης καὶ ἕνας Ἕλληνας. Ὁ Ὀρχομένιος Θέρσανδρος, ποὺ ἦταν μεταξὺ τῶν καλεσμένων,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μετὰ τὸ δεῖπνο κι ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ οἰνοποσία ἄρχισε τὴν κουβέντα μὲ τὸν διπλανό του Πέρση κι ἀπὸ λόγο σὲ λόγο τοῦ ἄνοιξε ἐκεῖνος τὴν καρδιά του καὶ μὲ δάκρυα στὰ μάτια, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τοῦ εἶπε: «Ἄκουσε καὶ νὰ μὲ θυμᾶσαι. Ἀπ' ὅλους τοὺς Πέρσες, ποὺ βλέπεις γύρω σου κι ἀπὸ κείνους, ποὺ εἶναι στρατοπεδευμένοι στὸ ποτάμι (τὸν Ἀσωπὸ) σὲ λίγο καιρὸ ἐλάχιστοι θὰ ἔχουν ἐπιζήσει». Κι ὅταν ἔκπληκτος ὁ Ὀρχομένιος Θέρσανδρος τὸν ρώτησε, γιατὶ δὲν τὰ ἔλεγε αὐτά, ποὺ πίστευε στὸν Μαρδόνια καὶ στοὺς στρατηγούς του, ἐκεῖνος τοῦ ἀπάντησε: «Ξεῖνε ὅ,τι δεῖ γενέσθαι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀμήχανον ἀποτρέψαι ἀνθρώπῳ... Αἰσχίστη δὲ ὀδύνη ἐστὶν τῶν ἐν ἀνθρώποισι αὕτη, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν». Ξένε, ὅ,τι θέλει νὰ γίνει ἀπὸ τὸ Θεό, εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ ἐμποδίσει ὁ ἄνθρωπος... καὶ ἡ βαρύτερη πίκρα γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι νὰ ξέρει πολλὰ καὶ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ κάνει τίποτε.

Τὰ πιὸ πάνω εἶναι βέβαια λόγια, ποὺ ἔδειχναν τὴ μοιρολατρία, ποὺ δημιουργοῦσε τὸ ἀπολυταρχικὸ Περσικὸ πολίτευμα. Φανέρωναν ἀκόμη τὴν ἀπαισιοδοξία, ποὺ εἶχε προκαλέσει στοὺς πιὸ πολλοὺς Πέρσες ἡ φυγὴ τοῦ βασιλιᾶ τους, ἀλλὰ καὶ ἀποκάλυπταν τὴ δυσπιστία τους στοὺς Ἕλληνες συμμιάχους τοὺς Βοιωτούς, Φωκεῖς καὶ λοιπούς, τοὺς ὁποίους εἶχαν πάρει μαζί τους μὲ τὴ βία.

Καὶ ἐπαλήθευσαν οἱ προφητεῖες, ποὺ ἐμπιστεύτηκε στὸν Ὀρχομένιο Θέρσανδρο ὁ Πέρσης συνομιλητής του, γιατὶ πραγματικά, ὅπως εἶναι γνωστό, ἐλάχιστοι σώθηκαν ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Μαρδονίου.

Μὲ τὴν εὐκαιρία ὅμως προσθέτουμε καὶ τοῦτο. Στὰ μπρούντζινα κορμιὰ τῶν τριῶν φιδιῶν τῆς στήλης τοῦ ἀναθήματος τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν, (ποὺ στήθηκε στοὺς Δελφοὺς καὶ βρίσκεται τώρα στὸν μεσαιωνικὸ ἱππόδρομο τῆς Πόλης), γράφτηκαν: «Τοίδε τὸν πόλεμον ἐπολέμεον: Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι, Κορίνθιοι... (καὶ ἕνατοι στὴ σειρὰ ἀπὸ τοὺς πολεμιστὲς τῶν 31 πόλεων, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ μάχη)... Ἐ ρ χ ο μ έ ν ι ο ι...», ἀλλὰ οἱ Ἐρχομένιοι αὐτοὶ ἦταν οἱ Ἀρκάδιοι καὶ ὄχι οἱ Βοιώτιοι. (Ἡρ. 10, 28).

Ὡστόσο στὰ Ἐ λ ε υ θ έ ρ ι α, γιορτὴ μὲ ἀγῶνες, ποὺ καθιερώθηκε νὰ γίνεται στὴν Πλάταια, μετὰ τὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων, λάβαιναν μέρος κι ὅλες οἱ Βοιωτικὲς πόλεις. Ἀνάμεσα μάλιστα σὲ τιμητικὲς ἐπιγραφὲς στοὺς νικητὲς τῶν ἀγώνων, ποὺ βρέθηκαν σὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἀνασκαφὲς στὶς Πλαταιές, βρέθηκε καὶ μιά, ποὺ ἀναγράφει: «Ἡ πόλις ἡ Λεβαδέων αὐτοκράτορα καίσαρα Τραϊανὸν Ἀδριανὸν σεβαστόν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην καὶ σωτῆρα, δόγματι τῆς πόλεως», πράγμα, ποὺ δείχνει ὅτι ἐξακολουθοῦσαν νὰ γιορτάζονται τὰ Ἐλευθέρια ὡς τὰ Ρωμαϊκὰ χρόνια. (Παπαχ. Βοιωτ. Ἐκδοτ. 34).

*

Καὶ τώρα ἂς ποῦμε σύντομα καὶ μερικὰ ἀπὸ τὴν κατοπινὴ ἱστορία τοῦ Ὀρχομενοῦ. Οἱ Σπαρτιάτες, παρὰ τὴ διαγωγὴ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν συμμάχων τους Βοιωτῶν στοὺς Περσικοὺς πολέμους, βοήθησαν τοὺς Θηβαίους νὰ ξανασυγκροτήσουν τὴ Βοιωτικὴ ὁμοσπονδία καὶ τοῦτο, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, τοὺς ὁποίους μισοῦσαν. Ἡ ἀντιζηλία καὶ ὁ φθόνος δὲν ἄργησε νὰ τοὺς φέρει σὲ πεισματικὴ καὶ τρομερὴ σύγκρουση, ποὺ κατέληξε νὰ νικηθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Τανάγρα τὸ 457 π.Χ.

Μετὰ δίμηνο ὅμως οἱ Σπαρτιάτες συνθηκολόγησαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους κι ἐγκατέλειψαν τοὺς Βοιωτούς. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι μὲ στρατηγὸ τὸν Μυρωνίδη χτύπησαν τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Βοιωτοὺς στὰ Οἰνόφυτα, (457), τοὺς νίκησαν καὶ διέλυσαν καὶ πάλι τὴ Βοιωτικὴ συμμαχία, κατήργησαν σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Φωκίδας καὶ τῆς Λοκρίδας, τὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα κι ἐγκατέστησαν δημοκρατικά. Ἔτσι γιὰ μιὰ δεκαετία ὅλες οἱ Βοιωτικὲς πόλεις καὶ μαζί τους καὶ ὁ Ὀρχομενὸς ἔπεσαν ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς Σπάρτης στὸ ζυγὸ τῆς Ἀθήνας, κι ἔζησαν ὑποχρεωτικὰ κάτω ἀπὸ τὴν κάθε ἄλλο παρὰ φιλελεύθερη καὶ δημοκρατικὴ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων.

Γιὰ ν' ἀπαλλάξουν ὅμως τὶς πατρίδες τους ἀπὸ τὴ συγκαλυμμένη δουλεία τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, οἱ φυγάδες ὀλιγαρχικοὶ Βοιωτοὶ μαζὶ μὲ ὁμόφρονές τους Λοκροὺς καὶ Εὐβοιεῖς συνεννοήθηκαν καὶ κατέλαβαν ξαφνικὰ τὸν Ὀρχομενὸ καὶ τὴ Χαιρώνεια κι ἄρχισαν νὰ παρακινοῦν τὶς ἄλλες Βοιωτικὲς πόλεις κατὰ τῆς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι ταράχτηκαν καὶ ζήτησαν στὴν ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἐπέμβαση. Ὁ Περικλῆς τοὺς ἀπέτρεψε, μὰ ἐκεῖνοι ἀνέθεσαν στὸν Τολμίδη νὰ δράσει. Ὁ Τολμίδης κυρίεψε τὴ Χαιρώνεια κι ἐξανδραπόδισε τοὺς κατοίκους της, μὰ δὲ μπόρεσε νὰ καταλάβει τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὀρχομενὸ κι ἀναγκάστηκε νὰ ἐπιστρέψει. Ἐνῶ ὅμως περνοῦσε ξένοιαστος τὶς νότιες ἄκρες τῆς λίμνης τῆς Κωπαΐδας, δέχτηκε στὴν Κορώνεια ἐπίθεση ἀπὸ τοὺς φυγάδες Ὀρχομενίους, Λοκροὺς καὶ Εὐβοιεῖς ὀλιγαρχικοὺς κι ἔπαθε μεγάλη συμφορά, τὸ 447 π.Χ.

Σκοτώθηκε τόσο ὁ Τολμίδης ὅσο καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων κι ὁ πατέρας τοῦ Ἀλκιβιάδη Κλεινίας, καὶ σὲ συνέχεια γιὰ νὰ θάψουν τοὺς νεκρούς τους καὶ νὰ πάρουν πίσω τοὺς αἰχμαλώτους τους ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν ὅλη τὴ Βοιωτία καὶ φυσικὰ καὶ τὸν Ὀρχομενό, ποὺ ἀπὸ τότε ἔμεινε ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος, (Θουκ. Α, 113, Πλουτ. Περικ. 18).

Στὶς ἐχθροπραξίες πάλι μεταξὺ τῆς Θήβας καὶ τῆς Σπάρτης οἱ Ὀρχομένιοι τάσσονταν μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης. Στὰ 395 π.Χ. βοήθησαν τὸ Λύσανδρο κατὰ τῶν Θηβαίων στὴν πολιορκία τῆς Ἁλιάρτου καὶ τὸν ἑπόμενο χρόνο, (394), πολέμησαν στὴν Κορώνεια καὶ πάλι στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀγησιλάου, ποὺ νίκησε τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἀνάγκασε, ἐκτὸς ἀπ' τ' ἄλλα, νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ Ὀρχομενοῦ.

Ἀλλὰ οἱ Θηβαῖοι μετὰ τὴ νίκη τους στὰ Λεῦκτρα, τὸ 371 π.Χ., ἔγιναν ἀπόλυτοι κύριοι ὅλης τῆς Βοιωτίας καὶ τότε ἐκδικήθηκαν πολὺ σκληρὰ τὸν Ὀρχομενό. Ἀπ' ἀφορμὴ μιᾶς συνωμοσίας, ποὺ ὀργάνωσαν στὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν 300 Ὀρχομένιοι ἱππεῖς ἀριστοκράτες μὲ τὴν ὑποκίνηση Θηβαίων ἐξόριστων ὁμοφρόνων τους, ποὺ γιὰ νὰ σώσουν τὰ κεφάλια τους, τοὺς πρόδωσαν τὴν τελευταία στιγμή, οἱ Θηβαῖοι ἐκστράτευσαν τὸ 364 π.Χ. κατὰ τοῦ Ὀρχομενοῦ, κυρίεψαν καὶ πυρπόλησαν τὴν πόλη, ἔσφαξαν τοὺς ἄντρες κι ἐξανδραπόδισαν τὰ γυναικόπαιδα, (Διόδ. ΙΕ, 79, Παπαρρ. Β, 6, 19 καὶ Ι.Ε.Ε. Γ' 355 καὶ 436).

Οἱ ἀγριότητες αὐτὲς τῶν Θηβαίων ἀποδοκιμάστηκαν ἀπὸ τὸ δημόσιο αἴσθημα καὶ τὴν κοινὴ γνώμη γενικὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ κι ἀπ' αὐτὸν τὸν Ἐπαμεινώνδα, ποὺ ἔτυχε νὰ βρίσκεται στὴ Θεσσαλία κατὰ τὴν ἐκτέλεσή τους, (Παυσ. 9.15,3). Ὁ μεγάλος στρατηγός, ἄλλωστε, καὶ προηγούμενα, (τὸ 370 π.Χ.), ποὺ εἶχαν ξεκινήσει μὲ τὸν ἴδιο σκοπό, τοὺς εἶχε ἀποτρέψει. Τοὺς εἶχε πεῖ εὔστοχα καὶ φιλοσοφημένα: «Τὰ διὰ τῆς ἀνδρείας κατεργασθέντα τῇ φιλανθρωπίᾳ δεῖ διαφυλάττειν τοὺς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας ὀρεγομένους». Ὅποιος διεκδικεῖ τὴν ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων ὀφείλει νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

διαφυλάσσει, μὲ τὴν φιλανθρωπία αὐτά, ποὺ ἀποκτᾶ μὲ τὴν ἀνδρεία (Διόδ. ΙΕ, 57). Μὰ στὴν ἀπουσία τοῦ στρατηγοῦ, 367, ἴσχυσε τὸ πάθος, γιατὶ κατὰ τὸν Διόδωρο: «ἐκ παλαιῶν χρόνων οἱ Θηβαῖοι πρὸς τούτους, (τοὺς Ὀρχομενίους), ἀλλοτρίως, (ἐχθρικά), διέκειντο, δασμοφοροῦντες τοῖς Μινύαις ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις», (ΙΕ, 79). Ἔτσι ὁ Ὀρχομενὸς ἀπὸ τότε γιὰ μιὰ ὁλόκληρη δεκαετία ἔμεινε ἐρειπωμένος.

Ξαναχτίστηκε στὰ 353 π.Χ. ὁ Ὀρχομενὸς μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων καὶ προπαντὸς τῶν Φωκέων γιὰ νὰ καταστραφεῖ στὸ τέλος τοῦ δεύτερου ἱεροῦ πολέμου, τὸ 346 π.Χ., γιὰ δεύτερη φορὰ ἀπὸ τοὺς Θηβαίους, στοὺς ὁποίους τὸν εἶχε παραχωρήσει ὁ Φίλιππος μετὰ τὴ νίκη του κατὰ τῶν Φωκέων.

Μετὰ τὴ μάχη τοῦ 338 π.Χ. στὴ Χαιρώνεια ὁ Φίλιππος, ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι τοῦ ἀντιπαρατάχτηκαν, ἂν καὶ τοῦ ἦταν σύμμαχοι, κατέστρεψε τὴ Θήβα κι ὁ γιός του Ἀλέξανδρος τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 335 π.Χ. τὴν ἀνέσκαψε κυριολεκτικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Πινδάρου. Καὶ τότε «Ὀρχομενόν τε καὶ Πλαταιὰς ἀναστῆσαι τε καὶ τειχίσαι οἱ ξύμμαχοι ἔγνωσαν», μᾶς γράφει ὁ Ἀριανὸς στὴν Ἀλεξάνδρου ἀνάβαση.

Ξαναχτισμένος καὶ πάλι ὁ Ὀρχομενὸς ἀπὸ τὸ Μ. Ἀλέξανδρο, ἀντικατέστησε αὐτὴ τὴ φορὰ τὴ Θήβα στὴν κυριαρχία ὁλόκληρης τῆς Βοιωτικῆς γῆς κι ἔγινε κέντρο τῆς Βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας.

Τόσο στὰ χρόνια τοῦ Ἀντιπάτρου, (323 - 319 π.Χ.) ὅσο καὶ τοῦ Κασσάνδρου, (316 - 297 π.Χ.), ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι μεγάλη καὶ πλούσια πόλη.

Ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὅταν στὰ 293 π.Χ. πέρασε ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ μὲ τὶς πολιορκητικές του μηχανές, γιὰ νὰ χτυπήσει τοὺς Θηβαίους, ποὺ εἶχαν ἐξεγερθεῖ κατὰ τῶν Μακεδόνων, ὁρῆκε τοὺς Βοιωτάρχες νὰ συνεδριάζουν ἐδῶ καὶ ὄχι, ὅπως ἄλλοτε στὴν Κορώνεια. Καὶ ναί μὲν φέρθηκε μὲ ἐπιείκεια καὶ δὲν ἔκαμε καταστροφὲς τόσο στὶς ἄλλες Βοιωτικὲς πόλεις, ὅσο καὶ στὸν Ὀρχομενό, ἀλλὰ ὁ Ὀρχομενὸς μολονότι ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀξιόλογος πόλη, ἔχασε τὴ χρυσή του ἐποχὴ καὶ δὲν μπόρεσε πιὰ νὰ ἐπανακτήσει καὶ νὰ φτάσει στὴν παλιά του δύναμη καὶ δόξα.

Ὡστόσο μαζὶ μὲ τοὺς Αἰτωλούς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Βοιωτοὺς καὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ὀρχομένιο Βοιωτάρχη Κηφισόδωρο,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πολέμησε κι αὐτὸς στὰ 279 τοὺς Γαλάτες - Κέλτες τοῦ Βρέννου, τοὺς ὁποίους καὶ κατετρόπωσαν στοὺς Δελφούς.

Κάτω ἀπὸ τὰ βοδειοδυτικὰ τείχη τοῦ Ὀρχομενοῦ ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς Σύλλας σὲ μιὰ τριήμερη τὸ 85 π.Χ. μάχη, νίκησε τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Μιθριδάτη Ἀρχέλαο καὶ Δορύαλο κι ἐξολόθρεψε στὰ παρακείμενα βαλτονέρια τῆς Κωπαϊδικῆς λίμνης τὸ στρατό τους. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πόλη τοῦ Ὀρχομενοῦ εἶχε ταχτεῖ μὲ τοὺς Μιθριδατικούς, τὴν λεηλάτησε ἄγρια, ὅπως καὶ τοὺς Δελφούς, τὴ Λειβαδιά, τὴν Ἐπίδαυρο, τὴν Ὀλυμπία.

Ἀπὸ τὰ πολύτιμα πράγματα, ποὺ ἅρπαξε τότε ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ ὁ Σύλλας (τάματα, χρήματα, προτομές, κομψοτεχνήματα) ἦταν καὶ ἕνα «θέας μάλιστα ἄξιον» ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, ἔργο τοῦ μεγάλου Βοιωτοῦ ἀγαλματοποιοῦ Μύρωνα. Τὸ ἄγαλμα, ἐπειδὴ δὲν διέθετε μεταφορικὸ μέσο νὰ τὸ στείλει στὴ Ρώμη, τὸ ἀφιέρωσε σὲ λίγο στὸ ἄλσος τῶν Μουσῶν τοῦ Ἑλικώνα, γι' αὐτὸ καὶ μὲ τὸ δίκιο του ὁ περιηγητὴς Παυσανίας ἔγραφε γιὰ τὴν παράδοξη αὐτὴ εὐλάβεια τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ ὅτι: «θυμιάμασιν ἀλλοτρίοις τὸ θεῖον σέβεσθαι», (9.30,1). Μὲ ξένα κόλλυβα θέλησε δηλαδὴ νὰ τιμήσει τὸ θεό».

Ἐπακολούθησαν ταραγμένα καὶ ἄδοξα χρόνια γενικὰ γιὰ τοὺς Βοιωτοὺς καὶ συνεπῶς καὶ γιὰ τὸν Ὀρχομενὸ στὸ διάστημα τῶν ὁποίων δὲν ἔχουμε νὰ μνημονεύσουμε κάτι ἀξιόλογο, γιατὶ ὅπως ἱστορεῖ ὁ Πολύβιος, (10,5), οἱ Ἕλληνες «ὁρμήσαντες πρὸς εὐωχίαν καὶ μέθας οὐ μόνον τοῖς σώμασιν ἐξελύθησαν (ἔβλαψαν), ἀλλὰ καὶ ταῖς ψυχαῖς».

Τὸ 396 μ.Χ. λεηλατήθηκε καὶ πάλι ὁ Ὀρχομενὸς ἀπὸ τὸν Ἀλάριχο καὶ τοὺς ἐκχριστιανισμένους Γότθους, ἀλλὰ διατηρήθηκε σὰν τὸ σημαντικότερο Βοιωτικὸ κέντρο στὰ χρόνια τὰ Βυζαντινά, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὡραία ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ποὺ ἔχτισε στὸ χῶρο τοῦ ναοῦ τῶν Χαρίτων ὁ Πρωτοσπαθάριος Λέοντας στὰ 874 μ.Χ.

Στὴν περίοδο ὅμως τῆς Καταλανοκρατίας, (1311 - 1382), τὸν κυριαρχικὸ ρόλο τοῦ Ὀρχομενοῦ τὸν πῆρε ἡ γειτονικὴ Λειβαδιὰ καὶ μένει ἀπὸ τότε, ὡς πρωτεύουσα τῆς Βοιωτίας.

Ὁ Γάλλος Πουκεβίλ ἀναφέρει ὅτι στὰ 1800 ἡ Σκριποῦ εἶχε 120 οἰκογένειες καὶ 50 ἡ Πετρομαγούλα, τὸ δεύτερο χωριό, ποὺ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μαζὶ μὲ τὸ πρῶτο ἀποτέλεσαν τὸ νέον Ὀρχομενό. Στὶς παραμονὲς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21 οἱ κάτοικοι τῆς Σκριποῦς ἐξαγόρασαν τὸ τσιφλίκι, ποὺ κατεῖχε ἐδῶ ὁ Βελὴς τῶν Ἰωαννίνων, κάπου 2.640 στρέμματα καλλιεργήσιμης γῆς, μὲ 2.050 γρόσια. Στὸ διάστημα τοῦ μεγάλου Ἀγώνα μνημονεύεται σὰν πέρασμα τῶν ἀντιμαχόμενων στρατῶν. Τελευταῖα (στὶς 29 Γενάρη τοῦ 1829), πέρασε ὁ Μαχμοὺτ μὲ τὸ στρατό του καὶ μετὰ τὴν ἥττα του στὸ Μαρτίνο ξαναπέρασε ντροπιασμένος γιὰ τὴ Λαμία, (Τσεβ. ἱστ. Β, 235).

Ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἔθνους μας ὡς τὰ 1914 ὁ Ὀρχομενὸς ἀποτελοῦσε ξεχωριστὸ Δῆμο, ποὺ περιλάβαινε ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σκριποῦ καὶ τὴν Πετρομαγούλα, καὶ τὴ μονὴ Σκριποῦς, τὸ Τσαμάλι (Διόνυσο), τὴν Πολυγύρα, τὸ Μολύβι, τὰ Κόκυρα, (ἔρημα), τὸν Ἅγιο Δημήτρη, τὴν Καρυὰ καὶ τὸ Βρανέζι, (τὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα), Ραγκ. Ἑλλ. Α' 483).

Ὁ Ὀρχομενὸς μὲ τοὺς μύθους του, ποὺ ἀντιπροσώπευαν μιὰ ὑπαρκτὴ πραγματικότητα, καὶ μὲ τὶς ἱστορικές του καταβολές, τὰ ἀπομεινάρια τῶν ἀρχαίων μνημείων του, τὶς πηγὲς τοῦ Μέλανα, τὸ μεγάλο ἐθνικὸ γυμναστήριο, τὰ διδακτήρια, τὰ ὑποκαταστήματα τῶν τραπεζῶν, τὰ ξενοδοχεῖα φαγητοῦ καὶ ὕπνου, τὰ ζαχαροπλαστεῖα, τοὺς κινηματογράφους, τὴν ἐμποροπανήγυρή του, (στὶς 18 - 25 Ὀκτωβρίου), τὴ θρησκευτική του γιορτή, (στὶς 10 Σεπτεμβρίου), γιὰ τὴ διάσωσή του ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὸν καιρὸ τῆς κατοχῆς, τὰ μοντέρνα ἀρχοντικὰ μὲ τοὺς γελαστοὺς ἐξῶστες, ἀλλὰ καὶ τὰ ταπεινὰ σπιτάκια του μὲ τὶς πλημμυρισμένες ἀπὸ γαλάζιες ὀρτανσίες, μοσχοβολησταὶ φούλια, γιασεμιὰ καὶ πορφυρὰ τριαντάφυλλα, εὐρύχωρες αὐλές τους, ὅπως καὶ μὲ τὰ ἐκλεκτά του γεωργικὰ προϊόντα, (σιτάρι, βαμπάκι, κηπευτικά), παρουσιάζει μιὰ ἔντονη κίνηση καὶ διατηρεῖ μιὰ προνομιακὴ θέση στὴν ἐπαρχία τῆς Λειβαδιᾶς.

Γιὰ τοῦτο, ἐπαναλαμβάνομε, μιὰ ἐπίσκεψη καὶ περιπλάνηση στοὺς ἀρχαίους, ἀλλὰ καὶ στοὺς νέους χώρους του θὰ μᾶς ξυπνήσει κοιμισμένες μνῆμες, θὰ μᾶς ἀποκαλύψει τοὺς ἀόρατους, μὰ ἀδιάρρηκτους δεσμοὺς μὲ τοὺς προγόνους μας, θὰ μᾶς φέρει κοντὰ στὸ πνεῦμα τους καὶ θὰ μᾶς ὠθήσει σ' ἕνα φτερούγισμα πνευματικὸ πρὸς τὰ μεγάλα, τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ὡραῖα, ποὺ πρέπει, σὰν ἐκείνους νὰ ἐπιδιώκουμε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὁ Φρῖξος καὶ ἡ Ἕλλη φεύγουν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Νεφέλης.
(Μουσεῖον Νεαπόλεως)

ΟΡΧΟΜΕΝΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΓΟΝΑΥΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Χαρακτηριστικὰ τῆς παλιᾶς δόξας τοῦ Ὀρχομενοῦ εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἀπ' ἐδῶ πρωτοξεκίνησε ὁ χρυσόμαλλος κριὸς μὲ τὸν Φρίξο καὶ τὴν Ἕλλη κι ὅτι ἀπ' ἐδῶ πρωτοφύσηξαν οἱ αὖρες, ποὺ φούσκωσαν τὰ πανιὰ τῶν Ἀργοναυτῶν γιὰ τὴν πολυκύμαντη ἐκστρατεία τους. Δύσκολο ὅμως νὰ ξεδιαλύνεις, ποὺ σταματᾶ ὁ μύθος καὶ ποὺ ἀρχίζει ἡ ἱστορία.

Πολλοὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι καὶ στοὺς δυὸ μύθους ἡ ποιητικὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων συμπύκνωσε τὶς ὑπερπόντιες ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις, ποὺ διοργάνωσαν οἱ ἀδάμαστοι θαλασ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

σοπόροι Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ στὸν καιρὸ τῆς ἀκμῆς τους, γιὰ τὴ σύναψη ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τὶς παράλιες χῶρες τοῦ Αἰγαίου καὶ γιὰ τὴν ἵδρυση ἀποικιῶν στὸν Ἑλλήσποντο καὶ πέρα ἀπ' αὐτόν, ὡς τοὺς ἄξενους γιαλοὺς τῆς Μαύρης Θάλασσας κι ὡς τὴν μαγικὴ Κολχίδα.

Ἡ ὑπόθεση τῶν δυὸ μύθων στὰ χέρια τῶν δραματουργῶν τῆς Ἀθήνας, ποὺ τὴ χρησιμοποίησαν ἐξαντλητικά, ὅπως κι ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, (295 - 195 π.Χ.), ποὺ τὴ μετέβαλε σὲ ἡρωϊκὸ ἔπος, ἔγινε ἕνα γοητευτικὸ ἀφήγημα γεμάτο περιπέτεια, ἐξερευνήσεις, πολέμους, ἔρωτες καὶ θανάτους, μὰ δὲν ἔπαψε νὰ κρύβει καὶ πολλὲς ἱστορικὲς ἀλήθειες.

Οἱ Ἀργοναῦτες, βέβαια, ἦταν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ ἐκστρατεία τους παρουσιάζεται πανελλήνια. Ὡς κοινὴ μάλιστα ὑπόθεση τῆς πατρίδας μας δείχνει καὶ τὴν πρώτη φυλετικὴ ἑνότητα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ φανερὰ πρωτεστάτησαν σ' αὐτὴ οἱ Βοιωτοὶ καὶ μάλιστα οἱ Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ. Καὶ πρῶτος - πρῶτος ὁ βασιλιάς τους Ἐργίνος, πηδαλιοῦχος τῆς Ἀργοῦς, δεύτερος ὁ γιὸς τοῦ Φρίξου Ἄργος, ποὺ ναυπήγησε, κατὰ συμβουλὴ τῆς Ἀθηνᾶς, τήν, «προσαγορευθεῖσαν ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος πεντηκόντορον ναῦν Ἀργώ», τρίτος, ὁ ἄλλος Βοιωτὸς ἥρωας, ὁ Τίφυς, ποὺ προκρίθηκε «γενέσθαι τῆς Ἀργοῦς κυβερνήτης» καὶ στὴ συνέχεια οἱ Ὀρχομένιοι καὶ Βοιωτοὶ ὁ Ἀσκάλαφος, ὁ Ἰάλμενος, ὁ Πηνέλεως, ὁ Λήϊτος, ὁ Ἴφιτος, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ὕλας...

Ἀκόμα κι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Ἰάσονας ἀπὸ τοὺς Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ κρατοῦσε. Ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία μᾶς βεβαιώνει ὅτι στενοὶ συγγενικοὶ δεσμοὶ ἔνωναν τοὺς Ὀρχομένιους μὲ τοὺς Ἰωλκεῖς. Οἱ βασιλιάδες τῶν νοτιανατολικῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας, τῶν Φερῶν, τῆς Αἰσονίας καὶ τῆς Ἰωλκοῦ, ἀδελφοὶ Φέρης, Αἴσων καὶ Πελίας, εἶχαν παντρευτεῖ τὶς κόρες τοῦ Μινύα Περικλυμένη, Ἀλκιμήδη καὶ Φυγομάχη καὶ τῆς ἐπιμιξίας αὐτῆς τῶν δυὸ βασιλικῶν κλάδων, ποὺ ἀνῆκαν στὸν ἴδιο λαό, τῶν Μινυῶν, ἀπόγονος ἦταν ὁ Ἰάσονας. (Ἀπολλόδωρος Α' 9, 15, Παυσανίας 9'32,4, Διόδωρος Σικελιώτης Δ' 41).

Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μυθολογία καὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς μαρτυροῦν τὸν σημαίνοντα ρόλο, ποὺ ἔπαιξαν στὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία οἱ Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος, (475 - 421 π.Χ.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

στὶς «ἱστορίες» του γράφει ὅτι οἱ Μινύες ἦταν «παῖδες τῶν ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεόντων ἡρώων», (Δ. 145), καὶ ὁ Ἀπολλώνιος, ποὺ ἀναφέραμε, στὰ «ἀργοναυτικά» του, (Ι. 105 - 110), βεβαιώνει ὅτι οἱ ἄριστοι ἀργοναῦτες ἦταν ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Μινύα. Ὁ Στράβων πάλι στὰ «γεωγραφικά» του, (63 - 25 μ.Χ.), ἀναφέρει γιὰ τὸν Μινύειο Ὀρχομενό: «ἐντεῦθεν, (ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό), ἀποικῆσαι τινας τῶν Μινυῶν ἐς Ἰωλκὸν φασιν, ὅθεν τοὺς Ἀργοναύτας Μινύας λεχθῆναι», (9. 414, 40). Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι στὴν ἐκστρατεία πλειοψηφοῦσαν οἱ Βοιωτοὶ καὶ μάλιστα οἱ Ὀρχομένιοι.

Καὶ κοντὰ σ' αὐτά, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν ἐξάρτηση τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ μᾶς τὴν μαρτυροῦν οἱ ἀφορμὲς ποὺ τὴν προκάλεσαν. Κατὰ τὴ μυθολογία, ὁ γιὸς τοῦ Αἰόλου κα τῆς Ἐναρέτης Ἀθάμας, διωγμένος ἀπὸ τὴ Μαγνησία τῆς Θεσσαλίας, κατέφυγε στὴ Βοιωτία, ὅπου κι ἔγινε βασιλιὰς τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ὅταν κάποτε ὁ Ἀθάμας εἶδε τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου Ἰνώ, τόσο θαμπώθηκε ἀπὸ τὴν ὀμορφιά της, ποὺ αὐτοστιγμεὶ τὴν ἀγάπησε παράφορα. Ἡ θεὰ ὅμως Ἥρα τοῦ ἐπέβαλε νὰ παντρευτεῖ τὴ Νεφέλη, μὲ τὴν ὁποία ἀπέκτησε δυὸ παιδιά, τὸν Φρίξο καὶ τὴν Ἔλλη.

Ὅμως ὁ Ἀθάμας ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ἐγκατέλειψε τὴ Νεφέλη καὶ παντρεύτηκε τὴν Ἰνώ, πού, ὅπως εἴπαμε, σφοδρὰ ἀγαποῦσε, καὶ μὲ τὴν ὁποία ἀπέκτησε ἄλλα δυὸ παιδιά, τὸν Λέαρχο καὶ τὸ Μελικέρτη. Ἡ Ἰνὼ σὰν μητρυά, μίσησε τὰ παιδιὰ τῆς Νεφέλης καὶ προπαντὸς τὸν Φρίξο ποὺ διέβλεπε ὅτι θὰ διεκδικοῦσε τὴ διαδοχὴ τοῦ Ἀθάμαντα καὶ γιὰ νὰ τὰ ἐξοντώσει, κατέστρωσε ἕνα σατανικὸ σχέδιο. Ἔπεισε τὶς γυναῖκες τοῦ Ὀρχομενοῦ νὰ φρυγανίζουν κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἄντρες τους τὸ σιτάρι, ποὺ προοριζόταν γιὰ σπορὰ κι ἔτσι δὲν φύτρωνε οὔτε σπυρὶ ἐκεῖνα τὰ χρόνια καί, ὅπως ἦταν φυσικό, δημιουργήθηκε τρομερὸς λιμὸς καὶ δυστυχία. Ἡ Ἰνώ, συνεχίζοντας τὸ σχέδιό της, ἔπεισε καὶ τοὺς θεωρούς, ποὺ ἔστειλαν οἱ Ὀρχομένιοι στοὺς Δελφοὺς νὰ πληροφορηθοῦν τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ, νὰ συμβουλεύσουν κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους, ἐκ μέρους δῆθεν τοῦ Ἀπόλλωνα, ὅτι, γιὰ νὰ καταπαύσει ἡ θεομηνία, θὰ ἔπρεπε νὰ θυσιαστοῦν ὁ Φρίξος καὶ ἡ Ἔλλη.

Ὁ ἀφελὴς Ἀθάμας πίστεψε στὸν ψεύτικο χρησμὸ κι ἀναγκασμένος κι ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του, ποὺ φοβερὰ δεινοπαθοῦσαν, ἀπο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

φασίζει μὲ σπαραγμὸ ψυχῆς ν' ἀνεβάσει τὰ δυό του παιδιὰ στὸ ἀπέναντι στὸν Ὀρχομενὸ βουνὸ Λαφύστιο, γιὰ νὰ τὰ θυσιάσει.

Τὴν τελευταία στιγμὴ ὅμως τῆς θυσίας ἡ μητέρα τους Νεφέλη τ' ἁρπάζει μὲ μυστηριώδη τρόπο καὶ τὰ σώζει ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ ἱερέα. Τὰ φορτώνει ἐπάνω σ' ἕνα χρυσόμαλλο κριάρι καὶ τὰ φυγαδεύει. Τὰ παιδιά, πετώντας μὲ τὸ κριάρι στὸν οὐρανό, πέρασαν κάμπους, βουνὰ καὶ θάλασσες, μά, σὰν ἔφτασαν πάνω ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Ἑλλήσποντου, ἡ Ἕλλη ζαλίστηκε κι ἔπεσε καὶ πνίγηκε. Ὁ Φρίξος, μὴ μπορώντας νὰ προσφέρει τίποτε, συνέχισε τὴν πορεία του, ὥσπου ἔφτασε στὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Κολχίδας Αἰήτη.

Ἡ Ἥρα τώρα γιὰ τὴν ἀδιαφορία καὶ περιφρόνηση, ποὺ ἔδειξε στὴν προστατευόμενή της Νεφέλη ὁ Ἀθάμαντας, τὸν τρέλλανε. Κατὰ μιὰ ἄλλη ὅμως παράδοση ἡ Ἥρα τρέλλανε τὸν Ἀθάμαντα, γιὰ νὰ τιμωρήσει τὴν Ἰνώ, ἐπειδὴ κρυφὰ θήλασε τὸν μικρὸ Διόνυσο, ποὺ ἀπέκτησε ἡ ἀδελφή της Σεμέλη μὲ τὸ Δία.

Τρελλός, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ὁ Ἀθάμας τοξεύει καὶ σκοτώνει τὸν γιό του ἀπὸ τὴν Ἰνὼ Λέαρχο, παίρνοντάς τον γιὰ ἐλάφι. Τρομαγμένη ἡ Ἰνὼ ἁρπάζει τὸν ἄλλο της γιὸ Μελικέρτη καὶ φεύγει, γιὰ νὰ τὸν σώσει. Παθαίνει ὅμως στὴ φυγή της τόσα βάσανα, ποὺ ἔμειναν παροιμιώδη ὡς «Ἰνοῦς ἄγχη».

Τελικὰ πέφτει κι αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ γιό της ἀπὸ τὶς Σκιρωνίδες πέτρες στὴ θάλασσα τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ πνίγεται.

Ἡ Ἰνὼ ἀπὸ τότε μὲ τὸ ὄνομα Λευκοθέα ἔγινε ἡ προστάτιδα τῶν θαλασσοδαρμένων ναυτικῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ γιός της Μελικέρτης, ποὺ ἔτυχε νὰ πέσει στὴ ράχη ἑνὸς δελφινιοῦ, ποὺ τὸν μετέφερε στὴν ἀκρογιαλιά, δέχτηκε θεῖες τιμὲς κι αὐτὸς καὶ λατρεύτηκε σὰν θαλάσσιος θεὸς μὲ τὸ ὄνομα Παλαίμων. Γιὰ μνημόσυνό τους μάλιστα καθιερώθηκαν ἀπὸ τότε τὰ Ἴσθμια, ποὺ γιορτάζονταν κάθε τριετία στὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου. (Ἀπολλ. Α. 9, 1, Διόδ. Δ. 40 καὶ 47, Παυσ. Ἀττ. 44, 7).

Στὴν Κολχίδα ἐξάλλου ὁ Φρίξος φιλοξενήθηκε μὲ βασιλικὲς τιμὲς καὶ τοῦ δόθηκε μάλιστα ὡς γυναίκα, ἡ πεντάμορφη κόρη τοῦ Αἰήτη Χαλκιόπη. Κι αὐτὸς εὐγνωμονώντας θυσίασε τὸ χρυσόμαλλο κριάρι στὸ Δία καὶ χάρισε τὸ χρυσὸ δέρμα του στὸν πεθερό του. Ἐκεῖνος, ἐπειδὴ ἕνας χρησμὸς τοῦ εἶπε, ὅτι θὰ πεθάνει, ἂν ξένοι φτάσουν στὴ χώρα του καὶ τοῦ πάρουν τὸ δέρμα, τὸ κρέμασε σὲ μιὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

θελανιδιὰ στὸ ἄλσος τοῦ Ἄρεως καὶ φρόντισε νὰ τὸ φρουροῦν «πυρίπνοοι» ταῦροι κι ἕνας ἀκοίμητος τρομερὸς δράκοντας.

Γιὰ νὰ πάρουν αὐτὸ τὸ «πάγχρυσον νάκος κριοῦ», ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ Πίνδαρος στὸν 4ο Πυθικό του ὕμνο στὸν Ἀρκεσίλαο τὸν Κυρηναῖο, διοργάνωσαν ἐκστρατεία οἱ Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ. Καὶ «μετὰ γὰρ κεῖνο πλευσάντων Μινυᾶν θεόπομποί σφισιν τιμαὶ φύτευεν», θεσταλμένες τιμὲς φυτρώσαν τριγύρω τους παντοῦ, μᾶς πληροφορεῖ ὁ μεγάλος λυρικός.

Πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία πενήντα ἥρωες ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ὅμως Βοιωτοὶ ἦταν οἱ κύριοι διοργανωτὲς καὶ κύριοι συνεργάτες τοῦ ἀρχηγοῦ Ἰάσονα, ποὺ κι αὐτὸς ἦταν συγγενής τους.

Δράκων, χρυσόμαλλο δέρας, Ἰάσων καὶ Ἀθηνᾶ, ἀγγειογραφία Ε' αἰ. π.Χ.

Γιὰ τὴν ἀργοναυτικὴ ἐστρατεία εἶχαν πλαστεῖ «τερατώδεις παρὰ τοῖς Ἕλλησι μύθοι», γράφει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (Δ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

47,2). Ὅμως παρὰ τὰ λεγόμενα αὐτοῦ τοῦ ἱστοριογράφου ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τὰ τελευταῖο χρόνια διέλυσε τὰ σύννεφα τῶν μύθων καὶ ἔδειξε ὡς ἀληθινὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ πραγματικὲς ἐξερευνητικές, ἀποικιακὲς καὶ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, τὶς μυθικὲς αὐτὲς ἐξορμήσεις τῶν Βοιωτῶν, ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴν 3ην ἢ 2αν π.Χ. χιλιετηρίδα.

Ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ἀποδείχτηκε ὅτι δεν ἦταν ἄλλο παρὰ ἡ δραματοποιημένη ἀνάμνηση τῆς ἐξερεύνησης τῆς Μαύρης Θάλασσας ἀπὸ τοὺς θαλασσοπόρους Μινύες τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ κατὰ τὸν ἱστορικὸ Σπυρίδωνα Λάμπρο «ἐμφανῶς πρωτοστάτησαν» στὴν κοινὴ τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδας ἐπιχείρηση. (ἱστ. Ἑλλ. Α' 58). Ἐπίσης καὶ ὁ ἄλλος ἱστορικός μας Κ. Παπαρρηγόπουλος τονίζει: «Ἡ ὕπαρξις καὶ αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας Μινυῶν θεωροῦνται ἀναμφισβήτητοι» (Α', α. 47).

Ἀπὸ τὸν Βοιωτικὸ Ὀρχομενό, λοιπὸν βλέπομε ὅτι ξεκίνησε ἡ Ἑλληνικὴ φυλή, γιὰ νὰ ξαπλωθεῖ στὰ Μικρασιατικὰ ἀκρογιάλια, ὅπου μὲ σπέρματα τοῦ Ὀρχομένιου πολιτισμοῦ καλλιεργήθηκε ὁ Μικρασιατικός, ποὺ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἔδωσε τὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν μεγάλο κλασσικὸ Ἑλληνικὸ πολιτισμό.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

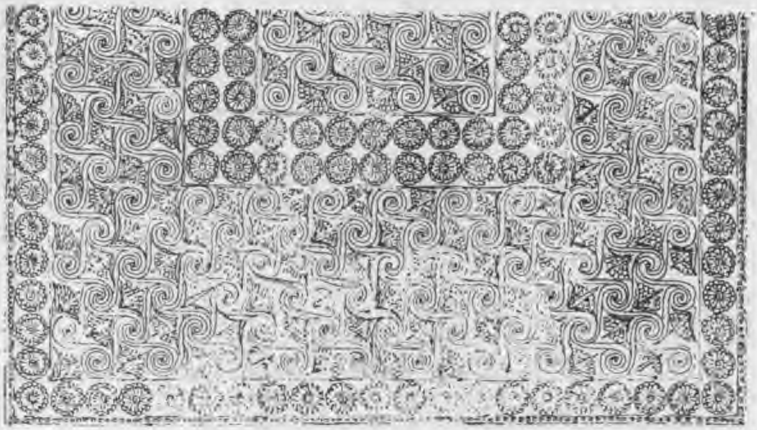

Μέρος τῆς ὀροφῆς τοῦ μικροῦ δωματίου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μινύου.

Ὁ θησαυρὸς τοῦ Μινύα στὸν Ὀρχομενὸ

Ἀπὸ τὰ πιὸ ἔξοχα καὶ τὰ πιὸ ἐντυπωσιακὰ μνημεῖα τῶν Μινυῶν στὸν Ὀρχομενὸ εἶναι κι ὁ περίφημος «Θησαυρός», (θησαυροφυλάκιο), ποὺ κατασκεύασε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα ὁ βασιλιὰς Μινύας, γιὰ νὰ κρύβει καὶ φυλάει τὰ πολυθρύλητα πλούτη του.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς καὶ ναυτιλιακὲς ἐπιχειρήσεις του μὲ τὶς ἀποικίες, ποὺ εἶχε στὴν Μ. Ἀσία, συγκέντρωνε πάρα πολλὰ πλούτη ὁ Μινύας κι ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς Κωπαΐδας, ποὺ εἶχε μὲ θαυμάσια ὑδραυλικὰ ἔργα ἀποξηράνει ὁ ἴδιος.

Γράφει σχετικὰ ὁ Παυσανίας: «Πρόσοδοι δ' ἐγίνοντο τῷ Μινύᾳ τηλικαῦται μέγεθος, ὡς ὑπερβαλέσθαι τοὺς πρὸ αὐτοῦ πλούτῳ· θησαυρόν τε ἀνθρώπων ὧν ἴσμεν Μινύας, πρῶτος ἐς ὑποδοχὴν χρημάτων ὠκοδομήσατο». (9.36,4).

Ὁ Παυσανίας χαρακτηρίζει τὸ μνημεῖο «θησαυρό», ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀείμνηστο ἀρχαιολόγο Χρῆστο Τσούντα, εἶναι τάφος, (Ἱστ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἀρχ. ἑλλ. τέχν. 6, 30). Ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ χτίστηκε ἀρχικὰ γιὰ τάφος, κι ὕστερα, χάρη στὴν ἱερότητά του καὶ τὸ κύρος του, νὰ χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ τὴ φύλαξη θησαυρῶν, μᾶς λέγει ὁ ἐθνικός μας Παπαρρηγόπουλος. (Α, α. 113).

Ὡστόσο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν σκοπό, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε κατασκευαστεῖ τὸ μνημεῖο, πρόκειται γιὰ ἔργο, γιὰ τὸ ὁποῖο δίκαια ὁ περιηγητὴς Παυσανίας στὰ πιὸ πάνω, ποὺ μνημονεύτηκαν, προσθέτει: «Θησαυρὸς δὲ ὁ Μινύου, θαῦμα ὂν τῶν ἐν Ἑλλάδι αὐτῇ καὶ τῶν ἑτέρωθι οὐδενὸς ὕστερον. (9.38,2)· Ὁ θησαυρὸς τοῦ Μινύα, σωστὸ θαῦμα, δὲν ὑστερεῖ ἀπὸ κανένα ἄλλο πράγμα ἀπ' ὅσα εἶναι μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἐπισκέπτης καὶ σήμερα ἀκόμη μένει κατάπληκτος ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπειά του. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ εὔγλωττους μάρτυρες τῆς περασμένης δόξας καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν Μινυῶν. Δίνει φαντασμαγορικὴ τὴ μορφὴ τοῦ πολιτισμοῦ τους, ποὺ στάθηκε ἀποφασιστικὸς γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας. «Εἶναι ἀπὸ τὰ μνημειακώτερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα οἰκοδομήματα ὅλης τῆς Κρητομυκηναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς», γράφει ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης Τσούντας, ποὺ μνημονεύσαμε.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ μνημείου ὑπολογίζεται, ὅτι ἔγινε κατὰ τὴν 2η χιλιετηρίδα π.Χ.

Τὸν τάφο ἔφεραν σὲ φῶς οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Ἑρρίκου Σλῆμαν στὰ 1881 - 1885. Εἶχε ἐπιχειρήσει καὶ νωρίτερα, τὸ 1803, —χωρὶς ἐπιτυχία εὐτυχῶς— ὁ γνωστὸς ἀρχαιοκάπηλος Ἄγγλος Ἔλγιν.

Ὁ τάφος εἶναι μαρμάρινος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα μέρη, τὸν δρόμον, (μιὰ τάφρο), τὸ στόμιο, (τὴν εἴσοδο), τὴν θόλον, (ἕνα πελώριο κυκλικὸ οἰκοδόμημα μὲ κωνικὴ στέγη), καὶ τὸν θάλαμο, (ἕνα ὀρθογώνιο πλευρικὸ μικρὸ δωμάτιο).

Ἡ θόλος, ποὺ εἶναι τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη, εἶναι μιὰ τεράστια, κυκλικὴ αἴθουσα. Ἔχει διάμετρο δαπέδου 14 μέτρα καὶ τοιχώματα ἀπὸ πελεκημένα μάρμαρα ἰσοδομικὰ τοποθετημένα ἔτσι, ποὺ σχηματίζουν δακτυλίδια. Τὰ δακτυλίδια αὐτὰ ὅσο ἀνεβαίνουν γίνονται διαρκῶς μικρότερα, ὥσπου κλείνουν τὴν κορυφὴ καὶ σχηματίζουν ἔτσι μιὰ θολωτὴ κυψέλη.

Ὁ τάφος τοῦ Μινύα ἦταν ὑπόγειος, ὅπως ὅλοι οἱ θολωτοὶ τά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

φοι, ποὺ βρέθηκαν, ἀλλὰ πιθανὸ νὰ προεξεῖχε ἡ κορυφή.

Ἡ θολωτὴ αὐτὴ αἴθουσα ἔχει ἀνατολικὰ μιὰ μικρὴ θύρα ὕψους 2,12 μ. καὶ πλάτους 1,44 μ. ποὺ συγκοινωνεῖ, μὲ μικρὸ ὀρθογώνιο τετράπλευρο δωμάτιο, ὅπως καὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀτρέως στὶς Μυκῆνες. Ἡ ὀροφὴ τοῦ δωματίου αὐτοῦ εἶναι καλυμμένη μὲ πρασινωπὲς λεπτὲς λίθινες (ἀπὸ σχιστὸ λίθο) τετράγωνες πλάκες, γλυμμένες μὲ ἁρμονικὰ ὡραιότατα ἀνθέμια, ρόδακες καὶ σπειροειδῆ κοσμήματα. Μὲ παρόμοιες πλάκες, ποὺ ἔφεραν περίτεχνη πλούσια διακόσμηση κι αὐτές, φαίνεται —ἀπὸ ἀπομεινάρια, ποὺ βρέθηκαν— ὅτι ἦταν καλυμμένοι κι οἱ τέσσερις κάθετοι τοῖχοι του.

Στὴ μεγάλη αἴθουσα γίνονταν οἱ θυσίες καὶ οἱ νεκρικὲς τελετές, (μνημόσυνα κατὰ καιρούς, νεκρόδειπνα, προσφορὲς στοὺς νεκρούς, κρασὶ καὶ λάδι, καὶ τελετουργικοὶ χοροί), καὶ στὸ πλευρικὸ μικρὸ δωμάτιο ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν. (I.E.E., 190. 228 καὶ 306).

Ὁ τάφος εἶναι βασιλικός, γιατί, κατὰ τὸν Τσούντα, μόνο οἱ βασιλικοὶ τάφοι ἦταν θολωτοί, ἐνῶ οἱ λαϊκοὶ ἦταν θαλαμωτοί.

Οἱ βασιλικοὶ τάφοι εἶχαν τὸ σχῆμα τῆς στρογγυλῆς καλύβας, τῆς πρωτόγονης δηλαδὴ κατοικίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦτο, γιατὶ οἱ Μινύες, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι λαοί, πίστευαν, ὅτι οἱ νεκροὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους —ὡς τὴ διάλυση τουλάχιστο τοῦ σώματός τους— μέσα στὸν τάφο τους, ποὺ ἔπρεπε κι αὐτὸς κατὰ συνέπεια νὰ ἔχει τὴ μορφὴ κατοικίας.

Γιὰ τὸ λόγο ὅτι πίστευαν, πὼς οἱ νεκροὶ ζοῦσαν καὶ μετὰ τὸ θάνατό τους καὶ πὼς ἀκόμα εἶχαν θεία δύναμη, ποὺ ἔπρεπε γιὰ τοῦτο νὰ ἐξασφαλίσουν οἱ ζωντανοὶ οἰκεῖοι τους τὴν εὔνοια καὶ προστασία τους, ἐνταφίαζαν κοντά τους πύραυνα (μαγκάλια), γιὰ νὰ θερμαίνουν τοὺς νεκρικοὺς θαλάμους, θυμιατήρια, γιὰ νὰ σκορποῦν ἀρώματα καὶ θυμιάματα, λύχνους, γιὰ νὰ φωτίζουν καὶ νὰ σκορποῦν τὰ σκοτάδια, τροφὲς καὶ σκεύη διατροφῆς, ὅπλα καὶ διάφορα ἀντικείμενα καὶ κοσμήματα γιὰ τὴν ἐνδυμασία καὶ τὸν καλλωπισμό τους. Τοποθετοῦσαν ἀκόμη στοὺς τάφους εἰδώλια τῆς θεότητας, ποὺ πιὸ πολὺ λάτρευε ὁ νεκρὸς καὶ ὅ,τι ἄλλο χρειαζόταν γιὰ μιὰ ἄνετη κι εὔκολη διαβίωση.

Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὴν τραγωδία τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλῆ καὶ τοὺς ὀκτὼ Ἀθηναίους στρατηγούς, πού, ἂν καὶ εἶχαν νικήσει στὶς Ἀργινοῦσες, (τὸ 406 π.Χ.), καταδικάστηκαν ἀπὸ τοὺς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀθηναίους δικαστὲς σὲ θάνατο, γιατὶ δὲν περισυνέλεξαν τοὺς νεκροὺς τῆς ναυμαχίας, λόγω τῆς μεγάλης θαλασσοταραχῆς, γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο σημαντικὸ καὶ πόσο ἱερὸ θεωροῦσαν οἱ πρόγονοί μας τὸ καθῆκον τοῦ ἐνταφιασμοῦ τῶν νεκρῶν, ὄχι μόνο στὰ προϊστορικὰ ἢ τὰ μυκηναϊκὰ χρόνια, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἱστορικά.

Στὶς Πλαταιές, ὡς γνωστό, σκοτώθηκαν πολεμιστὲς ἀπὸ πολλὲς πόλεις τῆς Ἑλλάδας κι ἐπειδὴ μερικοὶ ἦταν ἀπὸ μέρη μακρινά, ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους εὐγνωμοσύνης γενικά, ὑποσχέθηκαν οἱ Πλαταιεῖς νὰ προμηθεύουν αὐτοὶ σὲ ὅλους τοὺς νεκροὺς τῆς μάχης, (479 π.Χ.), τὸ ἐτήσιο γεῦμα. Κι εἶναι χαρακτηριστικὸ κι αὐτό, ὅτι καὶ μετὰ ἕξι αἰῶνες, στὰ χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (45 - 127 μ.Χ.), ἡ ὑπόσχεσή τους ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐκτελεῖται.

Χάρη στὶς συνήθειές τους αὐτές, ποὺ ἀναφέραμε, μαθαίνουμε ἀπὸ ἀντικείμενα ποὺ βρίσκομε στοὺς τάφους, χίλιες δυὸ πτυχὲς τῆς ἰδιωτικῆς καὶ δημόσιας ζωῆς τῶν προγόνων μας, ποὺ θὰ μᾶς ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστες ἀπὸ ἄλλες πηγές, μνημεῖα ἢ κείμενα.

Τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου ἔφραζαν μὲ πέτρες καὶ τὸν διάδρομο, ποὺ ὁδηγοῦσε σ' αὐτήν, ἐπιχωμάτιζαν, γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ διατάραξη τῆς ἡσυχίας τῶν νεκρῶν καὶ ἡ σύληση τῶν κτερισμάτων τους. Ὡστόσο ὁ τάφος τοῦ Μινύα δὲν γλύτωσε ἀπὸ τοὺς τυμβωρύχους ἐκείνων τῶν καιρῶν, πράγμα, ποὺ θὰ ἔφερε ἴσως καὶ τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ «θησαυρὸ - θησαυροφυλάκιο». (Ι.Ε.Ε. Α' 190, 228, 248 καὶ 306). Φυσικὰ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Ἐρρίκου Σλῆμαν δὲν βρέθηκαν ἀντικείμενα χάλκινα ἢ ἀργυρὰ ἢ βαρύτιμα χρυσὰ μὲ ὡραῖες παραστάσεις, ὅπως σὲ ἄλλους θολωτοὺς Μινυακοὺς τάφους, τοῦ Βαφειοῦ λ.χ. τῆς Λακωνίας, ποὺ ἀνέσκαψε τὸ 1889 ὁ Χ. Τσούντας.

Ἄθικτος στὰ χρόνια τοῦ Παυσανία, (160 μ.Χ.), ἔκαμε τὸν ἱστορικογεωγράφο νὰ ἀποθαυμάζει τὴ μεγαλοπρέπειά του, ὅπως ἀναφέραμε, λέγοντας: «Θησαυρὸς δὲ Μινύου θαῦμα ὂν τῶν ἐν Ἑλλάδι αὐτῇ καὶ τῶν ἑτέρωθι οὐδενὸς ὕστερον» καὶ δίκαια νὰ παραπονεῖται γιὰ τοὺς κατὰ καιροὺς δικούς μας ξενολάτρες, προσθέτοντας: «Ἕλληνες εἰσὶ δεινοὶ τὰ ὑπερόρια ἐν θαύματι τίθεσθαι μείζον: ἢ τὰ οἰκεῖα». Οἱ Ἕλληνες εἶναι τρομεροὶ νὰ θαυμάζουν πιὸ πολὺ τὰ ξένα ἀξιοθέατα ἀπὸ τὰ δικά τους.

Καὶ συνεχίζει: «ἀνδράσιν ἐπιφανέσιν ἐς συγγραφὴν πυραμίδας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μὲν τὰς παρὰ Αἰγυπτίοις ἐπῆλθεν ἐξηγήσασθαι πρὸς τὸ ἀκριβέστατον, θησαυρὸν δὲ τὸν Μινύου καὶ τὰ τείχη τὰ ἐν Τίρυνθι οὐδὲ ἐπὶ βραχὺ ἤγαγον μνήμης, οὐδὲν ὄντα ἐλάττοντος θαύματος», 9.36,3). Καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἱστορικοὶ περιέγραψαν μὲ κάθε λεπτομέρεια τὶς πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, ἐνῶ τὸ θησαυρὸ τοῦ Μινύα καὶ τὰ τείχη τῆς Τίρυνθας, ποὺ κι αὐτὰ δὲν εἶναι λιγότερο ἀξιοθαύμαστα, οὔτε κἀν τὰ ἀναφέρουν.

Ὅταν μὲ λίγη φαντασία ὁ ἐπισκέπτης συμπληρώσει τὰ κενὰ καὶ ὅταν ἀναλογιστεῖ ὅτι κατασκευάστηκε κάπου τριάμισι χιλιάδες χρόνια πρίν, θαυμάζει καὶ σήμερα ὄχι μόνο τὸ ἐξαίρετο ἰσοδομικὸ χτίσιμο τῶν μαρμάρων τῆς αἴθουσας καὶ τὰ ἁρμονικὰ συμπλέγματα τῆς ὀροφῆς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, ποὺ εἶναι θαῦμα διακοσμητικῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τὴ μηχανικὴ γενικὴ κατάρτιση τῶν κατασκευαστῶν του.

Μεγαλόπρεπη καὶ ἐπιβλητικὴ εἶναι καὶ ἡ εἴσοδός του. Ἡ πόρτα τῆς μεγάλης αἴθουσας, πλάτους 2,76 μ. καὶ ὕψους 5,60 μ. σκεπάζεται μὲ ἕνα θεόρατο ὑπέρθυρο ὀγκόλιθο 6 μέτρα μήκους καὶ βάρους ἄνω τῶν 120 τόνων. Καὶ ἀναρωτιέται κανείς, πῶς μετακίνησαν καὶ τοποθέτησαν ἐκεῖ ἕνα τέτοιο τεράστιο συμπυκνωμένο βάρος μὲ τὰ ἐλάχιστα τεχνικὰ μέσα, ποὺ διέθεταν στὰ προϊστορικὰ ἐκεῖνα χρόνια;

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χάλκινα κι ἴσως καὶ τὰ χρυσὰ κοσμήματα, μὲ τὰ ὁποῖα στολίζόταν, εἶχε χαλκοστρωμένο καὶ τὸ δάπεδό του, ὅπως τὸ «χαλκοβατὲς δῶ», τὸ χαλκόστρωτο παλάτι, τοῦ Δία ἐπάνω στὸν Ὄλυμπο, ποὺ περιγράφει ὁ Ὅμηρος, (ὀδ. Θ. 321). Κι ἦταν, ὅπως ὁ ναὸς τῆς χαλκηοίκου Ἀθηνᾶς στὴ Σπάρτη κι ὁ θάλαμος τῆς Δανάης, ποὺ κατασκεύασε ὁ πατέρας της Ἀκρίσιος, γιὰ νὰ τὴ γλυτώσει ἀπὸ τὴ βουλιμία τοῦ Δία, χωρὶς καὶ τελικὰ νὰ τὸ πετύχει, γιατὶ ὁ ἀκόρεστος εἰδωλολατρικὸς θεὸς τὴν πλησίασε μὲ τὴ μορφή... χρυσῆς βροχῆς.

Οἱ διακοσμήσεις στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου βεβαιώνονται ἀπὸ τὶς ὑποδοχὲς στοὺς τοίχους κι ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἀπομεινάρι πλάκας χαλκοῦ σφηνωμένο ἀνάμεσα στὸ δάπεδο καὶ τὸν τοῖχο ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου.

Κατασκευαστὲς τοῦ τάφου φέρονται οἱ γιοὶ τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ὀρχομενοῦ Ἐργίνου, μυθικοὶ ἀρχιτέκτονες, Τροφώνιος καὶ Ἀγα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μήδης, γιὰ τοὺς ὁποίους «φασὶν γενέσθαι δεινοὺς θεοῖς τε ἱερὰ κατασκευάσαθαι καὶ βασίλεια ἀνθρώποις».

Γιὰ τοὺς ἀρχαιολόγους ὁ τάφος τοῦ Μινύα, τόσο γιὰ τὴν τεχνική του τελειότητα, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐσωτερική του διακόσμηση, θεωρεῖται ἀνώτερος τοῦ Ἀτρέως τῶν Μυκηνῶν κι ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἔξοχα μνημεῖα τῆς παγκόσμιας ἀρχιτεκτονικῆς.

Μετὰ τὸν Σλῆμαν ἔκαναν ἀνασκαφὲς ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ τὸ 1893 καὶ σὲ συνέχεια Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι στὰ 1903 καὶ 1905. Οἱ ἀνασκαφὲς αὐτὲς πάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Μινύα ἔφεραν ἀκόμη σὲ φῶς νεολιθικοὺς συνοικισμοὺς μὲ κυκλικὰ καὶ τετραγωνικὰ θεμέλια σπιτιῶν, τάφους 3 χιλιάδων χρόνων π.Χ., ἀνάκτορα ἢ Ἀσκληπιεῖο μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἄλλα, ποὺ εἶναι δείγματα ὅτι ὁ τόπος κατοικήθηκε χωρὶς κενὰ ἀπὸ τὴ νεολιθικὴ ἐποχή, (7 χιλ. χρόνια π.Χ.).

Μὲ τὶς ἀνασκαφὲς ἀποκαλύφτηκε ὅτι ἦταν τρεῖς πόλεις κτισμένες ἡ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη. Ἡ πρώτη στὴν νεολιθικὴ ἐποχή, ἡ δεύτερη στὴν πρωτοελλαδικὴ καὶ ἡ τρίτη στὴν ὑστεροελλαδική, ποὺ εἶχε καὶ πελώριο τριγωνικὸ τεῖχος ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ Ὑφάντειου.

Τὸ διάστημα τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ὀρχομενοῦ οἱ ἀρχαιολόγοι τὸ χώρισαν σὲ τέσσερες περιόδους.

Πρῶτον. Στὴ νεολιθικὴ περίοδο, (7000 - 2800), ποὺ ἀγνοοῦσε τὰ μέταλλα καὶ εἶχε πρωτόγονο πολιτισμό, σὰν τοῦ Διμηνίου καὶ τοῦ Σέσκλου — σπουδαίων ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς πλευρᾶς προϊστορικῶν συνοικισμῶν κοντὰ στὸ Βόλο, ποὺ τοὺς ἀνακάλυψε ὁ Χ. Τσούντας. (Τὰ σπίτια κυκλικὰ μὲ διάμετρο 2 - 6 μ., —βρέθηκαν ἐδῶ λίγα μέτρα δυτικὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου— τὰ ἀγγεῖα χειροποίητα μὲ γραμμικὲς διακοσμήσεις κ.λπ.).

Δεύτερον. Στὴν πρωτοελλαδικὴ περίοδο, (2800 - 1900 π.Χ.), ποὺ παρουσιάζεται μὲ ἐξελιγμένη μορφὴ ἀπὸ τὸν προηγούμενο πολιτισμό. (Τὰ σπίτια ἐλλειψοειδῆ πρὸς τὸ τετράγωνο, τὰ ἀγγεῖα βερνικωμένα κ.λ.π.).

Τρίτον. Στὴν μεσοελλαδικὴ ἐποχὴ (1900 - 1600 π.Χ.), ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἀψιδωτὰ ἢ πεταλοειδῆ σπίτια, τὴν μινυακὴ κεραμουργικὴ καὶ τὴν μινωϊκὴ ἐπίδραση. (Τὰ σπίτια τετράγωνα, τὰ ἀγγεῖα τροχήλατα κ.λ.π.). Καὶ

Τέταρτον. Στὴν μυκηναϊκὴ ἢ ὑστεροελλαδικὴ ἐποχή, (1600 -

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

1100 π.Χ.)', ἐποχὴ δωρικῆς μεταναστεύσεως, (1104 κατὰ Ἐρατοσθένην), ποὺ ἐμφανίζει μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ μὲ τοὺς χαρακτηριστικοὺς θολωτοὺς τάφους καὶ τοὺς ὑπόγειους θησαυρούς.

Τὰ κυκλικὰ οἰκοδομήματα, ποὺ βρέθηκαν σὲ πρωτοελλαδικὰ στρώματα, λίγα μέτρα, εἶπαμε, δυτικὰ τοῦ θολωτοῦ τάφου, θεωροῦνται σήμερα, σὰν σιταποθῆκες, «σιροί», γιατὶ ἡ Κωπαΐδα ὅπως τώρα ἔτσι καὶ τότε ἦταν ὁ σιτοβολώνας τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδας γενικά.

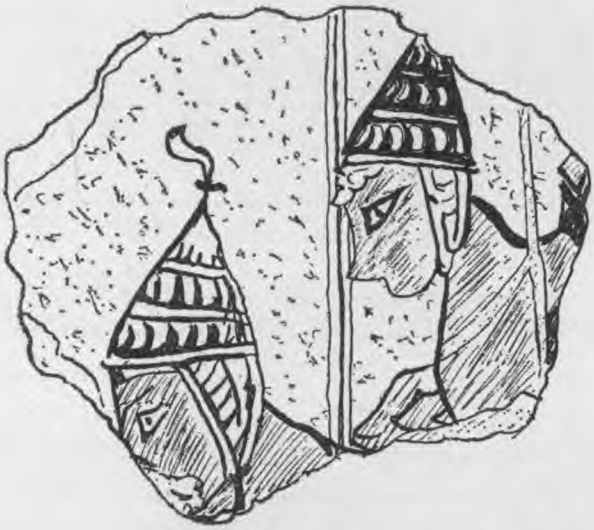

Τοιχογραφία τῶν ἀνακτόρων τοῦ Μινύα.

Στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ μεγάλη αἴθουσα τῶν Μυκηνῶν, εἶναι μιὰ στενόμακρη ἄλλη αἴθουσα, στὸ βάθος τῆς ὁποίας βρίσκονται δυὸ βιτρίνες γεμάτες ἀπὸ ποικίλα σὲ σχήματα ἀγγεῖα τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ. Εἶναι ἐκεῖ τοποθετημένα Μινυακὰ καὶ ἀμαυρόχρωμα ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ μεσοελλαδικὸ στρῶμα, ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ ὑστεροελλαδικὸ στρῶμα καὶ ἀγγεῖα γεωμετρικὰ τοῦ Ὀρχομενοῦ.

Μινυακὰ ἀγγεῖα ὀνομάστηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἀρχαιολό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

γους (Σλῆμαν, Φουρτβάϊνγκλερ, Βοῦλλε), ποὺ ἔκαναν τὶς ἀνασκαφὲς στὰ 1903 καὶ 1905, μιὰ ὁμάδα ἀγγείων, κάνθαροι μὲ χαμηλὴ βάση καὶ μικροὶ κρατῆρες μὲ ψηλὴ βάση, μελανόφαιοι καὶ ἄλλοι κιτρινωποί, ἀστίλβωτοι, χειροποίητοι, ἀλλὰ καὶ μερικοὶ κατασκευασμένοι στὸν τροχό.

Στὸ Ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο Ἀθηνῶν βρίσκεται ἀκόμη μιὰ ὡραιότατη ἐπιτύμβια στήλη, ποὺ βρέθηκε στὸν Ὀρχομενό, ἔργο τοῦ Ναξίου γλύπτη Ἀλξήνορα, (ἀρχὲς τοῦ Ε' αἰώνα π.Χ.), γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο στὸ βιβλίο μας «Χαιρώνεια».

Στὶς παλιότερες ἀνασκαφές, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε, βρέθηκαν καὶ ἀξιόλογα εὑρήματα, περιδέραια, σκουλαρίκια, πολύτιμοι λίθοι, ἕνας κοῦρος τοῦ 6ου αἰώνα π.Χ., ποὺ φυλάσσεται κι αὐτὸς στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο Ἀθηνῶν. Ἐπίσης στὶς πρόσφατες ἀνασκαφὲς τοῦ 1972 καὶ 1983 - 84, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἐπίκουρο καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔφορο ἀρχαιοτήτων Θ. Σπυρόπουλο, ἦρθαν στὸ φῶς μυκηναϊκὸ ἀνάκτορο τῶν Μινυῶν, βασιλικὸ νεκροταφεῖο πρωτομυκηναϊκῶν χρόνων, ἕνα ὡραῖο λίθινο θέατρο - ὠδεῖο, ποὺ ἦταν σὲ χρήση ὡς τὰ Ἑλληνιστικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ χρόνια, ἕνας ἀξιοθαύμαστος πολυγωνικὸς τοῖχος καὶ ἱερὰ τοῦ Διονύσου καὶ τῶν Χαρίτων.

Μόλο, ποὺ ἡ περιοχὴ τοῦ Ὀρχομενοῦ λεηλατήθηκε ἄγρια στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἀπὸ λογῆς - λογῆς βαρβάρους, ἐξακολουθεῖ νὰ κρύβει στὰ σπλάχνα της δείγματα κι ὀμορφιὲς τῆς παλιᾶς της δόξας, ποὺ μᾶς τὰ φανερώνει πότε - πότε.

Ἐπιτύμβιες στῆλες, κιονόκρανα, σαρκοφάγοι, κομμάτια ψηφιδωτῶν δαπέδων, ἡμιανάγλυφες πλάκες κα ἄλλα, φυλάγονται στὴν εἴσοδο, στὸν διάδρομο ἢ δρόμο, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦν οἱ ἀρχαιολόγοι, τοῦ τάφου τοῦ Μινύα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἡ Ἄρτεμις θανατώνει τὸν Ἀκταίωνα, ἀγγειογραφία τοῦ Ε΄ αἰ. π.Χ.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΚΤΑΙΩΝΑ ΣΤΟΝ ΟΡΧΟΜΕΝΟ

Ὁ μεγάλος τῆς Βοιωτίας ποιητὴς Ἡσίοδος, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸν ἱερὸ Ἑλικώνα οἱ Μοῦσες «τοῦ ἐδίδαξαν ἀθέσφατον ὕμνον ἀείδειν» καὶ μὲ τὴν ἔμπνευσή τους ἔπλασε τὰ ἀνεπανάληπτα ἱερατικά, ἠθικὰ καὶ διδακτικά του ἔργα καὶ χάραξε ἀνεξίτηλο τὸ ὄνομά του στοὺς αἰῶνες, θάφτηκε στὸν Ὀρχομενό.

Εἶχε πεθάνει στὴ γενέτειρά του Ἄσκρη, (καὶ Ἄσκρα), καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἐκεῖ ἀρχικὰ εἶχε ταφεῖ, (Ἀριστοτέλη, Πολιτεία Ὀρχομενίων)'. Ἀργότερα ὅμως, (κατὰ τὸν 4ο αἰώνα), οἱ Θεσπιεῖς κατάστρεψαν τὴν Ἄσκρη καὶ οἱ κάτοικοί της ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὸν γειτονικό τους Ὀρχομενό, (Πρόκλος 361, 25).

Ἐδῶ τώρα στὸν Ὀρχομενὸ ἐνέσκηψε κάποτε λοιμὸς καὶ οἱ κάτοικοί του, ὅπως συνήθιζαν στὶς δύσκολες στιγμές τους, ρώτησαν τὴν Πυθία τῶν Δελφῶν τί ἔπρεπε νὰ κάνουν, γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ κακό. Ἐκείνη τοὺς χρησμοδότησε, ὅτι τότε θὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸ λοιμό, ἂν μετακομίσουν τὰ ὀστᾶ τοῦ τραγουδιστῆ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγροτιᾶς Ἡσιόδου στὴν πατρίδα τους. Τὰ ἀναζήτησαν λοιπὸν στὰ ἐρείπια τῆς Ἄσκρης (καὶ κατ' ἄλλους στὴ Ναυπακτία)' κι ὅταν τὰ βρῆκαν τὰ πῆραν καὶ τὰ ἔθαψαν κοντὰ στὸν τάφο τοῦ ἥρωα καὶ βασιλιᾶ τους Μινύα, ποὺ βρισκόταν στὸ κέντρο τῆς ἀγορᾶς τους.

Μὲ ὑπερηφάνεια οἱ Ὀρχομένιοι, ὡς τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ, ἔδειχναν στοὺς ξένους τὸν τάφο τοῦ ποιητῆ. Στὸν τάφο τοῦ Ἡσίοδου εἶχαν γραφτεῖ μᾶς ἱστορεῖ ὁ περιηγητὴς Παυσανίας τοῦ Ὀρχομένιου ποιητῆ Χερσία οἱ ἐλεγειακοὶ στίχοι:

«Ἄσκρη μὲν πατρὶς πολυλήϊος, ἀλλὰ θανόντος
ὀστέα πληξίππων γῆ Μινυῶν κατέχει.
Ἡσιόδου, τοῦ πλεῖστον ἐν Ἑλλάδι κῦδος ὀρεῖται
ἀνδρῶν κρινομένων ἐν βασάνῳ σοφίης». (9.38,3 καὶ 9)'.

Καὶ σὲ μετάφραση: Πατρίδα τοῦ Ἡσιόδου ἦταν ἡ Ἄσκρη μὲ τὰ πολλὰ σπαρτά, ἀλλὰ σὰν πέθανε τὰ κόκκαλά του δέχτηκε ἡ γῆ τῶν ἐξαίρετων καβαλάρηδων Μινυῶν. Ἡ δόξα του στὴν Ἑλλάδα θὰ εἶναι μεγάλη, σὰν γίνει κριτήριο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ σοφία.

Γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἡσιόδου ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, καὶ μάλιστα, ἀντιφατικὲς παραδόσεις. Ὅπως γιὰ τὸν Ὅμηρο πολλὲς πόλεις διεκδικοῦσαν τὴν τιμή, ὅτι σ' αὐτὲς γεννήθηκε κι ἔζησε ὁ μεγάλος ποιητής, ἔτσι λεγόταν, καὶ γιὰ τὴν ταφὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Μιὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πιὸ πάνω παράδοση, ποὺ ἀναφέρει κι ὁ Θουκυδίδης, (Γ. 96), λέει ὅτι ὁ Ἡσίοδος δὲν πέθανε στὴν Ἄσκρη, ἀλλὰ δολοφονήθηκε στὴν Οἰνεῶνα τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν, ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὴ Ναυπακτία, (Παυσ. 9.31 καὶ 10.38)'. Σύμφωνα μ' αὐτή, ὁ ποιητὴς τῆς δουλειᾶς καὶ τῆς δικαιοσύνης

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἡσίοδος συναντήθηκε κάποτε καὶ διαγωνίστηκε μὲ τὸν ποιητὴ τῶν βασιλιάδων Ὅμηρο στὴ Χαλκίδα. Ὁ Γανύκτωρ, γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Εὔβοιας Ἀμφιδάμαντα, εἶχε προκηρύξει, κατὰ τὴν ταφὴ τοῦ πατέρα του, ποὺ σκοτώθηκε στὸν πόλεμο, ποιητικὸ διαγωνισμό. Στὸν ἀγώνα πῆραν μέρος καὶ οἱ δυὸ κορυφαῖοι τῆς ἀρχαιότητας ποιητές. Στὰ «Ἔργα καὶ ἡμέραι», 654, ὁ ἴδιος ὁ Ἡσίοδος —τὸ ἀναφέρει— χωρὶς νὰ μνημονεύει τοὺς ἀντιπάλους του — ἀλλὰ καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὸ διηγοῦνται.

Ὁ ἀγώνας ἔγινε μὲ προβολὴ ἔμμετρης ἐρώτησης τοῦ ἑνός, ποὺ ἔπρεπε ν' ἀπαντήσει ὁ ἄλλος πάλι ἔμμετρα. Καὶ οἱ δυὸ ἄστραψαν καὶ βρόντησαν καὶ κανένας δὲ νικήθηκε. Ὁ ποιητὴς τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους Ὅμηρος ξεπέρασε τὸν ποιητὴ τοῦ διδακτικοῦ ἔπους Ἡσίοδο στὴ δύναμη καὶ λαμπρότητα τοῦ λόγου, μὰ κι ὁ Ἡσίοδος τὸν Ὅμηρο στὸ θέμα, ποὺ ἦταν ἠθικὸ καὶ διδακτικὸ γιὰ τὸ λαό. Εἶναι παρατηρημένο, ὅτι ὁ Ὅμηρος στὰ ἔργα του παραθέτει τοὺς ἥρωές του ἐχθροὺς καὶ φίλους, νικητὲς καὶ νικημένους, καλοὺς καὶ κακούς, χωρὶς νὰ ἐκφράζει τὰ αἰσθήματά του, ἐνῶ ὁ Ἡσίοδος παντοῦ καὶ πάντοτε στὰ ποιήματά του κατακρίνει τὸ κακὸ καὶ ἐπαινεῖ τὸ καλό. Γι' αὐτό, μᾶς λέει κείμενο γραμμένο στὸν 3ο αἰώνα π.Χ. σὲ πάπυρο, ποὺ βρέθηκε τελευταῖα στὸ Φαγιοὺμ τῆς Αἰγύπτου: «ὁ βασιλεὺς Πανήδης, (ἀδελφὸς τοῦ σκοτωμένου Ἀμφιδάμαντα), ἐστεφάνωσεν τὸν Ἡσίοδον εἰπών: «δίκαιον εἶναι τὸν ἐπὶ γεωργίαν καὶ εἰρήνην προκαλούμενον νικᾶν, οὐ τὸν πολέμους καὶ σφαγὰς δεξιόντα».

Τὸ ἔπαθλό του, ποὺ ἦταν ἕνας τρίποδας, ὁ Ἡσίοδος τὸ ἀφιέρωσε στὸν τόπο ἀκριβῶς ἐκεῖ, ποὺ οἱ Μοῦσες τὸν πρωτόβγαλαν στῶν λυγερῶν τους τραγουδιῶν τὸ δρόμο. Γράφει στὰ «Ἔργα καὶ ἡμέραι», 658, ὁ ἴδιος:

«Τόν, (τρίποδα), μὲν ἐγὼ Μούσης Ἑλικωνιάδεσσ' ἀνέθηκα,
ἔνθα μὲ τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς...
Μοῦσαι γὰρ μ' ἐδίδαξαν ἀθέσφατον ὕμνον ἀείδειν».

Καὶ κατὰ τὸν παραπάνω πάπυρο πιὸ συγκεκριμένα:

«Ἡσίοδος Μούσαις Ἑλικώνισι τουδ ἀνέθηκεν
ὕμνῳ νικήσας ἐν Χαλκίδι θεῖον Ὅμηρον».

Μὰ δὲν ἀρκέστηκε σ' αὐτό. Ἦρθε καὶ στοὺς Δελφούς, ὅπου ἡ Πυθία τὸν ὑποδέχτηκε ἀποκαλώντας τον «ὄλβιο» καὶ «ταῖς ἀθανά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τησιν Μούσησι τετιμένον», ἀλλὰ καὶ συμβουλεύοντάς τον νὰ φυλαχθεῖ ἀπὸ τὸ «κάλλιον ἄλσος τοῦ Νεμείου Διός».

Ἀποφεύγοντας τότε κι αὐτὸς τὴν Νεμέα τῆς Πελοποννήσου, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι σ' αὐτὴν θὰ ἦταν τὸ «Νέμειον ἄλσος», τράβηξε γιὰ τὴ Ναύπακτο. Στὴν Οἰνόη ὅμως τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν, (βρισκόταν πέρα ἀπὸ τὴν Ἄμφισσα καὶ κοντὰ στὴ Ναύπακτο), στάθμευσε, γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ ὅμως, ἐπειδὴ παρέμεινε ἀρκετὸ χρόνο, τὰ παιδιὰ τοῦ βασιλιᾶ Φηγέα, Ἀμφιφάνης καὶ Γανύκτωρ, (κατὰ τὸν Παυσανία Κτίμενος καὶ Ἄντιφος), τὸν παρεξήγησαν. Νόμισαν ὅτι «τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν Κτιμένην μοιχεύειν τὸν Ἡσίοδον» καὶ τὸν σκότωσαν, ἐνῶ κατὰ τὴ γνώμη ἄλλων ἕνας συνοδός του ἦταν ὁ μοιχός. Ἄλλωστε ἐκεῖνος τότε ἦταν ὀγδοντάρης. (HOMERI OPERA τ. 5 ἔκδ. OXFORD σελ. 233. (ERTAMEN 207, 213 καὶ 230. Παυσ. 9.31,3,6).

Δολοφονήθηκε ὁ Ἡσίοδος σ' ἕνα τόπο, ποὺ λεγόταν «Νέμειο ἄλσος», καὶ βρισκόταν ὁλόγυρα σ' ἕνα ναὸ τοῦ Δία. Τὸ σῶμα του, γιὰ νὰ σκεπαστεῖ τὸ ἔγκλημα, ρίχτηκε ἀπὸ τοὺς δολοφόνους του στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Τρεῖς μέρες ὅμως ἀργότερα, ἕνα κοπάδι δελφίνια τὸ ἔφεραν στὴν ξηρὰ καὶ τὸ ἀπέθεσαν κοντὰ στὴν πόλη Μολυκρία, τὸ σημερινὸ Ἀντίρριο.

Ἐκεῖ πολίτες τῆς Οἰνόης, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ γιαλό, γιὰ μιὰ τοπικὴ γιορτή, τὸ ἀναγνώρισαν, τὸ παράλαβαν, τὸ πένθησαν καὶ τὸ ἔθαψαν κοντὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Νέμειου Δία. Στὴ συνέχεια κυνήγησαν τοὺς φονιάδες. Ἐκεῖνοι, γιὰ νὰ ξεφύγουν τὴν ὀργὴ τῶν ἀγανακτισμένων πολιτῶν, μπῆκαν σὲ πλοῖο καὶ τράβηξαν γιὰ τὴν Κρήτη, μὰ στὰ μισὰ τοῦ δρόμου τοὺς κεραύνωσε καὶ τοὺς ἐξαφάνισε ὁ Δίας. (Πλουτ. ἠθικ. 162 θ).

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ δεύτερη τούτη παράδοση, καὶ ὁδηγημένοι ἀπὸ σχετικὸ Δελφικὸ χρησμό, ἀπὸ τὴν Λοκρικὴ Ναυπακτία καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Ἄσκρη, πῆραν τὰ ὀστᾶ τοῦ Ἡσίοδου οἱ Ὀρχομένιοι, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸ λοιμό. Καί, ἐπειδὴ μάλιστα οἱ Λοκροὶ κρατοῦσαν μυστικὴ τὴ θέση τοῦ τάφου, οἱ Ὀρχομένιοι ξαναρώτησαν τὴν Πυθία, ποῦ ἀκριβῶς θὰ τά 'ὄρισκαν καὶ κείνη τοὺς ἀποκρίθηκε «κορώνη μηνύσει». Καὶ πραγματικὰ ὁδηγημένοι ἀπὸ τὸ πέταγμα μιᾶς κουρούνας, ποὺ καθόταν ἐπάνω σ' ἕνα βράχο, τὰ βρῆκαν καὶ τ' ἀφαίρεσαν, μᾶς γράφει ὁ Παυσανίας (9.38,3).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἐπειδὴ τώρα ἔδειχναν στὴν ἀρχαιότητα δυὸ τάφους τοῦ Ἡσίοδου, ἕναν στὴν Ὀζολικὴ Λοκρίδα κι ἄλλον στὴν Βοιωτικὴ Ἄσκρη, καὶ οἱ Ὀρχομένιοι ἐξάλλου ἔλεγαν ἄλλοι, ὅτι τὰ κόκκαλά του τὰ μετέφεραν ἀπὸ τὴν Ἄσκρη καὶ ἄλλοι, ὅτι τὰ ἔκλεψαν ἀπὸ τὴ Ναύπακτο, λέγεται ὅτι ὁ Πίνδαρος στὸν τάφο τῆς Ἄσκρης εἶχε γράψει ἐπίγραμμα:

«Χαῖρε δὶς ἡβίσας καὶ δὶς τάφου ἀντιβολήσας
Ἡσίοδ' ἀνθρώποις μέτρων ἔχων σοφίας».
(Χαῖρε, Ἡσίοδε, ποὺ δυὸ φορὲς ἔζησες καὶ δυὸ φορὲς θάφτηκες καὶ κατέχεις τὴ σοφία ὅσο μποροῦν νὰ τὴν κατέχουν οἱ ἄνθρωποι).

Ὁ Ἄγγλος ἀρχαιοδίφης Γκέλλ (1777 - 1836) ἰσχυρίστηκε ὅτι βρῆκε τὸν τάφο τοῦ Ἡσίοδου νοτιότερα ἀπὸ τὸ ναὸ τῶν Χαρίτων (ἐκκλησία τῆς Παναγίας Σκριποῦς), στὴ βορινὴ ὄχτη τοῦ Κηφισοῦ. (Ραγκ. Ἑλλ. Α' 415).

Καὶ στὸν Ἀκταίωνα, τὸν ἔγγονο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου, εἶχαν φτιάξει ὡραῖο τάφο οἱ Ὀρχομένιοι καὶ τοῦ πρόσφερναν κάθε χρόνο θυσίες. Τὸν παρίσταναν μάλιστα καὶ στὰ νομίσματά τους.

Ὁ ὡραῖος ἔφηβος Ἀκταίων, γιὸς τῆς Αὐτονόης κόρης τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Ἀρισταίου γιοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα, ἦταν δεινὸς καὶ ἀτρόμητος κυνηγός, μὰ κάποτε χωρὶς νὰ ξέρει μπῆκε στὰ οἰκόπεδα τοῦ Δία καὶ τιμωρήθηκε σκληρά.

Ζήτησε, μᾶς λέει μιὰ παράδοση, γιὰ γυναίκα του τή, φίλη τοῦ ὕπατου τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, Σεμέλη, μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἀποκτήσει καὶ γιὸ ὁ Δίας, τὸν ἀγαπητό του Διόνυσο. Γιὰ τὴν ἀπερισκεψία του αὐτὴ ὁ Ἀκταίων καταδικάστηκε ἀπὸ τὸ Δία νὰ κατασπαραχτεῖ ἀπὸ τὰ πενήντα κυνηγετικὰ σκυλιά του, «ἵνα μὴ γυναῖκα Σεμέλην λάβοι». (Παυσ. 9.2,3).

Σύμφωνα ὅμως μὲ μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, τὴν ἔπαθε ὁ Ἀκταίων ἀπὸ τὴν «ἐλαφοκτόνο» Ἀρτέμιδα. Ὡς γνωστὸ ἡ, κομψὴ δίδυμη ἀδελφὴ τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἁρμονίας Ἀπόλλωνα, Ἀρτέμιδα ἦταν θεὰ τοῦ κυνηγιοῦ, ἀλλὰ καὶ θεὰ τῆς ὑγείας, τῆς παρθενικό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τητας καὶ τῆς ἁγνότητας. Μὲ ψηλὸ ἀνάστημα, ἐπιβλητικὸ παράστημα, αὐστηρή, σφριγηλή, παρθενικὴ κι ἀφίλητη, σὰν τὴν Ἀθηνᾶ κι αὐτή, ἀπέφευγε τὶς ἡδονὲς καὶ τοὺς ἔρωτες.

Ἡ ἀγλαόμορφη καὶ χρυσοβόστρυχη παρθένα, σ' ὅλη της τὴ ζωὴ ἔτρεχε μὲ λυγερὰ πηδήματα χαρούμενη καὶ ἀμέριμνη στὶς ἀκροποταμιές, στὶς χλοερὲς κοιλάδες κι ἐπάνω στὰ δασωμένα βουνά.

Φορεῦσε ἕνα κοντό, (πάνω ἀπὸ τὰ γόνατα, γιὰ νὰ μὴ τὴν ἐμποδίζει), λεπτὸ χιτώνα, σὰν τὶς «μίνι» φοῦστες τῶν σημερινῶν μας κοριτσιῶν, καὶ μὲ ὁλόχρυσο τόξο πάντα στὸ χέρι, φαρέτρα στὸν ὦμο καὶ συντροφιὰ φίλες της νύμφες, κυνηγοῦσε ἀδιάκοπα ἄγρια ζῶα, ὅπως καὶ ὁ Ἀκταίων, στὰ «ἄλσεα τὰ σκιόεντα». Σὰν συναντοῦσε στὸ δρόμο της πηγές, καθόταν νὰ δροσιστεῖ, νὰ ξεκουραστεῖ καὶ νὰ λουστεῖ.

Κάνοντας ἕνα τέτοιο λουτρὸ σὲ κάποια πηγὴ τοῦ Κιθαιρώνα, κοντὰ στὴν Πλάταια (πηγὴ Ἄρτεμης στὰ παλιὰ —Βεργουντιάνη σήμερα— μᾶς λέει ὁ Παυσανίας (9.2,3), καὶ κατ' ἄλλους στὶς ὄχθες τοῦ Παρθένιου ποταμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας) τὴν εἶδε ὁ νέος κυνηγὸς Ἀκταίωνας, ποὺ ξαπλωμένος ξεκουραζόταν σ' ἕνα παρακείμενο βράχο.

Ἔπεφταν ἀπὸ ψηλὰ τ' ἀσημένια νερὰ τῆς πηγῆς ἐπάνω στὸ κρουστὸ κι ἀθλητικὸ κορμὶ τῆς σαϊτεύτρας θεᾶς. Σὰν μαργαριτάρια ἄστραφταν τοῦ νεροῦ οἱ σταλαγμοὶ πάνω στὸ ὁλόγυμνο θεϊκὸ κορμὶ καὶ καθὼς φωτιζόταν ἀπὸ τὶς ἀκτίνες τοῦ ἥλιου, ἔλαμπε θαυμαστό.

Μπρὸς στὸ ἔκπαγλο θέαμα μαρμάρωσε κι ἀποσβολώθηκε στὸ βράχο ὁ δυστυχὴς Ἀκταίωνας. Μὰ ἡ φιλοπάρθενη κι ἀνυπότακτη στοῦ ἄρρενα τὸ ζυγὸ θεά, μόλο, ποὺ τὴν ἔλεγαν καὶ λ υ σ ί ζ ω ν η, γιατὶ τῆς ἀφιέρωναν τὰ κορίτσια στὸ γάμο τους τὸν παρθενικὸ χιτώνα ἢ τὴ ζώνη τους, καὶ μόλο, ποὺ ἦταν καὶ φ ι λ ο μ ε ῖ ρ α ξ κι ὄχι καὶ τόσο ἀδιάφορη στὴν ὀμορφιὰ τοῦ νεαροῦ κυνηγοῦ, ἐξοργίστηκε, ὅταν ἀντιλήφτηκε, ὅτι τὴν κοίταζε ἀδιάκριτα.

Ἐπάνω στὸ θυμό της ράντισε τὸν ἁμαρτήσαντα θνητὸ μὲ τὰ νερὰ τῆς πηγῆς, τὸν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι καὶ παρόρμησε τὰ πεινῆντα σκυλιά του νὰ τὸν κατασπαράξουν. Ἔτσι ὁ ἀθέλητος ἡδονοβλεψίας τιμωρήθηκε πολὺ σκληρά.

Γύριζε ἀπὸ τότε ὁ Ἀκταίωνας, σὰν κακοποιὸ φάντασμα στὴν Ὀρχομενία, ὥσπου, κατὰ συμβουλὴ τῆς Πυθίας, βρῆκαν τ' ἀπομει-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

νάρια ἀπὸ τὸ σῶμα του οἱ Ὀρχομένιοι καὶ τἄθαψαν. Κατασκεύασαν μάλιστα, κατὰ τὸν Παυσανία, (9.38,5), καὶ χάλκινο ὁμοίωμά του καί, γιὰ νὰ τὸ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ὀργὴ τῆς χαριτωμένης, μὰ καὶ κακιᾶς παρθένας Ἀρτέμιδας, τὸ ἔδεσαν μὲ σίδερα στὸ δράχο τοῦ Ὑφάντειου.

Οἱ Ὀρχομένιοι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ἡσίοδου καὶ τοῦ Ἀκταίωνα ἔδειχναν μὲ περηφάνεια στοὺς ἐπισκέπτες τῆς πόλης τους καὶ τοὺς τάφους τῶν ἡρώων τους Ἰάλμενου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀσκάλαφου, παιδιῶν τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἀστυόχης.

Καὶ οἱ δυό τους εἶχαν ἡγηθεῖ τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τῆς Ἀσπληδόνος στὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία κι εἶχαν πάρει μέρος ὑποχρεωτικά, σὰν μνηστῆρες τῆς Ἑλένης στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο. (Ἀπολλόδ. Α΄ 16). Καὶ οἱ δυό τους ἀναδείχτηκαν ἀπὸ τοὺς ἡρωϊκότερους ἀρχηγοὺς τῶν Ἀχαιῶν καὶ διακρίθηκαν σὰν θαρραλέοι φρουροὶ τῆς Τάφρου μπρὸς στὰ τείχη τῆς Τροίας. Πολέμησαν ἀκόμα κατὰ τῆς Πενθεσίλειας βασίλισσας τῶν Ἀμαζόνων καὶ κατὰ τοῦ Αἰνεία. (Μ.Ε.Ε. σχετικὲς λέξεις).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ΤΕΚΝΟ ΤΟΥ ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ Ο ΘΕΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ

Ὁ Ἀσκληπιὸς τῆς Μουνυχίας.

Ἰητῆρα νόσων Ἀσκληπιὸν ἄρχομ' ἀείδειν
υἱὸν Ἀπόλλωνος τὸν ἐγείνατο δῖα Κορωνὶς
Δωτίῳ ἐν πεδίῳ κούρη Φλεγύου βασιλῆος,
χάρμα μέγ' ἀνθρώποισι, κακῶν θελητῆρ' ὀδυνάων.

Ὁμηρικὸς Ὕμνος.

Ὅπως γιὰ τὸ Διόνυσο, ἔτσι καὶ γιὰ τὸ θεὸ τῆς ἰατρικῆς Ἀσκληπιό, ἦταν πάρα πολλὲς οἱ παραδόσεις, τόσο γιὰ τὴ γέννησή του, ὅσο καὶ γιὰ τὴ δράση του. Πάνω ἀπὸ ἑκατὸ πόλεις τὸν διεκδικοῦσαν γιὰ δικό τους γέννημα καὶ πολλὲς ἦταν οἱ σχετικὲς μὲ τοὺς γονεῖς τους παραδόσεις, ἀλλὰ ἡ ἐπικρατέστερη ἦταν ἡ ἀκόλουθη Θεσσαλοβοιωτική:

Ὁ «πολεμικώτατος τῶν τότε» ἡγεμόνας τῶν Λαπιθῶν, Φλεγυῶν καὶ Μινυῶν τῆς Θεσσαλίας, Φλεγύας, τοῦ ὁποίου ἡ κυριαρχία ξαπλώθηκε ὡς τὴ Φωκίδα καὶ τὴ Βοιωτία κι ἔγινε μάλιστα βασιλιὰς τοῦ Ὀρχομενοῦ, (μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἐτεοκλῆ, πού, ὅπως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἀναφέραμε νωρίτερα κατασκεύασε τὸ ναὸ τῶν Χαρίτων), εἶχε δυὸ παιδιά, τὸν Ἰξίωνα καὶ τὴν Κορωνίδα.

Τὴν Κορωνίδα, ποὺ ἦταν πολὺ ὄμορφη, τὴν ἀγάπησε καὶ τὴν ἀπήγαγε ἀπὸ τὰ πατρικά της ἀνάκτορα τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἀθέλητά της, ὁ λυράρης Ἀπόλλωνας, μᾶς ἐξιστορεῖ ὁ Ἀπολλόδωρος (Γ' 55).

Τὸν ξανθὸ θεό, παρὰ τὴν ἐπίδοσή του στὶς ἐπιστῆμες καὶ τὶς τέχνες καὶ παρὰ τὴ σοβαρότητα, τὴ σύνεση καὶ τὸ «μέτρον», ποὺ τὸν διέκρινε, τὸν χαρακτήριζε καὶ μιὰ χωρὶς μέτρο ἐρωτικὴ δραστηριότητα, ὅπως καὶ τὸν πατέρα του Δία. Ἔκανε «θραύση» ἀνάμεσα στὶς θεές. Καί, ἐνῶ ὅλες τους ἦταν ὡραιότατες, δὲν τοῦ ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὶς ἐπιθυμίες του, γι' αὐτὸ καὶ κατέφευγε πολλὲς φορὲς στὴ γῆ γιὰ τὴν ἀναζήτηση θνητῶν. Καὶ ἡ πρώτη του δουλειὰ μὲ τὴν ἐκλεκτή του ἦταν νὰ σπείρει κι ἕνα ἀνθρωποθεϊκὸ πλασματάκι, ποὺ ἐξελισσόταν ἀργότερα σὲ δυνατὸ ἥρωα, ἡμίθεο ἢ καὶ ἰσοδύναμο θεό. Ἔτσι οἱ θεοὶ γίνονταν πιὸ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν ποιητή, καὶ οἱ ἄνθρωποι πιὸ θεϊκοί.

Ὅμως μὲ ὅλη τὴν ἐξαιρετικὰ ἀρρενωπή του ὀμορφιὰ ὁ Ἀπόλλωνας δὲν ἦταν συμπαθὴς στὸν θηλυκόκοσμο κι ἀκόμα ἄτυχος στὸν ἔρωτα. Παρὰ τὴν ἀγάπη, ποὺ τοὺς ἔδειξε, τὸν ἀπέκρουσε ἡ Δαφνίδα, τὸν ἀπέφυγε ἡ Κασταλία καὶ τὸν ἀπώθησαν πλῆθος ἄλλες. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς τεκνοποίησαν γόθα, γιατὶ δὲν ἐγνοοῦσε νὰ νομιμοποιήσει μὲ καμιὰ τὶς σχέσεις του καὶ ἄλλες μάλιστα προτίμησαν τὸ θάνατο.

Μιὰ ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν καὶ ἡ ἀγάπη του στὴν Κορωνίδα καὶ ἡ ἀκούσια ἀπαγωγή της ἀπὸ τὸν «ἐκηβόλο θεό».

Μόλις ὅμως ἔμαθε ὁ ἀράθυμος πατέρας τῆς βασιλοπούλας Φλεγύας τὴν ἀπαγωγὴ τῆς κόρης του, θύμωσε πολύ, γιὰ τὴν προσβολή, κι ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε ν' ἀντιμετωπίσει διαφορετικὰ τὸν ἀπαγωγέα, ἐκστράτευσε μὲ τοὺς ἀντρειωμένους ὀπαδούς του στοὺς Δελφούς, ὅπου λεηλάτησε καὶ πυρπόλησε τὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ.

Ὁ Ἀπόλλωνας τότε, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παυσανίας, (9.36,2), ἔσπευσε καὶ μὲ ἀδιάκοπα ἀστροπελέκια καὶ δυνατοὺς σεισμοὺς ἐξόντωσε καὶ ἀφάνισε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Φλεγύα καὶ θανάτωσε μὲ τὰ βέλη του καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἐμπρηστή, τὸν ὁποῖο μάλιστα καταδίκασε σὲ αἰώνιο μαρτύριο, νὰ ζεῖ στὰ Τάρταρα μὲ τὴ φρικτὴ ἀγωνία, νὰ ἔχει τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κεφάλι του διαρκῶς κάτω ἀπὸ ἕνα ἑτοιμόρροπο βράχο καὶ νὰ κινδυνεύει ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ συντριβεῖ.

Μὴ ἔχοντας τώρα καὶ τόση ἐμπιστοσύνη ὁ Φοῖβος στὴν Κορωνίδα, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα τῆς σκότωσε καὶ τὸν πατέρα, ἀνάθεσε σ' ἕνα λευκὸ κόρακα νὰ ἀγρυπνᾶ γιὰ τὴ διαγωγή της. Κι ὅταν ὁ κόρακας, τραγουδᾶ ὁ Ἡσίοδος: «φράσσεν ἄρα ἔργ' ἀίδηλα Φοίβῳ ἀκερσεκόμῃ, ὅτι Ἴσχυς ἔγημε Κόρωνιν Εἰλατίδιο, Φλεγύαο διογνήτοιο θύγατρα», (Ἡοι. 54), κι ὅταν ὁ κόρακας εἶπε στὸ μακρυμάλλη Φοῖβο τὶς μυστικὲς δουλειές, ὅτι τὴν Κορωνίδα τὴ θυγατέρα τοῦ θεογέννητου Φλεγύα, παντρεύτηκε ὁ γιὸς τοῦ Ἔλατου Ἴσχυς —ποὺ ἦταν ἕνας Ἀρκάδας βοσκός, τὸν ὁποῖο εἶχε γνωρίσει κι ἀγαπήσει ἐκείνη σὲ κάποια κατασκοπευτικὴ περιοδεία τοῦ πατέρα της στὴν Πελοπόννησο— καταράστηκε τὸν κόρακα ὁ θεὸς «ὡς ἄγγελο κακῶν» κι ἀπὸ πάλλευκο πουλί, ποὺ ἦταν ὡς τότε, τὸν ἔκαμε κατάμαυρο. Ὕστερα σκότωσε τὸν Ἴσχυ καὶ τέλος ἀνέθεσε στὴν ἀδελφή του Ἄρτεμη, ποὺ ἦταν αὐστηρὴ στὰ ζητήματα τῆς ἁγνότητας, νὰ τιμωρήσει τὴν ἄπιστη σ' αὐτὸν Κορωνίδα.

Ἀλλίμονο! ψάλλει κι ὁ ἄλλος μεγάλος τῆς Βοιωτίας τραγουδιστής, ὁ Πίνδαρος στὸν 3ο Πυθικό, ποὺ εἶδε τὰ πράγματα μὲ διαφορετικὸ μάτι, μὲ πρόθεση νὰ δικαιολογήσει δηλαδὴ τὸ θεὸ καὶ νὰ κατακρίνει τὴν Κορωνίδα: Τέτοια εἶναι ἡ μωρία τῶν ἀνθρώπων, λέει, ὥστε πολλὲς φορὲς περιφρονοῦν ἀλόγιστα τὰ καλά, ποὺ μποροῦν νὰ χαίρονται καὶ ἐπιθυμοῦν ὅσα δὲν ἔχουν, μάταια κυνηγώντας «ἀκράντοις ἐλπίσιν», κούφιες ἐλπίδες. «Τοιαύταν μεγάλαν ἀυάταν καλλιπέπλου λῆμα Κορωνίδος ἔσχε», τέτοια μεγάλη βλάβη ἔπαθε ὁ νοῦς τῆς καλλίπεπλης Κορωνίδας, γι' αὐτὸ καὶ «δαμεῖσα χρυσέοις τόξοισιν ὑπ' Ἀρτέμιδος εἰς Ἀΐδα δόμον ἐν θαλάμῳ κατέβα», γι' αὐτὸ καὶ χτυπημένη ἡ Κορωνίδα ἀπὸ τὰ χρυσὰ τόξα τῆς Ἀρτέμιδας στὸν Ἅδη κατέβηκε. Ἔτσι, ὅπως συμβαίνει συνήθως στὸν κόσμο μὲ τοὺς δυνατούς, ἐνῶ ὁ Ἀπόλλωνας βιαιοπράγησε κι ἁμάρτησε, ἡ ἀθῶα ἀδύναμη Κορωνίδα πλήρωσε.

Ἐπάνω στὴν ὀργή του ὁ θεὸς Ἀπόλλωνας ξέχασε ἀκόμα, ὅτι στὴν κοιλιὰ τῆς Κορωνίδας βρισκόταν ὁ γιός του Ἀσκληπιὸς κι ἔστειλε τὸν Ἑρμῆ καί, κατ' ἄλλους, ἔτρεξε ὁ ἴδιος κι ἅρπαξε τὴν τελευταία στιγμὴ ἀπὸ τὴ νεκρικὴ φωτιὰ τὸ βρέφος. Τὸ παράδωσε ἔπειτα στὸν κένταυρο Χείρωνα «διδάξαι πολυπήμονας νόσους ἀνθρώ-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ποισιν ἰᾶσθαι», (46). Πραγματικὰ ὁ Χείρωνας δίδαξε ἐπάνω στὸ Πήλιο στὸν Ἀσκληπιὸ τὴν κυνηγετικὴ καὶ τὴν ἰατρική, μᾶς λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος, (Γ' 10,4). «Καὶ γενόμενος χειρουργὸς καὶ τὴν τέχνην ἀσκήσας ἐπὶ πολύ, (ὁ Ἀσκληπιός), οὐ μόνον ἐκώλυέ τινας ἀποθνήσκειν ἀλλά, ἀνήγειρε καὶ τοὺς ἀποθανόντας». Ἔτσι ἔχει ἡ γέννηση καὶ ἡ σπουδὴ στὴν ἰατρικὴ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ποὺ ἦταν τὸ ἐπισημότερο ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Ἀπόλλωνα.

Μὲ κάποιες παραλλαγές, ἀλλὰ τὰ ἴδια σχεδὸν γιὰ τὴ θεραπευτικὴ δύναμη τοῦ Ἀσκληπιοῦ, μᾶς γράφει κι ὁ Παυσανίας: «ἐπὶ γῆν καὶ θάλασσαν πᾶσαν ἠγγέλλετο τά τε ἄλλα ὁπόσα βούλοιτο εὑρίσκειν ἐπὶ τοῖς κάμνουσι καὶ ὅτι ἀνίστησι τεθνεῶτας», (Β. 26,6). Γνωστοποιήθηκε σ' ὅλη τὴ γῆ καὶ τὴ θάλασσα, πὼς ὁ Ἀσκληπιὸς βρίσκει ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴ θεραπεία τῶν ἀρρώστων καὶ πὼς ἀνασταίνει νεκρούς.

Καὶ ἀπέκτησε τόσο μεγάλη φήμη, γράφει κι ὁ Διόδωρος, (Δ' 71), ποὺ ὁ θεὸς τοῦ κάτω κόσμου Ἅδης ἔφτασε νὰ τοῦ ἀπαγγείλει κατηγορία ἐνώπιον τοῦ Δία ὅτι μὲ τὴ δράση του περιορίζει τὴ δική του ἐπικράτεια, ἀφοῦ ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν μειώνονταν σταθερὰ ἐξ αἰτίας τῶν θεραπειῶν του! Καὶ ὁ Δίας, ποὺ δὲν τοῦ ἄρεσε νὰ ἀνατρέπουν τὴν τάξη, ποὺ εἶχε στὸν κόσμο ἐπιβάλει, τὸν σκότωσε μὲ κεραυνό.

Ὁ Ἀσκληπιὸς συνόδευε τοὺς ἥρωες στοὺς μεγάλους καὶ φυσικὰ ἐπικίνδυνους ἀγῶνες τους, ὅπως τὸν Ἰάσονα στὴν Κολχίδα, (κατὰ τὸν 13 π.Χ.αἰ.), τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Ἰφικλῆ πατέρα τοῦ Ἰόλαου, στὸν ἀγώνα τους κατὰ τῆς Λερναίας Ὕδρας, τὸν Ἀρισταῖο καὶ Ἀκταίωνα κατὰ τοῦ Καλυδωνίου, Κάπρου, καὶ θεράπευε ὅλους μὲ ξόρκια, φάρμακα, ἐπιθέματα καὶ ἐγχειρήσεις. Τὸν τραυματισμένο μάλιστα Ἰφικλῆ θεράπευσε μὲ τὸ «πάνακες Φλεγυήϊον», βότανο, ποὺ μάζεψε στὶς ὄχτες τοῦ Μέλανα ποταμοῦ, στὸν Ὀρχομενό.

Χάρη στὴν ἰατρική του δεινότητα καὶ τὴ φιλάνθρωπη δράση του, ὁ Ἀσκληπιὸς λατρεύτηκε σὰν ἥρωας στὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου καὶ σὰν θεὸς στὰ ἱστορικὰ ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ποὺ τοῦ πρόσφερναν γι' αὐτὸ ἐναγίσματα καὶ θυσίες. Σὲ μερικὰ μάλιστα ἱερά του συλλατρευόταν καὶ μὲ τὸν πατέρα του Ἀπόλλωνα, γιατὶ κι ἀπ' αὐτόν, ποὺ ἦταν θεὸς τοῦ ἥλιου καὶ τῆς ὑγείας, διδάχτηκε πολλὰ μυστικὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης του. «Καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πατρὸς τῶν εἰς ἰατρικὴν μαθόντα, προσευρεῖν τήν τε χειρουργίαν καὶ τῶν φαρμάκων σκευασίας», τονίζει ὁ Διόδωρος (ν. 74).

Ἦταν ἄπειρα τὰ ἱερὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ὀνομαστὰ ἔγιναν ἐκεῖνα στὴν Τρίκκη, στὴν Κῶ, στὴν Ἐπίδαυρο καὶ στὴν Τιθορέα τῆς Φωκίδας (Βελίτσα). Στὴ Βοιωτία ὅμως καὶ προπαντὸς στὸν Ὀρχομενὸ πρωτολατρεύτηκε κι ἀπ' ἐδῶ μεταδόθηκε ἡ λατρεία του στὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Ὀρχομενὸς ὑπῆρξε τὸ λίκνο τοῦ θεοῦ, γιατὶ ἐδῶ κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ὁ παππούς του Φλεγύας βασίλεψε, κι ἐδῶ, ὅπως εἴπαμε, διαδραματίστηκαν τὰ σχετικὰ μὲ τὴ γέννησή του γεγονότα.

Στὰ Ἀσκληπιεῖα —ἔτσι λέγονταν τὰ ἱερὰ καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ— κατέφευγαν τοῦ κόσμου οἱ ἄρρωστοι γιὰ θεραπεία καὶ ἀνακούφιση ἀπὸ τὸ θεὸ καὶ τοὺς ἱερεῖς του. Ἀποτελοῦσαν τὰ πρῶτα νοσοκομεῖα στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ ἱερεῖς τους ἦταν οἱ πρῶτοι γιατροί. Ὅλοι οἱ ἱερεῖς τῶν Ἀσκληπιείων δὲν εἶχαν ἰατρικὲς γνώσεις, γιατὶ οἱ περισσότεροι ὑπηρετοῦσαν τιμητικὰ τὸ θεὸ γιὰ ἕνα μόνο χρόνο. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ ἄλλοι, ποὺ ἀπὸ τὰ παιδικά τους ἀκόμα χρόνια σπούδαζαν τὶς ἀρρώστιες καὶ τὴ θεραπεία τους κι ἦταν γιὰ τοῦτο ἱκανότατοι θεραπευτές. Ὁ Παυσανίας περνώντας ἀπὸ τὸ ἀσκληπιεῖο τῆς Ἐπιδαύρου, (ἦταν τὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Ἐπιδαύρου ὅ,τι ἦταν καὶ οἱ Δελφοὶ γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα), εἶδε ἕξι λίθινες στῆλες μέσα στὸν περίβολό του —βρέθηκαν μερικὲς στὶς νεώτερες ἀνασκαφὲς— γιὰ τὶς ὁποῖες μᾶς γράφει: «ταύταις ἐγγεγραμμένα καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐστιν ὀνόματα ἀκεσθέντων (θεραπευθέντων) ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προσέτι δὲ καὶ νόσημα ὅ,τι ἕκαστος ἐνόσησε καὶ ὅπως ἰάθη», (2,27,3). Τὶς στῆλες αὐτὲς τῶν ἀσκληπιείων, λέγεται, ὅτι πολὺ εἶχε μελετήσει ὁ πατέρας τῆς ἰατρικῆς Ἱπποκράτης γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ἐπιστήμης του.

Ὁ συνηθέστερος τρόπος θεραπείας τῶν ἀρρώστων ἦταν ἡ ἐγκοίμηση. Ὕστερα ἀπὸ γενικὴ κάθαρση στὴν πηγὴ τοῦ ἀσκληπιείου, δίαιτα, τόνωση τοῦ ἠθικοῦ, ἐνίσχυση τῆς πίστης τοῦ ἀρρώστου καὶ ἄλλες διατυπώσεις, ξάπλωνε μέσα στὸ ἀσκληπιεῖο γιὰ ὕπνο ὁ ἄρρωστος καὶ περίμενε τὴν ἄμεση ἐπέμβαση τοῦ θεοῦ ἢ μὲ ὀνειρευτὴ ὑπόδειξη τὸν τρόπο τῆς θεραπείας του. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ ὀνείρου γινόταν ἄλλοτε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄρρωστο κι ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς - γιατρούς. Δὲν ἔλειπαν φυσικὰ οἱ ἀπάτες καὶ οἱ ἀγυρτεῖες, ἀλλὰ πολλοὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἔβρισκαν πραγματική θεραπεία, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἀσκληπιεῖα δὲν τὰ ἐπεσκέπτονταν μόνο ἀφελεῖς καὶ στερημένοι μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ διάσημοι καὶ διακεκριμένοι στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες.

Γεμάτα ἦταν τὰ Ἀσκληπιεῖα ἀπὸ ἀναθήματα, (χρυσά, ἀργυρὰ ἢ μαρμάρινα), ποὺ παράσταιναν τὰ μέλη τῶν ἀρρώστων, ποὺ εἶχαν γιατρευτεῖ ἢ ἀγάλματα τοῦ θεοῦ. Τὸν Ἀσκληπιὸ τὸν παράσταιναν ἕνα ὥριμο, μὲ γένια στὸ πρόσωπο καὶ ἱμάτια στὸ σῶμα ἄντρα, ποὺ ἔμοιαζε μὲ τὸν Δία. Ἀντὶ ὅμως τὸ αὐστηρὸ καὶ μεγαλόπρεπο ὕφος τοῦ παττέρα «τῶν ἀνδρῶν τε θεῶν τε», ὁ Ἀσκληπιὸς εἶχε ἥπιο καὶ γλυκὸ μειδίαμα καὶ τὸν συνόδευαν τὰ ἱερά του ζῶα, (σκύλος), τὰ σύμβολα, (φιάλες γιὰ ἀλοιφές, κύλινδροι βιβλίων), καὶ προπαντὸς ἕνα ἑλισσόμενο στὸ σκῆπτρο του φίδι.

Σχετικὰ μὲ τὸν Ἀσκληπιό, εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπῆρξε ὁ μοναδικὸς θεὸς τῆς πολυθεΐας, ποὺ λατρεύτηκε ἐπίμονα ὡς τὸ 395 μ.Χ., μέχρι τὴν ἐξάπλωση καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Τὸν Ἀσκλήπιον ἥρωα παντοδαπᾶν νούσων ἀλητῆρα (θεραπευτὴ)» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Πίνδαρος στὸν παρήγορο 3ο πυθικὸ ὕμνο στὸν ἄρρωστο Ἱέρωνα τὸν Συρακούσιο, τὸν λάτρευαν μὲ ξεχωριστὲς τιμὲς στὴ γενέτειρά του, τὸν Ὀρχομενό, ἀλλὰ καὶ στὴ Λεβαδιὰ μαζὶ μὲ τὸν Τροφώνιο, ὅπως, σὲ ἄλλο δημοσίευμά μας, γράψαμε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ο ΔΙΟΝΥΣΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΓΡΙΩΝΙΑ

Μιὰ παλιὰ γιορτὴ τοῦ κρασιοῦ στὸν Ὀρχομενό

Κισσοκόμην Διόνυσον ἐρίβρομον ἄρχομ' ἀείδειν
Ζηνὸς καὶ Σεμέλης ἐρικυδέος ἀγλαὸν υἱόν...

26. Ὁμ. Ὕμ.

Πολυτάραχη καὶ γεμάτη περιπέτειες ἦταν ἡ ζωὴ τοῦ δημοφιλέστερου ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους θεοὺς Διόνυσου, (Διός - νῦσον, Διός παιδί). Αὐτός, κατὰ τὴ μυθολογία, (καὶ κατὰ ἄλλη ἐκδοχὴ ὁ γιός του Οἰνοπίων), δίδαξε στοὺς ἀνθρώπους τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ καὶ τὴν παρασκευὴ τοῦ κρασιοῦ κι ἦταν ὁ μεγαλύτερος στὸν κόσμο ξελογιαστὴς καὶ γλεντοκόπος.

Ἡ λατρρεία τοῦ θεοῦ Διόνυσου ἦταν παγκόσμια. Πλῆθος ἦταν οἱ παραδόσεις γύρω ἀπὸ τὴ γέννησή του καὶ τὴ ζωή του, γι' αὐτὸ καὶ «δυσχερὲς ἐστιν ὑπὲρ τῆς γενέσεως τοῦ θεοῦ τούτου καὶ τῶν πράξεων καθαρῶς εἰπεῖν», γράφει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, (Γ' 62, 2).

Πάντως ἡ ἐπικρατέστερη γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Διόνυσου ἐκδοχὴ εἶναι ἡ Βοιωτική. Σύμφωνα μ' αὐτή, ὁ «πατὴρ θεῶν τε ἀνδρῶν τε» Δίας ἐρωτεύτηκε κάποτε τήν, κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου, Σεμέλη, γιὰ τὴν ὀμορφιά της καὶ κρυφὰ τὴ συναντοῦσε. Τὸ ἔμαθε,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ὅμως, ἡ γυναίκα του Ἥρα καί, γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὴ βασιλοπούλα, παίρνει τὴ μορφὴ τῆς τροφοῦ της Βερόης καὶ τὴν πείθει νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν ἐραστή της νὰ ὁρκιστεῖ προκαταβολικὰ ὅτι θὰ ἐκτελέσει ὁ,τιδήποτε κι ἂν τοῦ ζητήσει. Ὁρκίζεται ἐκεῖνος καὶ τότε τοῦ ζητᾶ νὰ τῆς παρουσιαστεῖ μὲ ὅλη τὴ μεγαλοπρέπειά του.

Τὰ ἀνθρώπινα, πλάσματα, ὅμως, δὲν ἀντέχουν στὴ θέα τοῦ θεϊκοῦ μεγαλείου κι ἔτσι, ὅταν ὁ θεὸς τῆς ἀστραπῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ ἐμφανίζεται ἐπάνω στὸ ἅρμα του, καίγεται ἡ ἄμοιρη κόρη ἀπὸ τὶς φλόγες, ἀφοῦ γεννᾶ πρόωρα τὸ Διόνυσο. Ράβει τὸ ἔμβρυο στὸ μηρό του ὁ Δίας, ἀπ' ὅπου ἀργότερα γεννιέται ὁ νόθος τοῦτος γιός του στὸν κανονικό του χρόνο. Κι ἐπειδὴ ὀγῆκε ἀπὸ δυὸ θύρες, μᾶς λέγει, κοντὰ στ' ἄλλα, ὁ Διόδωρος στὸ Γ', (63,3) καὶ στὸ Δ' (2,2) βιβλίο του, τὸν ὀνόμασαν οἱ ἄνθρωποι καὶ Διθύραμβο.

Ἀκολούθως παραδίνει ὁ Δίας τὸ βρέφος στὸν μαντατοφόρο τῶν θεῶν Ἑρμῆ καὶ τὸ μεταφέρει σὲ μιὰ ὄμορφη κοιλάδα γεμάτη δάση καὶ σπήλαια, τὴ Νύσα, νὰ τὸ ἀναθρέψουν οἱ νύμφες. Κατὰ τὴ Βοιωτικὴ ὅμως παράδοση ὁ Ἑρμῆς τὸ παρέδωσε στὴν ἀδελφὴ τῆς Σεμέλης Ἰνώ, γυναίκα τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ὀρχομενοῦ Ἀθάμαντα, νὰ τὸ θηλάσει.

Ἄγρυπνο τὸ μάτι τῆς Ἥρας παρακολουθεῖ, μαθαίνει τὰ πάντα, ρημάζει τὸν οἶκο τοῦ Ἀθάμαντα καὶ λυσσαλέα κυνηγάει τὸ Διόνυσο. Γιὰ νὰ ξεφύγει τὴν ὀργὴ τῆς Ἀργίτισσας, φεύγει ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ ὁ Διόνυσος καί, ὥριμος καὶ ἀπαράμιλλος τώρα σὲ ὀμορφιά, περιπλανιέται σ' ὅλο τὸν κόσμο, στὴ Λυδία, στὴ Φρυγία, στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀσσυρία, στὴν Ἰνδία... Γίνεται παντοῦ γνωστὸς καὶ πολυάριθμοι βωμοὶ καὶ ἱερὰ ἀνεγείρονται πρὸς τιμήν του σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη.

Στὶς περιπλανήσεις του, (μισομεθυσμένος πάντοτε κι ἄλλοτε «τύφλα» στὸ μεθύσι, γι' αὐτὸ καὶ καθισμένος σὲ γάϊδαρο ἢ τράγο), συνοδευόταν ἀπὸ ὄμορφες Μαινάδες, Βάκχες καὶ Μοῦσες, ποὺ μὲ τὴν ἐξαίρετη παιδεία, τὰ τραγούδια καὶ τοὺς χορούς τους τὸν ψυχαγωγοῦσαν. Τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀκόμη ὁ δάσκαλός του Σειληνός, ὁ γιός του Πρίαπος καὶ πλῆθος σάτυροι, ποὺ τὸν διασκέδαζαν κι αὐτοὶ μὲ τὰ ἀστεῖα τους καὶ τὶς ἄλλες συνήθειές τους.

Ἀλλὰ δὲν ἦταν μόνο ἀνέμελος γλεντζὲς ὁ Διόνυσος, δὲν ὀργάνωσε μόνο πανηγύρια καὶ μουσικοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ προσέφερε καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μεγάλες ὑπηρεσίες κι εὐεργετήματα στὸ ἀνθρώπινο γένος. Ἐξημέρωσε πολλὰ μέρη καὶ προπαντὸς δίδαξε νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι «ἀντὶ τῶν στάσεων καὶ τῶν πολέμων ὁμόνοιαν καὶ πολλὴν εἰρήνην», (Διόδ. Γ' 64,7).

Ἂν θὰ λέγαμε ὅλα τὰ τῆς ζωῆς του θὰ μᾶς πήγαινε πολὺ μακριὰ ὁ λόγος καὶ θὰ ξεφεύγαμε ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς συγκεκριμένης ἱστορίας ποὺ γράφουμε, γι' αὐτὸ καὶ περιοριζόμαστε σὲ μερικὰ χαρακτηριστικά.

«Ὀρφεὺς εὗρε τὰ Διονύσου μυστήρια». Ὁ Ὀρφέας ἔφερε ἀπὸ τὴ Φρυγία στὴ Θράκη τὴ λατρεία τοῦ Διόνυσου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, στὰ χρόνια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου, διαδόθηκε ἡ Θρακοφρυγικὴ λατρεία τοῦ θεοῦ στὴ Βοιωτία πρῶτα κι ὕστερα σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὴ Βοιωτία ἀπὸ εὐγνωμοσύνη στὴ χώρα, ποὺ γεννήθηκε, ἀπελευθέρωσε ὅλες τὶς πόλεις της κι ἔχτισε καὶ μιά, ποὺ τὸ ὄνομά της σήμαινε ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ὀνόμασε Ἐλευθεράς. Στὴ Νάξο ἐξάλλου παντρεύτηκε τὴν Ἀριάδνη, ποὺ τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει ἐκεῖ ὁ Θησέας κι ἀπέκτησε μαζί της τοὺς γιούς του Οἰνοπίωνα καὶ τὸν Στάφυλον. Ἀλλὰ δὲν περιορίστηκε σ' αὐτή, γιατὶ καὶ μὲ πλῆθος ἄλλες θνητὲς καὶ ἀθάνατες συνδέθηκε, ὅπως μὲ τὴν Ἀφροδίτη, τὴ Δήμητρα, τὴ Νίκαια, τὴν Ἠλεξιρρόην κι ἀπέκτησε καὶ ἀρκετὰ ἄλλα τέκνα, τὸν Ἴακχο, τὴ Μέθη, τὴν Εὔανδρο, τὴ Δηϊάνειρα κ.ἄ.

«Διελθὼν δὲ Θράκην ὁ Διόνυσος ἧκεν εἰς Θήβας καὶ τὰς γυναῖκας ἠνάγκασε καταλιπούσας τὰς οἰκίας βακχεύειν ἐν τῷ Κιθαιρῶνι», ἱστορεῖ κι ὁ Ἀπολλόδωρος, (Γ' 5,2)'.

Στὴ διάδοση ὅμως τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, ἀντέδρασε ὁ βασιλιὰς τῆς Θήβας Πενθέας. Μὰ ὁ Διόνυσος, ὅσο γενναιόδωρος, εὐχάριστος καὶ ἀγαθοεργὸς ἦταν στοὺς φίλους του, τόσο κακόβουλος καὶ σκληρὸς τιμωρὸς δειχνόταν στοὺς ἐχθρούς του.

Τὸν Πενθέα, ποὺ ἀντιτάχτηκε στὴ διάδοση τῆς λατρείας του, ἔκαμε νὰ τὸν κατασπαράξει ἡ μητέρα του Ἀγαύη καὶ καρφώνοντας τὸ κεφάλι του στὸ θύρσο της νὰ περιφέρεται μανιασμένη στὸν Κιθαιρώνα συντροφιὰ μὲ τὶς Βάκχες.

Τὸν βασιλιὰ τῆς Θράκης Λυκοῦργο, ποὺ κυνήγησε ἀπὸ τὸ βασίλειό του τὶς Βάκχες καὶ τὸν ἴδιο τὸ θεὸ —βρέφος τότε— ἔκαμε νὰ παραφρονήσει καὶ νὰ διαμελίσει τὸ γιό του Δρύονα. Τὸν τύφλωσε ἀκόμα καί, ἀφοῦ τὸν ὑπέβαλε σὲ ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ βασανιστήρια,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τελικὰ τὸν σταύρωσε, (Διοδ. Γ', 65). Τὸν Τρίτωνα, ποὺ ἐμπόδιζε τὶς Ταναγραῖες νὰ καθαριστοῦν στὴ θάλασσα πρὶν ἀπὸ τὰ Διονύσια, θανάτωσε.

Καὶ κάποιους πάλι πειρατὲς Τυρρηνούς, ποὺ τὸν εἶδαν κάποτε ξαπλωμένον «παρὰ θῖν' ἁλὸς» καὶ παρασύρθηκαν ἀπὸ τὴν ὥραία ἐμφάνισή του — φοροῦσε κόκκινο χιτώνα κι εἶχε μαῦρα μακριὰ μαλλιὰ καὶ θαυμάσιο παράστημα— καί, παίρνοντάς τον γιὰ βασιλόπουλο, τὸν ἀπήγαγαν γιὰ λύτρα, προσπάθησε στὴν ἀρχή, μᾶς λέει ὁ Ὁμηρικὸς Ζ' Ὕμνος, νὰ τοὺς σωφρονίσει παρουσιάζοντάς τους ἀπανωτὰ θαύματα. Ἐνῶ τὸν ἔδεναν, «τὰ δεσμὰ ἔπιπτον χειρῶν ἠδὲ ποδῶν· ὁ δὲ μειδιάων ἐκάθητο ὄμμασι κυανέοισι». Σὲ συνέχεια φύτρωσε στὸ πλοῖο τους δεξιὰ - ζερβὰ κλήματα μὲ λαχταριστὰ σταφύλια, γέμισε τοὺς σκαρμούς του μὲ ἀνθοστέφανα, περιτύλιξε τὰ κατάρτια του μὲ λουλουδιασμένα κισσόκλωνα, σκόρπισε ἄρωμα ἀμβροσίας κι ἔκαμε νὰ κελαρύζει στὸ πλοῖο «οἶνος ἡδύποτος καὶ εὐώδης». Κι ὅταν αὐτοὶ παρέμειναν ἀδιάφοροι κι ἀμετανόητοι, τοὺς παρουσίασε μιὰ δασύτριχη τρομερὴ ἀρκούδα κι ὁ ἴδιος, μεταμορφωμένος σὲ λέοντα, βρυχήθηκε τόσο δυνατά, ποὺ τοὺς ἔκαμε νὰ πηδήσουν ὅλοι τους κατατρομαγμένοι στὴ θάλασσα καὶ νὰ μεταμορφωθοῦν ἀπὸ τότε σὲ δελφίνια.

Μὲ πάμπολλες εὐεργεσίες, ποὺ ἁπλόχερα χάρισε στοὺς φίλους του καὶ τὶς τραγούδησαν μικροὶ καὶ μεγάλοι ποιητές, δραματουργοί, κωμωδοί, χορωδοί, γλύπτες καὶ ζωγράφοι, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ἀσπλαχνία, ποὺ ἔδειξε στοὺς ἐχθρούς του, φυσικὸ ἦταν νὰ διαδοθεῖ μὲ καταπληκτικὴ ταχύτητα ἡ λατρεία του στὸν κόσμο.

Καθὼς ἐπικράτησε ἡ Θηβαϊκὴ παράδοση γύρω ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ θεοῦ, ποὺ κατὰ τὸν Διόδωρο (Γ' 64,3): «Διόνυσόν φασιν γενέσθαι ἐν Θήβαις τῆς Βοιωτίας ἐκ Διὸς καὶ Σεμέλης τῆς Κάδμου», ἡ Βοιωτία καὶ προπαντὸς οἱ δασόφυτες πλαγιὲς καὶ τὰ ὀροπέδια τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικώνα καὶ τοῦ Κιθαιρώνα, ἔγιναν τὰ πιὸ σπουδαῖα θέατρα τῶν περιπετειῶν τῆς ζωῆς του καὶ τὰ πιὸ σημαντικὰ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα κέντρα τῆς λατρείας του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Συνάντηση Σεμέλη καὶ Διονύσου.
Ἐτρουσκικὸν κάτοπτρον.

Ἰσάξιος μὲ τὸν Ἡρακλῆ ὁ Διόνυσος πῆρε μέρος σὲ γιγαντομαχία καὶ κατέβηκε καὶ στὸν Ἅδη κι ἀνέβασε ἀπὸ τὰ ὑπόγεια σκοτάδια στὸ φῶς τὴ μητέρα του Σεμέλη. Ἔτσι ἀπὸ ἁπλὸς ἥρωας - ἡμίθεος «εἰς οὐρανὸν ἀνῆλθεν», (Γ' 5,3), ἀνέβηκε στὴν κορυφὴ τοῦ Ὄλυμπου ἰσοδύναμος μὲ τοὺς λαμπρότερους θεούς.

Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ πολυθόρυβες καὶ μεγαλοπρεπεῖς, σὰν τὰ Παναθήναια, γιορτὲς τιμοῦσαν τὸ Διόνυσο. Κρατώντας γιγάντιους φαλλούς, (σύμβολα τοῦ θεοῦ καὶ τῆς παραγωγικῆς δύναμης τῆς φύσης), τραγουδώντας διθύραμβους, χορεύοντας μὲ αὐλοὺς καὶ λέγοντας τὰ «ἐξ ἁμάξης» —χοντροειδῆ καὶ ἄσεμνα πειράγματα σὲ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους— γιόρταζαν κάθε τόσο τὰ «κατ' ἀγροὺς Διονύσια», τὰ «ἐν ἄστει», τὰ Ἀνθεστήρια, τὰ Λήναια, τὰ Ἅλῶα, τὰ Ἀσκώλια, ποὺ τὰ παρακολουθοῦσαν καὶ πλῆθος ξένοι ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στοὺς Δελφούς, ὅπου ἀναγνωρίστηκε συγκυρίαρχος μὲ τὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀπόλλωνα γιὰ ἕνα τρίμηνο, ποὺ ἔφευγε ὁ Φοῖβος γιὰ τὰ Τέμπη, κι ἀνέβαινε καὶ στὸν προφητικὸ τρίποδα τῆς Πυθίας, γιόρταζαν ἐπίσης τὰ Διονύσια, τὰ Χάριλα, τὰ Δαδοφόρια, τὴν Ἡρωΐδα.

Οἱ Βοιωτοὶ πάλι μὲ πιὸ φανταχτερὲς γιορτὲς κι αὐτοί, ποὺ τὶς ὕμνησαν καὶ οἱ μεγάλοι ποιητὲς τῆς ἀρχαιότητας, τὸν τιμοῦσαν καὶ τὸν γιόρταζαν, εἴπαμε μὲ λαμπρότητα, πάθος καὶ φανατισμό. Οἱ γυναῖκες τους μάλιστα, οἱ Θυάδες τῆς Βοιωτίας, μαζὶ μὲ κεῖνες τῆς Ἀττικῆς, ξεκινοῦσαν κάθε διετία ἀπὸ τὴ ρεματιὰ τοῦ Πανοπέα, (ἁγίου Βλασίου) ,περνοῦσαν ἀπὸ τὸν τάφο του στοὺς Δελφούς, τὸν ἀνέστηναν κι ἀνεβαίνοντας ὕστερα στὰ πολύδεντρα φαράγγια τοῦ Παρνασσοῦ, κατέληγαν σὲ πολυήμερα βακχικὰ νυκτερινὰ ὄργια στὸ Κωρύκειο ἄντρο.

Μὲ μεγαλύτερα ὅμως ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες ξεφαντώματα, φανταχτερὲς ἱεροτελεστίες κι ἐνθουσιαστικὲς ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις τιμοῦσαν τὸ θεὸ Διόνυσο οἱ Ὀρχομένιοι. Καὶ δίκαια, γιατὶ μπορεῖ νὰ γεννήθηκε ὁ θεὸς στὴ Θήβα, ὅμως ἐδῶ στὸν Ὀρχομενὸ τὸν θήλασε —κρυφὰ ἀπὸ τὴν Ἥρα— ἡ ἀδελφὴ τῆς μητέρας του καὶ γυναίκα τοῦ Ἀθάμαντα Ἰνὼ κι ἐδῶ στὸν Ὀρχομενὸ μεγάλωσε.

Φυσικὸ λοιπὸν ἦταν νὰ τιμοῦν μὲ πάθος καὶ ἔξαρση καὶ μὲ μεγαλύτερη λαμπρότητα οἱ Ὀρχομένιοι ἐκεῖνον, ποὺ κοντὰ στ' ἄλλα βρῆκε κι ἔφερε γιὰ δῶρο στοὺς θνητοὺς τὸ ὑγρὸ πιοτὸ τοῦ σταφυλιοῦ, ποὺ παύει τῶν ταλαιπώρων ἀνθρώπων τὴ λύπη καὶ ποὺ σὰν χορταστοῦν ἀπὸ τοῦ ἀμπελιοῦ τ' ἀπόσταγμα ἀποξεχνοῦν μὲ τὸν ὕπνο τὰ καθημερινά τους βάσανα κι οὔτε ὑπάρχει γιὰ τοὺς πόνους ἄλλο καλύτερο φάρμακο, τραγουδᾶ ὁ Εὐριπίδης.

«βότρυος ὑγρὸν πῶμ' ἡδὺ κεἰσηνέγκατο
θνητοῖς, ὃ παύει τοὺς ταλαιπώρους βροτούς
λύπην, ὅταν πλησθῶσι ἀμπέλου ῥοῆς,
ὕπνον τε λήθην τῶν καθ' ἡμέραν κακῶν
δίδωσιν οὐδ' ἔστ' ἄλλο φάρμακον πόνων», λέει στὶς Βάκχες, (279 - 283).

Μὲ τὸ κρασὶ τοῦ Διόνυσου πολέμησε τὸ κακὸ ὁ Ὀδυσσέας, (τύφλωσε τὸν κύκλωπα Πολύφημο καὶ γλύτωσε ἀπὸ τὴ σπηλιά του), μᾶς πληροφορεῖ, ὁ Ὅμηρος στὴν Ὀδύσσεια, (Ι, 355). Στὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἰλιάδα (Σ. 562) πάλι μᾶς ἀφηγεῖται ὅτι μὲ ἀνάγλυφες εἰκόνες τρυγητοῦ διακόσμησε ὁ Ἥφαιστος τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα καὶ πρόσθεσε «ἀλωὴν (ἀμπέλι) στάφυλῃσι μέγα βρίθουσαν».

Μὲ «μελιηδέα οἶνον» ἔδιναν οἱ πολεμιστὲς «μέγα μένος» στὰ κουρασμένα σώματά τους καὶ μὲ «ἐριστάφυλον οἶνον» ἔκαναν τὶς σπονδές τους στοὺς ἀθάνατους θεούς, (Ζ. 258).

Ἀλλὰ κι ὁ μεγάλος μας Βοιωτὸς ποιητὴς Ἡσίοδος δὲν μᾶς ἐξηγεῖ μόνο, ὅτι τὸ δῶρο τοῦ χρυσομάλλη Διόνυσου «δέει σὺν πόδας χεῖρας τε γλῶσσαν τε νόον τε δεσμοῖς ἀφράτοισι», (ἠοι. 52), δένει καὶ τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια καὶ τὴ γλώσσα καὶ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἀνεπαίσθητα δεσμά, ἀλλὰ μᾶς δίνει στὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι», (590 - 614), καὶ ἀναλυτικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴν καλλιέργειά του.

Φυσικὸ λοιπὸν ἦταν ὁ γειτονικὸς μὲ τὴν «ἀμπελόεσσα καὶ πολυστάφυλον Ἄρνην» Ὀρχομενὸς νὰ μὴ μείνει ἀδιάφορος στὸν εὐεργέτη θεό. Χρέος ἱερὸ ἐπέβαλε στοὺς Ὀρχομένιους νὰ μεγαλύνουν τὸ ὄνομα τοῦ Διόνυσου.

*

Στὸν «Ζηνὸς καὶ Σεμέλης ἐρικυδέος ἀγλαὸν υἱὸν ἐρίβρομον καὶ κισσοκόμην —ὅπως τὸν περιγράφει ὁ ὁμηρικὸς Ὕμνος— Διόνυσον», ποὺ μᾶς χάρισε τὴν «παυσίλυπον ἄμπελον» καὶ στὶς τρεῖς Χάριτες εἶχαν χτίσει ὡραῖο ναὸ οἱ Ὀρχομένιοι. «Ὀρχομενίοις πεποίηται καὶ Διονύσου ἱερόν», γράφει στὰ Βοιωτικὰ ὁ περιηγητὴς Παυσανίας, (9.38,1).

Ὀνόμαζαν τὸ Διόνυσο ἐδῶ στὸν Ὀρχομενὸ Ἀγριώνιο, (σκληρό, ἄγριο), καὶ τὸν γιόρταζαν τὸ Σεπτέμβρη - Ὀκτώβρη μὲ τὰ Ἀ γ ρ ι ώ ν ι α.

*

Στὰ Ἀγριώνια κατὰ τὰ προϊστορικὰ χρόνια θυσίαζαν ἕνα νεανία ἢ ζῶα, γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἔλεγαν Ἀγριώνιο (αἱμοχαρή). Ἀργότερα ὅμως, στὰ ἱστορικὰ χρόνια, ἡ θυσία ἦταν προσποιητὴ καὶ ἡ ἱεροτελεστία ἁπλῶς θύμιζε τὸ διαμελισμὸ τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοὺς Τιτάνες, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλοῦσε μιὰ ἄλλη, σχετικὴ μὲ τὴ γέννησή του παράδοση, ποὺ ἔλεγε ὅτι: «τὸν θεὸν ἐκ Διὸς καὶ Δήμητρος, (ὄχι τῆς Σεμέλης), τεκνωθέντα διασπαθῆναι μὲν ὑπὸ τῶν γηγενῶν, (Τιτάνων), καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

καθεψηθῆναι, πάλιν δ' ὑπὸ τῆς Δήμητρος τῶν μελῶν συναρμοσθέντων ἐξ ἀρχῆς νέον γεννηθῆναι».

Μὲ τὸ διαμελισμὸ ἀπὸ τοὺς Τιτάνες τοῦ Διόνυσου, ποὺ μᾶς μιλάει ἡ παραπάνω παράδοση, καὶ τὴν ἀποκατάστασή του στὴν προηγούμενη φυσική του ὑπόσταση μὲ τὴ συναρμολόγηση τῶν δεκατεσσάρων μελῶν του ἀπὸ τὴ «Μητέρα Γῆ» (τὴ Δήμητρα) συμβόλιζαν: «τὴν τρυγηθεῖσαν ἄμπελον καὶ τμηθεῖσαν ταῖς κατ' ἔτος ὥραις εἰς τὴν προϋπάρξασαν ἐν τῷ καρποφορεῖν ἀκμὴν ἀποκαθίστησι». Συμβόλιζαν δηλαδὴ τὸ ἀμπέλι, ποὺ μετὰ τὸν τρύγο καὶ τὸ κλάδευμα, (τὸ διαμελισμό του), ἀποκατασταίνεται ἀπὸ τὴ γῆ (τὴ Δήμητρα) στὴν ἀρχική του ἀκμὴ καὶ καρποφορία καὶ ποὺ γίνεται ὁρισμένες ἐποχὲς τοῦ ἔτους, μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, (Γ. 62,7).

Στὰ Ἀγριώνια οἱ Ὀρχομένιες γυναῖκες ξεπόρτιζαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους, τέσσερις νύχτες, στὴ σειρὰ καὶ θυσίαζαν. Παρίσταναν μ' ἕνα κάποιο δράμα τὰ κυριότερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς, τοῦ θεοῦ κι ὕστερα μ' ἕνα ἑορταστὴ μπροστά, ποὺ κρατοῦσε φαλλό, κισσοστεφανωμένες, μὲ ξέπλεκα μαλλιὰ καὶ μὲ μοναδικὰ φορέματα προβιὲς τράγου καὶ παρδαλὰ ἐλαφοτόμαρα, μαινόμενες καὶ ὀργιάζουσες, τραγουδώντας φαλλικὰ τραγούδια, χορεύοντας τὸν ἄσεμνο χορὸ κόρδακα καὶ βωμολοχώντας, ἔτρεχαν ξέφρενες στὶς ὄχτες τοῦ Κηφισοῦ, στὶς πηγὲς τοῦ Μέλανα, στὶς καλαμιὲς τῆς Κωπαΐδας, στὰ ρουμάνια καὶ στὰ βαθύσκιωτα γύρω βουνά, γιὰ νὰ βροῦν τὸ θεό, ποὺ χάρισε τό, «χάρμα καὶ ἄχθος» στοὺς ἀνθρώπους, κρασί. Χτυποῦσαν μὲ τοὺς θύρσους τὰ βράχια γιὰ νὰ ἀναβλύσουν χείμαρροι κρασιοῦ κι ἔσμιγαν, σὰν νὰ 'καναν ἅγια πράξη, ἄλλη δῶθε κι ἄλλη κεῖθε, ὅπως ἔκαναν οἱ μαινάδες καὶ τὴν τετάρτη νύχτα ἐπέστρεφαν ξεθεωμένες ἀπὸ τὴν κούραση, λέγοντας, πὼς δὲν βρῆκαν τὸ θεό, γιατ' εἶχε καταφύγει στὶς Μοῦσες ἐπάνω στὸν Ἑλικώνα, καὶ κάθονταν τελικὰ ὅλες μαζὶ νὰ δειπνήσουν.

Τὸ πλούσιο φαγητὸ καὶ τὸ ἄφθονο γλυκόπιοτο κρασί, ποὺ τὸ ἔπιναν ἀπὸ δίωτα, (μὲ δυὸ λαβές), κανάτια, (ἀγγεῖα σύμβολα τοῦ Βάκχου χαραγμένα καὶ στὰ ὀρχομένια νομίσματα), τοὺς φτέρωνε τὸ νοῦ καὶ τὶς ἔκανε λαλίστατες.

«Ὕδωρ, (νερό), πίνων οὐδεν ἂν τέκοις σοφόν», ἔλεγε ὁ κωμωδιογράφος Κρατῖνος, κι ἕνας ἄλλος πάλι ἀρχαῖος λόγος δήλωνε:

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

«ὕδωρ πίνοντες εἶσ' ἀδέλτεροι», ὅταν πίνετε νερὸ γίνεστε βραδύνοες, νωθροί. Ἐνῶ «Ὁ οἶνος, (τὸ κρασί), ἔλεγε ὁ Ξενοφώντας, ἄρδων τὰς ψυχάς, τὰς μὲν λύπας, ὥσπερ ὁμανδραγόρας, (ὑπνωτικὸ κι ἀναλγητικὸ φυτό), τοὺς ἀνθρώπους κοιμίζει, τὰς δὲ φιλοφροσύνας, ὥσπερ ἔλαιον φλόγα ἐγείρει». Κι ὁ Παυσανίας: «Ἀνθρώπους ὁ οἶνος ἐπαίρει τε καὶ ἀνακουφίζει οὐδέν τι ἧσσον ἢ ὄρνιθας πτερά», (Γ' 19,6). Τὸ κρασί, ἔλεγε κι ὁ περίφημος περιηγητής, ὑψώνει τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς ἐλαφρύνει, ὅπως τὰ φτερὰ στὰ πουλιά.

Ἔπιναν - ἔπιναν λοιπὸν τὴν τετάρτη νύχτα κι οἱ Ὀρχομένιες κρασὶ καὶ σὰν ἔφταναν στὸ κέφι ἱστοροῦσαν παραμύθια κι ἔλυναν αἰνίγματα καὶ γρίφους, ὥσπου ξημέρωνε καὶ τέλειωνε ἡ γιορτὴ κι ἡ διασκέδαση.

Τὸ ὄργιο καὶ ἡ κραιπάλη τοῦ ξέφρενου γλεντιοῦ τῶν τεσσάρων ἡμερῶν, πίστευαν, ὅτι τὶς μετουσίωνε, τὶς ἔρριχνε σὲ μιὰ τρομερὴ ἔκσταση, ἐξάγνιζε τὴν ψυχή, ἄγιαζε τὴ ζωὴ καὶ χάριζε τὴν εὐδαιμονία, τὴν τελειότητα καὶ τὴ μακαριότητα!

Ἀπὸ τὰ Διονυσιακὰ παραληρήματα καὶ τοὺς τελετουργικοὺς καθαρμοὺς τῶν Ἀγριωνίων ἀποκλείονταν οἱ ἀπόγονοι τοῦ παλιοῦ βασιλιᾶ τους Μινύα καὶ τοῦτο, γιατὶ οἱ τρεῖς κόρες τοῦ Ὀρχομένιου αὐτοῦ βασιλιᾶ Ἀρσίππη, Λευκίππη καὶ Ἀλκαθόη, δὲν εἶχαν δεχτεῖ νὰ λάδουν μέρος στὴ γιορτή. Ἔμεναν πιστὲς στοὺς νόμιμους ἄνδρες τους καὶ στὰ Ἀγριώνια κάθονταν στὰ σπίτια τους. Περιφρονοῦσαν μάλιστα καὶ τὶς ἄλλες Ὀρχομένιες, ποὺ γίνονταν μαινάδες τοῦ Διόνυσου κι ἐδάκχευαν.

Ὁ θεὸς Διόνυσος, γιὰ νὰ τὶς ἀναγκάσει νὰ λάδουν μέρος στὴ γιορτή του, μετέτρεψε τοὺς ἀργαλειούς, ποὺ δούλευαν, σὲ κλήματα ἀμπελιοῦ καὶ κισσοκλώνια, φώλιασε δράκοντες στὰ κάνιστρά τους κι ἔκαμε τὴ στέγη τοῦ ἀνακτόρου τους πιθάρι, ἀπ' ὅπου ἔσταζε γάλα καὶ κρασί. Προσπάθησε ἀκόμα, κατὰ μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, μεταμορφωμένος σὲ κοπελίτσα, νὰ τὶς μεταπείσει μὲ τὸ καλὸ στὴν ἀρχή, κι' ὕστερα μὲ τὴ βία καὶ τὴν τρομοκρατία παίρνοντας διαδοχικὰ τὴ μορφὴ ταύρου, λέοντα καὶ πάνθηρα, μὰ κεῖνες ἔμεναν ἀμετάπειστες κι ἀκλόνητες στὴν ἄρνησή τους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Τότε ἐξοργίστηκε ὁ Διόνυσος, λέει ὁ μύθος, καὶ τὶς ἔκαμε νὰ παραφρονήσουν. Κατασπάραξαν καὶ καταβρόχθισαν τὸν Ἴππασο, γιὸ τῆς Λευκίππης κι ὕστερα ἀνέβηκαν στὰ γύρω τοῦ Ὀρχομενοῦ βουνὰ κι ἔτρεχαν ἐδῶ κι ἐκεῖ ἄσκοπα. Ὁ Ἑρμῆς εὐτυχῶς δὲν ἄντεξε νὰ τὶς βλέπει νὰ βασανίζονται καὶ τὶς μεταμόρφωσε σὲ νυκτόβια πουλιά, νυκτερίδα τὴ μιά, κουκουβάγια τὴν ἄλλη κι αἰγοθήλη, (γιδοβύζα) τὴν τρίτη, (Ρισπέν 1.466).

Γι' αὐτὴν τὴν αἰτία στὰ Ἀγριώνια οἱ ὀργιάζουσες - μαινόμενες Ὀρχομένιες καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Διονύσου κυνηγοῦσαν τὶς Μινυάδες (τὶς γυναῖκες ἀπόγονες τοῦ βασιλιᾶ Μινύα), μ' ἕνα γυμνὸ σπαθὶ στὸ χέρι κι εἶχαν οἱ ἱερεῖς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τὶς θανατώνουν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ ἐκτελοῦν. Στοὺς ἄντρες τους πάλι καὶ στοὺς ἄρρενες συγγενεῖς τους δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ τὶς ὑπερασπίζουν.

Κάποτε ὡστόσο, στὰ χρόνια τοῦ Πλουτάρχου —διατηρήθηκε τὸ ἔθιμο ὡς τὸν καιρό του καὶ μᾶς τὰ ἐξιστορεῖ ὁ ἱστορικοφιλόσοφος τῆς Χαιρώνειας, (Συμπ. Ἑλλην. 38),— ἕνας ἱερέας, ποὺ ὀνομαζόταν Ζωΐλος, καταδιώκοντας, ἔφτασε μιὰ νεαρὴ Μινυάδα καὶ τὴ σκότωσε πραγματικά. Ἐπακολούθησαν συμφορὲς στὸν τόπο κι ὁ λαὸς τὶς ἑρμήνευσε σὰν ἀποδοκιμασία ἀπὸ τὸ θεὸ τοῦ βάρβαρου φόνου. Καταργήθηκε τότε ἡ κληρονομικότητα τῆς ἱερωσύνης κι ἔβαλαν ἄλλον, νέον ἱερέα.

Οἱ Ρωμαῖοι μάλιστα ἀπαγόρεψαν ὁλωσδιόλου τὴ γιορτὴ καὶ τιμώρησαν μὲ βαρὺ πρόστιμο τοὺς Ὀρχομένιους, μολονότι κι αὐτοὶ τελοῦσαν παρόμοιες Διονυσιακὲς γιορτές, ὅπως τὰ Βακανάλια, τὰ Λιμπεράλια καὶ ἄλλες.

Τὰ Ἀγριώνια τοῦ Ὀρχομενοῦ δὲν εἶχαν σύγκριση μὲ τὶς Διονυσιακὲς γιορτὲς τῶν Ρωμαίων. Τὰ Βακανάλια, λόγου χάρη, ἦταν γεμάτα ἀκολασία καὶ διαφθορά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὄργια τὰ ἀφροδισιακὰ καὶ τὴν κραιπάλη, γίνονταν σ' αὐτὰ καὶ κάθε εἴδους ἐγκλήματα, ψευδομαρτυρίες, πλαστογραφίες διαθηκῶν, δηλητηριάσεις καὶ δολοφονίες ἀκόμη, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Σύγκλητός τους μὲ ψήφισμά της τὰ ἀπαγόρευσε αὐστηρά, ὅπως καὶ κάθε βακχικὴ γιορτή.

Τὰ Ἀγριώνια τοῦ Ὀρχομενοῦ συνδέονταν, ὅπως εἴπαμε, μὲ τὴ Διονυσιακὴ προσωποποίηση τῆς βλάστησης, ποὺ νεκρώνεται τὸ χειμώνα καὶ ξαναγεννιέται τὴν ἄνοιξη κι ἦταν γιορτὴ συνυφασμένη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

καὶ μὲ τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ποίηση καὶ τὴν τέχνη ἀγῶνες, ποὺ εἶχαν καθιερωθεῖ στὸν Ὀρχομενὸ γιὰ τὶς Μοῦσες καὶ τὶς Χάριτες.

Μὲ τὸν καιρὸ ξεχάστηκαν λίγο - λίγο τὰ Ἀγριώνια, ὅπως καὶ οἱ Μαινάδες καὶ οἱ Μινυάδες καὶ ὁ προστάτης τῶν ἀμπελουργῶν Διόνυσος, ἀλλὰ δὲν ἐξέλιπαν ὁριστικὰ καὶ οἱ γιορτές. Συνεχίστηκαν μὲ ἄλλες ὀνομασίες καὶ ἄλλες μορφές, φυσικὰ ἡμερώτερες, ἠθικότερες καὶ ἀνθρωπινότερες. Μὰ κι ἔτσι ἐξημερωμένες αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ γιορτὲς καὶ μὲ τὰ νέα τους ὀνόματα, (Καρναβάλια κ.ἄ.) στὴ χριστιανικὴ περίοδο, πολεμήθηκαν σφοδρὰ ἀπὸ πολλοὺς ἱερωμένους καὶ Οἰκουμενικὲς Συνόδους, (τὴν 6η ἰδίως).

Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δίδαξαν τέλεια ἀποφυγὴ ἀπὸ τὰ σωματικὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὰ κι ἀπὸ τὰ ψυχικὰ καὶ συνέστησαν ἐγκράτεια καὶ νηστεία σὲ ὅλα γενικά. «Μὴ γὰρ στόμα νηστευέτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ ἀκοὴ καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ πάντα τὰ τοῦ σώματος ἡμῶν μέλη», ἔλεγε ὁ Χρυσόστομος, (MIGNE P.E. 49, 53).

Ὡστόσο μπορεῖ νὰ λησμονήθηκαν οἱ Διονυσιακὲς γιορτές, μπορεῖ νὰ ἔπαψε ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστεύει στὸν ἐξαγνισμὸ μὲ τὴ σωματικὴ κραιπάλη καὶ ὁπωσδήποτε νὰ προσαρμόστηκε στὰ χριστιανικὰ παραγγέλματα, μὰ δὲν ἔπαψε νὰ διατηρεῖ καὶ μερικὲς ψυχαγωγικὲς ἐκδηλώσεις, γιατὶ ἀποτελοῦν κοινωνικὴ ἀνάγκη. Ψυχαγωγία ὅμως χωρὶς κρασὶ δὲν νοεῖται. Γι' αὐτὸ τὸ κρασὶ δὲν πρόκειται νὰ τὸ ξεχάσει ποτὲ ὁ ἄνθρωπος. «Οὐδ' ἄλλο τερπνὸν οὐδὲν ἀνθρώποις ἔτι», τὸ λέει καὶ τὸ ξαναλέει ὁ Εὐριπίδης στὶς Βάκχες, (774).

Κάθε φορά, ποὺ ὁ Σεπτέμβρης χρυσώνει τ' ἀμπελόφυλλα καὶ ροδίζει καὶ μεταβάλλει σὲ κεχριμπάρια τὶς σταφυλόρογες, ξεχειλίζει ἀπὸ χαρὰ ἡ καρδιὰ τῶν ἀμπελουργῶν. Κι ὅπως στὰ Ὁμηρικὰ χρόνια: «Παρθενικαὶ καὶ ἡίθεοι ἀταλὰ φρονέοντες πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιηδέα καρπόν», (Ἰλ. Σ. 567), ἔτσι καὶ τώρα εὔθυμες παρθένες καὶ νέοι ρίχνονται στὸν τρύγο, κουβαλοῦν σὲ πλεχτὰ καλάθια τὸν γλυκὸ σὰ μέλι καρπὸ καί, γεμίζοντας ὕστερα τὰ βαρέλια στὰ κατώγιά τους, μὲ τὸ χυμό του, τὸν μεταβάλλουν σὲ εὐωδιαστὸ γλυκόπιοτο κρασί.

Αὐτὸ δὲν τοὺς θυμίζει πιὰ τὶς παλιὲς ὀργιαστικὲς ἱεροτελεστίες καὶ τὶς εἰδωλολατρικὲς συνήθειες, ἀλλὰ τοὺς χαρίζει φτερά, τοὺς κάνει νὰ ξεχνοῦν τὰ γεράματα, τὶς πίκρες καὶ τοὺς μόχθους τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

βιοπάλης καὶ τοὺς ἀνακουφίζει ἀπὸ τοὺς πόνους καὶ τὰ βάσανα, ποὺ δὲν ἔλειψαν κι οὔτε πρόκειται νὰ λείψουν ἀπὸ τὴ ζωή.

Γι' αὐτὸ κι ὁ Λέσβιος λυρικὸς Ἀλκαῖος ἀπὸ τὸν 6 π.Χ. αἰώνα συμβούλευε: «μηδ' ἓν ἄλλο φυτεύσῃς πρότερον δένδριον ἀμπέλῳ», μὴ φυτέψεις κανένα ἄλλο δέντρο πρὶν ἀπὸ τὴν κληματαριά. (241). Καὶ σὲ ἄλλο ποίημα ὁ ἴδιος:

«Οἶνον γὰρ Σεμέλης καὶ Διὸς υἱὸς λαθικάδεον
ἀνθρώποισιν ἔδωκ' ἔγχεε κέρναις ἕνα καὶ δύο
πλήαις κάκ κεφάλας, δ' ἀτέρα τὰν ἀτέραν κύλιξ ὠθήτω».
(Ὁ γιὸς τῆς Σεμέλης καὶ τοῦ Δία χάρισε τὸ κρασὶ στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ λησμονοῦν τὶς στενοχώριες τους. Βάλε ἕνα νερὸ καὶ δυὸ κρασί, γέμισε τὰ ποτήρια νὰ ξεχειλίσουν κι ἂς τσουγκρίσουμε).

«Ἀρχ. ἑλλην. λυρικὴ ποίησης» BOWRA. μετ. Καζάζη.

Σὲ περίοπτο ὅμως κι ἐξέχουσα θέση εἶχε τὸ κρασὶ καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Ὁ Νῶε τὸ πρῶτο φυτό, ποὺ καλλιέργησε μετὰ τὸν κατακλυσμό, ἦταν τὸ ἀμπέλι. Κι ὁ προφήτης Σοφονίας προφήτευε γιὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀμετανόητους, ὅτι στὴν ἄλλη ζωὴ θὰ «καταφυτεύουσι ἀμπελῶνας καὶ οὐ μὴ πίωσιν τὸν οἶνον αὐτῶν», (α' 13). Ἐνῶ ἄλλος πάλι προφήτης, ὁ Μαλαχίας, ὑποσχόταν στοὺς ἐνάρετους, ὅτι στὴν ἄλλη ζωὴ θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ζοῦν εὐτυχισμένοι καὶ νὰ χαίρονται τὸ κρασάκι τους, γιατὶ «οὐ μὴ ἀσθενήσῃ ἡ ἄμπελος αὐτῶν ἡ ἐν τῷ ἀγρῷ», (γ' 11).

Κι ὁ Θεάνθρωπος τέλος μᾶς παραγγέλνει: «ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε», γι' αὐτὸ καὶ ἡ πρώτη - πρώτη θαυματουργική του προσταγὴ ἦταν: «Γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος», ποὺ δὲν ἄργησε νὰ τὸ μεταβάλει στὸ παυσίπονο ποτὸ γιὰ τοὺς καλεσμένους στὸ γάμο τῆς Κανᾶ καὶ κατ' ἐπέκταση, γιὰ ὅλους ἐμᾶς, ποὺ βασανιζόμαστε καὶ βολοδέρνουμε ἐπάνω στὴ γῆ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Η ΑΚΙΔΑΛΙΑ ΠΗΓΗ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΧΟΜΕΝΙΕΣ ΧΑΡΙΤΕΣ

Ἡ Ἀφροδίτη τῆς Ρόδου.

«Ζεῦ πάτερ, εὔχομαι, (σὲ ἱκετεύω βόηθα με),
ταύταν ἀρετὰν κελαδῆσαι σὺν Χαρίτεσσιν».

Πίνδαρος.

Λίγα μέτρα βορειότερα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Μιγύα καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων τοῦ σημερινοῦ Ὀρχομενοῦ συναντᾶμε τὴν «θέας ἀξία» Ἀκιδαλία πηγὴ τῆς Ἀφροδίτης ἢ πηγὴ τῶν Χαρίτων. Σ' αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι Ὀρχομένιοι —μὲ πελεκημένη στὸ βράχο σκάλα, γιατὶ ὡς τὰ πόδια της ἔφτανε ἡ λίμνη τῆς Κωπαΐδας— κατέβαιναν γιὰ νὰ ὑδρευτοῦν.

Καθὼς βρίσκεται δίπλα στὶς πηγὲς τοῦ Μέλανα ποταμοῦ τὲ θέση πλούσια σὲ φυσικὴ ὀμορφιὰ καὶ στολισμένη μὲ θρύλους καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μύθους καὶ πανάρχαιες ἱστορικὲς παραδόσεις ἀνθρώπων, ἡρώων καὶ θεῶν, κάνει τὸν περαστικὸ νὰ σταθεῖ, θέλει δὲ θέλει, νὰ τὴν περιεργαστεῖ καὶ νὰ τὴ θαυμάσει.

Ἐξακολουθεῖ ἡ ἱερὴ πηγὴ τῆς χρυσοστέφανης Ἀφροδίτης καὶ τῶν ξανθῶν Χαρίτων ν' ἀναβλύζει τὰ νερά της ἀπὸ τὰ στέρνα τῆς βραχόπετρας τοῦ Ὑφάντειου βουνοῦ ἀκατάπαυστα.

Καθὼς βλέπει ὁ ἐπισκέπτης τὰ νερά της ἀδερφωμένα μὲ τὰ παρακείμενα τοῦ Μέλανα ποταμοῦ νὰ ξεπετιοῦνται ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ γκρίζου βράχου κι ἀθόρυβα ν' ἁπλώνονται καὶ νὰ τρέχουν στὰ ριζά του, κάτω ἀπὸ αἰωνόβια πλατάνια καὶ ἰτιὲς καὶ πλάϊ στὰ παχιὰ τριφύλλια, τὰ καρπερὰ μποστάνια καὶ τὶς χρυσοπράσινες βαμπακιές, γοητεύεται καὶ κατακυριεύεται ἀπὸ ἕνα παράξενο δέος.

Μὲ ὅλες τὶς ἐξηγήσεις τῆς ἐπιστήμης, νοιώθει κανεὶς ὅτι ὅλα γύρω του εἶναι ἕνα μυστήριο, ἕνα θαῦμα. Θαῦμα εἶναι τὸ κρυμμένο στὰ φυλλώματα τῶν δέντρων γλυκόλαλο ἀηδόνι. Θαῦμα κι ὁ χωμένος στὸ χῶμα σπόρος, ποὺ μᾶς δίνει τὸ πολύχρωμο ἀνθάκι, ποὺ κρέμεται στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ θαῦμα καὶ οἱ αἰώνιες πηγὲς μὲ τὰ σμαράγδινα νερά τους. Πῶς νὰ μὴ ἐξαφθεῖ ἡ ὑψιπέτης φαντασία τῶν προγόνων μας καὶ νὰ μὴ πλάσει χρυσομαλλοῦσες καὶ γυμνόστηθες νεράϊδες νὰ τραγουδοῦν καὶ νὰ χορεύουν μὲ ἀραχνοΰφαντες ἐσθῆτες σ' ἕνα τόσο ὄμορφο καὶ τόσο εἰδυλλιακὸ τοπίο;

Ἐδῶ λοιπόν, μᾶς λέει ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, γεννήθηκαν οἱ τρεῖς θυγατέρες τῆς Εὐρυνόμης καὶ τοῦ Δία Χάριτες, ἡ Ἀγλαΐα, (λάμπουσα), ἡ Εὐφροσύνη, (χαρὰ τῆς καρδιᾶς), καὶ ἡ Θάλεια, (ἀνθίζουσα τὰ φυτά), κι ἐδῶ ἔλουζαν τ' ἀλαβάστρινα κορμιά τους μὲ τὰ δροσερὰ νερὰ τῆς Ἀκιδαλίας πηγῆς. Γράφει ὁ Ἡσίοδος στὴ Θεογονία του:

«Τρεῖς δὲ ἡ Εὐρυνόμη Χάριτας τέκε καλλιπαρήους,
Ὠκεανοῦ κούρη, πολυήρατον, εἶδος ἔχουσα,
Ἀγλαΐην τε καὶ Εὐφροσύνην, Θαλίην τ' ἐρατεινήν». 907.

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη παράδοση οἱ Χάριτες ἦταν θυγατέρες τῆς Αἴγλης καὶ τοῦ ἥλιου, ποὺ μὲ τὶς ἀκτίνες τους ἐξωράϊζαν τὴ φύση, χαροποιοῦσαν τὰ ἔμψυχα καὶ γέμιζαν τὴ γῆ καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲ δῶρα καὶ ἀγαθά. Στὴν Ἀθήνα τὶς ὀνόμαζαν διαφορετικά, τὶς ἔλεγαν Αὐξώ, Θαλλὼ καὶ Καρπώ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀπὸ εὑρήματα σὲ ἀνασκαφὲς ἀποδείχνεται, ὅτι λάτρευαν τὶς Χάριτες καὶ στὴν Κορώνεια, τὴν Τανάγρα, τὴ Θήβα, τὶς Πλαταιές, σὲ πολλὲς περιοχὲς τῆς Πελοποννήσου καὶ σὲ πολλὰ νησιά, (Δῆλο, Μῆλο, Λέσβο, Νάξο, Θάσο), κι ἀκόμα στὴ Μ. Ἀσία καὶ τὴ Λιβύη. Ὅμως στὸν Ὀρχομενὸ τὶς τιμοῦσαν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο θεὸ ἢ θεὰ καὶ τὶς λάτρευαν μὲ πάθος, γιατὶ ἀπ' ἐδῶ πρωτοξεκίνησε ἡ λατρεία τους κι ἐδῶ ὑψώθηκε τὸ πρῶτο κι ἀρχαιότερο ἱερό τους. Τὸ εἶχε κατασκευάσει ὁ γιὸς τοῦ Κηφισοῦ ἢ τοῦ Ἀνδρέως, βασιλιᾶς τοῦ Ὀρχομενοῦ Ἐτεοκλῆς μὲ πέτρες, ποὺ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανό. Κι ἦταν στολισμένος ὁ ναὸς αὐτὸς μὲ λίθινα καλοφτιαγμένα ἀγάλματα, ποὺ τὰ εἶχαν στήσει ἐκεῖ στὶς μέρες τοῦ Παυσανία. Γράφει ὁ περιηγητὴς σχετικά: «Ὀρχομενίοις δὲ πεποίηται καὶ Διονύσου τὸ δὲ ἀρχαιότατον Χαρίτων ἐστιν ἱερόν. Τὰς μὲν δὴ πέτρας σέβουσί τε μάλιστα, καὶ τῷ Ἐτεοκλῆ αὐτὰς πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φασίν. Τὰ δὲ ἀγάλματα σὺν κόσμῳ πεποιημένα ἀνετέθη μὲν ἐπ' ἐμοῦ, λίθου δὲ ἐστι καὶ ταῦτα». (9.38,1).

Ὁ Ἐτεοκλῆς ἦταν ὁ πρῶτος βασιλιὰς τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ συγκέντρωσε καὶ πλοῦτο καὶ δύναμη. Καὶ ἢ γιὰ καλό, ποὺ τοῦ ἔκαμαν, ἢ γιὰ τὰ καλά, ποὺ τὸν ἀξίωσαν νὰ κάνει ἢ καὶ γιὰ τὰ δυὸ μαζί, ἔχτισε τὸ ἱερό. Γράφει πάνω σ' αὐτὸ ὁ Στράβων: «τὰς θεὰς ταύτας ἐτίμησε εἴτ' ἐν τῷ λαμβάνει χάριτας εἴτ' ἐν τῷ διδόναι κατορθῶν εἴτε καὶ ἀμφότερα». (9.415,40).

Τὸ ναὸ τῶν Χαρίτων τὸν τοποθετοῦν στὸ χῶρο τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ χρονολογικὰ τὸν ἀνάγουν στὸν 9ο ἢ 8ο π.Χ. αἰώνα. Τὸν ναὸ πάλι τοῦ Διονύσου τὸν ὑπολογίζουν νὰ ἦταν ἀπέναντί του καὶ μερικὰ μέτρα ψηλότερα ἀπὸ τὸ Θησαυρό.

Οἱ Ὀρχομένιες Χάριτες συμβόλιζαν τὴν ἰδεώδη ἔκφραση τῆς σεμνότητας, τῆς τελειότητας καὶ τοῦ θελγήτρου στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ ἔργα τους. Αὐτὲς ἔκαναν ὅλα τὰ πράγματα ἑλκυστικὰ καὶ γοητευτικά. Ἡ ποίηση, ἡ ρητορική, ἡ μουσική, ὁ χορὸς στὶς Χάριτες χρωστοῦσαν τὰ θέλγητρά τους.

Ἡ ποιήτρια ἀπὸ τὴ Λέσβο τοῦ 7ου π.Χ. αἰώνα, Σαπφώ, γιὰ νὰ τραγουδήσει ὡραῖα τὸν ἔρωτα, τὶς Χάριτες καὶ τὶς Μοῦσες καλοῦσε νὰ τὴ βοηθήσουν. Ἄρχιζε:

«δεῦτε νυν ἄβραι Χάριτες καλλίκομοί τε Μοῦσες...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὁ καλύτερος γιατρὸς στοὺς μόχθους μας εἶναι ἡ εὐφροσύνη καὶ ἡ γοητεία, ποὺ μᾶς χαρίζουν οἱ θυγατέρες τῶν Μουσῶν, Χάριτες. Γι' αὐτὸ τὶς Ὀρχομένιες Χάριτες ἐπικαλέστηκε κι ὁ μεγαλόπνοος λυρικὸς τῆς Βοιωτίας ποιητὴς Πίνδαρος, νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ τραγουδήσει ἐπάξια τὸν Ὀρχομένιο ὀλυμπιονίκη Ἀσώπιχο, ποὺ στὴν 73, (τὸ 476 π.Χ.), Ὀλυμπιάδα εἶχε νικήσει στὸν ἀγώνα «δρόμου ἑνὸς σταδίου».

Ἀνάμεσα στὰ κλασσικὰ ἀγωνίσματα ὁ «δρόμος ἑνὸς σταδίου» ἦταν τὸ πιὸ παλιὸ καὶ τὸ πιὸ ἀγαπητὸ ἄθλημα τῶν προγόνων μας. Ἀπὸ ἀπόσταση ἑνὸς σταδίου, (192 περίπου μέτρων), ἔτρεχαν οἱ ἀγωνιστὲς κι ὅποιος ἔφτανε πρῶτος στὸ κέντρο τοῦ σταδίου καὶ μὲ τὴν ἀναμμένη δᾶδα, ποὺ κρατοῦσε δίπλα στὸ βωμὸ ἕνας ἱερέας, ἄναβε τὸ ἱερὸ πῦρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀναγορευόταν νικητής. Ἦταν ὁ τυχερὸς καὶ εὐνοημένος τοῦ θεοῦ καὶ ἡ νίκη του αὐτὴ ἦταν ἡ λαμπρότερη στὶς ἀθλοθεσίες.

Μὲ τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἀγώνισμα εἶχε ὁ Ἡρακλῆς καθιερώσει τοὺς ἀγῶνες στὴν Ὀλυμπία, ποὺ εἶχαν πάρει μέρος καὶ οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ Ἀπόλλωνας καὶ Ἑρμῆς καὶ μ' αὐτὸ ἄρχιζαν ἀπὸ τότε ὅλες οἱ Ὀλυμπιάδες. Ἡ χαρακτηριστικὴ διάκρισή του φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι «ἄθλα δρόμου» ἔταξε τὶς 50 θυγατέρες του ὁ Δαναὸς βασιλιᾶς τοῦ Ἄργους γιὰ νὰ τὶς παντρέψει. «Ἄθλον δρόμου» ἔβαλε τὸν ἑαυτό της κι ἡ κόρη τοῦ βασιλιᾶ Ἴασου τῆς Ἀρκαδίας Ἀταλάντη καὶ παντρεύτηκε τὸ νικητή της Μελανίωνα. Καὶ ὁ Ὀδυσσέας σὲ ἀ γ ῶ ν α δ ρ ό μ ο υ κέρδισε τὴ φρόνιμη Πηνελόπη.

Ἡ ἱκανότητα τοῦ δρομέα ὅμως δὲν ἦταν μόνο στὰ χρόνια τῶν μύθων κριτήριο λεβεντιᾶς, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλους τοὺς μακρινοὺς καὶ κοντινοὺς αἰῶνες τοῦ ἔθνους μας. Οἱ «ὠκύποδες», οἱ γαργοπόδαροι, δὲν ξεχώριζαν μόνο στὰ χρόνια τὰ Ὁμηρικὰ μὲ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Ὀδυσσέα, ἀλλὰ καὶ στὰ κλασσικὰ μὲ τοὺς Μαραθωνοδρόμους καὶ στὰ Βυζαντινὰ μὲ τοὺς λαμπαδηδρόμους καὶ τοὺς Διγενῆδες καὶ στὰ Τουρκοκρατούμενα μὲ τοὺς κλέφτες καὶ ἀρματολοὺς καὶ στὶς μέρες μας μὲ τοὺς Λούηδες (1896).

Τὸ ἀγώνισμα τοῦ δρόμου συγκινοῦσε κι ἐνθουσίαζε τοὺς Ἕλληνες ὅσο κανένα ἄλλο, γιατ εἶναι ἁπλό, ἁρμονικό, θεαματικὸ καὶ προπαντός, χωρὶς μετρητὲς καὶ νοθευτές, ὁρατὸ σὲ ὅλες τὶς φάσεις του. γι' αὐτὸ τιμοῦσαν ἰδιαίτερα τοὺς νικητές του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀπὸ τοὺς ἐξαίρετους, τοὺς ἰδιαίτερους αὐτοὺς τοῦ ἀγωνίσματος κι ὁ Ἀσώπιχος τοῦ Ὀρχομενοῦ. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι μιὰ ὀλυμπιακὴ νίκη ἦταν τότε ἡ μεγαλύτερη τιμὴ στὴ ζωή, κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ θρίαμβο γιὰ ἕνα Ρωμαῖο στρατηγό. Ἐκεῖνος ποὺ κέρδιζε μιὰ τέτοια νίκη, εἶχε κατακτήσει τὴ μεγαλύτερη εὐτυχία στὴ ζωὴ κι ἔφτανε τὰ ὅρια τῆς ἀποθέωσης.

«Κάθανε, Διαγόρα, οὐκ εἰς τὸν Ὄλυμπο ἀναβήσει!». Πέθανε, Διαγόρα, δὲν θ' ἀνεβεῖς δὰ καὶ στὸν Ὄλυμπο! φώναξε ἕνας Σπαρτιάτης στὸ γέρο Διαγόρα τὸν Ρόδιο, ποὺ εἶχε ἀνακηρυχτεῖ ὀκτὼ φορὲς νικητὴς σὲ ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ ἀξιώθηκε νὰ δεῖ καὶ τοὺς δυὸ γιούς του, τὸν Δαμάγητο καὶ τὸν Ἀκουσίλαο, ὀλυμπιονίκες. Τὸν εἶχαν —μετὰ τὴ νίκη τους— ἁρπάξει ἀπὸ τὴ θέση του, τὸν εἶχαν σηκώσει στοὺς ὤμους τους καὶ τὸν περιέφερναν στὸ στάδιο τῆς Ὀλυμπίας κάτω ἀπὸ τὰ βλέμματα καὶ τὶς ἐπευφημίες ὅλων τῶν θεατῶν. Καὶ πέθανε πράγματι ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ του χαρὰ μὲ ἐναποθεμένα τὰ στεφάνια τῶν παλικαριῶν του στὸ κεφάλι.

Τὸν Ὀρχομένιο Ἀσώπιχο κοτινοστεφανωμένον, πορφυροντυμένον καὶ καθισμένον σὲ ἅρμα τέθριππο, ποὺ τὸ ἔσερναν τέσσερα ἄσπρα ἄλογα, ἔμπασαν οἱ συμπολίτες του στὸν Ὀρχομενό, ὄχι ἀπὸ πύλη, ἀλλὰ ἀπὸ ἄνοιγμα τοῦ τείχους τους, ποὺ γκρέμισαν, γιὰ νὰ τὸν τιμήσουν καὶ δείξουν συμβολικὰ ἔτσι ὅτι ἡ ἀσφάλειά τους στηριζόταν πλέον ὄχι στὸ τεῖχος, ποὺ ἔζωνε τὴν πόλη τους, ἀλλὰ στὴ ρώμη καὶ τὴν ἀνδρεία τοῦ νικητῆ τους. «Ἄνδρες γὰρ πόλις καὶ οὐ τείχη, οὐδὲ νῆες ἀνδρῶν κεναί», πίστευαν, (Θουκ. 7.77). Μαζὶ μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους του ὅλοι οἱ πολίτες τοῦ Ὀρχομενοῦ μὲ οὐρανομήκεις ἐπευφημίες καὶ ζητωκραυγὲς τὸν συνόδεψαν ὡς τὸ ναὸ τῶν Χαρίτων, ὅπου κατέθεσε στὶς θεὲς τὸ ἐπινίκιο στεφάνι.

Πιὸ πολὺ κι ἀπὸ τὰ ἔργα ζεῖ ὁ λόγος, ὅταν ἡ γλώσσα τὸν βγάζει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς μὲ τὴ βοήθεια τῶν Χαρίτων τραγουδάει ὁ μεγάλος λυρικὸς τῆς Βοιωτίας Πίνδαρος σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς ὕμνους του. (Νεμεον. 4)'.

Τὶς πολυύμνητες βασίλισσες τοῦ Ὀρχομενοῦ, τὶς προστάτισσες, τῶν πανάρχαιων Μινυῶν, Χάριτες, παρακάλεσε καὶ τώρα ὁ θεόπνευστος ποιητὴς γιὰ νὰ ὑμνήσει τὸν Ἀσώπιχο. Καὶ βγῆκε ὁ λ ό γ ο ς του ἀνώτερος κι ἀπὸ τὰ ἔργα. Βγῆκε ἡ ὀλυμπιόνικη 14η ὠδή του μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ δυνατὲς καὶ τὶς πιὸ ὡραῖες. Καὶ «τετελεσμένον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἐσθλὸν μὴ χαμαὶ σιγᾶ καλύψαι», ἀξιόλογο ἔργο δὲν πρέπει νὰ σκεπάζεται μὲ σιωπή, μᾶς συνιστᾶ ὁ ἴδιος. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν παραθέτουμε ὁλόκληρη. Ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη τίτλο τιμῆς ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους γιὰ τὸν Ὀρχομενό.

Ἀσωπίχῳ Ὀρχομενίῳ παιδὶ σταδιεῖ (476 π.Χ.).

«Στρ. α'. Καφισίων ὑδάτων λαχοῖσαι
αἵ τε ναίετε καλλίπωλον ἕδραν,
ὦ λιπαρᾶς ἀοίδιμοι βασίλειαι
Χάριτες Ἐρχομενοῦ, παλαιγόντων Μινυᾶν ἐπίσκοποι,
κλῦτ', ἐπεὶ εὔχομαι. σὺν γὰρ ὔμμιν τὰ τερπνὰ καὶ
τὰ γλυκέ' ἄνεται πάντα βροτοῖς,
εἰ σοφός, εἰ καλός, εἴ τις ἀγλοιὸς ἀνήρ.
οὐδὲ γὰρ θεοὶ σεμνᾶν Χαρίτων ἄτερ
κοιρανέοντι χορούς οὔτε δαῖτας· ἀλλὰ πάντων ταμίαι
ἔργων ἐν οὐρανῷ, χρυσότοξον θέμεναι πάρα
Πύθιον Ἀπόλλωνα θρόνους,
αἰέναον σέβοντι πατρὸς Ὀλυμπίοιο τιμάν.
Στρ. β'. Ὦ πότνι' Ἀγλαΐα
φιλησίμολπε τ' Εὐφροσύνα, θεῶν κρατίστου
παῖδες ἐπακοοῖτέ νυν, Θαλία τε
ἐρασίμολπε ἰδοῖσα τόνδε κῶμον ἐπ' εὐμενεῖ τύχᾳ
κοῦφα βιβῶντα· Λυδῷ γὰρ Ἀσώπιχον τρόπῳ
ἐν τε μελέταις ἀείδων ἔμολον,
οὕνεκ' Ὀλυμπιόνικος ἁ Μινύεια
σεῦ ἕκατι, μελαντειχέα νῦν δρόμον
Φερσεφόνας ἔλθ', Ἀχοῖ, πατρὶ κλυτὰν φέροισ' ἀγγελίαν,
Κλεόδαμον ὄφρ' ἰδοῖσ', υἱὸν εἴπῃς ὅτι οἱ νέαν
κόλποις παρ' εὐδόξοις Πίσας
ἐστεφάνωσε κυδίμων ἀέθλων πτεροῖσι χαίταν».

Ἕλληνες δρομεῖς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

«Ὦ Χάρες, ποὺ σᾶς ἔλαχε τοῦ Κηφισοῦ τὸ ρέμα
καὶ ποὺ στὴ χώρα κάθεστε τὴν ὀμορφαλογοῦσα,
περίφημες βασίλισσες τοῦ Ὀρχομενοῦ τοῦ πλούσιου
καὶ διαφεντέφτρες τῆς παλιᾶς γενιᾶς τῶν Μινυῶν,
ἀκοῦστε, ποὺ παρακαλῶ.
Γιατί, μὲ τὴ δική σας βοήθεια ὅλα τὰ νόστιμα
καὶ τὰ χαρούμενα ὅλα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους γίνονται:
μ' ἐσᾶς καθένας ἄντρας εἴτε σοφός, εἴτε ὄμορφος ἢ ξακουστὸς θὰ γίνῃ.
Ἐπειδὴ μήτε κι οἱ θεοὶ δὲν ὀμορφοστολίζουν
δίχως τὶς Χάρες τὶς σεμνὲς χοροὺς καὶ χαροκόπια.
Αὐτὲς πάνω στὸν οὐρανὸ νοιάζονται γιὰ ὅλα τὰ ἔργα'
Σιμὰ στὸ χρυσοδόξαρο τὸν Πυθικὸν Ἀπόλλωνα
στήνοντας τὰ θρονιά τους, τοῦ Ὀλύμπιου τοῦ πατέρας τους
μὲ σέβας προσκυνᾶνε τὴν ἀναιώνια ἐξουσία.
Ὦ Ἀγλαΐα πανσέβαστη κι ἐσύ, ποὺ τὸ τραγούδι τὸ χαίρεσ' Εὐφροσύνη
τοῦ πιὸ μεγάλου ἀπ' τοὺς θεοὺς κόρες, ἀκοῦστε τώρα τὸ παρακάλεσμά μου
Κι ἐσύ, ὦ Θάλεια, ποὺ ἀγαπᾶς τὴν ἁρμονία,
τοῦτη σὰν δῆς τὴ χορωδία, ποὺ πάει μὲ βῆμ' ἀνάλαφρο γιὰ τὴν καλοτυχία
γιατὶ ἤρθα τὸν Ἀσώπιχο μὲ λυδικὴ ἁρμονία
καὶ φροντισμένους στίχους νὰ τραγουδήσω,
ἀφοῦ ἔγινε κι ἡ Μινυεία νικήτρια μὲ τὴ δική σου χάρη.
Κατέβα τώρ' Ἀντίλαλε στῆς Περσεφόνης τὸ σκοτεινὸ παλάτι
τὸ δοξασμένο μήνυμα φέρνοντας στὸν πατέρα.
Καὶ νὰ τοῦ εἰπῆς, ὅταν ἰδῆς τὸν Κλεόδημο, ὅτι ὁ γιός του
στῆς δοξασμένης Πίσας τὴ λαγκάδα
ἔβαλε τῶν περίφημων ἀγώνων τὸ στεφάνι πάνω στὰ νέα μαλλιά του».

μετ. Ἠλία Βουτιερίδη

Καὶ δὲν ἦταν οἱ Χάριτες πηγὴ κάθε χαρᾶς καὶ κάθε τέρψης στὴ φύση καὶ στὸν ἄνθρωπο μόνο, ἀλλὰ καὶ στοὺς θεούς. Μαζὶ μὲ τὶς Μοῦσες λάβαιναν μέρος σ' ὅλες τὶς γιορτὲς τοῦ Ὀλύμπου. «Θεοῖσι πᾶσιν ἑτοιρίζουσιν», μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ὅμηρος στὸν Ὕμνο τῆς Ἀφροδίτης. (95). Συνόδευαν τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸ Διόνυσο παντοῦ κι εἶχαν στενὸ σύνδεσμο μὲ τὴ «γλαυκώπιδα» Ἀθηνᾶ καὶ προπαντὸς μὲ τὴν «ἑλικοβλέφαρη, γλυκυμείλιχη καὶ πολύχρυση», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ πιὸ πάνω Ὁμηρικὸς Ὕμνος, θεὰ τοῦ ἔρωτα, Ἀφροδίτη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Τὴν Ἀφροδίτη οἱ Χάριτες τὴν ἔλουζαν, στὴν Ἀκιδαλία πηγή, τὴν ἀρωμάτιζαν καὶ τὴν ἔντυναν μὲ τὸν «ἀμβρόσιον πέπλον», «ὃν αἱ Χάριτες κάμον αὐταί», ποὺ τὸν ὕφαιναν αὐτὲς οἱ ἴδιες, μᾶς πληροφορεῖ στὴν Ἰλιάδα ὁ Ὅμηρος, (Ε. 338). Ἔτσι ἔκαναν τὴ ροδόσαρκη θεὰ νὰ λάμπει ἀπὸ ὀμορφιὰ κάθε φορά, ποὺ σχεδίαζε νὰ κατακτήσει ἀθάνατο ἢ θνητό. Κι, ὅταν κάποτε τρομερὰ ρεζιλεύτηκε, αὐτὲς τὴν ἔβγαλαν... ἀσπροπρόσωπη!

Τραγουδάει ὁ Δημόδοκος στὴν Ὀδύσσεια (Θ. 266 - 366): Κάποτε ὁ ἄνδρας της Ἥφαιστος, ὁ κουτσὸς θεὸς τῆς φωτιᾶς, τὴν ἔπιασε νὰ τοῦ ἀπιστεῖ μὲ τὸ θεὸ τοῦ πολέμου Ἄρη. «Ἄρης καὶ Ἀφροδίτη μίγησαν λάθρῃ ἐν Ἡφαίστιο δόμοισιν». Καὶ τότε, γιὰ νὰ τοὺς τιμωρήσει ὁ Ἥφαιστος, τοὺς ἔδεσε, μὲ ἀόρατα σὲ θνητοὺς καὶ ἀθάνατους δίχτυα, γυμνοὺς καὶ τοὺς δυὸ ἐπάνω στὸ συζυγικό του κρεβάτι καὶ φώναξε ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ τὶς θεὲς τοῦ Ὄλυμπου καὶ τοὺς ρεζίλεψε. «Ἔσταν δ' ἐν προθύροισι θεοί, δωτῆρες ἐάων ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν» (ὁδ. Θ' 325). Σταθῆκαν στὴν ἐξώπορτα οἱ ἀγαθόδωροι θεοὶ κι ὅλοι ξεσπάσανε στὰ γέλια...

Οἱ Χάριτες ὅμως «λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ ἀμβρότῳ», τὴν ἔλουσαν καὶ τὴν ἔχρισαν μὲ θεῖο λάδι καὶ τὴν ἔντυσαν μὲ «εἵματα ἐπήρατα», μὲ φορέματα ὅαρύτιμα καὶ τὴν ἔκαμαν... «θαῦμα ἰδέσθαι», μᾶς περιγράφει ὁ Ὅμηρος καὶ στὸν Ὕμνο του τῆς Ἀφροδίτης, (61).

Καὶ δὲν περιορίστηκαν οἱ Χάριτες μόνο στὸν οὐράνιο χῶρο. Συνέχισαν τὶς ἐπιδαψιλεύσεις τους στὴ θεὰ καὶ κάτω στὴ γῆ. Ἐνέπνευσαν τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς καλλιτέχνες νὰ τὴν ὑμνήσουν ὑπέροχα, ὅπως καὶ τοὺς ἀγαλματοποιούς της, Ἀλκαμένη, Πραξιτέλη, Σκόπα, Φειδία, νὰ τὴν παρουσιάσουν ντυμένη μὲ τὰ «εἵματα ἐπήρατα» κι ἄλλοτε μισόγυμνη μὲ πεσμένο στὰ ἰσχία της τὸν «ἀμβρόσιο πέπλο» καὶ πολλὲς φορὲς ὁλωσδιόλου γυμνή, ἀπαράμιλλη πάντοτε σὲ τελειότητα καὶ εὐγένεια κι ἄφθαστη σὲ ὀμορφιὰ καὶ χάρη.

Δεκάδες τ' ἀριστουργήματά της ἔφτασαν ὡς τὶς μέρες μας καὶ στολίζουν τοῦ κόσμου τὰ ξένα μουσεῖα. Ἔμεινε ὅμως καὶ σὲ μᾶς, στὸ μουσεῖο τῆς Ρόδου, ἕνα της ἄγαλμα πραγματικὰ «θαῦμα ἰδέσθαι». Μόλις ὅγαλμένη ἀπὸ τὸ λουτρό της, δροσόλουστη, γονα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τιστὴ μὲ τὸ δεξιὸ καὶ μισογονατισμένη μὲ τὸ ἀριστερὸ πόδι, τινάζει τὰ νερὰ τῶν μαλλιῶν της μὲ τέτοια χάρη, πού, ἐνῶ εἶναι ὁλόγυμνη, τίποτε τὸ ἄσεμνο, τὸ ἁμαρτωλὸ ἢ τὸ χυδαῖο δὲν παρουσιάζει. Μόνο γοητεεύει καὶ προκαλεῖ ἀπεριόριστο θαυμασμό. Κι αὐτὸ χάρη στὶς φίλες της, Χάριτες.

*

Παρίσταναν τὶς Χάριτες οἱ πρόγονοί μας σὲ μνημεῖα καὶ σὲ γλυπτά, σὲ ἀγγεῖα, σφραγιδόλιθους καὶ ψηφιδωτὰ μὲ μακριὰ φορέματα στὴν ἀρχή, κι ἀπὸ τὸν 3 αἰώνα π.Χ. κι ὕστερα μὲ διαφανῆ καὶ μὲ πτυχές, ποὺ ἄφηναν τὸ σῶμα τους νὰ διαφαίνεται καθαρὰ καὶ στὸ τέλος ὁλότελα γυμνὲς σὲ συμπλέγματα.

Στὸν Ὀρχομενὸ τὶς λάτρευαν ξεχωριστὰ ἀπὸ τὰ πανάρχαια τοῦ Μινύα χρόνια ὡς τὰ χρόνια τοῦ Παυσανία, τὸ 2 μ.Χ. αἰώνα, γιατὶ τὶς θεωροῦσαν, ὅπως εἴπαμε, πηγὴ κάθε ἀξίας, χαρᾶς καὶ τέρψης. Καὶ ἡ ὀμορφιὰ χωρὶς χάρη πίστευαν, πὼς δὲν ἄξιζε γιὰ τίποτε.

«Ὦ Ἐτεόκλειοι θύγατρες θεαὶ
Ὦ Μινύειον Ὀρχομενὸν φιλέοισαι...»,

τὶς ἐπικαλεῖται σ' ἕνα ὡραῖο λυρικὸ ποίημα καὶ ὁ Θεόκριτος, (16), γιὰ νὰ τοῦ κάνουν γοητευτικοὺς τοὺς στίχους του καὶ καταλήγει μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μένουν πάντα μαζί του.

«... Τί γὰρ Χαρίτων ἀγαπητὸν ἀνθρώποις ἀπάνευθεν;
ἀεὶ Χαρίτεσιν ἄμ εἴην...».
Ποιὰ ὀμορφιὰ ἔχει ὁ κόσμος δίχως τὶς Χάριτες;
Ἄμποτε μαζί τους πάντα νἆμαι...

*

Μεγάλη γιορτὴ μὲ ἀγῶνες στὶς ὄχτες τοῦ Κηφισοῦ, τὰ Χαριτήσια, (χαριτείσια καὶ χαρίτεια), —ἀπομεινάρι τοῦ μυστηριώδους λαοῦ τῶν Μινυῶν— συγκέντρωναν στὸν Ὀρχομενὸ ἀπ' ὅλα τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μέρη τῆς Ἑλλάδας ἀκόμα καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ἰταλίας πιστούς, ἀγωνιστὲς καὶ θεατές.

Σὲ ἀνασκαφὲς νότια τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παναγίας, ἐκτὸς ἀπὸ ὄστρακα ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ὡς τὴ μεσαιωνική, βρέθηκαν καὶ ἐπιγραφές, ποὺ ἀναφέρουν τοὺς «ΝΕΝΙΚΟΤΕΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΧΑΡΙΤΗΣΙΟΙΣ» μὲ τὰ ὀνόματα, τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὶς πατρίδες τους.

Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς αὐτὲς μαθαίνουμε ὅτι λάβαιναν μέρος στοὺς ἀγῶνες τῶν Χαριτησίων τοῦ Ὀρχομενοῦ κιθαριστές, αὐλητές, κήρυκες, σαλπιστές, ποιητές, κωμωδοί, ραψωδοί, τραγωδοὶ καὶ καλλιτέχνες γενικὰ ἀπ' ὅλο τὸ γνωστὸ τότε κόσμο. (Μελέτιος Βοιωτ. Πολιτ. οἰκον. Ἀθήν. τ. 2, 357 καὶ ἑξ, Ἰάκ. Ραγκ. Α. 412 καὶ Παπαχατζῆ Βοιωτικὰ 218).

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ πάνω μουσικούς, ποιητικούς, δραματικοὺς καὶ λοιποὺς ἀγῶνες, ποὺ θὰ γίνονταν στὸ θέατρο, ποὺ ἀποκαλύφτηκε δίπλα στὸν θολωτὸ τάφο τοῦ Μινύα, λάβαιναν χώρα καὶ νυκτερινοὶ χοροὶ στοὺς ὁποίους οἱ τῆς περιοχῆς καλλιεργητὲς προσέφερναν καὶ τὸ δέκατο τῶν εἰσοδημάτων τους, πλακούντια ἀπὸ μέλι καὶ ἄλλα γλυκίσματα. (Ρισπὲν 6. 81).

Κοντὰ στὰ Χαριτήσια καὶ τὰ Ἀγριώνια, γίνονταν στὸν Ὀρχομενὸ καὶ ἄλλη μεγάλη γιορτή, ἡ γιορτὴ τῶν Κορωνίδων. Οἱ Κορωνίδες, Μητιόχη καὶ Μενίππη, κόρες τοῦ διάσημου μυθικοῦ, συνοδοῦ τῆς Ἀρτέμιδας, Ὠρίωνα, σ' ἕνα λοιμὸ τῆς περιοχῆς εἶχαν πρόθυμα προσφέρει τὸν ἑαυτό τους γιὰ ἐξιλαστήρια θυσία. Τὴν ὥρα τῆς θυσίας ὅμως ὁ Πλούτωνας καὶ ἡ Περσεφόνη τὶς ἅρπαξαν ἀπὸ τὴ φωτιὰ τοῦ βωμοῦ καὶ ἀμέσως φάνηκαν ν' ἀνεβαίνουν στὸν γαλανὸ οὐρανὸ σὰν δυὸ λαμπερὰ ἀστέρια.

Γιὰ νὰ τιμήσουν τὶς δυὸ ἥρωΐδες διοργάνωσαν οἱ Ὀρχομένιοι μεγάλη γιορτὴ στὴν ὁποία οἱ νέοι καὶ οἱ νέες τῆς πόλης πρόσφερναν θυσίες στὸ ἱερό τους, ποὺ τὸ εἶχαν εἰδικὰ γι' αὐτὲς χτίσει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὶς εἰδυλλιακὲς πηγὲς τῶν Χαρίτων καὶ τοῦ Μέλανα ποταμοῦ μὲ τὰ κρυστάλλινα νερά τους λειτουργοῦν καὶ δυὸ ἐκτροφεῖα πέστροφας. Ὁ ἐπισκέπτης ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ ψαρέψει μόνος του μὲ τὸ ἀγκίστρι ἢ μὲ τὴν ἀπόχη χρυσοπράσινες σπαρταριστὲς πέστροφες. Εἶναι ἐκλεκτές, ἔχουν εὔγεστο κρέας καὶ ἀρέσουν πολύ, ἰδίως στοὺς ξένους.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Γεῖσον ἐντοιχισμένον εἰς τὸ πρόπυλον τοῦ ναοῦ.

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΤΗ ΣΚΡΙΠΟΥ (ΣΤΟΝ ΟΡΧΟΜΕΝΟ)

Στὰ ἐρείπια τοῦ περίφημου ναοῦ τῶν Χαρίτων τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ βρίσκονταν λίγα μέτρα πιὸ δῶθε ἀπὸ τὴν Ἀκιδαλία καὶ τὶς πηγὲς τῶν Χαρίτων, ἱδρύθηκε στὰ μέσα τοῦ ἕνατου αἰώνα κρὸν Χριστὸν τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας, (Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου).

Στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων τὸ ἔδειραν λογιῶν - λογιῶν μπόρες κι ἔπαθε πολλὲς καταστροφές. Πληγώθηκε ἀνελέητα κι ἐρημώθηκε, μὰ καὶ κρατήθηκε ὀρθὸ ἀπὸ σεισμούς, χάρη σὲ ἐπισκευές, κι ἄντεξε στοὺς κραδασμούς τουλάχιστο ἡ καρδιά του, τὸ καθολικό.

Ἀπὸ τὸν κτιριακό του περίβολο δὲ σώζεται σχεδὸν τίποτε στὴν ἀρχική του μορφή, ὅλα ἀφανίστηκαν. Τὸ κωδωνοστάσι εἶναι ἀναστηλωμένο στὸν παλιό του ρυθμό.

Στὴν εἴσοδο τοῦ καθολικοῦ κι ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ θύρα τοῦ νάρθηκα διαβάζουμε: «Ὁ φερώνυμος ναὸς οὗτος τῆς Θ.Υ. Κοιμήσεως ὠκοδομήθη ἐπὶ Λέοντος Πρωτοσπαθαρίου ἀπὸ κτίσεως κόσμου 6382 ἤτοι τῷ 874 μ.Χ. καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων Βυζαντίου Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος καὶ Ἰγνατίου Πατριάρχου Κων) λεως, σχεδὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ σχίσματος τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὀρθοδόξου καὶ δυτικῆς. Ἄρχοντος Βασιλείου Μακεδόνος».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Χτίστηκε τὸ μοναστήρι μὲ ὑλικὰ τοῦ ναοῦ τῶν Χαρίτων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων ἱερῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ. Καὶ εἶναι τοῦτο φανερὸ ἀπὸ ἐντοιχισμένες ἀνάγλυφες πλάκες, ἀπὸ πελεκημένους λίθους, ποὺ ἔχουν ἀρχαῖες ἐπιγραφὲς καὶ ἐνσιχισμένους μεγάλους σπόνδυλους ἀπὸ ἀρχαῖες κολόνες, μιὰ σειρὰ στὴ βόρεια πλευρὰ καὶ δυὸ σειρὲς στὴ δυτική.

Ἔχει ἡ ἐκκλησία θαυμάσιο ἀρχιτεκτονικὸ τύπο βυζαντινοῦ σταυροῦ μὲ τροῦλο. Χωρὶς πεσσοὺς καὶ κίονες χωρίζεται ἐσωτερικὰ σὲ τρία κλίτη καὶ καταλήγει ἀνατολικὰ σὲ τρεῖς ἡμικυκλικὲς ἀψίδες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ ἀκραῖες ἀποτελοῦν ἱερὰ παρεκκλήσια τῶν πρωτοκορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Ἡ κατασκευὴ καὶ οἱ ἀναλογίες τοῦ κτιρίου τοῦ χαρίζουν ὁμορφιὰ καὶ κομψότητα ἐξωτερικὰ καὶ εὐρυθμία καὶ ἐλαφρότητα ἐσωτερικά.

Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι σπουδαῖο καὶ μοναδικὸ γιὰ τὴν καλή του ὁπωσδήποτε διατήρηση μνημεῖο, ποὺ ἀποτελεῖ προάγγελο τοῦ ὁριστικοῦ σταυροειδοῦς μὲ τροῦλο ρυθμοῦ. Γεφυρώνει τὸ συνηθισμένο ὡς τότε τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς μὲ τὸ βυζαντινό, γιατὶ συνδυάζει τὸ ρυθμὸ τῆς θολωτῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ ἐλεύθερου σταυροῦ, τὸν ὁποῖο τονίζει ζωηρὰ μὲ τὶς ἐκτεταμένες διαστάσεις του καὶ τὸ μεγάλο καὶ κυριαρχικό του ὕψος.

Ὁ νάρθηκας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κύρια θύρα στὴ δυτικὴ πλευρὰ μὲ τὸ καμαρωτὸ πρόπυλο, ἔχει κι ἄλλες δυὸ πλάγιες θύρες, (κλεισμένες μὲ τοῖχο σήμερα), μιὰ στὴ νότια καὶ μιὰ στὴ βόρεια πλευρά του.

Πάνω ἀπὸ τὴ βόρεια, ἀφανὴ σχεδὸν σήμερα, θύρα, βλέπουμε νὰ ἐξέχουν, κάπου ἕνα μέτρο ἀπὸ τὸν τοῖχο, δυὸ μαρμάρινοι δοκοὶ μὲ ἔξοχα ἀνάγλυφα. Οἱ δοκοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὰ στηρίγματα μικρῆς στέγης τοῦ, (χωρὶς τοὺς συνηθισμένους στὰ ἄκρα τους βοηθητικοὺς κάθετους κίονες), προπύλου της.

Ὁλόκληρος ὁ ναὸς ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ εἶναι διακοσμημένος μὲ ποικίλα γλυπτὰ γεῖσα, ὁριζόντιες καὶ ἡμικυκλικὲς στὶς θύρες καὶ τὰ παράθυρα ὀδοντωτὲς κεραμικὲς ταινίες.

Στὴ νότια πρόσοψη τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντοιχισμένο μαρμάρινο ἡλιακὸ ρολόγι, ποὺ τὸ διακοσμοῦν δυὸ θαυμάσια γλυπτὰ παγώνια.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὴν ἀνατολικὴ πάλι πλευρὰ τοῦ ναοῦ κι ἐπάνω σὲ μαρμάρινο ἀνάγλυφο διάζωμα εἶναι γραμμένη μὲ ἔκτυπα γράμματα ἡ ἀκόλουθη, σωστὴ στὴ διατύπωση, γεμάτη ὅμως μὲ ὀρθογραφικὰ λάθη ἐπίσημη κτητορικὴ ἐπιγραφή:

«ΠΑΝΑΓΗΑ ΘΕΟΤΩΚΕ ΣΥΝ ΤΟ ΜΟΝΩΓΕΝΗ ΣΟΥ ΙΓΩ ΒΟΗΘΙ ΤΟΥ ΣΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΛΕΩΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΗΚΟΥ ΠΡΟΤΩΣΠΑΘΑΡΙΟΥ ΚΕ ΕΠΙ ΤΟΝ ΟΙΚΗΑΚΩΝ ΣΥΝ ΤΙ ΣΥΝΕΓΝΩ ΚΕ ΤΥΣ ΦΙΛΤΑΤΥΣ — ΤΕΚΝΥΣ ΑΥΤΟΥ ΕΚ ΠΟΘΟΥ ΚΕ ΠΗΣΤΕΟΣ ΜΕΓΙΣΤΙΣ ΑΝΑΣΤΙΣΑΝΤΟΣ ΤΟΝ ΣΟΝ ΑΓΙΩΝ ΝΑΟΝ. ΑΜΗΝ».

Ἀπὸ δυὸ παρόμοιες ἐπιγραφές, ποὺ εἶναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς πιὸ πάνω, (κι ἔχει 11 σειρὲς ἡ βόρεια καὶ ὀκτὼ σειρὲς ἡ νότια), μαθαίνομε ὅτι ἡ πρὸς τὸ βορρὰ Πρόθεση τοῦ ναοῦ ἀποτελοῦσε ναΐδιο τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ τὸ πρὸς νότο Διακονικὸ σχημάτιζε ναΐδιο τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Καὶ ὅτι ὁ ναὸς κτίστηκε:

«... ΕΠΗ ΒΑΣΙΛΙΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΝΟΥ ΚΑΙ ΛΕΩΝΤΟΣ ΤΟΝ ΘΗΩΤΑΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΤΟΝ ΡΩΜΕΟΝ... ΕΤΟΥΣ ΑΠΟ ΚΤΗΣΕΩΣ ΚΟΣΜΟΥ ΕΞΑΚΙΣΧΗΛΙΟΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΗΟΣΤΩ ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΩ Β».

Οἱ ἀνορθογραφίες, ποὺ βλέπομε στὶς τέσσερις ἐπιγραφές, ποὺ ὑπάρχουν στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ ναοῦ, δείχνουν σὲ ποιό σημεῖο εἶχαν φτάσει σὲ ὁρισμένες περιοχὲς τὸν ἑλληνικὸ ντόπιο πληθυσμὸ οἱ Σλαβικὲς ἐπιδρομὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Στὰ 910 εἶχαν φτάσει ὡς ἐδῶ οἱ Βούλγαροι μὲ τὸν Συμεὼν καὶ στὰ 985 ἐπίσης εἶχαν ρημάξει τὸν τόπο μὲ τὸν Σαμουήλ.

Ὡστόσο ὅμως δὲν εἶναι καὶ ὅλα λάθη ὅσα βλέπουμε, μᾶς ἐξήγησε κάποτε ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Κακριδῆς σὲ μιὰ ἐπίσκεψή μας στὸ ναό. Εἶναι γραφὲς λαϊκῶν μαστόρων σὲ χρονικὸ διάστημα, ποὺ εἶχαν παύσει τὰ «η», «ω» καὶ «αι» νὰ προφέρονται σὰν μακρὰ καὶ ἀντίστροφα τὰ βραχέα.

Ἀντίθετα μὲ τὰ παραπάνω, στὴν βορειοδυτικὴ ἐξωτερικὴ γωνία τοῦ νάρθηκα καὶ σὲ ὀρθογώνια ἐντοιχισμένη πλάκα, (0,86 Χ 0,60), διαβάζουμε, ἄλλο ἐγχάρακτο μὲ ἐπιμήκη γράμματα, πανηγυρικὸ ἐπίγραμμα. Τοῦτο εἶναι συνταγμένο μὲ ἀλάνθαστο δακτυλικὸ ἑξάμετρο δώδεκα στίχων ἀπὸ ἄνθρωπο καλὸν γνώστη τῆς ἀρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

χαίας ἑλληνικῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ κάτοχον τῆς μετρικῆς καὶ ἐπὶ πλέον προικισμένον μὲ ποιητικὴ φλέβα. Γράφει ἡ πλάκα:

«+ ΟΥ ΦΘΟΝΟΣ ΟΥΔΕ ΧΡΟΝΟΣ ΠΕΡΙΜΗΚΕΤΟΣ ΕΡΓΑ ΚΑΛΥΨΕΙ
ΣΩΝ ΚΑΜΑΤΩΝ ΠΑΝΑΡΙΣΤΕ ΒΥΘΩ ΠΟΛΥΧΑΝΔΕΙ ΛΗΘΗΣ
ΕΡΓΑ ΕΠΕΙ ΒΟΟΩΣΙ ΚΑΙ ΟΥ ΛΑΛΕΟΝΤΑ ΠΕΡ ΕΜΠΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΔΕ ΓΑΡ ΤΕΜΕΝΟΣ ΠΑΝΑΟΙΔΙΜΟΝ ΕΞΕΤΕΛΕΣΑΣ
ΜΗΤΡΟΣ ΑΠΕΙΡΟΓΑΜΟΥ ΘΕΟΔΕΓΜΟΝΟΣ ΙΦΙΑΝΑΣΣΗΣ
ΤΕΡΠΝΟΝ ΑΠΟΣΤΙΛΒΩΝ ΠΕΡΙΚΑΛΛΕΑ ΠΑΝΤΟΘΕΝ ΑΙΓΛΗΝ
ΧΡΙΣΤΟΥ Δ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩ ΕΣΤΑΤΟΝ ΑΜΦΩ
ΩΝ ΡΩΜΗΣ ΒΩΛΑΞ ΙΕΡΗΝ ΚΟΝΙΝ ΑΜΦΗΚΑΛΥΠΤΕΙ
ΖΩΟΙΣ ΕΝ ΘΑΛΙΗΙΣΙΙ ΧΡΟΝΩΝ ΕΠ ΑΠΕΙΡΟΝΑ ΚΥΚΛΑ
Ω ΠΟΛΥΑΙΝΕ ΛΕΟΝ ΠΡΩΤΟΣΠΑΘΑΡΙΕ ΜΕΓΙΣΤΕ
ΓΗΘΟΜΕΝΟΣ ΚΤΕΑΤΕΣΣΙ ΚΑΙ ΕΝ ΤΕΚΕΕΣΣΙΝ ΑΡΙΣΤΟΙΣ
ΧΩΡΟΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΩΝ ΤΕ ΠΑΛΑΙΦΑΤΟΥ ΟΡΧΟΜΕΝΟΙΟ+».

Καὶ κατὰ μετάφραση, τοῦ ἐπίτιμου Διευθυντὴ τῆς Βαρβακείου Σχολῆς, ἐκλεκτοῦ λογοτέχνη καὶ καλοῦ φίλου κ. Νικολάου Σούλια, στὰ νεοελληνικὰ ἔχει:

Οὔτε ὁ φθόνος οὔτε ἡ ἀπεραντωσύνη τοῦ χρόνου θὰ ἀφανίσουν
στὴν ἄβυσσο τῆς λήθης τὰ δημιουργήματα τῶν μόχθων σου,
ὑπερόξιε ἄρχοντα, γιατὶ αὐτὰ διαλαλοῦν τὴν ἀξία τους μόνα τους,
ἂς μὴν ἔχουν φωνή.
Ἐσὺ δημιούργησες καὶ τοῦτο τὸ πανύμνητο ἱερὸ τῆς κραταιᾶς βασίλισσας
κι ἀνύμφευτης μητέρας, ποὺ δέχτηκε στὰ σπλάχνα της τὸ θεό.
Τὸ ἱερὸ τέμενος, ποὺ σκορπίζει τὴ χαρὰ ἀκτινοβολώντας ὁμορφιά,
ἀπ' ὅπου καὶ νὰ τὸ ἀντικρύσεις.
Καὶ ὀρθώνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερά του οἱ δυὸ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ,
ποὺ σκεπάζει τὴν ἱερὴ σκόνη τους ἡ γῆ τῆς Ρώμης.
Ἂς εἶναι πολύχρονος ὁ βίος σου καὶ γεμάτος ἀγαθά,
πολυτίμητε Λέοντα, μέγιστε Πρωτοσπαθάριε,
κι ἂς σοῦ χαρίζουν εὐφροσύνη τὰ κτήματα, ποὺ κατέχεις,
ἀνάμεσα στὰ ἕξοχα τέκνα σου, διαφεντεύοντας καὶ σὲ τοῦτο τὸ χῶρο
τοῦ φημισμένου ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια Ὀρχομενοῦ.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ (ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἐντοιχισμένη ἐπιτύμβιαμὲ γλυπτὴ παράσταση ἀρχαία στήλη καὶ ἄλλη μιὰ ἐνεπίγραφη, ποὺ ἀφορᾶ μουσικοὺς ἀγῶνες τῆς ἀρχαιότητας καὶ χρησιμεύει γιὰ παραστάδα τῆς εἰσόδου), διακρίνονται καὶ ἀξιολογότατες βυζαντι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

νὲς τοιχογραφίες οἱ περισσότερες τῶν ὁποίων δυστυχῶς εἶναι ξεθωριασμένες. Οἱ καλύτερα διατηρημένες, ἀρχαιότερες καὶ ὡραιότερες βρίσκονται στὶς δυὸ καμάρες τῶν παρεκκλησίων τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ὅπως θαυμάσιες γιὰ τὴν ἐκφραστικότητά τους εἶναι καὶ ἐκεῖνες τῆς κεντρικῆς κόγχης.

Ἐπιστύλιον τοῦ τέμπλου.

Τὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ εἶναι ξυλόγλυπτο καλοδουλεμένο μὲ ἐλεύθερη σκαρπελιά. Ἀπὸ τὶς νεώτερες φορητὲς εἰκόνες ξεχωρίζει μιὰ στολισμένη μὲ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἀφιερώματα, τῆς ὁποίας ἡ κατασκευὴ ὀφείλεται, ὅπως πιστεύεται, σὲ θαῦμα τῆς Παναγίας κατὰ τὴν κατοχή.

Στὶς 8.9.1943 οἱ Ἰταλοί, ὡς γνωστὸ συνθηκολόγησαν καὶ ἀρνήθηκαν στὴν ἀρχὴ νὰ παραδώσουν στοὺς συμμάχους τους Γερμανοὺς τὰ ὅπλα τους. Ἐνόμισε τότε ἡ περιφερειακὴ ὀργάνωση τοῦ Ε.Α.Μ. Ὀρχομενοῦ, ὅτι μποροῦσε νὰ ἐπωφεληθεῖ καὶ παραλάβει αὐτὴ τὸν Ἰταλικὸ ὁπλισμό. Γι' αὐτὸ παρεκίνησε τοὺς ὁπλισμένους καὶ μὴ Ὀρχομένιους νὰ κινηθοῦν γιὰ τὴ Λειβαδιά.

Οἱ Γερμανοὶ ὅμως κύκλωσαν καὶ ἀφόπλισαν ἐνωρὶς τοὺς Ἰταλοὺς κι ὅταν ἔμαθαν γιὰ τὶς προθέσεις καὶ τὶς κινήσεις τῶν Ὀρχομενίων, βάδισαν τὴν ἄλλη μέρα, 9.9.43, ἐναντίον τους.

Οἱ Ὀρχομένιοι, ποὺ εἶχαν φτάσει στὸ μεταξὺ στὸ σταυροδρόμι τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα καὶ δὲν περίμεναν κεραυνοβόλο ἐνέργεια τῶν Γερμανῶν, σὰν ἄκουσαν μιὰ φωνή: «Ἔρχονται οἱ Γερμανοί», ἀνέτοιμοι καὶ ἀδιοργάνωτοι, καθὼς ἦσαν, αἰφνιδιάστηκαν καὶ σκόρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πισαν στὰ γύρω μὲ κατεύθυνση οἱ περισσότεροι πρὸς τὸν ἀπόμερο Διόνυσο.

Λυσσομανώντας οἱ Γερμανοὶ νὰ ξεθεμελιώσουν τὸν Ὀρχομενό, ὅπως σὲ τέτοιες στιγμὲς συνήθιζαν, καὶ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ξεσηκωμένους, τοὺς κυνήγησαν μὲ τέσσερα τάνκς.

Λίγα μέτρα ὅμως πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας —μᾶς ἱστορεῖ στὸ βιβλιαράκι του «Ἡ Θεοτόκος σώζει τὸν Ὀρχομενὸ» ὁ Δ. Παναγόπουλος— τὰ βαριὰ τάνκς κόλλησαν στὴ λάσπη τοῦ δρόμου καὶ καθηλώθηκαν. Καί, παρ' ὅλες τὶς ἐπίμονες προσπάθειες τῶν Γερμανῶν ὅλη τὴ νύχτα, στάθηκε ἀδύνατο νὰ πᾶνε οὔτε ἕνα βῆμα μπρὸς ἢ πίσω.

Ὁ ἀρχηγός τους Ὄφμαν τὸ ἀπέδωσε σὲ ἐπέμβαση τῆς Παναγίας καὶ ἀπὸ ἄγριος ἐκδικητὴς μεταβλήθηκε τὸ πρωΐ, 10.9.1943, σὲ ἥμερο ἐπισκέπτη καὶ φιλοξενούμενο τοῦ Ὀρχομενοῦ.

Στὴ θεία ἐπέμβαση τῆς Παναγίας ἀπέδωσαν τὴ σωτηρία τους καὶ οἱ Ὀρχομένιοι, γι' αὐτὸ καὶ τὸ γεγονὸς ἔκτοτε γιορτάζεται κάθε 10 Σεπτεμβρίου μὲ τὴν ἴδια ἐπισημότητα, ποὺ γιορτάζεται καὶ ἡ μνήμη τῆς Παναγίας στὶς 23 Αὐγούστου.

Μυριόστομοι τότε ἀκούονται οἱ ψαλμοὶ καὶ μελωδικὲς ὑψώνονται οἱ εὐχαριστήριες προσευχὲς στὴ Θεοτόκο:

«Ἄσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, ἄχραντε,
ἁγνὴ παρθένε, θεόνυμφε Δέσποινα...
Ἡ τῶν ἀπηλπισμένων μόνη ἐλπὶς
καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια...
Ἡ τὰς τῶν ἐναντίων ἐφόδους ἀποτειχίζουσα...
Χάρισαι παγνύχιον ἡμῖν τὴν σὴν δοξολογίαν
εἰς τὸ ὑμνεῖν καὶ εὐλογεῖν καὶ δοξάζειν
τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου...».

Ἀντιβοοῦν ἐπίσης οἱ θόλοι τῆς ἐκκλησίας μὲ τοὺς ὕμνους:

«Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια,
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε...».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

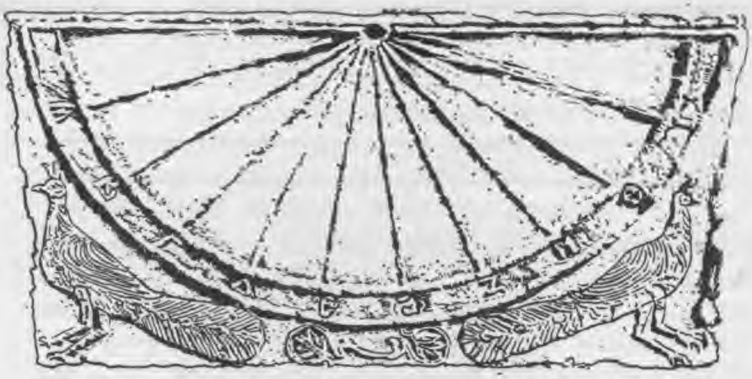

Ἡλιακὸ ρολόγι ἐντοιχισμένο στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Ὀρχομενοῦ.

Στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει ἀρχαῖο πηγάδι καὶ λείψανα μωσαϊκοῦ δαπέδου μὲ γεωμετρικὲς διακοσμήσεις. Ἐπίσης βρίσκονται περιμαζεμένα ἀγάλματα, ἕνα ἀρχαῖο κιονόκρανο τοῦ 5 μ.Χ. αἰώνα, ἐνεπίγραφες πλάκες καὶ πολλὲς ἄλλες μὲ θαυμάσια βυζαντινὰ γλυπτά. Ἕνας πολὺ ἀρχαῖος ἀξιόλογος κοῦρος, ποὺ βρέθηκε ἐπίσης ἐδῶ ἔχει μεταφερθεῖ καὶ ἐκτίθεται στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ κτήτορας τοῦ ναοῦ Λέων Πρωτοσπαθάριος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ σωζόμενα μολυβδόβουλλά του ἦταν ὀστιάριος, ἐκκλησιαστικὸς ἀξιωματοῦχος, καὶ στρατηγός, διοικητὴς τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδας, ποὺ εἶχε ἕδρα τὴ Θήβα.

Ἡ Θήβα τότε, (στὸν 9 μ.Χ. αἰώνα), σὰν ἕδρα θέματος, ἦταν μεγάλο κέντρο διοικητικὸ τοῦ Βυζαντίου, εἶχε ἐπὶ πλέον σημαντικὴ παραγωγὴ ὑφασμάτων, κυρίως μεταξωτῶν καὶ ἀξιόλογο γενικὸ ἐμπόριο.

Ἡ ἵδρυση τῆς μονῆς τῆς Παναγίας στὴ Σκριποῦ ὀφείλεται σὲ μιὰ μεγάλη κίνηση γιὰ τὴν ἀνέγερση μοναστηριῶν, ποὺ παρατηρήθηκε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς μεταρρύθμισης, τῶν Ἰσαύρων στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα ἰδίως καὶ τὴν ὁποία κίνηση ὁ ἐθνικός μας ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος, χαρακτήρισε «μοναστηριακὴ μέθη τῆς ἐποχῆς», (Δ' α', 303). Τὸ πιθανότερο ὅμως ἐδῶ εἶναι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἡ ἵδρυση τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας, νὰ ἦταν ἀπότοκος τῆς προσπάθειας τοῦ Βυζαντίου νὰ ἀναζωπυρώσει τὸ θρησκευτικὸ καὶ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ποὺ κινδύνευε νὰ καταπνιγεῖ ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ξενικὲς ἐπιδρομές. Ἡ μονὴ τῆς Παναγίας θεωρεῖται ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ παλαιότερα Βυζαντινὰ κτίσματα γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό.

Γιὰ τὴν τόνωση τοῦ ἐθνικοθρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ σὰν εὐχαριστήρια πράξη γιὰ τὶς περίλαμπρες νίκες του, πιστεύεται ἀπὸ μερικούς, ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, (956 - 1025) κατασκεύασε στὸν Ὀρχομενὸ κατὰ τὴ θριαμβευτική του κάθοδο καὶ τὶς ἐκκλησίες τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Καμπιῶν, ποὺ διατηροῦνται σὲ καλὴ ὁπωσδήποτε κατάσταση ὡς τὰ σήμερα.

Στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς Σκριποῦς σώζεται ἐπίσης μικρό, κομψὸ καὶ περίτεχνο ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Σώζοντος, τοῦ 11 αἰώνα μὲ ἐκφραστικὲς λαϊκὲς τοιχογραφίες, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχει ἐκδώσει βιβλιαράκι ὁ καθηγητὴς Ἀλ. Σταυρόπουλος.

Γιὰ τὴν Παναγία τῆς Σκριποῦς ὁλοκληρωμένη καὶ ἀξιόλογη πραγματεία ἔχει δημοσιεύσει στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα, (1931, σελ. 119 - 157), ἡ ἀρχαιολόγος Μαρία Γ. Σωτηρίου καὶ σύντομη περιγραφὴ ὁ σύζυγός της ἀκαδημαϊκὸς Γ. Σωτηρίου στὴ «Χριστ. καὶ Βυζ. ἀρχαιολογία», Α. 414. Ἐπίσης σχέδια καὶ κρίσεις γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ναοῦ βρίσκουμε καὶ στὸ βιβλίο «Βυζαντινὰ μνημεῖα Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας» τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Μανόλη Χατζηδάκη (Τάσσου καὶ Ζαχαρίου), ὅπως καὶ σχετικὴ περιγραφὴ στὴ λέξη Σκριποῦς μονὴ τοῦ Τ. Γριτσόπουλου στὴν Ἠθικὴ καὶ Θρησκευτικὴ ἐγκυκλοπαίδεια.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Θηβῶν καὶ Λεβαδείας κ. Ἱερώνυμος, σ' ἕνα ὡραῖο εἰκονογραφημένο βιβλίο, ποὺ ἐξέδωσε τελευταῖα (1983) μὲ ἐπιγραφὴ «Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Σκριποῦς», κάνει λεπτομερὴ λόγο γιὰ ὅλες τὶς τοιχογραφίες, τὶς ἐντοιχισμένες ἐπιγραφὲς καὶ τὰ ἄφθονα ἐντοιχισμένα γλυπτὰ τοῦ ναοῦ, ὅπως καὶ γιὰ ὅσα γλυπτὰ βρίσκονται στὸν γύρω τῆς ἐκκλησίας αὐλόγυρο.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Τελευταῖα, (1983 - 84), στὴν εἴσοδο τῆς αὐλῆς τοῦ μοναστηριοῦ ὁ ἐπίκουρος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θ. Σπυρόπουλος μὲ ἀνασκαφὲς ἔφερε στὸ φῶς μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα τῶν Μινυῶν μὲ ἔξοχες τοιχογραφίες καὶ ἄλλα πολὺ ἀξιόλογα εὑρήματα, ποὺ ἀναφέραμε καὶ σὲ προηγούμενο κεφάλαιο.

Στὸ 1ο Διεθνὲς ἀρχαιολογικὸ συνέδριο, ποὺ ἔλαβε χώραν στὶς 15 καὶ 16 Σεπτεμβρίου 1984 στὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἱστορικο - ἀρχαιολογικὰ προβλήματα τῆς περιοχῆς καὶ γενικότερα τῆς Κωπαϊδικῆς λεκάνης, τὶς σχετικὲς ἀνακοινώσεις διαπρεπῶν ξένων καὶ Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ἔγινε ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω καθηγητοῦ, ἐφόρου ἀρχαιοτήτων καὶ ἐρευνητοῦ ἔκθεση ἀντιγράφων τῶν τοιχογραφιῶν, ποὺ βρέθηκαν, ὅπως καὶ σύγκριση τῶν συνθέσεών τους καὶ τῆς τεχνοτροπίας τους μὲ παρόμοιες μυκηναϊκὲς τῆς Θήβας, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθας καὶ τῆς Πύλου καὶ πιστοποιήθηκε ἔτσι ἡ χρονολόγηση, ἡ γνησιότητα καὶ ἡ μεγάλη τους ἀξία.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τοῦ Ὀρχομενοῦ.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΤΟΥ ΒΟΙΩΤΙΚΟΥ ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ

Γύρω ἀπὸ τὸν ἁπλόχωρο κωπαϊδικὸ κάμπο χορὸ ἔχουν στήσει τὰ βουνά. Τὸν σέρνει ὁ Παρνασσὸς κι ἀκολουθοῦν τὸ Χλωμό, τὸ Πτῶο, τὸ Φίκιο, ὁ Ἑλικώνας. Ἔχει κι ἄλλα μικρότερα βουνὰ ἡ περιφέρεια ριγμένα, λές, ἀπανωτὰ κι ἀνάκατα ἀπὸ τὸν καιρό, ποὺ μάλωναν καὶ πετροβολιόνταν οἱ θεοὶ τῆς Ἑλλάδας, ὁ Δίας μὲ τὸν Κρόνο, γιὰ τὴν κυριαρχία τοῦ τόπου. Ἄλλα εἶναι ὁλοπράσινα, χαρούμενα, ἥμερα, εἰδυλλιακὰ κι ἄλλα γυμνά, γκρίζα, γεμάτα βράχια κι ἀγριάδα.

Μὲ ἀστραπὲς καὶ βροντὲς διαλαλεῖ τὴ δόξα του ὁ Παρνασσός. Μὲ ἀέρινα σιγοψιθυρίσματα ἐξιστοροῦν τοὺς θρύλους τους τὸ Χλωμό, τὸ Πτῶο καὶ τὸ Φίκιο. Κι ὁ Ἑλικώνας ἀδιάκοπα κάνει τὶς δρυάδες νύμφες του καὶ τὶς «χρυσάμπυκες» μοῦσες του νὰ τὸν τραγουδοῦν. Καὶ μαζὶ μὲ τὰ «ἥδιστα ταῖς αἰξίν», τὰ γλυκὰ στὶς γίδες χόρτα του,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

προσφέρει τελευταῖα, πολύτιμους θησαυρούς, κι ἀπ' τὰ σπλάχνα του, τὸ δωξίτη, γιὰ νὰ μὴ γκρινιάζουμε γιὰ τὴ φτώχεια τῆς πατρώας μας γῆς. Ὅλα τους μικρὰ ἢ μεγάλα, φτωχὰ ἢ πλούσια εἶναι περήφανα κι ὑψώνουν καμαρωτὰ τὶς κορφές τους καὶ κανένα δὲ σκύβει, σὰν τὸν ἀδάμαστο λαό μας, ποὺ τὰ κατοικεῖ.

Ἀπὸ τὰ ἄσημα εἶναι καὶ τὸ Ὑφάντειο τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ Ἀκόντιου, Φαλακρό, τραχὺ καὶ στεῖρο, σὰ χολιασμένο παιδὶ στέκει σταυροπόδι ἀσυμβίβαστο, πεισματάρικο κι ἀμετακίνητο στὴ βορειοδυτικὴ γωνιὰ τοῦ κωπαϊδικοῦ κάμπου. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως ἀπὸ τὰ θαμπὰ ἀκόμα χρόνια τῶν παραμυθιῶν δὲν τὸ περιφρόνησαν. Στὰ πόδια του φτιάξανε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες πολιτεῖες τοῦ παλιοῦ κόσμου, τὸν Ὀρχομενό, τὸν περιτείχισαν καὶ στὸν ξερόβραχο τῆς κορυφῆς του ὕψωσαν ἕνα θεόρατο πύργο, ποὺ στέκει χιλιάδες χρόνια ὡς τὰ σήμερα, στέμμα βαρύτιμο.

Μεγάλη ἦταν ἡ ἀνάγκη του κι ἀπαραίτητη ἡ κατασκευή του. Γνωστὸς γιὰ πολύχρυσος, ὅπως κι οἱ Μυκῆνες ὁ Ὀρχομενός, γι' αὐτὸ καὶ σὰ μαγνήτης τραβοῦσε τοὺς ἀκαμάτες κυνηγοὺς θησαυρῶν τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Ὕστερα ἔχοντας ἄλλες γειτονικὲς πολιτεῖες ἀντίπαλες καὶ ἀντίζηλες καὶ προπαντὸς τὴν Θήβα, ἔπρεπε νὰ ἔχει γερὸ καὶ δυνατὸ ὀχυρὸ (ὁ Ὀρχομενός), γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ προστατεύει καὶ νὰ σώζει τοὺς κατοίκους του κάθε φορά, ποὺ οἱ διαφορές τους γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς καλλιεργήσιμης ἢ βοσκήσιμης γῆς ἢ τῆς κατανομῆς τῶν ἀρδευτικῶν νερῶν καὶ τὰ τέτοια, καθιστοῦσαν ἀναπόφευκτη τὴ σύγκρουση.

Ἔφτιαξαν ἔτσι τὴν ἀκρόπολή τους οἱ Ὀρχομένιοι κι ἦταν σύγχρονη —τουλάχιστο οἱ βάσεις της— μὲ τὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθας καὶ τοῦ Παλαιόκαστρου (Γλᾶ) τῆς Κωπαΐδας, ὅπως ἀποφαίνεται ὁ ἀείμνηστος ἀρχαιολόγος Τσούντας, (ἰσ. ἑλλ. τεχ. 22).

Στὶς ἀκροπόλεις γιὰ μέρες, μῆνες καὶ καμιὰ φορὰ γιὰ χρόνια ἔκλειναν τὶς οἰκογένειές τους, τὰ μετακινούμενα ἀγαθὰ καὶ τοὺς θησαυρούς τους, γιὰ νὰ τοὺς σιγουρέψουν ἀπὸ τὴ λεηλασία τοῦ ἄπληστου ἢ φιλόδοξου ἢ μανιακοῦ γείτονα καὶ νὰ τοὺς σώσουν ἀπὸ τὴν ἁρπαγὴ τοῦ ξένου βάρβαρου ἐπιδρομέα. Ἐκεῖ ἀμύνονταν ὡσότου ὁ πολιορκητὴς ἀπαγοητευμένος ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τροφῆς ἢ στέγης ἢ ἀπὸ τὸ φόβο ξαφνικῆς ἀντεπίθεσης ἢ ἐπικείμενου ἄλλου κακοῦ,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἐγκατέλειπε τὴν προσπάθεια κι ἄφηνε τὸν τόπο ἥσυχο καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐλεύθερους. Ἔπρεπε λοιπὸν ἡ ἀκρόπολη νὰ ἔχει ὅλα τὰ ἐφόδια, (νερό, τροφές, στέγη, μέσα ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ἔξω οἰκείους κ.λ.π.), γιὰ μιὰ τέτοια μακροχρόνια, καμμιὰ φορά, ἄμυνα.

Σ' ὅλες τὶς γειτονικὲς πόλεις Ἀκραίφνιο, Ἀλίαρτο, Κορώνεια, Λειβαδιά, Χαιρώνεια, Πανοπέα, Δαύλεια οἱ πλησιέστεροί τους λόφοι ἦταν κι ἀπομένουν στεφανωμένοι μὲ κάστρα, ποὺ δείχνουν τὴν ἀέναη καὶ τιτάνεια προσπάθεια τῶν προγόνων μας, γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἀνεξαρτησίας τους· μὰ τὸ κάστρο τοῦ Ὀρχομενοῦ ἦταν τὸ πιὸ παλιὸ καὶ τὸ πιὸ βαρύ.

Ἄρχιζε ἀπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδες τοῦ Ὑφάντειου καὶ σχηματίζοντας ἕνα τεράστιο τρίγωνο ἀγκάλιαζε μὲ τὴν πλατειά του βάση τὴν πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ, πάνω ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο τοῦ βασιλιᾶ Μινύα, κι ἔφτανε μὲ τὸ ὀξύ του μέρος στὴν κορυφή. Ἐκεῖ σὲ ὑψόμετρο 233 μ. κι ἐπάνω σ' ἕνα πελώριο βράχο ὕψωνε ἕνα τετράγωνο οὐρανοθώρητο κι ἐπιβλητικὸ πύργο. Ὀγδόντα ὀκτὼ πελεκημένα στὸ βράχο σκαλιὰ ἀνεβάζουν τὸν ἐπισκέπτη ὡς τὸν πύργο. Στὸ ἐσωτερικό του μεγάλη, πελεκημένη κι αὐτὴ στὰ σπλάχνα τοῦ βράχου, δεξαμενὴ ἐξασφάλιζε στοὺς ἔγκλειστους τὸ νερό. Κυκλώπιοι ἢ Πελασγικοί, ὅπως τοὺς λένε κι ἀλλιῶς, ὀγκόλιθοι κρατοῦν στὴ ράχη τους τὸν ἐπισκευασμένο σὲ διάφορες ἐποχὲς πύργο καὶ τὴ λοιπὴ ὀχύρωση.

Τμήματα τοῦ κάστρου ἀποτελοῦνται ἐξωτερικὰ ἀπὸ τεράστιους ὀγκόλιθους καὶ ἐσωτερικὰ ἀπὸ μικρότερους λίθους μὲ τὸ ἐνδιάμεσό τους παραγεμισμένο μὲ συντρίμματα ἀπὸ λαξεύσεις. Ἄλλα τμήματα εἶναι χτισμένα μὲ πολυγωνικὸ τρόπο κι ἄλλα μὲ ἐπιμελημένον ἰσοδομικό, ποὺ οἱ λίθοι τους ἔχουν ὅλοι τὸ ἴδιο ὕψος καὶ θαυματὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἁρμῶν τους.

Ὁ Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας, μετὰ ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας στὰ 338 π.Χ. κι ὁ γιός του Ἀλέξανδρος, μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας στὰ 335 π.Χ. ἐπισκεύασαν τὰ τείχη τοῦ κάστρου τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ τὰ εἶχαν γκρεμίσει πρὶν ἀπὸ μιὰ εἰκοσαετία, οἱ Θηβαῖοι, (τὸ 364 π.Χ.).

Χτισμένος ὁ πύργος μὲ τοὺς κανόνες τῆς πολεμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατηρεῖ ἀκόμα τὶς δυό του μεγάλες καστρόπορτες. Ἐρειπωμένη κι ἄσκεπη εἶναι ἡ βορεινή, μὰ ἡ ἀπέναντί της νότια, ποὺ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κοιτάζει πρὸς τὴ Λειβαδιά, στέκει ἀνέπαφη μὲ δυὸ τεράστιους ὑπέρθυρους λίθους σκεπασμένη, ποὺ σὲ κάνει νὰ ἀποθαυμάζεις τὴ ζωντάνια, τὴν ἀντοχὴ καὶ τὴν τέχνη τῶν κατασκευαστῶν.

Καμένος ἀπὸ τὰ λιοπύρια καὶ δαρμένος ἀπὸ τ' ἀνεμόβροχα καὶ τ' ἀνεμοχάλαζα αἰώνων, στέκει ἀνάμεσα γῆς καὶ οὐρανοῦ ὁ γιγάντιος πύργος χρυσομπρούτζινος, ἀγέρωχος διαφεντευτής. Ζωσμένος μ' ἕνα πράσινο ζουνάρι κισσοῦ στέκει φοβερὸς διγλάτορας τῆς περιοχῆς.

Ἀραδιασμένοι στὰ ριζοβούνια τοῦ Παρνασσοῦ, τοῦ Ἑλικώνα καὶ τῶν ἄλλων μας βουνῶν βρίσκονται ἀντικρυστὰ κι ἄλλοι πολλοὶ πύργοι, ποὺ μερικοὶ ὀρθοὶ κι ἄλλοι μισογκρεμισμένοι σώζονται ὡς τὶς μέρες μας.

Στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ παλιά, ποὺ ἔλειπαν οἱ τηλέγραφοι, τὰ τηλέφωνα κι οἱ τηλεοράσεις, μὲ τὶς συμβολικὲς φωτιές, ποὺ ἄναβαν ἐπάνω σ' αὐτούς, μάθαιναν ἀπὸ μακρινὲς ἀποστάσεις οἱ πρόγονοί μας γιὰ τὶς ἐχθρικὲς κινήσεις καὶ γιὰ τὸ καθετί ἄξιο προσοχῆς καὶ ἐνδιαφέροντος, ποὺ γινόταν στὸν ξένο κόσμο.

Φρυκτωρία, (ἀπὸ τὸ φρυκτὸς = πυρσὸς + ὁρῶ), λέγονταν στὴν ἀρχαιότητα. Καὶ εἶχαν τέτοια ὀργάνωση, ποὺ ἀρκεῖ νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ εἴδηση, ὅτι «Πριάμου ἠρήκασιν Ἀργεῖοι πόλιν», 266, οἱ Ἀργεῖοι κυρίεψαν τὴν πόλη τοῦ Πριάμου, ἔφτασε ἀπὸ τὴν Τροία στὶς Μυκῆνες μέσα σὲ μιὰ μόνη νύκτα, χάρις στὸ «φάος τὸ τηλέπομπον» αὐτῶν τῶν φρυκτωριῶν.

Ἀπὸ τὴν Ἴδη, μᾶς περιγράφει ὁ Αἰσχύλος στὸν «Ἀγαμέμνονα», (281 - 316), μεταδόθηκε τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα στὸ βραχοβούνι τῆς Λήμνου κι ἀπὸ κεῖ στὸν Ἄθωνα, στὸ Μάκιστο, (τὸ Καντήλι), στὸ Μεσσάπιο, στὸν Κιθαιρώνα καὶ στὸ Ἀραχναῖο, «φρυκτὸς φρυκτὸν δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου πυρὸς (συνθηματικῆς φωτιᾶς), ἔπεμπεν Ἥφαιστος».

Μὰ ἡ πανάρχαια Φωκικοβοιωτικὴ στράτα, ποὺ μόνη αὐτὴ ἕνωνε τὴ βόρεια μὲ τὴ νότια πατρίδα μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς φρυκτώριες, ἐλεγχόταν πιὸ ἔγκαιρα καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὰ κι ἀπὸ τὸν πύργο τοῦτον τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ καθὼς ὑψώνεται στὸ κορφοβούνι τοῦ Ὑφάντειου, ἀφήνει ἀνεμπόδιστη τὴ ματιὰ νὰ φτάνει ὄχι μόνο στὴ Φωκίδα, μὰ καὶ στὴ Λοκρίδα καὶ στὰ βουνὰ τῆς Εὔβοιας.

Ἐδῶ ἀνεβασμένος ὁ βασιλιὰς Μινύας θὰ ὁραματίστηκε τὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

δόξα τοῦ Ὀρχομενοῦ. Ἀπ' ἐδῶ θὰ ἐμπνεύστηκε κι αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του τὰ μεγαλεπίβουλα ἔργα τους, ὅπως —σὲ κείνη τὴν ἐποχὴ τὴν προϊστορικὴ— τὴν ἀποξήρανση τοῦ ἀπέραντου Κωπαϊδικοῦ βουρκότοπου καὶ τὴ μεταβολή του σὲ γῆ ἐπαγγελίας, ὅπως καὶ τὴν μεγαλόπνοη ἐπέκταση τῆς κυριαρχίας τοῦ Ὀρχομενοῦ —μὲ τὴν ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία —ὡς τὰ Μικρασιατικὰ ἀκρογιάλια καὶ τὴν ἀπόμακρη Κολχίδα τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Κι ὕστερα, κι ὕστερα πόσους στρατοὺς δὲν ἀντιμετώπισαν ἀπ' ἐδῶ καὶ πόσες ἐχθρικὲς κατεβασιὲς δὲν εἶδαν νὰ σαρώνουν καὶ ναοὺς καὶ θησαυροὺς καὶ μνημεῖα κι ἀγαλματοστόλιστες πλατεῖες τῆς πολιτείας τους.

Πέρασαν καὶ Ἀθηναῖοι μὲ τὸν Τολμίδη καὶ Σπαρτιάτες μὲ τὸν Ἀγησίλαο καὶ Θηβαῖοι μὲ τὸν Πελοπίδα καὶ Μακεδόνες μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ Μιθριδατικοὶ μὲ τὸν Ἀρχέλαο καὶ Ρωμαῖοι μὲ τὸ Σύλλα κα Γότθοι μὲ τὸν Ἀλάριχο... Κι ἀκολούθησαν Βυζαντινοὶ καὶ Φράγκοι καὶ Καταλάνοι κι αἱματοδιψασμένοι Τοῦρκοι κι ἀπάνθρωποι Γερμανοὶ Ναζί.

Ὅμως σταμάτησαν τώρα πιὰ οἱ ἀδελφοκτόνοι ἐμφύλιοι σπαραγμοί, ἔπαψαν οἱ ξενικοὶ χείμαρροι, διαλύθηκαν οἱ ἐχθρικὲς ἀντάρες κι ἔφυγαν ἐπὶ τέλους καὶ οἱ ἀνάλγητοι καὶ τυραννικοὶ ἀφέντες τῆς «Ἀνώνυμης Ἀγγλικῆς Ἑταιρείας Κωπαΐδος», ποὺ ἄπληστοι κι ἀνεμπόδιστοι μεταχειρίζονταν τοὺς καλλιεργητὲς τῆς γῆς σὰν δουλοπάροικους.

Ἕνα ἄλλο σκηνικὸ ξανοίγεται τώρα μπροστά μας τοῦτο τὸ ἀπογευματινό, ποὺ μᾶς βρῆκε ἀνεβασμένους ἐδῶ ψηλά. Καθὼς γέρνει ὁ ἥλιος νὰ κρυφτεῖ στὶς ἀλαργινὲς βουνοκορφὲς τοῦ Παρνασσοῦ, στέλνει ὁλόχρυσες ἀκτίνες, ποὺ φλογίζουν καὶ πυρπολοῦν κι ἐξαυλώνουν καὶ τὶς καστρόπορτες καὶ τὸν κάμπο καὶ τ' ἀπέναντι βουνά. Ὅραμα, ποὺ φαιδρύνει, συγκλονίζει καὶ μεθᾶ, εἶναι ἡ σημερινὴ Κωπαΐδα ἀπ' ἐδῶ μὲ τὶς διώρυγες, τὶς δεντροστοιχίες καὶ τὰ σπαρτά της. Πολύτιμα στολίδια τὰ γύρω της χωριὰ ἀστράφτουν θαμπά, σὰ φιλτισένια ὄστρακα στὰ βράχια τῆς παλιᾶς ἀκρολιμνιᾶς.

Ἀδερφωμένοι καί, κατὰ τὸ δυνατό, ἀποκαταστημένοι καὶ ἐλαφρωμένοι ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῶν λογῆς - λογῆς ἀφεντικῶν οἱ κάτοικοί τους χύνουν τὸν ἁγιασμένο ἱδρώτα τους, ποὺ ὁμορφαίνει καὶ γονιμοποιεῖ τὴ γῆ, ἐφοδιάζει μὲ πρῶτες ὕλες τὶς βιομηχανίες, τρέφει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

καὶ ντύνει μὲ ζεστὰ τοὺς βιοπαλαιστὲς καὶ μὲ ἀραχνοῦφαντα τοὺς ἄλλους, τοὺς εὐνοημένους τῆς ζωῆς...

Ἀλλὰ καὶ πάλι οἱ ἰδιοτροπίες τοῦ Βοιωτικοῦ οὐρανοῦ μὲ τὶς μακροχρόνιες ξηρασιὲς ἢ τὶς ἀκατάπαυστες βροχὲς καὶ πλημμύρες, μαζὶ μὲ μιὰ ἐκμετάλλευση τοῦ ξένου μόχθου, ποὺ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴ ζωή, ὅπως καὶ μιὰ ἀδυναμία κι ἀδιαφορία, καμιὰ φορά, τῶν ἁρμόδιων κρατικῶν ὀργάνων, τοὺς ἁρπάζουν —ἔτσι τουλάχιστο πιστεύουν οἱ ἴδιοι— καὶ τώρα πότε - πότε τὰ γεννήματα μέσ' ἀπὸ τὰ χέρια τους καὶ τὸ παθαίνουν, σὰν τὴν καμήλα τοῦ ποιητῆ, ποὺ ξεψυχᾶ καὶ πεθαίνει στὴν ἔρημο ἀπὸ δίψα, ἐνῶ κουβαλᾶ ἀσκιὰ νερό, ποὺ προορίζονται γιὰ τοὺς ἄλλους.

Μά, γιὰ νἄμαστε ἀντικειμενικοί, αὐτό... πότε - πότε. Ὄχι πάντα, ὄχι μόνιμα, ὅπως ἄλλοτε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀπόλλων ὁ Κιθαρῳδός.

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΤΕΓΥΡΑ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Ἱερὴ γῆ, κι ἂν ὅλα σου ἀλλάζουν καὶ περνᾶνε,
ἐντός σου ἀγέραστη θὰ ζεῖ πάντοτε ἡ ἀρχαία Ψυχή.

Σ. Σκίπης.

Δυὸ χιλιόμετρα πιὸ κάτω ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ καὶ μόλις περάσομε τὴ μεγάλη γέφυρα τοῦ Μέλανα, ποὺ εἶναι στὸ δρόμο πρὶν ἀπὸ τὸ Διόνυσο (Τσαμάλι), βλέπομε στὸ δεξί μας χέρι νὰ ξεπροβάλλει λίγο ἀπόμακρα ἕνας χαμόλοφος. Εἶναι ὁ λόφος τῆς Τεγύρας (καὶ Τέγυρας καὶ Τεγύρων). «Πολύγυρα» τὸν γράφουν οἱ χάρτες σήμερα.

Εἶναι ἕνα χαμηλὸ ριζοβούνιστα πόδια τοῦ Χλωμοῦ, ποὺ προχωροῦσε σὰ μικροχερσόνησος ἄλλοτε στὴ λίμνη τῆς Κωπαΐδας καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πού τὸ ὀνόμαζαν καὶ Δῆλο στὴν ἀρχαιότητα κι εἶχε στὴ ράχη του μεγάλο ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ μαντεῖο τοῦ θεοῦ.

Βουτηγμένος στὴ λησμονιὰ καὶ στὴν ἀφάνεια εἶναι ὁ λόφος τῆς Τεγύρας σήμερα, μὰ εἶναι ἕνας χῶρος καταξιωμένος ἀπὸ μνῆμες πανάρχαιων καιρῶν καὶ κορεσμένος ἀπὸ παλιὲς ἀνόθευτες δόξες καὶ θριάμβους. Ἀποπνέει μυστήριο. Γι' αὐτὸ ἂς ἔρθουμε ἕνα περίπατο ὡς ἐδῶ κι ἂς μποῦμε γιὰ λίγο στὸ χῶρο τοῦ μύθου, τοῦ θρύλου καὶ τῆς ἱστορίας του.

Στέρεψαν καὶ σίγησαν οἱ «λαλέουσες» δυὸ πηγές του, ξεράθηκε ἡ μαντικὴ δάφνη καὶ ρήμαξαν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τὸ φθοροποιὸ πέρασμα τὰ ὑπέρκαλα ἱερὰ καὶ τὰ χρυσοπάλατα, ποὺ τὸν στόλιζαν.

Ὅμως δὲν εἶναι ἡ Τεγύρα ἕνας τόπος ὁλωσδιόλου νεκρὸς κι ἂς φαίνεται τέτοιος. Κάτω ἀπὸ τὴ φαινομενική του νέκρωση σιγοπάλλει ἀκόμα ἡ καρδιὰ κι ἀκούονται μυστικοὶ ψιθυρισμοί, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὰ ριζοθέμελα καὶ τὶς ἀραδιασμένες πέτρες, ποὺ ἔχουν ἀπομείνει ἀπὸ τὰ πανάρχαια χτίσματά του.

Πρέπει νὰ πλησιάσομε πολὺ γιὰ νὰ διακρίνομε τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Τεγύρας. «Τεγύρα πόλις Βοιωτίας, ἐν ᾗ Ἀπόλλωνά φασι γεννηθῆναι», γράφει στὰ Ἐθνικά του ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος, (538 - 573 μ.Χ.). «Ἐνταῦθα, (στὴν Τεγύρα), μυθολογοῦσι τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα γενέσθαι», ἀναφέρει κι ὁ Πλούταρχος στὸ βίο τοῦ Πελοπίδα, (16).

Ὅταν κάποτε, ἐξ αἰτίας μιᾶς ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐξωσυζυγικὲς δραστηριότητες τοῦ Δία, εἶχε μείνει ἔγκυος ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα Λητώ, γύριζε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, γιὰ νὰ φέρει στὸν κόσμο τὸν παράνομο καρπὸ τοῦ ἔρωτά της, μὰ καμιὰ χώρα δὲν τὴ δεχόταν φοβούμενη τὴν ὀργὴ τῆς ζηλότυπης γυναίκας τοῦ Δία Ἥρας. Ἐκτὸς μάλιστα ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη ἀνέβηκε καὶ στὸ ἀνατολικὰ τῆς Κωπαΐδας βουνὸ Πτῶο, ὅπου τὸ μοναστήρι τῆς ἁγίας Πελαγίας σήμερα. Τρόμαξε ὅμως ἐκεῖ ἀπὸ ἕνα ἀγριογούρουνο, ποὺ πετάχτηκε στὸ δρόμο της, κι ἀναγκάστηκε ν' ἀπομακρυνθεῖ. Πέρασε τότε τὴ βόρεια ἀκρολιμνιὰ τῆς Κωπαΐδας καὶ στάθμευσε στὴν Τεγύρα, ὅπου καὶ τελικὰ γέννησε τὸν Ἀπόλλωνα.

Ἐδῶ λοιπὸν στὴν Τεγύρα, τὴν πανάρχαια αὐτὴ πολίχνη, πίστευαν οἱ πρόγονοί μας Βοιωτοί, ὅτι, ἀνάμεσα σὲ δυὸ πηγὲς «γλυκύτητι καὶ πλήθει καὶ ψυχρότητι θαυμαστοῦ νάματος» τῆς Ἐλαίας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

καὶ τοῦ Φοίνικος, γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλωνας. Σὲ τοῦτον τὸν ἀπόμερο τόπο ὁ θεὸς τῆς ἁρμονίας, τῆς γαλήνης καὶ τῆς πνευματικῆς διαύγειας, εἶδε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ φῶς, γι' αὐτὸ τὸν ὀνόμαζαν καὶ Τ ε γ υ ρ α ῖ ο. (Πλουτ. Πελοπ. 16).

Ὑπῆρχαν βέβαια κα ἄλλοι τόποι, ποὺ διεκδικοῦσαν τὴν τιμή, ὅτι σ' αὐτοὺς γεννήθηκε ὁ ξανθὸς θεὸς καὶ προπαντὸς τὸ νησὶ Δῆλος, ἡ Ὀρτυγία, ὅπως τὸ ἔλεγαν ὡς τότε. Γιὰ τὸ νησὶ Δῆλο μάλιστα ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, πὼς πλανιόταν στὴ θάλασσα, γιατὶ ὁ θεὸς Ποσειδῶνας θυμωμένος κάποτε μαζί του, τοῦ εἶχε κόψει τὶς ρίζες, μὰ τὸ στήριξε μὲ τεράστιες κολόνες καὶ τὸ σταθεροποίησε ὁ ἴδιος καὶ πάλι, ὕστερα ἀπὸ παράκληση τοῦ Δία, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ γεννήσει ἐκεῖ τὸν Ἀπόλλωνα ἡ Λητώ.

Τρομοκρατημένοι, εἴπαμε, ὅλοι οἱ ἄλλοι τόποι καὶ θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν ὀργὴ τῆς Ἥρας, δὲν δέχονταν νὰ φιλοξενήσουν τὴν περιπλανώμενη ὡς τότε ἑτοιμόγεννη φίλη τοῦ πατέρα «ἀνδρῶν τε θεῶν τε». Μόνο τὸ ἀδικημένο τοῦτο —χωρὶς ὅρμο, χωρὶς ζωὴ καὶ χωρὶς νερὸ γιὰ νὰ φυτρώσει ἔστω καὶ ἕνα δεντράκι— ξερονήσι τὴν δέχτηκε καὶ τῆς παραχώρησε ἄσυλο.

Ἐννιὰ μέρες βασανιζόταν στὴ γέννα της ἡ ἐκλεκτὴ τοῦ Δία, γιατὶ κοντὰ στ' ἄλλα ἡ Ἥρα κρατοῦσε κοντά της τὴ μαῖα Εἰλείθυια. Κι εὐτυχῶς, ποὺ ὅλες οἱ ἄλλες θεές, ποὺ τῆς παράστεκαν, ἔστειλαν τὴν Ἶριδα στὸν Ὄλυμπο καὶ τάζοντας στὴ θεϊκὴ μαμὴ «μέγαν ὅρμον χρυσείοισι λίνοισιν ἐερμένον ἐννεάπηχυν», (μακρὺ ἐννιάπηχο περιδέραιο ὁλόχρυσο πλεγμένο), τὰ κατάφεραν νὰ ξεφύγει τῆς Ἥρας, νὰ κατεβεῖ στὴ Δῆλο καὶ νὰ βοηθήσει τὴν καημένη τὴ Λητὼ στὴ γέννα. (Ὕμνος Ἀπολλ. 103).

«Μιὰ εἰκόνα —γράφει σχετικὰ ὁ Χάνς Λίχτ στὸ βιβλίο του «ἡ σέξ ζωὴ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα», (σελ. 215) — μιὰ εἰκόνα χωρὶς ἀμφιβολία συγκινητική, ἁπλὴ καὶ βαθιὰ ἀνθρώπινη, ποὺ ἔδωσε στὴν τέχνη κυρίως ἀναρίθμητες φορὲς τὴν ἔμπνευση γιὰ νὰ δημιουργήσει θαυμάσιες ἀναπαραστάσεις». Μὲ ὁμοιότητες, ἀλλὰ καὶ τεράστιες διαφορὲς σχετικὲς μὲ τὶς συνθῆκες τῆς γέννησης τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Τεγύρα ἢ στὴ Δῆλο ἀπὸ μιὰ μάνα κυνηγημένη ἀπὸ τὸ μίσος, μᾶς θυμίζει, λέγει ὁ Λίχτ, τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ τὴ Θεοτόκο: «Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν τόπος ἐν τῷ καταλύματι». (6. 7)'.

Τὸ ξερονήσι τῆς Δήλου δὲν εἶχε τίποτε, εἴπομε, τὸ πολύτιμο ἢ ἔστω τὸ ἁπλῶς καλό, γιὰ νὰ φοβηθεῖ, πὼς θὰ τὸ χάσει. Κι ἔπειτα ἡ Λητὼ τοῦ ὑποσχέθηκε μὲ ὅρκο, πὼς ὁ γιός της, ποὺ θὰ γεννιόταν, θὰ τὸ ἔκανε ἕδρα τῆς λατρείας του σ' ὅλο τὸν κόσμο καὶ δὲ θὰ τὸ ἐγκατέλειπε ποτέ. Προσθέτουν μάλιστα ὅτι, μόλις γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλωνας, καθὼς τοῦ ἔδωσε ἡ Θέμιδα ἀμβροσία καὶ νέκταρ κι ἐκεῖνος, ξεσχίζοντας τὰ σπάργανά του, ἄρχισε νὰ βαδίζει, στεφανώθηκε μὲ χρυσὸ γι' ἀνταμοιβὴ ὅλο τὸ νησί.

Τραγουδάει Θεόγνις ὁ Μεγαρεύς, (γ. 5 - 10):

Φοῖβε Ἄναξ, ὅτε μέν σε θεὰ τέκε πότνια Λητὼ
φοίνικος ῥαδινῆς χερσὶν ἐφαψαμένη
ἀθανάτων κάλλιστον ἐπὶ τροχοειδέϊ λίμνῃ
πᾶσα μὲν ἐπλήσθη Δῆλος ἀπειρεσίῃ
ὀδμῆς ἀμβροσίης, ἐγέλασσε δὲ γαῖα πελώρη,
γήθησεν δὲ βαθὺς πόντος ἁλὸς πολιῆς».

(Φοῖβε βασιλιά, ὅταν στὴν κυκλικὴ θάλασσα σὲ γεννοῦσε
ἡ σεβαστὴ θεὰ Λητὼ ἐσένα τὸν ὡραιότερο μέσα στοὺς ἀθανάτους,
ἀγγίζοντας μὲ τὰ χέρια της μιὰ λιγερὴ φοινικιά,
ὁλόκληρη ἡ ἀπέραντη Δῆλος γέμισε ἀπὸ θεῖες εὐωδιὲς
καὶ γέλασε ἡ πελώρια γῆ κι ἀναγάλλιασε
τῆς ἀφρισμένης θάλασσας ὁ βαθὺς πόντος)'.

Ὅμως πάνω στὸ θέμα τῆς πατρίδας τοῦ Ἀπόλλωνα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, ποὺ μνημονεύσαμε, γράφει ἀκόμη ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος: «Σῆμος ὁ Δήλιος τὴν Ἀπόλλωνος γένεσιν οἱ μὲν ἐν Λυκίᾳ, οἱ δ' ἐν Δήλῳ, οἱ δ' ἐν Ζωστῆρι τῆς Ἀττικῆς, οἱ δὲ ἐν Τ ε γ ύ ρ α τ ῆ ς Β ο ι ω τ ί α ς φ α σ ί ν. Ὅ θ ε ν κ α ὶ Τ ε γ υ ρ ή ι ο ς Ἀ π ό λ λ ω ν».

Ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ φαίνεται, πὼς ἔκλειναν πιὸ πολὺ νὰ πιστεύουν —τουλάχιστο οἱ Βοιωτοὶ— ὅτι ὁ Ἀπόλλωνας γεννήθηκε στὴν Τεγύρα, γι' αὐτὸ καὶ εἶχαν στὸ λόφο της ἀνεγείρει ναὸ καὶ ἀξιόλογο μαντεῖο. Λειτουργοῦσε ὡς τὰ χρόνια τῶν Μηδικῶν πολέμων καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ καὶ μόνο ὕστερα ἀπ' αὐτοὺς ἔμεινε ἄφωνο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὸ «Περὶ τῶν ἐκλελοιπόντων χρηστηρίων» βιβλίο του ὁ Πλούταρχος, γύρω στὸ 100 μ.Χ., ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ἀναφέρει: «Ἐν μὲν οὖν τοῖς Μηδικοῖς Ἑχεκράτους προφητεύοντος ἀνεῖλε νίκην καὶ κράτος πολέμου τοῖς Ἕλλησιν ὁ θεός».

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸ Δελφικὸ μαντεῖο, ποὺ ὡς γνωστό, πανικοβλήθηκε στοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ συμβούλεψε ἀρχικὰ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ πάντα καὶ νὰ φύγουν στὰ ἄκρα τῆς γῆς, (ἔσχατα γαίης), τὸ Τεγυραῖο μαντεῖο στάθηκε στὸ ὕψος του κι ἔδωσε χρησμὸ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο — συνεχίζει στὸ ἴδιο βιβλίο του ὁ Πλούταρχος, (ἠθικὰ 3.412 C.), ἀποδείχτηκε τὸ Τεγυραῖο μαντεῖο ἀνώτερο τοῦ Δελφικοῦ.

Σὲ Δήλιους ἐξόριστους, ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ γυρίσουν στὸ νησί τους, μὰ ἀγνοοῦσαν τὸ δρόμο τοὺς πρόσταξε Δελφικὸς χρησμὸς νὰ βροῦν τὸν τόπο, ποὺ γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλωνας καὶ νὰ κάνουν ἐκεῖ μερικὲς θυσίες, γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν ἀποτελεσματικά.

«Θαυμαζόντων δὲ καὶ διαπορούντων, εἰ μὴ παρ' αὐτοῖς ὁ θεός, ἀλλ' ἑτέρωθε γεγόνοι», κι ἐπειδὴ ἀποροῦσαν καὶ ἀναρωτιόντουσαν, ἂν πράγματι στὴ Δῆλο γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλωνας ἢ σὲ ἄλλο μέρος, τοὺς χρησμοδότησε γιὰ δεύτερη φορὰ ἡ Πυθία «κορώνη φράσει τὸ χωρίον αὐτοῖς», ὅτι δηλαδὴ κουρούνα θὰ τοὺς ὑποδείξει τὸν τόπο.

Φεύγοντας ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς οἱ Δήλιοι πέρασαν ἀπὸ τὴ Χαιρώνεια — Ἀπὸ τὸν Πανοπέα (τὸν ἅγιο Βλάση) καὶ τὴ Χαιρώνεια κι ὄχι ἀπὸ τοὺς Τσουκαλάδες, ὅπως σήμερα, περνοῦσε τότε ὁ δρόμος τῶν Δελφῶν. Στὴ Χαιρώνεια λοιπὸν ἄκουσαν τυχαία τὴν διευθύντρια τοῦ πανδοχείου ποὺ διανυκτέρευσαν νὰ κουβεντιάζει μὲ μερικοὺς ξένους, ποὺ πήγαιναν στὴν Τεγύρα γιὰ κάποιο μαντεῖο. Κι ὅταν ἔφυγαν οἱ ξένοι κι ἀντάλλαξαν ἀσπασμοὺς καὶ φιλοφρονήματα μὲ τὴν πανδοχεύτρια, ποὺ τὴν ὀνόμαζαν Κορώνη, κατάλαβαν τότε τὸ Δελφικὸ χρησμό. Ἦρθαν λοιπὸν κι αὐτοὶ στὴν Τεγύρα, θυσίασαν στὸ θεὸ καὶ πέτυχαν ἔτσι, ὕστερ' ἀπὸ λίγο, τὴν ἐπάνοδό τους στὸ νησί.

*

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δυστυχῶς οὔτε ἀπὸ τὸ ναὸ οὔτε ἀπὸ τὸ χρηστήριο βρέθηκε ὡς τὰ σήμερα τίποτε ἀξιόλογο, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ἀργοὺς (ἀκατέργαστους) ὀγκόλιθους, ποὺ δείχνουν τὰ θεμέλια τῶν πανάρχαιων κτισμάτων. Τοὺς βρίσκουμε σὲ μικρὴ ἀπόσταση ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ χωριὸ Διόνυσο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Πύργο.

Ἀπὸ τὴν ἀπόμερη ὅμως κι ἄγνωστη τούτη σήμερα Κωπαϊδικὴ γωνιὰ δὲν ἀναδείχτηκε μόνο ὁ θεός, ποὺ ἀποτέλεσε τὴν καθαρότερη οὐσία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ πρωτοανέτειλε καὶ ἡ μεγαλύτερη καὶ ἡ λαμπρότερη γιὰ τοὺς Βοιωτοὺς δόξα.

Βοιωτικὸ νόμισμα
μὲ τὸ τρόπαιο τῶν Λεύκτρων.

Ἐδῶ στὴν Τεγύρα στὰ 375 π.Χ. ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς Πελοπίδας νίκησε μὲ τὸν ἱερό του λόχο καὶ μιὰ μοῖρα ἱππικοῦ τοὺς ἀήττητους ὡς τότε Λακεδαιμόνιους καὶ «διὰ τὸ μέγεθος τῆς νίκης τὸ πρῶτον ἔστησαν οἱ Θηβαῖοι τρόπαιον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων», γράφει ὁ Διόδωρος, (15.81).

Δυὸ μόρες (τάγματα) ἀποτελοῦσαν τὸν Σπαρτιατικὸ στρατό. Καὶ ἡ μία μόρα εἶχε 500 ἄντρε» κατὰ τὸν Ἔφορο, 700 κατὰ τὸν Καλλισθένη καὶ 900 κατὰ τὸν Πολύβιο. Διπλάσιοι πάντως οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τοὺς Θηβαίους καὶ μὲ πολέμαρχους τὸν Γοργολέοντα καὶ τὸν Θεόπομπον γύριζαν στὸν φιλικό τους Ὀρχομενὸ ἀπὸ μιὰ ἐκστρατεία τους στὴ Λοκρίδα. Περνοῦσε ἀπ' ἐδῶ «λεωφόρος», ποὺ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὸν Λοκρικὸ Ὀποῦντα στὸν Ὀρχομενὸ καὶ συνεχιζόταν μάλιστα καὶ πρὸς τὶς Φωκικὲς πόλεις Ἄβες καὶ Ὑάμπολη, μᾶς πληροφορεῖ στὰ Φωκικά του (35,1) ὁ Παυσανίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Οἱ Θηβαῖοι πάλι εἶχαν ἔρθει ἐδῶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ βροῦν ἀφρούρητο τὸν ἀνέκαθεν ἐχθρικό τους Ὀρχομενὸ καὶ νὰ τὸν καταλάβουν. Δὲν τὸ πέτυχαν ὅμως, γιατὶ βρῆκαν τοὺς Ὀρχομένιους πανέτοιμους νὰ τοὺς περιμένουν καὶ ἐπὶ πλέον ἐνισχυμένους μὲ νέα Σπαρτιατικὴ φρουρά, ποὺ λίγο πρὶν εἶχε ἔρθει ἐκεῖ γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὴν παλιά. Ἔτσι ἀναγκάστηκαν οἱ Θηβαῖοι ν' ἀποσυρθοῦν κατάκοποι στὴ γειτονικὴ Τεγύρα γιὰ νὰ ξεκουραστοῦν.

Δὲν πρόλαβαν ὅμως νὰ καλοκαθίσουν καὶ νά σου, ξεπρόβαλαν οἱ Σπαρτιάτες ἀπὸ τὴ Λοκρίδα.

— «Ἐμπεπτώκαμεν εἰς τοὺς πολεμίους», πέσαμε ἐπάνω στοὺς ἐχθρούς, τρέχοντας φώναξε στὸν Πελοπίδα ἕνας Θηβαῖος φρουρός, μόλις τοὺς εἶδε.

— «Τί μᾶλλον ἢ εἰς ἡμᾶς ἐκεῖνοι;». Καὶ γιατὶ δὲ λὲς καλύτερα, ὅτι πέσανε ἐκεῖνοι σὲ μᾶς; τοῦ ἀπαντᾶ ὁ Πελοπίδας.

Καὶ μὲ ἀλύγιστο τὸ φρόνημα δίνει ἀμέσως διαταγὴ στὸ ἱππικό του νὰ πλαγιοβάλει τοὺς Σπαρτιάτες, ποὺ ἔτσι μπόρεσε νὰ βρεθεῖ στὰ νῶτα τους καὶ σύγχρονα προστάζει καὶ τοὺς τριακοσίους του, τοῦ ἱεροῦ λόχου, νὰ σχηματίσουν σφήνα καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν στὸ μέσο τῶν ἀντιπάλων τους.

Τρομερὴ ἦταν ἡ σύγκρουση ἰδίως στὰ σημεῖα, ποὺ στέκονταν οἱ ἀρχηγοί. Σκοτώνονται καὶ οἱ δυὸ πολέμαρχοι κι ἑκατοντάδες Σπαρτιάτες. Ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀπώλειες χωρίζεται στὰ δυὸ τὸ Σπαρτιατικὸ στράτευμα κι ἀφήνει ἐλεύθερη δίοδο στοὺς Θηβαίους νὰ περάσουν ἀνεμπόδιστοι. Μὰ ὁ γενναῖος Πελοπίδας, ποὺ μάχεται μεταξὺ τῶν πρώτων, δὲν ἱκανοποιεῖται γιὰ τὴν εὐκαιρία καί, ἀντὶ νὰ προσπεράσει ρίχνεται στοὺς πιὸ πυκνοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς προξενεῖ μεγάλη φθορά. Οἱ Σπαρτιάτες λυγίζουν, ὑποχωροῦν καὶ τελικὰ τὸ βάζουν στὰ πόδια, γιὰ νὰ σωθοῦν.

Ἔτσι, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Πλούταρχος στὸ βίο τοῦ Πελοπίδα, (17), «ἐκείνη ἡ μάχη πρώτη καὶ τοὺς ἄλλους ἐδίδαξε Ἕλληνας, ὡς οὐχ ὁ Εὐρώτας οὐδ' ὁ μεταξὺ Βαβύκας καὶ Κνακιῶνος (παραπόταμοι τοῦ Εὐρώτα), τόπος ἄνδρας ἐκφέρει μαχητὰς καὶ πολεμικούς, ἀλλὰ παρ' οἷς ἂν αἰσχύνεσθαι τὰ αἰσχρὰ καὶ τολμᾶν ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐθέλοντες ἐγγένωνται νέοι καὶ τοὺς φόβους τῶν κινδύνων μᾶλλον φεύγοντες, οὗτοι φοβερώτατοι τοῖς ἐναντίοις εἰσί». Δηλαδή, ἐκείνη ἡ μάχη πρώτη καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες δίδαξε, ὅτι τοὺς καλοὺς

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μαχητὲς δὲν παράγει μόνο ὁ Εὐρώτας οὔτε ὁ μεταξὺ Βαδύκας καὶ Κνακιῶνος τόπος, (ἡ Σπάρτη), ἀλλὰ ὁ κάθε τόπος, ὅπου οἱ νέοι ἀνατρέφονται ἔτσι, ὥστε νὰ ντρέπονται γιὰ τὰ αἰσχρά, νὰ εἶναι τολμηροὶ γιὰ τὰ καλὰ καὶ νὰ ἀποφεύγουν πιὸ πολὺ τὴ μορφὴ παρὰ τὸν κίνδυνο.

Ἡ μάχη αὐτὴ στὴν Τεγύρα «μέγαν ἦρε δόξη τὸν Πελοπίδα, οὔτε πρὸς κατόρθωμα τοῖς συστρατήγοις ἀμφισβήτησιν οὔτε τῆς ἥττης πρόφασιν τοῖς πολεμίοις ἀπολιπών». Ἡ μάχη δηλαδὴ αὐτὴ στὴν Τεγύρα μεγάλη δόξα ἔφερε στὸν Πελοπίδα κι ἦταν τέτοιο κατόρθωμα —τονίζει ὁ Πλούταρχος— ποὺ οὔτε οἱ συστρατηγοί του μποροῦσαν νὰ τὸ ἀμφισβητήσουν οὔτε κι οἱ Σπαρτιάτες νὰ βροῦν κάποια πρόφαση καὶ δικαιολογία γιὰ τὴν ἥττα τους.

«Οἱ Θηβαῖοι πρὸς διπλασίους συμβαλόντες ἐνίκησαν τοὺς Λακεδαιμονίους. Οὐδέποτε γὰρ τοῦτο συνέβη γενέσθαι κατὰ τοὺς ἐπάνω χρόνους», γράφει κι ὁ Διόδωρος, (15,37). «Διὸ καὶ φρονήματος ἐπίμπλαντο, (ὑπερηφανεύονταν), οἱ Θηβαῖοι καὶ τὴν ἀνδρείαν εἶχον μᾶλλον περιβόητον».

Ἡ Τεγύρα ἦταν τὸ πρελούντιο, τὸ προοίμιο τῶν Λεύκτρων. Τέσσερα χρόνια νωρίτερα, τὸ 379 π.Χ., ὁ Πελοπίδας μὲ τοὺς φίλους του ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, εἶχε διώξει τοὺς Σπαρτιάτες ἀπὸ τὴν Καδμεία, (τὴν ἀκρόπολη τῆς Θήβας), καὶ τέσσερα χρόνια ἀργότερα, τὸ 371 π.Χ. μαζὶ μὲ τὸν Ἐπαμεινώνδα τοὺς σύντριψε στὰ Λεῦκτρα.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Τεγύρα οἱ Θηβαῖοι γεύτηκαν τὴ χαρὰ τῆς νίκης καὶ μὴ χορταίνοντας ὕστερα ἀπὸ δόξα, χτύπησαν τοὺς Σπαρτιάτες παντοῦ κι ἀπὸ νίκη σὲ νίκη ἔσβησαν τὸ ἄστρο τῆς Σπάρτης, γιὰ ν' ἀνάψουν περίλαμπρο τῆς Θήβας...

Αὐτὰ τὰ γυρίσματα ἔχει ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωή.

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI,

ἔτσι παρέρχεται ἡ δόξα στὸν κόσμο, ἔλεγαν καὶ οἱ Λατῖνοι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὑπέρθυρο ναοῦ Καμπιῶν.

II

ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΔΙΟΝΥΣΟΣ

(Τσαμάλι)

Βόρεια τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐκτείνεται «τὸ κάλλιστον καὶ μέγιστον τῶν Βοιωτικῶν πεδίων», κατὰ τὸν Πλούταρχο. Ἦταν ὁμαλὸ καὶ ἄδενδρο ὡς τὴν παλιὰ ἀκρολιμνιὰ τῆς Κωπαΐδας, ὅπου χυνόταν τότε ὁ Μέλας (Μαυροπόταμος) μέσα σὲ καλαμιὲς ὅμοιες μὲ τοῦ ποταμοῦ Νείλου.

Οἱ πηγὲς τοῦ Μέλανα βρίσκονται ἕνα περίπου χιλιόμετρο βόρεια τοῦ Ὀρχομενοῦ κι ἀνάμεσα στὴν Ἀκιδαλία πηγὴ καὶ τὸ χωριὸ Διόνυσο. Ἀναβλύζουν τὰ κρυστάλλινα νερά τους ἀπὸ τὰ ριζὰ τοῦ Ὑφάντειου καὶ καθὼς προχωροῦν στὰ πόδια τεράστιου κάθετου βράχου, κάτω ἀπὸ πανύψηλα πλατάνια καὶ ἰτιὲς κι ἀνάμεσα σὲ μακρόσυρτα νερόχορτα, ἀποτελοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοθαύμαστα τοπία τῆς πατρίδας μας.

Ὁ Μέλας, εἶναι ἀρκετὰ πλατύς, (25 μ.), καὶ βαθύς, γι' αὐτὸ καὶ τὰ νερά του, καθὼς ἀργὰ κατεβαίνουν μὲ βελούδινους γαλαζοπράσινους κυματισμούς, μαυρολογοῦν σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς διαδρομῆς του, καὶ σ' αὐτὸ θὰ ὀφείλεται ἡ ὀνομασία του.

«Ἀνατέλλων ὑπὸ τὴν πόλιν τῶν Ὀρχομενίων πολὺς καὶ πρώϊμος ἐν πηγαῖς μόνος τῶν ἑλληνικῶν ποταμῶν», μᾶς τὸν περιγράφει ὁ Πλούταρχος ἀπ' ἀφορμὴ τῆς τρίτης μάχης Σύλλα - Ἀρχελάου, (ἕλληνα στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτη), ποὺ δόθηκε ἐδῶ τὸ 85 π.Χ. καί, ποὺ τὴν ἱστορεῖ στὸ βίο τοῦ Σύλλα, (20). Ἡ πρώτη τριήμερη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀρχελάου - Σύλλα δόθηκε τὸ 88 π.Χ. κι ἡ δεύτερη τὸ 86 π.Χ. στὴ Χαιρώνεια.

Γιὰ τὴν τρίτη αὐτὴ μάχη τοῦ Σύλλα κοντὰ στὸ Μέλανα ποταμὸ μᾶς πληροφορεῖ ὁ Χαιρωνίτης ἱστορικοφιλόσοφος τὰ ἀκόλουθα:

Μὲ 10 χιλιάδες ἄνδρες, ποὺ τοῦ ἀπόμειναν, ὕστερα ἀπὸ τὴν πανωλεθρία του στὴ Χαιρώνεια, κατέφυγε ὁ Ἀρχέλαος στὴ Χαλκίδα. Ἐκεῖ ἀποβιβάστηκε νέα μιθριδατικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ 80 χιλιάδες καλὰ γυμνασμένους ἄντρες μὲ τὸ Δορύλαο, ποὺ ἔσπευσε νὰ εἰσβάλει στὴ Βοιωτία, γιατὶ διαζόταν νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὸ Σύλλα.

Ὁ Ἀρχέλαος προσπάθησε νὰ τὸν ἐμποδίσει, ἀλλὰ ἐπειδὴ ψιθυριζόταν, ὅτι ἡ ἥττα στὴ Χαιρώνεια ὀφειλόταν σὲ προδοσία του, ἀναγκάστηκε νὰ συμφωνήσει. Ὡστόσο στὴ συνάντησή τους μὲ τὸ Σύλλα στὸ Τιλφώσσιο (Στενὸ Πέτρας) ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ ζήτησε νὰ κριθεῖ ὁ πόλεμος ὄχι μὲ μάχη, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξασθένιση ἀπὸ τὰ ἔξοδα καὶ τὸν καιρό. Ὅμως, ὅταν εἶδε, ὅτι τὸ ἔδαφος γύρω στὸν Ὀρχομενὸ —ὁμαλὸ καὶ ἄδεντρο— τοῦ προσφερόταν γιὰ δράση τοῦ ἱππικοῦ του, προτίμησε νὰ στρατοπεδεύσει ἐδῶ ἀνάμεσα στὸν Κηφισό, τὸν Μέλανα καὶ τὴ λίμνη τῆς Κωπαΐδας.

Ὁ Σύλλας ἐξάλλου ἄρχισε τότε νὰ σκάβει κι ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς τοῦ Ποντικοῦ στρατοπέδου χαντάκια, γιὰ ν' ἀποκόψει τοὺς ἐχθρούς του ἀπὸ τὰ σίγουρα καὶ κατάλληλα γιὰ τὸ ἱππικό τους μέρη καὶ γιὰ νὰ τοὺς σπρώξει πρὸς τὰ βαλτόνερα τῆς λίμνης.

Οἱ Μιθριδατικοὶ ὅμως δὲν τὸ ἀνέχτηκαν, γι' αὐτὸ καὶ μόλις πῆραν τὴν ἄδεια ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τους ὅρμησαν ὄχι μόνο σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ ἄνοιγαν τοὺς τάφρους, ἀλλὰ καὶ σὲ κείνους, ποὺ ἦταν παραταγμένοι γιὰ μάχη.

Μπροστὰ στὴν ἀχαλίνωτη ὁρμὴ τῶν Μιθριδατικῶν σάστισαν καὶ τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια οἱ Ρωμαῖοι, μὰ ὁ Σύλλας, πήδησε ἀπὸ τὸ ἄλογό του, ἄρπαξε μιὰ σημαία καὶ ὁρμώντας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς κι ἀνάμεσα σὲ κείνους, ἀπὸ τοὺς δικούς του, ποὺ ἔφευγαν τοὺς φώναξε:

«Ρωμαῖοι, γιὰ μένα καλὸ θὰ εἶναι νὰ πεθάνω κάπου ἐδῶ. Σεῖς ὅμως, ἂν κανεὶς σᾶς ρωτήσει, ποῦ προδόσατε τὸν ἀρχηγό σας, θυμηθῆτε νὰ τοῦ πῆτε στὸν Ὀ ρ χ ο μ ε ν ό», (21).

Ἔτσι τοὺς φιλοτίμησε, τοὺς γύρισε πίσω καὶ τοὺς παρόρμησε κατὰ τῶν ἐχθρῶν στοὺς ὁποίους ἔφερε τέτοια συμφορά, ὥστε ἐπὶ διακόσια χρόνια ἀργότερα βρίσκανε οἱ κάτοικοι θώρακες, περικεφα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

λαῖες, μαχαίρια καὶ τόξα βαρβαρικὰ χωμένα στὰ βαλτονέρια. Καὶ κατὰ τὸ πιστὸ τοῦ Πλουτάρχου κείμενο: «Κατέπλησαν ἀποθνήσκοντες αἵματος τὰ ἕλη καὶ νεκρῶν τὴν λίμνην, ὥστε μέχρι νῦν πολλὰ βαρβαρικὰ τόξα καὶ κράτη καὶ θωράκων σπάσματα σιδηρῶν καὶ μαχαίρας ἐμβεβαπτισμένας τοῖς τέλμασιν εὑρίσκεσθαι, σχεδὸν ἐτῶν διακοσίων ἀπὸ τῆς μάχης ἐκείνης διαγεγονότων».

Ὁ χῶρος ἀνάμεσα στὸν Μέλανα καὶ τὸν Κηφισό, λεγόταν κατὰ τὸν Θεόφραστο, (6. 4,11), Πελεκανία, (ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πελεκάνους, ποὺ ζοῦσαν ἄλλοτε ἐδῶ) καὶ σ' αὐτὸν φύτρωνε τὸ πιὸ καλὸ αὐλικὸ καλάμι. «Ὁ αὐλικὸς κάλαμος φύεται πλεῖστος, γράφει, μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανος. Οὗτος δὲ ὁ τόπος προσαγορεύεται Πελεκανία. Τούτου δ' ἔστιν ἄττα χύτροι καλούμενοι βαθύσματα τῆς λίμνης ἐν οἷς κάλλιστόν φασιν γίνεσθαι».

Ἐπίκρανον ναοῦ Καμπιῶν.

Ἀπὸ τὸ 1924 τρεῖς τσελιγκάδες Σαρακατσάνοι τῶν Ἀγράφων, ὁ Βελέντζας, ὁ Βαλαώρας κι ὁ Πατσαούρας κατέβαιναν νὰ ξεχειμωνιάσουν σὲ τούτη τὴν ἄκρη τῆς Κωπαΐδας, ποὺ λεγόταν Τσαμάλι, μὲ τὰ κοπάδια καὶ τοὺς ὑποτακτικούς τους.

Μὲ τὰ πρόβατά τους μπροστά, ποὺ τὰ συνόδευαν οἱ μακρυμάλληδες σκύλοι τους καὶ τὶς πραμάτειές τους, (τὶς βαριὲς κάπες, τ' ἀσκιά, τὶς καρδάρες καὶ τ' ἄλλα συμπράγκαλα), φορτωμένα στὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μικρόσωμα ἄλογά τους, κατέβαιναν τὸ Φθινόπωρο ὡς ἐδῶ, ξεχειμώνιαζαν καί:

«Σὰν πῆρε ὁ Μάρτης 12 κι Ἀπρίλης 15
βγῆκαν οἱ βλάχοι στὰ βουνά, βγῆκαν καὶ τὰ κοπάδια...»,

ἀνέβαιναν καὶ πάλι στὰ ψηλώματα τῶν Ἀγράφων.

Μπορεῖ τὸ πράγμα νὰ ἦταν εὐχάριστο θέαμα καὶ θέμα, γιὰ νὰ τὸ τραγουδᾶν οἱ ποιητές, δὲν ἦταν ὅμως καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους. Τοὺς βασάνιζαν οἱ στερήσεις, ἡ ταλαιπωρία καὶ ἡ κούραση. Ἄλλο νὰ βλέπεις τὴ ζωὴ στὴν χόρτινη καλύβα κι ἄλλο νὰ τὴ ζεῖς ὁ ἴδιος ἐκεῖ μέσα.

Ἤθελα νἄμουν τσέλιγκας, νἄμουν κι ἕνας σκουτέρης...
νἄχω κοπάδι, πρόβατα, νἄχω κοπάδι γίδια...
νἄχω ἀπὸ πάλισυραν βορὸ καὶ στρούγγα ἀπὸ ροδάμι...

τραγουδοῦσε ὁ Κρυστάλλης. Μὰ τἄλεγε ὁ δυστυχὴς μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ὑπόγειου τυπογραφείου, ποὺ δούλευε, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν καταραμένη, ποὺ τὸν βασάνιζε, ἀρρώστια του.

Ἀντίθετα τὸ γνήσιο δημοτικὸ τραγούδι, ποὺ ἐκφράζει τὶς πραγματικὲς ψυχικὲς καταστάσεις τῆς καρακατσάνας ἄλλα θέλει κι ἄλλα ζητᾶ:

Γιὰ Θέ μου βρέξε χιόνισε, ρίξε τ' ἀδρὺ χαλάζι
γιὰ νὰ σαπίσουν τὰ λουριά, νὰ πέσουν τὰ κουδούνια,
νὰ χασ' ὁ νιὸς τὰ πρόβατα κι ὁ γέρος τὰ ζυγούρια...

Κάπου 620 ἀπ' αὐτοὺς Σαρακατσάνοι, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς προσπάθειες δικές τους καὶ ἐνέργειες τοῦ πολιτικοῦ τους Καφαντάρη κατόρθωσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ὁριστικὰ ἐδῶ καὶ νὰ χτίσουν τὸ χωριό.

Τὸ ὀνόμασαν Διόνυσο, γιατί, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ νότια σπίτια τοῦ χωριοῦ, βρίσκονται τ' ἀπομεινάρια, (μικρὰ διαμερίσματα καὶ βάθρα ἀγαλμάτων (σκαλισμένα στοὺς πρόποδες τοῦ βρά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

χου), ναοῦ, ποὺ θεωρήθηκε ὅτι ἦταν τοῦ θεοῦ Διόνυσου, ἐνῶ εἶναι τοῦ Ἡρακλῆ. (Παυσ. 9.38,1 - 6).

Οἱ Τσαμαλιῶτες δὲ μιλοῦν ἄλλη γλώσσα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ κι οὔτε εἶχαν ἄλλο ἐπάγγελμα ἀπὸ τοῦ βοσκοῦ. Τώρα ὅμως ἔχουν πάρει καὶ γεωργικοὺς κλήρους ἀπὸ τὴν Κωπαΐδα, ποὺ τοὺς καλλιεργοῦν κι ἔτσι ζοῦν μὲ κάποια ἄνεση.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, κι ἐνῶ ἀπόχτησαν σύγχρονα σπίτια μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις καὶ χωριὸ μὲ ὄμορφο σχέδιο, εὐθύγραμμους δρόμους, ὡραία πλατεία, ἁπλόχωρο διδακτήριο καὶ μιὰ ὀμορφότατη ἐκκλησιὰ —σωστὸ βυζαντινὸ ἀρχιτεκτονικὸ ὑπόδειγμα, ἔργο βέβαια, τῆς ἀξιέπαινης εὐσέβειας καὶ καλαισθησίας τους— δὲν ξεχνοῦν οἱ γέροι τοὐλάχιστο τὰ παλιά τους λημέρια.

Συνηθισμένοι ἄλλοτε νὰ ζοῦν στὶς δασωμένες ψηλὲς βουνοκορφὲς τοῦ Νιάλα καὶ τοῦ Τσιατούρα τῶν Ἀγράφων, νὰ τοὺς δροσίζουν οἱ πηγές, νὰ τοὺς κελαηδοῦν οἱ πέρδικες κι οἱ κότσυφοι καὶ νὰ τοὺς ἀρωματίζει τὸ θυμάρι κι ἡ ἀγριολεβάντα, νοσταλγοῦν βαρύθυμα τὰ ψηλώματα. Φτερώνει ἡ ψυχή τους ἀπὸ τὸ νόστο τῆς ἐπιστροφῆς γιὰ νὰ χωθοῦν στὰ ρουμάνια τους, νὰ δρασκελίσουν τὶς ρεματιές τους, ν' ἀνασάνουν τὸν ἀέρα τῶν ἐλατιάδων τους.

Κοντὰ στοὺς «κλέφτες», ποὺ βγῆκαν στὸ βουνὸ καὶ πήρανε τὸ λαγιαρνί, τὴ «Ρήνα» ποὺ ἀρρωσταίνει κι ὅλο δένει τὸ λαιμὸ καὶ τὴ «Διαμαντούλα», ποῦναι κίτρινη, γιατὶ τὴν πειράζει κάποιο φάντασμα τὰ μεσάνυχτα, τραγούδια, ποὺ τραγουδοῦν οἱ γέροι στὰ γλέντια τους, ἀκοῦς καὶ τὴ γριὰ σαρακατσάνα, ἀναθυμώντας τὰ παλιά, νὰ τὸ λέει βραχνὰ καὶ μακρόσυρτα.

«Μάννα, μὲ κακοπάντρεψες καὶ μ' ἔδωσες στοὺς κάμπους
ἐγὼ τὸ κάϋμα δὲ βαστῶ, τὸ χλιὸ νερὸ δὲν πίνω.
Ἐδῶ τριγώνα δὲ λαλεῖ, κι ὁ κοῦκος δὲν τὸ λέει...».

Τ' ἄκουσε κι ὁ μακαρίτης Ἐμμανουὴλ Λυκούδης, περνώντας στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας ἀπὸ τούτη τὴν ἀπόμερη γωνιὰ τῆς Κωπαΐδας, λίμνης τότε, καὶ προμάντευε: «Ὀρεινοὶ βέβαια δὲν θὰ συνοικισθοῦν ἐδῶ ποτέ. Θὰ τοὺς μαράνει ἡ νοσταλγία τοῦ θυμαριοῦ καὶ τῆς φτέρης. Θὰ ζητοῦν τὸν ἔλατο καὶ τὴ φτελιά, ἐνῶ θὰ προσβλέπουν ἐκεῖθεν νοσταλγοὶ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τοῦ Παρνασσοῦ τὶς πλα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

γιές». Πίστευε ὅτι δὲ θ' ἀντεῖχαν στὸ λιοπύρι, τὴ μονοτονία, τὴν πλήξη καὶ τὴ μελαγχολία τοῦ κάμπου, ποὺ χαλαρώνει τὶς δυνάμεις, ναρκώνει τὸ μυαλὸ κι ἐξασθενίζει τὸ φρόνημα. Καὶ ὅμως «συνοικίσθησαν», τοὺς πειθανάγκασε ἡ σύγχρονη ζωή.

Ὁ κάμπος, ποὺ ἄλλοτε «ἔτρεφε ἄλογα καὶ τὰ βουνὰ λεβέντες», τώρα οὔτε στὰ βουνὰ βρίσκεις λεβέντες κι οὔτε στοὺς κάμπους ἄλογα. Οἱ ἐφευρέσεις, ἡ μηχανὴ καὶ ὁ μαγνήτης τῶν μεγάλων πόλεων ἀποστέρησε τὴν ὕπαιθρο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους της καὶ —ἀλίμονο— ὁλωσδιόλου ἀπὸ τοὺς νέους της.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

'Ο "Αϊ Νικόλας ότὰ Κάμπια

Ἔξοχο κιονόκρανο τοῦ ναοῦ τῶν Καμπιῶν.

Δυτικὰ ἀπὸ τὸ Διόνυσο, τὸ παλιὸ χωριὸ Τσαμάλι, καὶ στὸ διάσελο, ποὺ χωρίζει τὸ Ἀκόντιο ἀπὸ τὴ Παλιοβούνα τοῦ Χλωμοῦ, ὅπως καὶ τὸ Χαιρωνίτικο (τῆς Καράμουσας) κάμπο ἀπὸ τὴν Κωπαΐδα, βρίσκονται τὰ Καμπιά, ὅπου ἡ περίφημη ἐκκλησία τοῦ ὁσιομάρτυρα Νικόλαου τοῦ νέου.

Ὁ Νικόλαος ὁ νέος «ὁ ἐν Βουνένοις», ὅπως ἐπίσημα ἔχει ὀνομαστεῖ καταγόταν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἐκεῖ (πρὸ τοῦ 1204), σὰν ἀξιωματικὸς τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διακρίθηκε γιὰ τὴν τόλμη, τὴν ἀφοβία καὶ τὴν ἀνδρεία του κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, γι' αὐτὸ καὶ γιὰ ἀνταμοιβή του διορίστηκε δούκας μιᾶς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἀργότερα διατάχτηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα νὰ καταστείλει μιὰ στάση, ποὺ εἶχε ξεσπάσει στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Λάρισα κατὰ τῆς βαριᾶς φορολογίας. Μετὰ τὴν κατάπαυση τῆς ἀνταρσίας, ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ στρατὸ κι ἔγινε μοναχὸς σὲ μιὰ μονὴ τῆς Θεσσαλικῆς Βουνένης.

Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες ἀκόμη τοῦ Βυζάντιου συνήθιζαν, ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τους γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὀρθοδοξία, ν' ἀποσύρονται σὲ μοναστήρια. Κρεμοῦσαν τ' ἄρματά

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τους στὰ κελιά τους, γιὰ νὰ μὴν τὰ ξαναπιάσουν πιά, καὶ ἀσκήτευαν.

Ἀσκητὴ βρῆκαν τὸ Νικόλαο στὴ Βουνένη, νὰ παρηγορεῖ κι ἐνθαρρύνει δώδεκα συμμοναστές του, καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν, ὕστερα ἀπὸ κείνους, Ἄβαροι εἰδωλολάτρες, ὅταν μπῆκαν στὴ Θεσσαλία. Τὸν ἄφησαν τελευταῖο καὶ τὸν βασάνισαν φρικτά, γιὰ ν' ἀπαρνηθεῖ τὸ Χριστιανισμό, μὰ δὲν τὸ κατόρθωσαν. Ὑπόμεινε ὁ ἅγιος μὲ γενναιότητα τὰ μαρτύριά του ὡς τὴν τελευταία του στιγμή.

Ἡ Βουνένη μνημονεύεται ὅτι ἦταν ἡ 25η ἕδρα ἐπισκόπου τῆς Μητρόπολης τῆς Λάρισας στὰ χρόνια τοῦ Ἀνδρόνικου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβύτερου, (1282 - 1328). Ἡ θέση της ἦταν στὶς δασωμένες βόριες πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ Βούνενου (τῆς Ὄθρυος). Στὸ χῶρο της ἔχει κτιστεῖ ναός, ποὺ στεγάζει τὸν τάφο τοῦ ὁσιομάρτυρα, ποὺ στὸν αὐλόγυρό της σώζεται ἀκόμη τὸ δέντρο, ὅπου δέθηκε, μαρτύρησε καὶ τελικὰ λογχίστηκε ὁ ἅγιος.

Ὁ «τῶν Βουνένων λύχνος λαμπρὸς καὶ τῆς Θεσσαλίας λαμπαδοῦχος φαεινός», κατὰ τὸν ἐγκωμιαστή του, Νικόλαος ὁ νέος, πιστεύουν μερικοί, ὅτι ἔζησε στὸν 13ο αἰώνα, (στὸ διάστημα 1204 - 1282), ἀλλὰ ἄλλοι ἱστορικοὶ ἐρευνητὲς τοποθετοῦν χρονικὰ τὴ ζωή του στὸν 8ο αἰώνα καὶ μάλιστα στὰ χρόνια τοῦ Λέοντα Ἴσαυρου τοῦ εἰκονομάχου, (717 - 741).

Ὁ Νικόλαος γιορτάζεται στὰ Καμπιᾶ στὶς 10 Μαΐου, ἐνῶ στὶς 9 Μαΐου κανονικὰ τιμοῦν τὴ μνήμη του στὴν Καρδίτσα, τὰ Φάρσαλα καὶ σ' ὅλα τὰ χωριὰ τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας μὲ μεγάλη συμμετοχὴ κι ἐκεῖ, ὅπως κι ἐδῶ, προσκυνητῶν.

Θεωρεῖται θαυματουργὸς ἅγιος ὁ Νικόλαος ὁ νέος. Θεραπευτὴς τῶν σωματικὰ καὶ ψυχικὰ ἀρρωστημένων καὶ θερμὸς παρήγορος ὅλων ἐκείνων, ποὺ κινδυνεύουν ἢ χάνουν τὴν ἐλπίδα τους. Δίκαια συνεπῶς ὁ ὑμνογράφος του τὸν ἐγκωμιάζει στὸ ἀπολυτίκιόν του καὶ δικαιολογημένα ὁ κάθε πιστὸς τὸν παρακαλεῖ γιὰ τὴν σωτηρία του.

> Ὡς τῶν νοσούντων ὁ ἄμισθος ἰατρός, καὶ τῶν ἐν κινδύνοις ἀπροσμάχητος βοηθός, θλιβομένων τε θερμὸς ὑπερασπιστής, καὶ τῶν ἐν παντίαις ἀνάγκαις ὑπέρμαχος, Ὁσιομάρτυς ἐξ ἑώας Νικόλαε· πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Τὸ ἐκκλησάκι τῶν Καμπιῶν συνδέεται μὲ τὸ Διόνυσο μὲ χωματόδρομο καλῆς ὁπωσδήποτε βατότητος καὶ ἀπέχει 5 χιλιόμετρα, κάπου μιὰ ὥρα πεζῆ ἀπὸ τὸ χωριό.

Καθὼς εἶναι ἀποτραβηγμένο ἀπόμερα καὶ χωμένο στὰ δέντρα τῆς λαγκαδιᾶς, πρέπει πολὺ νὰ πλησιάσει ὁ ἐπισκέπτης γιὰ νὰ τοῦ φανερωθεῖ. Λὲς καὶ φοβᾶται τοὺς πολλούς.

Ὡστόσο τὸ κρεμασμένο σ' ἕνα λιόδετρο καμπανάκι του συγκέντρώνει στὶς γιορτές του ὅλα τὰ γύρω χωριά.

Τὸ ἀγαποῦν οἱ περίοικοι κι ἔχουν δίκιο. Εἶναι μιὰ πέτρινη ὀμορφιά, ἕνα σωστὸ πέτρινο χρυσαφένιο λουλούδι. Σκορπάει ἕνα μυστηριακὸ ἡμίφως καὶ μιὰ κατανυκτικὴ μαγεία, ποὺ μόνο ἡ ἐξαίρετη μαστοριὰ τῶν Βυζαντινῶν ἤξερε νὰ δημιουργεῖ.

«Ὀσμὴν πνευματικῆς εὐωδίας» ἀποπνέει τὸ ἐκκλησάκι τῶν Καμπιῶν. Καὶ τὸ κάνουν σαγηνευτικὸ ὄχι μόνο τὰ καλλιτεχνικὰ καὶ τὰ ἱστορικά του ἀντιφεγγίσματα, ἀλλὰ τὸ εὐωδιάζει καὶ ἡ λαϊκὴ φαντασία μὲ τὶς παραδόσεις, ποὺ τοῦ ἔχει πλάσει σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυσή του.

Λένε λοιπὸν οἱ παραδόσεις αὐτές, ὅτι κατασκευάσθηκε μὲ ὑλικὰ ἀπὸ κεῖνα, ποὺ ἔφερναν τὰ αὐτοκρατορικὰ Βυζαντινὰ καράβια ὡς τὴν Ἀταλάντη καὶ τὰ περνοῦσαν ἀπ' ἐδῶ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτη.

Καθὼς περνοῦσαν οἱ ἀγωγιάτες, ἄφηναν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρό, πότε μιὰ πλάκα καὶ πότε ἕνα μάρμαρο. Μ' αὐτὰ ὁ βοηθὸς τοῦ πρωτομάστορα τοῦ ὅσιου Λουκᾶ ἔχτισε κρυφὰ ὄχι μόνο πανομοιότυπη, μὰ καὶ πιὸ ὡραία τὴν ἐκκλησία τῶν Καμπιῶν. (Κρέμου Βοιωτ. Β. 43).

Σὰν τὸ ἔμαθε ὁ πρωτομάστορας τοῦ ναοῦ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, πῆγε νὰ σκάσει ἀπὸ τὸ κακό του. Ἔφτασε ἐδῶ κι ἀνέβηκε στὴν σκαλωσιὰ μαζὶ μὲ τὸ βοηθό του, γιὰ νὰ τὴν ἀποθαυμάσει τάχα. Μὰ σπρώχνει ἀπὸ τὴ ζήλεια του τὸν κατασκευαστή της, ποὺ ἦταν ξένοιαστος δίπλα του, καὶ τὸν ρίχνει στὸ κενό. Συντρίφτηκε τὸ κεφάλι τοῦ δύστυχου στὸν παράπλευρο βράχο καὶ νά, δείχνουν ὡς τώρα, τὸ βαθούλωμα τῆς πέτρας, ποὺ ἀπὸ τὴν πτώση του προκλήθηκε, καὶ μιὰ συκιὰ δίπλα του, ποὺ ἀπὸ τὸ κατακόκκινο ἐσωτερικὸ τῶν σύκων της τρέχει ἀκόμα, κάθε καλοκαίρι, τὸ αἷμα τοῦ σκοτωμένου ἐξαίρετου τεχνίτη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Λέγεται ἡ παράδοση, γιὰ νὰ τονιστεῖ, φαίνεται, ὅτι στὴ μοῖρα μας, στὴ μοῖρα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι: νὰ θυσιάζεται κάποιος, γιὰ νὰ στεριώσει ἕνα ὁποιοδήποτε σημαντικὸ ἔργο· κι ἐδῶ ὄχι ὅπως στῆς Ἄρτας τὸ γεφύρι ἡ γυναῖκα τοῦ πρωτομάστορα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ πρωτομάστορας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Σωτηρίου στὸ βιβλίο του «Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία», σελ. 427, θεωρεῖ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Καμπιῶν σύγχρονο τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ὁσίου Λουκᾶ καὶ τοῦ Δαφνιοῦ, (ἀρχὲς ἢ μέσα τοῦ 11 αἰώνα). Στὸν 11 αἰώνα τὸ τοποθετεῖ χρονικὰ καὶ ὁ πατὴρ Ἀντώνιος, ποὺ τώρα τὸ διακονεῖ.

Ἂν ὅμως λάβουμε ὑπ' ὄψει ὅτι μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ὁσιομάρτυρας Νικόλαος τῆς Βουνένης, στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένο, ἔζησε στὸν 13 αἰώνα, (στὸτ διάστημα 1204 - 1282), πρέπει νὰ εἶναι νεώτερο. Ὡστόσο ὑπάρχει ἀκόμα καὶ ἡ πιθανότητα νὰ εἶχε ἀφιερωθεῖ ἀρχικὰ σὲ ἄλλον ἅγιο καὶ νὰ μετονομάστηκε ἀργότερα, ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ καὶ σὲ ἄλλες ἐκκλησίες.

Τρίλοβο παράθυρο τοῦ ναοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἡ διαρρύθμιση τοῦ σχεδίου τῆς ἐκκλησούλας καὶ ἡ γενική της συγκρότηση θυμίζουν κατὰ ἕναν κάποιο τρόπο τὴ μεγάλη ἐκκλησία τοῦ ὅσιου Λουκᾶ τοῦ Στειριοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία λέγεται ὅτι εἶχε γίνει ἡ ἀντιγραφή.

Ἡ κυριώτερη ἰδιορρυθμία στὸ σχέδιο τῆς ἐκκλησούλας τῶν Καμπιῶν εἶναι ὅτι δὲν ἔχει καθαυτὸ νάρθηκα. Ὁ δυτικὸς βραχίονας τοῦ σταυροῦ ἐπεκτείνεται σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ κτιρίου καὶ ἀποτελεῖ ἔτσι ψευδονάρθηκα, ποὺ χωρίζεται μὲ δυὸ κολόνες ἀπὸ τὸ σηκό, τὸν κυρίως δηλαδὴ ναό, τὸ κεντρικὸ μεγάλο τετράγωνο, ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν τροῦλο.

Ὁ τροῦλος της εἶναι ψηλὸς σὲ ἀναλογία μὲ τὸ φάρδος καὶ τὸν τύπο τοῦ ναοῦ, ποὺ ἀντιπροσωπεύει. Καὶ στηρίζεται, ὅπως συνήθως στὶς σημερινὲς σταυροειδεῖς ἐκκλησίες, σὲ τέσσερες μεγάλες ἀψίδες.

Ἡ ἀνατολικὴ τώρα πλευρὰ τοῦ κτιρίου εἶναι ὅμοια μὲ κείνη τοῦ ὅσιου Λουκᾶ τοῦ Στειριοῦ καὶ προεξέχει ἕνα μόνο κοίλωμα, τοῦ ἱεροῦ βήματος.

Ὅλες οἱ ἐξωτερικὲς πλευρὲς τῆς ἐκκλησούλας ἀπὸ τὸ ἔδαφος ὡς τὴν κλιμακωτὴ στέγη καὶ τὸν τροῦλο εἶναι χτισμένες ἰσοδομικὰ μὲ σκληρούς, καλοπελεκημένους γκριζογάλανους στὴ βάση, ἀλλὰ γκριζοκίτρινους ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω, ἰσομεγέθεις τεράστιους κυβόλιθους. Γύρω στὸ ἕνα μέτρο τὸ ὕψος τῆς κάθε σειρᾶς (ζώνης) κάτω, ἀλλ' ὅσο ἀνεβαίνουν ὅλο καὶ στενεύει τὸ φάρδος τους καὶ δὲν ἀποκλείεται οἱ ψηλότερες ζῶνες κι ἐκεῖνες τοῦ τρούλου νὰ εἶναι ἐπενδυτικὲς πλάκες.

Ἔτσι μέσα στὶς ὁλοπράσινες φυλλωσιὲς τῶν δέντρων, κομψὴ κι ἀνάλαφρη ἡ ἐκκλησούλα τῶν Καμπιῶν μὲ τὴ χτυπητὴ χρυσίζουσα μονοχρωμία της, τὴν ἁρμονικὴ σύνθεση τῶν κυβολίθων της, τὶς γλυπτὲς μονοκόμματες μαρμάρινες παραστάδες τῶν θυρῶν καὶ τῶν ὑπερθύρων, τὰ τοξωτὰ τρίλοβα παράθυρα μὲ τὰ γραφικὰ λεπτὰ διαχωριστικὰ κολονάκια, τὰ τσακισμένα καὶ σκορπισμένα στὴν αὐλὴ κεφαλοκόλονα, τὸ χαγιατάκι τοῦ κελιοῦ καὶ τὸ μαγκανοπήγαδό της, παρουσιάζει θέαμα μοναδικό. Φαντάζει βαρύτιμο χρυσὸ κόσμημα στὴν ὅλη θαυμάσια φορεσιὰ τῆς περιοχῆς.

*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἡ κατωφέρεια τοῦ ἐδάφους παρουσιάζει τὸ ἐκκλησάκι στὴ νότια πλευρὰ ἰσόγειο, στὴ βόρεια ὅμως μονώροφο. Στὸν ὄροφο οἱ τοιχογραφίες δυστυχῶς εἶναι ἀσβεστωμένες καὶ μὲ μεγάλη δυσκολία διακρίνονται μερικές. Στὸ ὑπόγειο, στὴν Κρύπη, ὅμως, ποὺ εἶναι σταυρόσχημη τετρακιόνια, ὅμοια μὲ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτη, ὁ ἐπισκέπτης μένει κατάπληκτος μπρὸς στὶς ποικίλες, θαυμάσιες καὶ πρωτότυπες κεραμοπλαστικὲς διακοσμήσεις τῶν θόλων καὶ τῶν ἀψίδων καὶ τὶς ἀνεκτίμητες τοιχογραφίες, ἔργα πιθανῶς τοῦ 13ου αἰώνα.

Ὁ σχεδιασμὸς τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῶν, οἱ ἀναλογίες, οἱ στάσεις, οἱ πτυχώσεις τῶν φορεμάτων, οἱ γιρλάντες καὶ τὰ εὐγενικὰ καὶ ἁρμονικὰ συνδιασμένα χρώματά τους εὐφραίνουν τὸ μάτι, συγκινοῦν καὶ συντελοῦν σὲ ψυχικὴ ἀνάταση. Κρίμα μόνο, πολὺ κρίμα, ποὺ τὰ περισσότερα πρόσωπα τῶν ἁγίων, Ἰωάννη Χρυσοστόμου, Ἰωάννη Καλοχτένη, Μάξιμου Ὁμολογητὴ καὶ πολλῶν ἄλλων ἁγίων εἶναι κατασκαμένα ἀπὸ βάρβαρους περασμένων ἐποχῶν.

Ὅσες τοιχογραφίες, χάρη στὶς κάπνες τους, ἔχουν γλυτώσει τὴν καταστροφή, ὅπως μιὰ ὡραιότατη τοῦ Χριστοῦ στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ, μερικὲς συνθέσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες οἱ ἀσβεστωμένες τοῦ ὀρόφου, σ' ἕνα μελλοντικὸ καθαρισμὸ πιστεύουμε ὅτι θὰ στολίσουν ἀφάνταστα τὸ χαριτωμένο ἐκκλησάκι.

Τὸ ἐκκλησάκι τῶν Καμπιῶν, καθὼς τὸ συντροφεύουν τὰ χαμόκλαδα, τὰ λιόδεντρα, τὰ λιγοστὰ κυπαρίσσια κι ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὰ γειτονικὰ κοπάδια τῶν ἀρνιῶν, εἶναι ἀπὸ κεῖνα, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Ε.Μ. Πολυτεχνίου Παναγ. Μιχελῆς ἔγραφε στὸ βιβλίο του «Αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς Βυζαντινῆς τέχνης», ὅτι «εἶναι ἔργα τῆς γιορτῆς τοῦ ταπεινοῦ, ποὺ τὸν φωτίζει ἡ θεία Χάρη, καθὼς συντρίβει τὸ ἐγώ του σ' ἕνα μόριο σκόνης κοσμικῆς ἀκτινοβολίας» καὶ ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ μεγάλα, τὰ βροντερὰ καὶ τὰ μνημειώδη, τοῦτα τὰ βυζαντινὰ ἐκκλησάκια μὲ τὴ μικροσκοπικότητα καὶ σιωπηλότητά τους, «ἔχουν κάτι ἀπὸ τὴ μελαγχολικὴ Χάρη, ποὺ φωτίζει τὰ παιδικὰ πρόσωπα, ὅταν ψελλίζουν θεῖα λόγια προσευχῆς».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

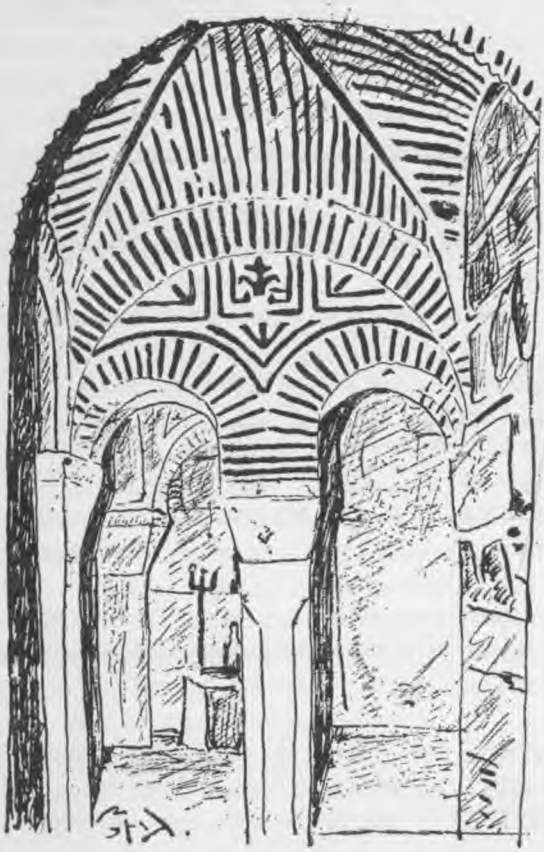

Ἡ κρύπτη τοῦ ναοῦ.

Ἡ ἱ σ τ ο ρ ί α τοῦ μικρομονάστηρου τῶν Καμπιῶν ταυτίζεται μὲ κείνη τοῦ μεγάλου μοναστηριοῦ τοῦ ὅσιου Λουκᾶ τῆς περιφερείας μας, ἀπ' ὅπου γιὰ αἰῶνες ἐξαρτιόταν καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἱστορία ἔχομε κάνει ἐκτενὴ λόγο στὸ ὁμώνυμο βιβλίο μας «Ὁ ὅσιος Λουκᾶς καὶ τὸ μοναστήρι του».

Ὅπως τὸ μοναστήρι τοῦ ὅσιου Λουκᾶ, ἔτσι καὶ τῶν Καμπιῶν ἀποτελοῦσε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἵδρυσής του φάρο ἑλληνοχρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

στιανικὸ γιὰ τὴν περιφέρεια. Ἐνέπνεε, φώτιζε καὶ καθοδηγοῦσε τὸ Βοιωτικὸ λαὸ στὴν ἱστορική του πορεία. Σφυρηλατοῦσε τὴν ψυχή του ν' ἀντέχει καὶ νὰ μένει ἀλύγιστη μπρὸς στὴ δία τοῦ κάθε ἀλλόδοξου, ἀλλόγλωσσου κι ἀλλοδαποῦ ἐπιδρομέα, ποὺ κάθε τόσο ξεκινώντας ἀπὸ τὸ νότο, τὸ βορᾶ, τὴν ἀνατολὴ καὶ τὴ δύση, ὄργωνε κ: ἀλώνιζε στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο.

Ἀργότερα ἔζησε κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες πικρὲς καὶ δύστυχες συνθῆκες, ποὺ πέρασε ἡ Βοιωτία κι ὁλόκληρη ἡ πατρίδα μας μὲ τοὺς Φράγκους, τοὺς Καταλανοὺς καὶ τοὺς Τούρκους. Οἱ Σταυροφόροι τὸ λεηλάτησαν, οἱ Καταλανοὶ τὸ ἐγύμνωσαν, οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸ λήστευσαν μὲ ἁρπαγὲς καὶ ἀφόρητες φορολογίες.

Οἱ ταλαίπωροι μοναχοί, ὅπως καὶ οἱ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, κατὰ τὸν ἱστορικὸ Γ. Κρέμο «ἀεννάως ἐμάχοντο κατὰ τῶν τὴν ἁρπαγὴν τῆς περιουσίας του ἀπειλούντων Τούρκων, Ἀλβανῶν, ληστῶν...» καὶ ἄλλων κακοποιῶν.

Στὸν καιρὸ τοῦ τυραννικοῦ Σελὶμ Β, (1566 - 1584), κινδύνεψε τὸν ἔσχατο τῶν κινδύνων. Ὁ μέθυσος καὶ σκληρὸς αὐτὸς σουλτάνος ἐξέδωσε «ὑψηλὸν φιρμάνιον»: ὅλα τὰ κτήματα τῶν μοναστηριῶν, (χωράφια, κειμήλια, θησαυροί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ράσα τῶν καλογήρων), νὰ ἀπαλλοτριωθοῦν καὶ πωληθοῦν σὲ πλειστηριασμὸ γιὰ νὰ γίνουν «βεβαία καὶ νόμιμος» ἰδιοκτησία τους! σὰ νὰ μὴ ἦταν ὡς τότε.

Εὐτυχῶς δέκα καλόγηροι τοῦ ὅσιου Λουκᾶ —τὸ ἔχομε ξαναγράψει— κατάφεραν νὰ ἐξοικονομήσουν καὶ προσφέρουν τὴ μεγαλύτερη τελευταία τιμή, 60540 ἄσπρα —τεράστιο ποσὸ γιὰ τὴν ἐποχή ἐκείνη— καὶ νὰ περισώσουν τόσο τὸ μοναστήρι τοῦ ὅσιου Λουκᾶ ὅσο καὶ τῶν Καμπιῶν.

Ὡστόσο ἀπὸ δυὸ ἐπίσημα Τουρκικὰ δικαστικὰ ἔγγραφα, ποὺ δόθηκαν στοὺς καλογήρους «ἵνα τοῖς χρησιμεύσωσι ὡς ἀποδεικτικὰ τῆς ἀγορᾶς των ταύτης ἐν παντὶ τόπῳ δικαιοσύνης», τὸ 89 καὶ τὸ 241, καταχωρισμένα στὸν Γ' τόμο τῶν Φωκικῶν τοῦ Γ. Κρέμου καὶ στὶς σελίδες 95 καὶ 193, μαθαίνομε, ὅτι τὸ μοναστηράκι «τῶν Καμπίων τῷ ὑποταγμένῳ τῷ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ... μὲ τὴν ἀξιοθέατον ἐκκλησίαν, κτισθεῖσαν κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν μοναχῶν ὑπὸ τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ὑφ' ὧν καὶ ἡ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ», «περὶ τὰ μέσα τῆς σελήνης Ρεμπιούλ - Ἀχὴρ ἐν ἔτει 976», (976 σὺν 593, γεννήσεως

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Μωάμεθ) ἤτοι τὸ 1569 κατεῖχε «τριάκοντα πέντε ἀμπέλους, πέντε κελλία, ἑνὰχσύρι, ἕνα ρέοντα ρύακα, τετρακόσια πρόβατα, πεντακοσίας αἶγας, τριάκοντα ἵππους, πέντε ἡμιόνους, δέκα ὄνους, ἑκατὸν εἴκοσιν ἀγελάδας, τεσσαράκοντα ἀροτήρας βόας, δώδεκα ζευγαρίων τόπον μετὰ τῶν ὁρίων των. (Ἕνα ζευγάρι βοδιῶν μποροῦσε νὰ ὀργώσει στὴν περίοδο τῶν ὀργωμάτων κάπου 80 στρέμματα. Ἤτοι ἡ ἔκταση τῶν χωραφιῶν τοῦ μοναστηριοῦ ἦταν, (12 X 80), 960 στρέμματα), τὸν ἀγρὸν Διστόμου μετὰ τῶν ὁρίων του καὶ τὰς χειμερινὰς αὐτῶν βοσκὰς μετὰ τῆς Σπηλαίας τῆς γραίας».

Βλέπομε λοιπὸν ὅτι μέχρι καὶ τὸ 16ο αἰώνα ἦταν ἀξιόλογο καὶ ἀρκετὰ εὔπορο τὸ μοναστηράκι μας. Ἀκολούθησαν ὅμως νέες περιπέτειες, δοκιμασίες καὶ συμφορὲς τόσο στοὺς ὑπόλοιπους αἰῶνες τῆς σκληρῆς τουρκικῆς σκλαβιᾶς ὅσο καὶ στὸ διάστημα τοῦ ἀγώνα τῆς παλιγγενεσίας. Καὶ τὸ χειρότερο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐχθρικὴ γιὰ τὰ μοναστήρια τῆς πατρίδας μας, πολιτικὴ τῶν Βαυαρῶν ἀντιβασιλέων κατέληξε νὰ δημοσιευτεῖ ἕνα Βασιλικὸ Διάταγμα, (τῆς 25.9.1833), ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὸ δημεύτηκαν, ἐκτέθηκαν σὲ δημοπρασία καὶ πουλήθηκαν ὅλα τὰ κινητὰ κτήματα τοῦ μοναστηριοῦ, (βόδια, ἐργαλεῖα, κοπάδια, τροφές, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερὰ ἀκόμη κειμήλια, ἄμφια καὶ ἱερὰ σκεύη. (Β. 117 - 119). Καὶ σὰ νὰ μὴ ἔφταναν αὐτά, οἱ γείτονες χωρικοὶ τῆς Χαιρώνειας, τῆς Βισβάρδης, Μπρραάμαγας καὶ λοιποὶ —παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τῶν καλογήρων στὶς Ἀρχὲς (εἰσαγγελέα, ὑπομοίραρχον, ἔφορον) τῆς Λειβαδιᾶς— ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι καὶ κατέλαβαν αὐθαίρετα τὰ κτήματα τοῦ μοναστηριοῦ στὴ Καράμουσα, ἱστορεῖ ὁ Κρέμος.

Ἔτσι καταδικάστηκε τὸ μοναστήρι σὲ τέλειο ἀφανισμὸ καὶ οἱ καλόγηροί του ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ ἐρημωθεῖ. Ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια (1930) ἀποτελοῦσε καταφύγιο καὶ ὁρμητήριο ληστῶν, ποὺ λυμαίνονταν τὴ Βοιωτία καὶ τὴ Λοκρίδα καὶ χρησίμευε καὶ γιὰ στάνη τῶν τσοπάνηδων. Καὶ θὰ σωριαζόταν τελείως, ἂν τὸ 1958 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία Ἀθηνῶν δὲν μεριμνοῦσε γιὰ τὴ στερέωση τῆς ἐκκλησίας του. Μὲ ἔξοδα τῆς Ἑταιρείας ἀποκαταστάθηκε ἡ κατεστραμμένη κεράμωση, ἔγινε ἡ στερέωση τῶν θόλων καὶ ἀνακατασκευάστηκαν οἱ θύρες καὶ τὰ παράθυρα.

Ἀλλὰ τὸ πιὸ εὐχάριστο, τὸ σωτήριο κυριολεκτικὰ θὰ λέγαμε,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

εἶναι ὅτι τελευταῖα ἀξιώθηκε ἡ Βοιωτία νὰ ἀποκτήσει δυὸ ὑποδειγματικοὺς καὶ ἄξιους πάσης τιμῆς καὶ σεβασμοῦ ἱεράρχες, τοὺς σεβασμιωτάτους Νικόδημον κ. Γραικὸν καὶ τὸν Ἱερώνυμον κ. Λιάπην, πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀγαθοεργὲς καὶ ἐκπολιτιστικὲς δραστηριότητές τους, περιέβαλαν μὲ στοργὴ καὶ θερμὴ ἀγάπη τὰ ἐγκαταλειμμένα μοναστήρια τῆς περιφερείας μας κι ἀναζωογόνησαν μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ τοῦτο τῶν Καμπιῶν. Τὸ ἐπάνδρωσαν μὲ δυὸ ἀξιόλογους καὶ ἀξιέπαινους μοναχούς, τὸν ἀρχιμανδρίτη πατέρα Ἀντώνιο Ρωμαῖο καὶ τὸν ὑποτακτικό του Νήφωνα, πού ὄχι μόνο βελτίωσαν καὶ συνεχῶς βελτιώνουν τὶς συνθῆκες τῆς διατηρήσεώς του, ἀλλὰ καὶ μεριμνοῦν γιὰ τὴν ἠθικοθρησκευτική του ἀκτινοβολία.

«Μακάριοι οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, Κύριε, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνέσουσί Σε!». Ἔτσι καὶ πάλι μοσχοβολᾶ τὸ λιβάνι καὶ τ' ἁγιοκέρι, ὑψώνονται καὶ πάλι ἱερὰ θυμιάματα κι ἀντιβοοῦν καὶ πάλι ψαλμοί, παρακλήσεις καὶ δοξολογίες.

Τ' ἀπόβραδα μὲ τὸν ἑσπερινὸ οἱ ἦχοι ἀπὸ τὸ καμπανάκι του δὲν εἶναι μόνο ἀποχαιρετισμὸς καὶ κατευόδιο στὸν ἐπισκέπτη, ἀλλὰ καὶ κάλεσμα. Σὲ χαιρετάει τὸ καμπανάκι του, πού φεύγεις, ἀλλὰ καὶ σὲ καλεῖ γιὰ νὰ ξανάρθεις.

Δεῦτε τῶν εὐσεβῶν τὰ πλήθη συνελθόντα
ἐν ὕμνοις ἐγκωμίων, Νικόλαον τὸν νέον
πιστῶς ἀνευφημήσωμεν...
Δεῦτε ἑῴα πλήθη καὶ ἑσπέρια...

Περισσότερα στὶς πηγές:

1. THE MONASTERI OF SAINT LUKE OI STIRIS IN PHOKIS, LONDON 1901. SCHULTZ - BARSLEU.

2. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Ἀθῆναι 1911, σελ. 179.

3. Περιοδ. «Παρνασσός» ΙΑ. 1915, σελ. 185.

4. Μ.Ε.Ε. 18. 305 καὶ Θρησκ. καὶ Ἠθικ. ἐγκυκλ. 9.516.

5. Διδακτορικὴ διατριβὴ περὶ Νικολάου τοῦ νέου, Δ. Σοφιανοῦ, Ἀθῆναι 1972.

6. Βίος, παρακλητικὸς κανὼν κ.λ.π. Νικολάου τοῦ νέου, Ἀρχ. Δωροθέου Θεμελῆ, Ἀθῆναι 1977.

7. Μνήμη καὶ τιμὴ Νικολάου τοῦ νέου Χαρ. Μπούσιου, Ἀθῆναι 1983.

8. Ὁ ὁσιομάρτυρας Νικόλαος ὁ νέος Χαρ. Καραδιάκου, Θεσσαλονίκη 1984.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

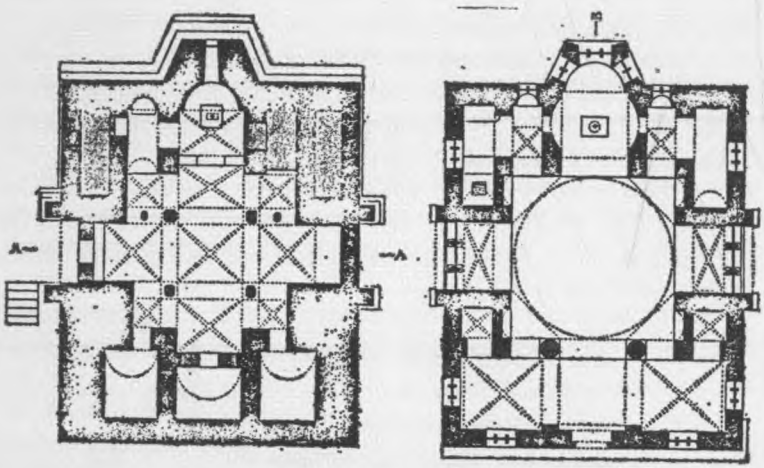

Κατόψεις κρύπτης καὶ ναοῦ Καμπιῶν
ἀπὸ τὸ βιβλ. SCHULTZ καὶ BARSLEU.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ψηφιδωτὸ δάπεδο ἀγ. Ἀθανασίου Δέντρης.

ΟΙ ΚΩΠΕΣ

(Τὸ Κάστρο ἢ Τοπόλια)
καὶ τὰ γύρω της ἀρχαῖα καὶ νεώτερα πολίσματα

Ἡ βορειοανατολικὴ ἀκρολιμνιὰ τῆς Κωπαΐδας, ποὺ ἁπλώνεται κάτω ἀπὸ τὸ Ἀκραίφνιο καὶ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὄμορφα καὶ τὰ πιὸ εὔφορα σήμερα τμήματα τῆς Κωπαϊδικῆς πεδιάδας, λεγόταν στὴν ἀρχαιότητα Ἀθαμάντιον πεδίον, μᾶς λέει ὁ Παυσανίας, (9.24,1). Πίστευαν οἱ πρόγονοί μας ὅτι εἶχε ζήσει ἐδῶ ὁ Ἀθάμαντας, ἕνας ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς γενάρχες τῶν Μινυῶν. Οἱ Μινύες γιὰ τὴν πολύμορφη δράση του στὰ χρόνια ἐκεῖνα τῶν παραμυθιῶν τὸν τιμοῦσαν σ' ὅλη τὴν ἐπικράτειά τους, ποὺ ἔφτανε κι ἔξω ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, γι' αὐτὸ κι εἶχαν δώσει τὸ ὄνομά του στὴν ἀρχική του ἐδῶ ἕδρα.

Ὁ μεγαλύτερος οἰκισμὸς ἀπὸ ὅσους βρίσκονταν γύρω στὸ Ἀθα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μάντιο πεδίο ἦταν οἱ Κ ῶ π ε ς. Ἀρχικά, ὅταν λειτουργοῦσαν οἱ τεχνικὲς σήραγγες ποὺ εἶχαν κατασκευάσει οἱ Μινύες καὶ διοχέτευαν τὰ νερὰ τῆς λίμνης Κωπαΐδας στὴ θάλασσα, βρίσκονταν οἱ Κῶπες σὲ χαμηλότερο μέρος, στὸ πεδινό. Ἀργότερα, ὅμως, ποὺ φράχτηκαν οἱ σήραγγες ἀπὸ τοὺς Θηβαίους, κατὰ τὸν Διόδωρο, ἢ ἀπὸ σεισμούς, κατὰ τὸν Στράβωνα, μετατοπίστηκαν στὸ ὕψωμα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Κάστρου (ἢ Τυπόλιας καὶ Τοπόλιτσα»). Ἀλλὰ κι ἐδῶ σὲ περιόδους πλημμυρῶν μεταβαλλόταν ὁ λόφος της σὲ χερσόνησο καὶ κάποτε σὲ νησί.

Μερικοὶ ἀρχαιολόγοι τοποθετοῦν τὶς Κῶπες στὸν παράπλευρο λόφο Τουρλογιάννη. Ὁ Λὴκ ὅμως καὶ οἱ περισσότεροι τὶς ταυτίζουν μὲ τὸ Κάστρο. Ἐρείπια βρέθηκαν καὶ στὶς δυὸ θέσεις.

Τὶς Κῶπες ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος στὸν κατάλογο τῶν «νηῶν» ποὺ πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας μαζὶ μὲ τὴ γεμάτη τότε περιστέρια Θίσβη.

«Κώπας, Εὔτρησίν τε πολυτρήρωνά τε Θίσβην», γράφει στὴν Ἰλιάδα, Β, 502. Ὀνομάστηκε ἔτσι, μᾶς λέγει ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος «ἀπὸ Κωπέως τοῦ Ἀπαταλέως τοῦ Ὀγχηστοῦ τοῦ Ποσειδῶνος».

Οἱ Κῶπες, ποὺ ἔδωσαν τὸ ὄνομά τους σ' ὁλόκληρη τὴν ἔκταση τῆς λίμνης, γιατὶ ἐδῶ εἶχε τὸ μεγαλύτερο βάθος καὶ μένανε τὰ νερὰ χειμώνα - καλοκαίρι, εἶχαν ναοὺς τῆς Δήμητρας, τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Σαράπιδος στὰ χρόνια τοῦ Παυσανία (9.24,2).

Ἀπέναντι στὶς Κῶπες ὑπῆρχαν, κατὰ τὸν Παυσανία, καὶ τὰ πολίσματα Ἀ θ ῆ ν α ι καὶ Ἐ λ ε υ σ ί ς, ποὺ «ὡς ὥρα χειμῶνος ἐπικλύσασα ἠφάνισεν αὐτὰ ἡ λίμνη» (9.24,2), ποὺ κάποιο χειμώνα πλημμύρισε ἡ λίμνη καὶ τὰ ἀφάνισε.

Ὁ Στράβων πάλι, μᾶς λέγει, ὅτι κινδύνεψαν κάποτε νὰ καταποντισθοῦν καὶ οἱ Κῶπες ἀπὸ τὰ πολλὰ νερὰ τοῦ Κηφισοῦ, ἀλλὰ «χάσμαγενηθὲν πρὸς τῇ λίμνῃ πλησίον τῶν Κωπῶν ἀνέωξεν ὑπὸ γῆς ρεῖθρον ὅσον τριάκοντα σταδίων καὶ ἐδέξατο τὸν ποταμόν, εἶτα ἐξέρρηξεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν κατὰ Λάρυμναν τῆς Λοκρίδος τὴν ἄνω» (9.406). Καὶ μὲ τὴν ὑπόγεια αὐτὴ διώρυγα, ποὺ αὐτόματα ἄνοιξε τότε, γλύτωσαν οἱ Κῶπες, ἀλλὰ συνεχίζει: «πάλιν ἐγχουμένων τῶν πόρων, ὁ μεταλλευτὴς Κράτης ἀνὴρ Χαλκιδεὺς ἀνακαθαίρειν τὰ ἐμφράγματα ἐπαύσατο στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν...» (9.407,18). Ἀλλὰ ξαναφράχτηκε ἡ σήραγγα καὶ τότε ἐπεχείρησε ὁ μηχανικὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Κράτης ἀπὸ τὴ Χαλκίδα νὰ τὴν ἀποφράξει, μὰ διέκοψε τὸ ἔργο, γιατὶ στασίασαν οἱ Βοιωτοί. Ἀπὸ τότε παρέμειναν τὰ νερὰ στὴ λίμνη Κωπαΐδα.

Ἀπὸ τὶς Κῶπες προμηθεύονταν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἀγαπητότερό τους ἔδεσμα, τὰ χέλια. Τὰ στεφάνωναν σὰν σφάγια καὶ τὰ θυσίαζαν καὶ στοὺς θεούς ἀκόμα. (Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 880 - 892 καὶ Ἀθήναιος 7. 297).

Γράφει σχετικὰ κι ὁ Παυσανίας: «Οἱ μὲν δὴ ἰχθύες οἱ ἐν τῇ Κηφισίδι οὐδέν τι διάφορον ἐς ἄλλους ἰχθῦς τοὺς λιμναίους ἔχουσιν· αἱ δὲ ἐγχέλεις αὐτόθι καὶ μεγέθει μέγισται καὶ ἐσθίειν εἰσὶν ἥδισται». (9.24,2).

Βρέθηκαν καὶ νομίσματα τῆς πόλης τῶν Κωπῶν, ποὺ εἶχαν κοπεῖ στὰ 387 - 374 π.Χ. Εἶχαν τὰ ἀργυρὰ τὴ Βοιωτικὴ ἀσπίδα ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ταῦρο μὲ τὴ λέξη ΚΩΠΑΙΩΝ καὶ τὰ χάλκινα Βοιωτικὴ ἀσπίδα ἐμπρὸς καὶ κεφαλὴ ταύρου πίσω μὲ τὰ γράμματα Κ - Ω. Ὁ ταῦρος θὰ συμβόλιζε τὸν Κηφισό. (Ἱστ. νομ. HEAD. Σδορώνου, Α' 441).

Βρέθηκε ἀκόμη ἐδῶ καὶ μεταφέρθηκε στὸ μουσεῖο τῆς Θήβας ἀρχαϊκὸ γλυπτὸ τοῦ 515 π.Χ. ἀπὸ ἀέτωμα οἰκοδομῆς, ποὺ παριστάνει πληγωμένη καὶ πεσμένη στὸ ἔδαφος ἀμαζόνα καὶ ποὺ στηρίζεται στὸν ἀριστερὸ ἀγκώνα καὶ προσπαθεῖ μὲ τὸ δεξί της χέρι νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ φαρέτρα της βέλος.

Ἐπίσης βρέθηκε ἐπιγραφὴ χαραγμένη σὲ βράχο μεταξὺ Κωπῶν καὶ Ἀκραιφνίου, ποὺ τὸ κοινὸ τῶν Βοιωτῶν καθόριζε τὰ ὅριά τους, γιὰ νὰ μὴ μαλώνουν: «Ὅρια Κωπήων ποτ' Ἀκραιφιείας, ὁριττάντων, (ὁρισάντων) Βοιωτῶν». Παπαχ. Βοιωτ. 144). Ἡ ἐπιγραφὴ συμπληρώνει τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὸ ἀρχαιότατο Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν καὶ τὸ διαιτητικό του δικαστήριο, ποὺ ἀναγράφονται στὸν πάπυρο τοῦ «ἱστορικοῦ τοῦ Ὀξυρύγχου», ποὺ ἀνακαλύφτηκε τελευταία. (Ἡ ἰδέα τῆς Κ. τῶν Ἐθνῶν. Σ. Κουγέα, 181).

Στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ εἶναι καὶ ἐντοιχισμένη ἐπιγραφή: ΔΑΜΑΤΡΑ ΤΑΥΡΟΠΟΛΩ. Θὰ εἶναι ἴσως ἀναθηματικὴ στήλη στὴ Δήμητρα προστάτρια τῶν ἀροτριώντων βοδιῶν. Τὸ ἐπίθετο «ταυροπόλῳ» ὅμως ἀποδίδεται καὶ στὴν Ἄρτεμη. Σώζεται ἀκόμη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τεῖχος προϊστορικὸ πέρα ἀπὸ τὸν Κηφισό, ὅπως καὶ ἄλλο πολυγωνικό.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω καὶ ποὺ μᾶς δείχνουν, ὅτι στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἀξιόλογη πόλη οἱ Κῶπες, διατηρήθηκε καὶ στὸ μεσαίωνα ἡ πόλη καὶ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Στὰ χρόνια μάλιστα τῆς Τουρκοκρατίας, ποὺ λεγόταν Τοπόλια καὶ Τοπόλιτσα, ἔγινε τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1822 καὶ ἀξιόλογη... ναυμαχία, μᾶς ἱστορεῖ ὁ Τσεβᾶς. (ἱστ. Θηβῶν Β, 396).

Ἐπάνω στὸ τριγωνικὸ νησάκι τοῦ Γλᾶ (Παλαιόκαστρου) τῆς ἄλλοτε λίμνης τῆς Κωπαΐδας, ποὺ βρίσκεται ἀπέναντι στὸ χωριό, εἶχαν καταφύγει 300 Ἕλληνες ἐπαναστάτες. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἀγώνα κατέφευγαν πολλὲς φορὲς γιὰ ἀσφάλεια γειτονικοὶ πληθυσμοί. Περνώντας ἀπ' ἐδῶ τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 1822 ὁ Μουσταφάμπεης ἐπὶ κεφαλῆς 1.000 Τούρκων, ἔτυχε νὰ τὸ μάθει καὶ θέλησε νὰ τοὺς αἰχμαλωτίσει. Πῆρε λοιπὸν 16 βάρκες, ἀπὸ τὴν ἀκρολιμνιά, ἔβαλε ἀπὸ 50 ἄντρες του στὴν κάθε μιὰ καὶ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Τοπόλια γιὰ τὸ νησάκι τοῦ Γλᾶ. Οἱ ἐπαναστάτες ὅμως, σὰν τοὺς εἶδαν, μπῆκαν κι αὐτοὶ σὲ δικές τους βάρκες, ἀπὸ λίγοι ὅμως σὲ κάθε μιά, καὶ πρὶν νὰ προλάβουν οἱ Τοῦρκοι ν' ἀποβιβαστοῦν στὸ νησί, τοὺς ἐπιτέθηκαν καὶ καθὼς τοὺς βρῆκαν στοιβαγμένους, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ ὅπλα τους, βύθισαν 12 βάρκες μὲ τοὺς ἄνδρες τους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κυνήγησαν.

Πρέπει ἀκόμη ἐδῶ μὲ τὴν εὐκαιρία νὰ τονιστεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι τούτη εἶναι ἡ Τοπόλιτσα, ποὺ «πᾶνε γιὰ νὰ πατήσουν τὰ σαράντα παλικάρια ἀπὸ τὴ Λειβαδιὰ» τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ κι ὄχι ἡ Τριπολιτσιά, ποὺ ἀπὸ ἄγνοια τραγουδοῦν μερικοί. Τὸ σωστότερο μάλιστα εἶναι: «πᾶνε γιὰ νὰ πατήσουν τὸ Καλὸ Χωριό», ποὺ ἀναφέρει ὁ ἱδρυτὴς τῆς λαογραφίας μας Ν. Πολίτης στὸ βιβλίο «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ».

Δέκα περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ καὶ ἕξι δυτικὰ ἀπὸ τὶς Κῶπες (τὸ Κάστρο), βρίσκεται τὸ Σ τ ρ ο β ί κ ι τ ῆ ς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Κ ω π α ΐ δ α ς. Στὸ Στροβίκι ἦταν στὴν Ἀρχαιότητα ο ἱ Ὄ λ μ ω ν ε ς ἢ Ἄ λ μ ω ν ε ς. Τὸ χῶρο εἶχε δωρίσει ὁ βασιλιὰς τοῦ Ὀρχομενο Ἐτεοκλῆς στὸ γιὸ τοῦ Σισύφου Ἄλμωνα, ποὺ θεωρεῖται κι αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς γενάρχες τῶν Μινυῶν. Ὁ Ἄλμωνας ἔχτισε τὴν πολίχνη κι ἀπ' αὐτὸν πῆρε καὶ τὸ ὄνομά της. Δὲν εἶχαν τίποτε τὸ ἀξιοθέατο, γράφει ὁ Παυσανίας. (9.24,3 καὶ 34,10). Τοὺς Ὄλμωνες τοποθετοῦν μερικοὶ καὶ στὸ σημερινὸ Λούτσι, 2 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῆς Ὑήττου.

Πέντε χιλιόμετρα δυτικὰ ἀπὸ τὸ Στροβίκι καὶ τεσσεράμισι ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο χωρίζεται μὲ τὸν Μέλανα ποταμό, βρίσκεται τὸ χωριὸ Π ύ ρ γ ο ς, ὕψομ. 110 μ. Ὁ Π ύ ρ γ ο ς εἶναι χτισμένος ἐπάνω σὲ λόφο, ποὺ στὴν κορυφή του ὑψώνεται ἕνας ἀπομονωμένος μεσαιωνικὸς πύργος 8 Χ 8 μέτρα καὶ ὕψος 10 μ. περίπου. Χτισμένος ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὸν 13ο αἰώνα θὰ χρησίμευε γιὰ φρυκτωρία, γιατὶ βρίσκεται σὲ ὀπτικὴ ἐπικοινωνία τόσο μὲ τὸν παρόμοιο πύργο τοῦ Θούριου ὅσο καὶ μὲ τόν, ἐπισκευασμένο ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο, Πελασγικὸ τῆς ἀκρόπολης τοῦ Ὀρχομενοῦ. Κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς δεξαμενῆς τοῦ χωριοῦ (6.3.59) βρέθηκαν δυὸ εἰδώλια ἀκέραια, ὅπως καὶ τεμάχια μελανόμορφου κάνθαρου καὶ φιάλης (ἀρχ. ἐφημ. 1971 σελ. 38).

Ἐδῶ στὸν Πύργο τοποθετοῦν τὴ μινυακὴ Ἀ σ π λ η δ ό ν α. Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι, ποὺ μελέτησαν παλιότερα τὴν περιοχὴ τοποθετοῦν στὸν Πύργο τὴν πόλη Τεγύρα (Τέγυρα καὶ Τεγύραι), γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε.

Ἄλλοι πάλι νομίζουν ὅτι ἡ Ἀσπληδόνα βρισκόταν στὴ θέση Ἔρημα Καλύβια, βόρεια τοῦ Διόνυσου, στὴ ρεματιά, ποὺ ἀνεβαίνει πρὸς τὸν Ἔξαρχο, τὶς ἀρχαῖες Ἄβες. Πάντως Πύργος, Τεγύρα καὶ Ἔρημα Καλύβια, σὲ μικρὴ ἀπόσταση τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, βρίσκονται ἐπάνω στὴν ἀρχαία «λεωφόρο», ποὺ μνημονεύει ὁ Παυσανίας στὰ Φωκικά του (35,1) καὶ ποὺ συνέδεε τὸν Ὀποῦντα μὲ τὸν Ὀρχομενὸ καὶ τὶς Ἄβες.

Ἡ Ἀσπληδόνα ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες πόλεις τῆς προϊστορικῆς περιόδου. Στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο, (1193 - 1184

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

π.Χ.), ἡ Ἀσπληδόνα πῆρε μέρος μαζὶ μὲ τὸν Μινύειο Ὀρχομενὸ μὲ 30 πλοῖα καὶ μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Ἀσκάλαφο καὶ Ἰάλμενο. Τὴ μνημονεύει ἀπὸ τὶς πρῶτες πόλεις στὸν «Νηῶν» κατάλογο ὁ Ὅμηρος.

«Οἱ δ' Ἀσπληδόνα ναῖον ἶδ' Ὀρχομενὸν Μινύειον
τῶν ἦρχ' Ἀσκάλαφος καὶ Ἰάλμενος οἷες Ἄρηος...
τοῖς δὲ τριήκοντα γλαφυραὶ νέες ἐστιχόωντο». Ἰλ. Β. 511.

Τὴν Ἀσπληδόνα, ὅπως καὶ ὅλη τὴν περιοχή της, ποὺ ἦταν στραμμένη τελείως πρὸς τὴ δύση, μᾶς γράφει ὁ Στράβων, (9.415), τὴν ἔλεγαν καὶ Εὐδείελο, γιὰ τὸ εὔκρατο καὶ «εὐχείμερο» κλῖμα της.

Ὁ Ὀρχομένιος πάλι ποιητὴς Χερσίας, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παυσανίας, τὴ μνημόνευε γιὰ κόρη τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τῆς νύμφης Μίδειας ἀπ' ὅπου καὶ τὸ πολὺ ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Λειβαδιᾶς, Μίδεια.

«Ἐκ δὲ Ποσειδάωνος ἀγακλειτῆς τε Μιδείας
Ἀσπληδὼν γένεσθ' υἱὸς ἂν εὐρύχωρον πτολίεθρον». (9.38,9).
Καὶ ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν ξακουστὴ Μίδεια
γεννήθηκε ὁ Ἀσπληδόνας στὴν πλατειὰ πόλη.

Τὴν ἐγκατέλειψαν οἱ κάτοικοί της ἀπὸ ἔλλειψη νεροῦ στὰ χρόνια τοῦ Παυσανία.

Στὸν Πύργο ἐγκαταστάθηκαν στὰ νεώτερα χρόνια —μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γ. Κ. Μίχας στὸ βιβλίο του «Μαρτίνο»— Μαρτιναῖοι ἀπὸ κείνους, ποὺ μὲ ἄδεια τῆς Ἑαιρείας τῆς Κωπαΐδας, καὶ μὲ τὸν ὅρο νὰ κρατοῦν δικά τους τὰ μισά, εἶχαν ἐκχερσώσει ἀπὸ τὰ καλάμια μεγάλες ἐκτάσεις στὴν ἀκρολιμνιά.

Τέτοια ἐκχέρσωση χωραφιῶν εἶχαν κάμει καὶ στὴν Καράμουσα, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Χαιρώνεια, ἀλλὰ τὰ ἐγκατέλειψαν γιὰ τὴ μεγάλη ἀπόστασή τους ἀπὸ τὸ χωριό τους καὶ γιὰ τὶς συχνὲς πλημμύρες στὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ Κηφισοῦ. Γιὰ ἕνα ἐκκλησάκι τους ἐκεῖ μὲ πολὺ ἀξιόλογη εἰκονογράφηση μιλᾶμε στὸ βιβλίο μας «Χαιρώνεια».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Νόμισμα τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν
(Περσεφόνη καὶ Αἴας ὁ Ὀϊλέως).

Ἀφήνοντας τώρα τὸν Πύργο καὶ τὴν καρπερὴ Κωπαΐδα, γιὰ ν' ἀνεβοῦμε στὶς ἀνατολικομεσημβρινὲς πλαγιὲς τοῦ Χλωμοῦ, συναντᾶμε ὕστερα ἀπὸ τὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ, ἕνα μικρὸ λιτὸ ὀροπέδιο, ποὺ καλλιεργεῖται μὲ σιτηρά, ὄσπρια καὶ καπνά.

Τὸ πρῶτο ἐδῶ χωριὸ εἶναι τὸ Π α ύ λ ο υ, ὕστερα τὸ Λ ο ύ τ σ ι καὶ ἀριστερὰ ἡ Κ ο λ ά κ α. Βρίσκονται στὰ ἀρχαῖα σύνορα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Λοκρίδας.

Ἀρχικὰ ἡ περιφέρειά τους ἀνῆκε στὴν Ὀπούντια Λοκρίδα, ἀλλὰ μετὰ τὴ μάχη τῆς Τεγύρας (ποὺ μιλήσαμε), καὶ τῶν Λευκτρων τὸ 371 π.Χ., ὁπότε ἡ Θήβα ἀναδείχτηκε ἡγεμονία, περιλήφτηκε στὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν. Τὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν διαλύθηκε ὡς γνωστό, ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας (τὸ 338) καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας ἀπὸ τὸν Ἀλέξαντρο τὸ 335 π.Χ. καὶ ναὶ μὲν ἀνασυντάχτηκε στὰ 316 π.Χ. καὶ τροποποιήθηκε στὰ 171, ἀλλὰ τελικὰ τὸ 146 π.Χ. καταργήθηκε ὁριστικὰ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ ὑποδούλωσαν ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.

Στὰ Βυζαντινὰ χρόνια, (ἐπὶ Ἡρακλείου), ἡ περιφέρεια τάχτηκε στὸ «Θέμα τῆς Ἑλλάδος», στὴν Φραγκοκρατία στὸ Δουκάτο τῆς Βοιωτίας καὶ στὴν Τουρκοκρατία στὸ Βοεβόδα τῆς Λειβαδιᾶς. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὴν κατέταξαν στὸ Δῆμο Λάρυμνας τῆς Λοκρίδας, ἀλλὰ στὰ 1952 παραχωρήθηκε στὴν ἐπαρχία Λειβαδιᾶς.

Τ ὸ Π α ύ λ ο υ εἶναι νέο χωριὸ χωρὶς τὴν αἴγλη τῶν μύθων καὶ τὶς ἀναπολήσεις τῆς ἱστορίας, ποὺ στολίζουν τὰ γειτονικά του, ἀλλὰ εἶναι πρόσχαρο καὶ πλούσιο χάρη στοὺς γεωργικοὺς κλήρους, ποὺ ἔχει στὴν Κωπαΐδα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Εἶναι ἀπὸ κεῖνα τὰ χωριά, ποὺ δὲν ἀφήνουν τὸν ἐπισκέπτη νὰ προσπεράσει ἀδιάφορος. Τὰ νέα σπίτια του μὲ τοὺς μοντέρνους ἐξῶστες καὶ τὶς λουλουδιασμένες αὐλές, τοὺς πράσινους κήπους καὶ τοὺς «ἀναθρώσκοντες» καπνοὺς κνίσας τῶν ψησταριῶν τῆς κεντρικῆς πλατείας του, κρατοῦν τὸν περαστικό. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἕνα - δυὸ ἑστιατόρια καὶ κοσμικὲς ταβέρνες, διαθέτει καὶ ξενοδοχεῖο μὲ ἀρκετὰ κρεβάτια κι ἔτσι παρουσιάζει ζωὴ καὶ κίνηση ἰδίως τὰ καλοκαιρινὰ ἀπόβραδα.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα κατοικεῖται ἀπὸ Ἀ ρ β α ν ί τ ε ς Μαρτιναίους, στοὺς ὁποίους προστέθηκαν ἀπὸ τὸ 1960 καὶ σκηνίτες βλάχοι, ποὺ παλιότερα κατέβαιναν ἀπὸ τὰ Ἄγραφα καὶ τὴν Εὐρυτανία τὸ φθινόπωρο κἠ ἔφευγαν τὴν ἄνοιξη.

*

Τὰ ἴδια ἔχουμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ μικρότερο (γύρω στοὺς 700 κατοίκους), Λ ο ύ τ σ ι. Πρὶν ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς σεισμοὺς τῆς Λοκρίδας τοῦ 1894, ἔμεναν ἐποχιακὰ ἐδῶ Μαρτιναῖοι καλλιεργητὲς τὸ χειμώνα καὶ τὴν ἄνοιξη γιὰ τὰ ὀργώματα καὶ τὴ σπορὰ καὶ τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο γιὰ τὴ συγκομιδή. Μετὰ ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς ὅμως παρέμειναν ἀρκετοὶ μόνιμα καὶ ἔχτισαν τὸ χωριὸ μὲ σχέδιο μάλιστα ἔτσι, ποὺ παρουσιάζει χαρούμενη καὶ τοῦτο ὄψη.

Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ Μαρτιναῖοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονται οἱ κάτοικοι τοῦ Λουτσίου καὶ τοῦ Παύλου, ἦταν κατὰ τὸν Μαράντο, (Κωπ. 34), οἱ γενναιότεροι ἀγωνιστὲς κατὰ τῆς Ἑταιρείας Κωπαΐδας ποὺ κατατυραννοῦσε τοὺς καλλιεργητές της. Οἱ Μαρτιναῖοι ἦταν οἱ μόνοι ποὺ ὑπελόγιζε ἡ Ἑταιρεία καὶ μετρίαζε τὶς παράλογες ἀξιώσεις της.

*

Σὲ ἀπόσταση 17 χιλιομέτρων βόρεια τοῦ Ὀρχομενοῦ κι ἐπάνω σ' ἕνα προβούνι, μὲ ὑψόμετρο 470 μ., τοῦ Χλωμοῦ, βρίσκεται ἡ Κ ο λ ά κα. Σὲ κάποιο Τοῦρκο Κόλ - Ἀγά, στὴ δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου ὑπαγόταν στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, πιστεύεται ὅτι ὀφείλεται ἡ ὀνομασία της.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὁ περισσότερος δρόμος ἀπὸ τὸν Πύργο ὡς τὸ χωριό, ποὺ συνεχίζεται κι ὡς τὴν Ἀταλάντη, εἶναι χωματόδρομος, ἀλλὰ βατὸς σ' αὐτοκίνητα. Τελευταῖα πάντως διαπλατύνεται κι ἐπισκευάζεται. Καθώς ὅμως βρίσκονταν παράμερα ἀπὸ τοὺς πολυσύχναστους δρόμους κι ἐπάνω σὲ ριζοβούνια τοῦ Χλωμοῦ παρέμενε ἀγνοημένο κι ἐγκαταλειμμένο στὴ φτώχεια καὶ τὴ μιζέρια. Σαραβαλιασμένα σιωπηλὰ σπιτάκια, ὡς τὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς, μὲ μισογκρεμισμένες σκεπές, ξεφτισμένους τοίχους, μουχλιασμένα παράθυρα καὶ χορταριασμένες αὐλόπορτες, ἦταν τὰ κύρια χαρακτηριστικά του. Τώρα ὅμως μὲ τὴν ἀπόκτηση γεωργικῶν κλήρων στὴν Κωπαΐδα, τὴ μηχανοκαλλιέργεια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὶς διάφορες διευκολύνσεις, ποὺ παρέχει τὸ κράτος στοὺς ἀγρότες καὶ τοὺς κτηνοτρόφους, ἄλλαξε τὸ σκηνικὸ τοῦ χωριοῦ. Ὁ ἰδρώτας τους ἔγινε ἀποδοτικὸς καὶ τοὺς χαρίζει ὅρους ζωῆς ὅλο καὶ πιὸ βελτιωμένους.

Φυσικὰ ἀνισότητα εἶναι ὁ ἀδυσώπητος νόμος τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς. Ὅπως στοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι καὶ στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά, ὑπάρχουν τὰ τυχερὰ καὶ ἄτυχα. Δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ δεύτερα ἡ Κολάκα. Διαθέτει ἐξαιρετικὲς φυσικὲς ὀμορφιὲς καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες, μὲ μιὰ πανοραματικὴ ἐπὶ πλέον θέα πρὸς τὸν Εὐβοϊκό, εἶναι τὸ Νιχώρι.

Καὶ κοντὰ στ' ἄλλα ἔχει καὶ τὴν ἀρχαία ἱστορία της ἡ Κολάκα. Εἶναι χτισμένη στὴ θέση τῆς ἀρχαίας Κ υ ρ τ ώ ν η ς, (καὶ Κύρτωνες), τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν.

Στοὺς Κύρτωνες, μᾶς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας (9.24,4), ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα μὲ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς του Ἄρτεμης. Ὑπῆρχε ἀκόμη κάτω ἀπὸ ἕνα μεγάλο βράχο μιὰ πηγή, ποὺ ἀνάβλυζε δροσερὸ νερὸ καὶ κοντά της ἕνα ἱερὸ τῶν νυμφῶν μὲ ἥμερα τριγύρω δέντρα.

Λίγα μέτρα πρὶν φθάσουμε στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸν δρόμο τοῦ Ὀρχομενοῦ ὑπάρχει καὶ σήμερα στὴ θέση Καμίνι μιὰ βρύση μὲ κρύο καὶ χωνευτικὸ νερό, ποὺ βγαίνει μέσα ἀπὸ μεγάλο βράχο. Ὡραῖος ὁ βράχος καὶ θαυμαστὴ ἡ βρύση, μὰ ὁ χῶρος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε διαμορφωθεῖ καὶ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὴ λάσπη. Λαχταροῦν ἄλλα μέρη γιὰ παρόμοιες παρουσιάσεις καὶ ἐπιδείξεις.

Στὴ Λοκρίδα ὑπάγεται ἡ Κολάκα, ἀλλὰ ἐπίμονη αἴτηση τῶν κατοίκων της, ποὺ πρέπει νὰ ἱκανοποιηθεῖ, εἶναι νὰ προσαρτηθεῖ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

στὴν ἐπαρχία Λειβαδιᾶς, πράγμα, ποὺ θὰ τοὺς ἐξυπηρετοῦσε ἀσυγκρίτως καλύτερα. Θὰ τοὺς ἀπάλλασσε ἀπὸ τὴν τωρινὴ —γιὰ τὶς διάφορες διοικητικές, δικαστικὲς κ.λπ. ὑποθέσεις τους— ὑποχρεωτικὴ μετάβασή τους στὴν ἀπόμακρη γι' αὐτοὺς Λαμία.

Στὴ θέση Δέ ν τ ρ ι τώρα, ἀνάμεσα στὸ Παύλου καὶ τὸ Λούτσι καὶ δεξιὰ τοῦ δρόμου, κι ἐπάνω σὲ μικρὸ λόφο, ἦταν ἡ ἀρχαία Βοιωτικὴ πόλη Ὕ η τ τ ο ς, ἢ Ὑηττός. Τὴν εἶχε χτίσει ὁ Ἀργίτης ὁμώνυμός της ἥρωας, ὅταν, ὕστερα ἀπὸ τὸ φόνο τοῦ Μόλουρου, μοιχοῦ τῆς γυναίκας του, τὸν ἐγκατέστησε, ὅπως τοῦ ἄξιζε ἐδῶ, ποὺ ἦταν χῶρος τότε τῆς δικαιοδοσίας του, ὁ βασιλιὰς Ὀρχομενός. Γράφει σχετικὰ ὁ Ἡσίοδος:

Ὕηττος δὲ Μόλουρον Ἀρίσβαντος φίλον υἱὸν
κτείνας ἐν μεγάροις εὐνῆς ἕνεχ' ἧς ἀλόχοιο
οἶκον ἀποπρολιπὼν φεῦγ' Ἄργεος ἱπποβότοιο
ἶξεν δ' Ὀρχομενὸν Μινυήιον καί μιν ὄγ' ἥρως
δέξατο καὶ κτεάνων μοῖραν, πόρεν, ὡς ἐπιεικές. (Ἠοῖαι 64).

Ὁ Ὕηττος, σὰν σκότωσε μέσα στ' ἀνάκτορα
τὸν ἀκριβὸ γιὸ τοῦ Ἀρίσβαντα, τὸν Μόλουρο,
γιατὶ τὸν βρῆκε στὸ κρεβάτι τῆς γυναίκας του,
ἀφήνοντας τὸ σπιτικό του, ἔφυγε ἀπὸ τὸ ἀλογοτρόφο Ἄργος
καὶ ἦρθε στὸν Μινύειο Ὀρχομενό. Κι ὁ ἥρωας
τὸν καλοδέχτηκε καὶ τοῦδωσε μέρος ἀπὸ τὰ κτήματά του
καθὼς τ' ἄξιζε.

Ὁ Ὕηττος αὐτὸς ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ πῆρε ἐκδίκηση γιὰ μοιχεία. Ἀργότερα ὁ νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων Δράκων ἐθέσπισε τὸ ἀτιμώρητον γιὰ φόνο μοιχοῦ, μᾶς γράφει ὁ Παυσανίας, (9.36,8).

Ὁ Στέφανος πάλι ἀποδίδει σὲ διαφορετικὴ αἰτία τὴν ὀνομασία τῆς πολίχνης. «Ὠνόμασται δι' οὕτω διὰ τὸ καθύεσθαι σφοδροῖς ὄμβροις».

«Ἐν Ὑήττῳ δέ, (γράφει ἀκόμη ὁ Παυσανίας), ναὸς ἐστιν Ἡρακλέους καὶ ἱάματα εὕρασθαι παρὰ τούτου τοῖς κάμνουσιν ἐστιν,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ὄντος οὐχὶ ἀγάλματος σὺν τέχνῃ, λίθου δὲ ἀργοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον», (9.24,3). Στὴν Ὕηττο ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Σωτῆρος Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἡρακλῆ μὲ ἄγαλμά του σὲ στύλ ἀρχαϊκό, ὅπου θεραπεύονταν μὲ «μαντικὴ ἰατρικὴ» οἱ ἄρρωστοι νευρασθενεῖς.

Στὴν προϊστορικὴ περίοδο, ποὺ ἡ θρησκεία τῶν προγόνων μας ἦταν ὁλωσδιόλου δεισιδαιμονική, λάτρευαν, ὅπως ὅλοι οἱ πρωτόγονοι λαοί «λίθους ἀργούς», (τὰ φετιχικά), δηλαδὴ ἄτεχνα ἀγάλματα καὶ περίεργους λίθους, (ἀνεικονικούς), ποὺ δὲν εἶχαν ἀνθρώπινη μορφή, οὔτε ἕνα ὁποιοδήποτε καθορισμένο σχῆμα καὶ μέσα στοὺς ὁποίους νόμιζαν, ὅτι κρυβόταν κάποια θεότητα. Ἡ λατρεία τους παρέμεινε καὶ στὴν ἱστορικὴ ἑλληνικὴ περίοδο, σὰν ἀξιοσέβαστη πατροπαράδοτη θρησκευτικὴ ἐκδήλωση. (Μυθ. Τετσ. Α. 119).

Ἐπάνω στὸ λοφίσκο τοῦ «Δέντρι», (ὑψόμ. 320 μ.) ὑπάρχει λατρευτικὸ σπήλαιο μὲ σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες, λαξευμένες στὸ βράχο σκάλες καὶ ἀξιόλογο ὁλόγυρα τεῖχος, τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα, ποὺ ἔχει κεντρικὴ πύλη καὶ ἄλλη μυστικὴ γιὰ τὶς ἔκτακτες ἀνάγκες.

Τὸ κτίσιμο τοῦ τείχους εἶναι ἀλλοῦ ἰσοδομικὸ κι ἀλλοῦ πολυγωνικὸ μὲ τεράστιους λίθους θαυμάσια ἁρμολογημένους, χωρὶς ἐνδιάμεσες μικρὲς πέτρες. Ἐπάνω τους ἔχουν πολλὲς πελεκημένες ἐπιγραφές, ὅπως ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς.

Οἱ ἐπιγραφὲς ἀφοροῦν ὀνόματα κληρωτῶν τῆς Ὑήττου κι ἔχουν περισυλλεγεῖ καὶ δημοσιευτεῖ στὰ πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὰ 1873, μᾶς πληροφορεῖ ὁ καθηγητὴς Παπαχατζῆς στὰ Βοιωτικὰ τοῦ Παυσανία (145).

Ἄλλες πάλι ἐπιγραφὲς σὲ πλάκες, βρίσκονται στὴν ἁγία τράπεζα τοῦ —εἰκονογραφημένου ἐσωτερικὰ στὰ 1685— μικροῦ ἐπάνω στὸ λόφο ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ σὲ ἄλλη ἐκκλησία στὸ γειτονικὸ Λούτσι. Εἶναι, οἱ δεύτερες αὐτὲς ἐπιγραφές, ἀποφάσεις τῶν Ὑηττίων τιμητικὲς στοὺς αὐτοκράτορες Σεπτίμιο Σεβῆρο καὶ στὸ γιό του Καρακάλα στὰ 211 μ.Χ.

Στὴ μιὰ διαβάζουμε: «αὐτ(οκράτορα) κ(αίσαρα) Λ(ούκιον) Σεπτίμιον Σεβῆρον Περτίνακα, ἀραβικόν, ἀδιαβηνικόν, παρθικόν, μέγιστον, σεβαστόν, εὐσεβῆ, εὐτυχῆ, ἡ πόλις Ὑηττίων». Καὶ στὴν ἄλλη πάλι: «αὐ«οκράτορα καίσαρα Μᾶρκον Αὐρήλιον Ἀντωνεῖνον,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

σεβαστόν, ἡ πόλις Ὑηττίων τὸν σωτῆρα καὶ εὐεργέτην τῆς ἰδίας οἰκουμένης». Δηλαδὴ τῆς ἰδίας πόλης, ποὺ εἶχε εὐεργετήσει κι ὁ πατέρας τοῦ Καρακάλλα Σεβῆρος.

Ἡ περιοχὴ τῆς Ὑήττου, ὅπως τῆς Λειβαδιᾶς καὶ τῶν Πλαταιῶν, περιεῖχε πολλὰ ἰδιωτικὰ Ρωμαϊκὰ ἀγροκτήματα. Ἐξ ἄλλου οἱ καλλιεργήσιμες γαῖες τῆς Κωπαΐδας, τῶν Κωπῶν, τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Χαιρώνειας καὶ τῆς Κορώνειας ἀποτελοῦν μέρος τῶν αὐτοκρατορικῶν γαιῶν καὶ λόγω τῆς πλούσιας παραγωγῆς τους, σημαντικῆς γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς αὐτοκρατορίας, ἔδειχναν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον οἱ αὐτοκράτορες. (Ι.Ε.Ε. Ἐκδοτικῆς Στ' 174). Σὲ τέτοια ἐνδιαφέροντα καὶ διευκολύνσεις θὰ ὀφείλονταν οἱ πιὸ πάνω ἐπιγραφές.

Στὴν Ὕηττο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ, ποὺ ἀναφέραμε, ὑπῆρχε καὶ Ἀσκληπιεῖο - Θεραπευτήριο. Τὴν ὕπαρξή του βεβαιώνει ἐνεπίγραφη στήλη ἐντοιχισμένη στὸ ἀριστερὸ τῆς πόρτας τοῦ ἄλλου γειτονικοῦ στὸ λόφο ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου. (Μίχας, Μαρτίνο 54 - 55).

Ἀξιοπρόσεκτο ἐπίσης στὴν Ὕηττο εἶναι καὶ ἕνα λαξευμένο στὸ βράχο παλαιὸ ὑδραγωγεῖο τῆς πόλης. Εἶναι ἔργο μᾶλλον προχριστιανικό. Ἔχει μῆκος πάνω ἀπὸ 50 μέτρα, ὕψος 1 μ. καὶ πλάτος 0,60 μ. γι' αὐτὸ καὶ πιστεύεται, ὅτι θὰ κατασκευάστηκε ἀπὸ νάνους τεχνίτες.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἐδῶ κοντὰ κι ἕνα ἐξωκκλησάκι τοῦ Εὐαγγελιστῆ Μάρκου. Ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸ καὶ τὴν ὅλη του κατασκευὴ φαίνεται γιὰ κτίσμα τῶν Σταυροφόρων.

Ἡ Ὕηττος ἀναφέρει ὁ ἱστορικογράφος Ἱεροκλῆς, (482 - 565 μ.Χ.), στὸ «Συνέκδημο» ἦταν στὴν ἐποχή, του μιὰ ἀπὸ τὶς 71 μεγαλύτερες πόλεις τῆς Ἑλλάδας. Ἔζησε γιὰ χίλια χρόνια, ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰώνα ὡς τὸν 6ο μ.Χ. ἄλλοτε σὰν μεγάλη πόλη κι ἄλλοτε σὰν χωριό. Πότε ὅμως παρήκμασε κι ἀφανίστηκε καὶ πότε ἄρχισε ἡ ζωὴ τοῦ μεγαλύτερου σημερινοῦ χωριοῦ τῆς περιοχῆς της, τοῦ Μαρτίνου ἀπ' ὅπου προέρχονται οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῶν γειτονικῶν μικρότερων χωριῶν, ποὺ κάναμε λόγο, εἶναι ἄγνωστο.

*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Οἱ κάτοικοί τους πάντως λίγο - πολὺ —μὲ τὸ πιὸ μικρὸ ποσοστὸ στὸ Κάστρο καὶ στὸ Παύλου— εἶναι Ἀρβανίτες. Μιλᾶνε καὶ τώρα ἀκόμη —οἱ γεροντότεροι βέβαια— τὴν ἀρβανίτικη γλώσσα, ἀλλὰ κατέχουν καλὰ καὶ τὴν ἑλληνική.

Πότε ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ κι ἂν ἡ ἐγκατάστασή τους ἔγινε μὲ τὴ βία ἢ εἰρηνικὰ κι ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἀρχόντων τοῦ τόπου, γιὰ νὰ συμπληρώσουν κενά, ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἐπιδρομὲς τῶν Ναβαρραίων, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Σλάβων ἢ ἀπὸ τοὺς πολέμους τῶν Φράγκων κι ἀπὸ ἀλλεπάλληλες θανατηφόρες ἐπιδημίες ἢ σεισμούς, δὲν εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ἢ τουλάχιστο δὲν εἶναι τελείως ἐξακριβωμένο. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀγκαθερὸ καὶ δυσκολοεξακρίβωτο, γιατὶ δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς ἱστορικὲς μαρτυρίες καὶ οἱ ἐρευνητὲς στηρίζονται στὸ νόμο τῶν πιθανοτήτων καὶ σὲ ὑποθέσεις τῶν συγχρόνων τους.

Ἡ ἱστορία Παπαρρηγοπούλου, (Δ΄, α, 298), ὅπως καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τῆ» Ἐκδοτικῆς, (Θ΄ 2741), λίγα πράγματα μᾶς λένε σχετικά. Ὁ Κώστας Μπίρης στὸ βιβλίο του «Ἀρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ», σελ. 85 - 89, παραδέχεται ὅτι ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἀρβανιτῶν στὴν περιοχή, ποὺ μιλᾶμε, ἔγινε ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ Κύρη τῶν Θηβῶν Ραμὸν ντὲ Βιλανόβα στὰ 1383 ἀπὸ τὸ βασιλιὰ Πέτρο Δ΄ τῆς Ἀραγωνίας, (βασίλειου τῆς βόρειας Ἱσπανίας), γιὰ νὰ ἐνισχύσει κι ἀσφαλίσει τὸ Δουκάτο τῶν πατριωτῶν του Καταλανῶν τῆς Βοιωτίας, ποὺ ἀπὸ τὸ 1380 εἶχε ὑπαχτεῖ στὴ δικαιοδοσία του.

Πῆρε ἀπὸ τὴν Ὑπάτη καὶ τὴ Θεσσαλομαγνησία Ἀρβανίτες, (ποὺ εἶχαν κατεβεῖ ἐκεῖ προσκαλεσμένοι κατὰ καιροὺς ἀπὸ Ἕλληνες, Φράγκους κι Ἐνετοὺς ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδας), γιὰ φρουροὺς πολεμιστές, καὶ τοὺς ἐγκατέστησε, στὶς διαβάσεις δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Δουκάτου, γιὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσει ἀπὸ ἐπιδρομὲς τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν Τούρκων.

Γιὰ τὸ δρόμο Σαλώνων - Δελφῶν καὶ τὰ παράλια τῆς Λιβαδόστρας, (τῆς ἀρχαίας Κρεύσιδας), ἐγκατέστησε μόνιμα Ἀρβανίτες στὰ χωριὰ Κυριάκη, Ζειρίκι, Ζαγαρά, Βρασταμῆτες, Σωληνάρι κ.λπ. Καὶ γιὰ τὸν ἄλλο δρόμο τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῶν παραλίων τοῦ Μαλιακοῦ καὶ Εὐβοϊκοῦ δημιούργησε μὲ ὅμοιους τὰ χωριὰ Λιβανάτες, Τανάγρα, Μαρτίνο, Μαλεσίνα, Λάρυμνα κ.λπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κ. Μπίρη καὶ ἄλλοι ἔχουν καταβάλλει ἀξιόλογες προσπάθειες γιὰ τὴ διαλεύκανση καὶ ἐξακρίβωση τῶν σχετικῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὴν κατανόηση τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὶς συναφεῖς ἀλληλοεπιδράσεις Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων. Τὸ θέμα ὅμως τῶν ἀλληλοεπιδράσεων ἀνέκαθεν ἦταν ἱστορία πολὺ ἀδέβαιη καὶ σκοτεινή, γι' αὐτὸ καὶ πολὺ ἀμφισβητούμενη καὶ ἀντιλεγόμενη.

Καὶ βέβαια δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι οἱ Ἀρβανίτες τῆς περιφερείας μας δὲν ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν κλεφτουριὰ τοῦ '21 καὶ ἀπὸ τὶς ἀδούλωτες βουνοπλαγιὲς τοῦ Σουλιοῦ, τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Ἑλικώνα καὶ ὅτι οἱ ρίζες τους δὲν κρατοῦν κι ἀπὸ τὶς ὄχτες τοῦ Σπερχειοῦ, ὅπου θαυματούργησε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς κι ἴσως ἀκόμα μακρύτερα ἀπὸ τὸν τύμβο τῶν Θερμοπυλῶν κι ἀκόμα βαθύτερα ἀπὸ τὰ ἐντάφια τοῦ Ὀπούντιου Πάτροκλου καὶ τοῦ Αἴαντα τοῦ Λοκροῦ, ἀλλὰ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη δὲν ἔχει πεῖ ἀκόμα τὴν τελευταία λέξη.

Εἰπώθηκε καὶ γράφτηκε ὅτι οἱ ἥρωες τοῦ '21 εἶναι Ἀρβανίτες κατὰ ποσοστὸ 90%, στοὺς Ἀρβανίτες καὶ μόνο χρωστᾶμε τὴ λευτεριά μας, ἡ πάμφτωχη καὶ στείρα ἀρβανίτικη γλώσσα εἶναι ἡ μητέρα τῆς ὁμηρικῆς καὶ τῆς γλώσσας τοῦ Ἡρόδοτου, τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ —ἐπὶ λέξει— «Γιὰ νὰ ἀποδείξεις πὼς εἶσαι Ἕλληνας πρέπει πρῶτα ν' ἀποδείξεις πὼς εἶσαι Ἀρβανίτης». Ἀλλά, ἂν αὐτὰ δὲν εἶναι ὑπερβολὲς εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς πὼς ἀντὶ Ἕλληνες δὲν λεγόμαστε Ἀλβανοὶ ἢ Ἀρβανίτες καὶ πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲ μετονομάστηκε ἀκόμη σὲ Ἀλβανία ἢ Ἀρβανιτιά.

Οἱ περισσότεροι ἱστορικοί μας δὲν ἀρνοῦνται ὅτι Ἀρβανίτες ὑπῆρξαν πάντοτε στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκόμη τῆς ἱστορίας της. Ἀρβανίτες, λένε, εἶναι οἱ ἀρχαῖοι Ἰλλυριοί. Καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ ἦταν λαὸς ἀδελφὸς τόσο τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ὅσο καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Ὁ γενάρχης τους ἄλλωστε Ἰλλυριός, κατὰ τὴ μυθολογία, ἦταν γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θήβας Κάδμου καὶ παράδοση ἐγχώρια φέρνει τοὺς Βοιωτοὺς ὅτι ἦταν οἱ πρῶτοι, ποὺ στοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ἀνεκάλυψαν τὴν Ἰλλυρία καὶ ἵδρυσαν μάλιστα ἀποικία σ' αὐτή, ηΜ.Ε.Ε. 13,4). Παραδέχονται ὅτι, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅλοι τους ἦταν Πελασγοὶ καὶ ἀνάγουν τὸ γεγονὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀλβανῶν στὰ μέρη μας ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμη χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους μας.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἠπείρου ἔτρεχε ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὸ Ἀρβανίτικο αἷμα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἐνίσχυε τὸν Ἑλληνισμό. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς ὑπάρχει ἄφθονο ἑλληνικὸ αἷμα, τονίζει ὁ ἱστορικός μας Κ. Ἄμαντος. (Μ.Ε.Ε. 3.413).

Ὁ Ἄρις Πουλιανὸς ἐξάλλου, καθηγητὴς τῆς φυλετικῆς καὶ τῆς βιολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Μόσχας ὑποστηρίζει: «Εἶναι ἐπιστημονικὰ ἐξακριβωμένο πὼς ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδας, στὴν συντριπτική του πλειοψηφία, εἶναι αὐτοχθόνου προελεύσεως, κατάγεται ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ ἔζησαν ἐδῶ ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ ἐποχή. Ἡ Ἑλλάδα ἦταν τότε ἀρκετὰ πυκνοκατοικημένη. Δὲ γνωρίζομε ποιά ἀκριβῶς γλῶσσα μιλοῦσαν τότε οἱ κάτοικοι. Ἀπὸ τὸ τέλος τῆς τρίτης καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς δευτέρας π.Χ. χιλιετηρίδας οἱ κάτοικοι αὐτοὶ λέγονται Ἕλληνες ἢ Γραικοὶ κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἔχουν μιὰ ποικιλία, ἀλλὰ ἀνθρωπολογικῶς ὑπάγονται στὸν ἴδιο τύπο. Δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ ὑποστηρίξουμε, πὼς δὲν ἔγιναν ἐπιμιξίες τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς διαφόρους ἐπιδρομεῖς. Ξένοι λαοὶ μπῆκαν στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιμιξίες ἔγιναν, ἀλλὰ τὸ ποσοστὸ τῆς διαβρώσεως τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀσήμαντο καὶ δὲν ἀλλοιώθηκε ὁ βασικὸς ἀνθρωπολογικὸς τύπος των». (Ἐλευθερία, 1965, ἄρθρο «Ἕλληνες» Ν. Ἀγγέλη).

Γιὰ νὰ τελειώνουμε πάντως μὲ δυὸ λόγια: ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ἀρβανιτῶν μας, παραμύθια καὶ παραδόσεις, λατρεία καὶ θρησκευτικὲς δοξασίες, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, τραγούδια καὶ χοροί, ντύσιμο καὶ γενικὰ τρόπος ζωῆς εἶναι κοινὰ καὶ ὅμοια μὲ κεῖνα, ποὺ ἐπικρατοῦν σὲ ὅλα τὰ καθαρόγλωσσα ἑλληνικὰ χωριά. Πραγματικὰ οἱ Ἀρβανίτες τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδας δὲν ἔχουν ἄλλη συνείδηση ἀπὸ τὴν ἑλληνική, γιατὶ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ γνήσιοι, γνησιότατοι Ἕλληνες.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

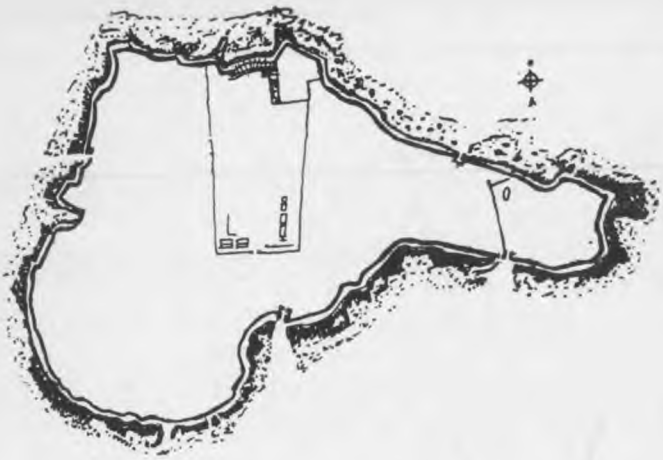

Τὸ Γλᾶ τῆς Κωπαΐδας μὲ τὰ Μυκηναϊκὰ ἀνάκτορα.

Η ΚΩΠΑ·Ι·ΔΑ

Ὁ μυριοπλούμιστος ἀπέραντος κάμπος τῆς Κωπαΐδας εἶναι τὸ σπουδαιότερο τμῆμα τῆς περιφέρειας τῆς Λειβαδιᾶς. Μὲ παραστάτες ὁλόγυρα τὸν Παρνασσό, τὸν Ἑλικώνα, τὸ Φίκιο, τὸ Πτῶο καὶ τὸν Χλωμὸ ἀποτελοῦσε λεκανοπέδιο, ποὺ ἡ μεγαλύτερή του ἔκταση ἦταν λίμνη. Πλούσια καὶ καρπερὴ ἡ ὑπόλοιπη παραλίμνια ἔκταση τραβοῦσε ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια σὰ μαγνήτης τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδας.

Κηφισὶς ὀνομαζόταν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, (ἰλ. Ε. 709), Λευκωνὶς ἀπὸ τὸν Στέφανο καὶ ἀπὸ ἄλλους Ἁλιαρτίς, Ὀγχηστίς, Ἐλευσίς, Ἀκραιφνίς, Ὀρχομενία, μὲ τὸ ὄνομα δηλαδή, ποὺ εἶχαν οἱ παρακείμενες πόλεις. Τελικὰ ὅμως ἐπικράτησε τὸ ὄνομα Κωπαΐς, ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ πόλη Κῶπες, ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Κάστρο (Τοπόλια), στὸ μέρος τῶν ὁποίων ἦταν τὰ βαθύτερα νερὰ καὶ δὲν ξηραίνονταν τὰ καλοκαίρια, ὅπως στὰ ἄλλα σημεῖα.

Τὶς Κῶπες τὶς μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, (ἰλ. Β. 502), γιατὶ οἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πολεμιστές της ἀκολούθησαν τοὺς πέντε Βοιωτοὺς ἀρχηγοὺς στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας. Στὰ χρόνια τοῦ μυθικοῦ βασιλιᾶ τῆς περιοχῆς Ὠγύγη, πατέρα τῆς Ἀλαλκομένιας, καὶ Αὐλίδας, εἶχε κατακλυστεῖ ἡ πόλη —μᾶς γράφει ὁ Στράβων (9.406)— ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς λίμνης κι εἶχαν καταποντιστεῖ μάλιστα κι οἱ παραλίμνιες προϊστορικὲς πόλεις τοῦ Κέκροπα Ἀθήνα καὶ Ἐλευσίνα, ποὺ βρίσκονταν ἀπέναντί της στὶς ὄχτες τοῦ ποταμοῦ Τρίτωνα. Κι εἶναι τέτοια ἡ διάπλαση τῆς περιοχῆς ποὺ δικαιολογεῖ τὸ μυθολογούμενο αὐτὸν κατακλυσμό.

Ἡ λίμνη τῆς Κωπαΐδας ἦταν ὀνομαστὴ στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὰ ἐξαίρετα αὐλικὰ καλάμια, ποὺ φύτρωναν στὶς ὄχτες της, καὶ γιὰ τὰ σχοῖνα ποὺ ἔφτιαχναν τὰ «ἁλιάρτια σχοινιά». (μιλοῦν γι' αὐτὰ ὁ Θεόφραστος, 372 - 287 π.Χ., καὶ ὁ Πρίνιος, 23 - 79 μ.Χ.), μὰ προπαντὸς φημιζόταν ἡ Κωπαΐδα γιὰ τὰ ψάρια καὶ τὰ νοστιμότατα χέλια της.

Σὲ πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα γίνεται λόγος γι' αὐτά, γιατὶ συγκινοῦσαν σὲ μεγάλο βαθμὸ τοὺς παλιοὺς γαστρίμαργους. Γράφει ὁ περιηγητὴς Παυσανίας (9.24,2): «Οἱ μὲν ἰχθῦς οἱ ἐν τῇ Κηφισίδι, (Κωπαΐδι), οὐδὲν τὸ διάφορον ἐς ἄλλους ἰχθῦς τοὺς λιμναίους ἔχουσιν· αἱ δὲ ἐγχέλεις αὐτόθι καὶ μεγέθει μέγιστα καὶ ἐσθίειν εἰσὶν ἥδισται».

Στὴ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅταν ἀκούει μιὰ ἀπὸ τὶς ἡρωΐδες του, ὅτι μὲ τὸν πόλεμο, ἂν συνεχιστεῖ, θὰ καταστραφοῦν ὅλα, ἀπαντᾶ «μὴ δῆτα πάντας γ' ἄλλ' ἄφελε (ἀφαίρεσε, ἐξαίρεσε) τὰς ἐγχέλεις», στρ. 36, καὶ ἀλλοῦ, στρ. 702): παρομοιάζει τὴν «ἐκ τῶν Βοιωτῶν ἔγχελιν» μὲ τὴν «χρηστὴν κ' ἀγαπητὴν παῖδα».

Στοὺς «Ἀχαρνῆς» πάλι ἀπὸ ὅλα τὰ καλά, (πέρδικες, ὀρτύκια, χῆνες, λαγοὺς κ.ἄ.), ποὺ κουβαλάει ἀπὸ τὴ Βοιωτία στὴν Ἀθήνα ἕνας θηβαῖος πραματευτής, διαλέγει, σὰν τὸν καλύτερο μεζὲ ὁ Ἀθηναῖος Δικαιόπολις «τὰς ἐγχέλεις Κωπαΐδας» λέγοντας: «Ὦ τερπνότατον σὺ τέμαχος ἀνθρώποις φέρων, δός μοι προσειπεῖν, εἰ φέρεις τὰς ἐγχέλεις», (882).

Ἡ λίμνη τῆς Κωπαΐδας εἶχε μῆκος 24 χιλιόμετρα, πλάτος 13 καὶ κάλυπτε 380 περίπου στάδια, κατὰ τὸν Στράβωνα, (9.407), 70

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

περίπου τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Οἱ δυτικές της ὄχτες ἄρχιζαν ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ καὶ τὸ σημερινὸ χωριὸ Ἅγιο Δημήτρη καὶ οἱ ἀνατολικές της ἔφταναν στὰ ἀπότομα βράχια τοῦ Πτώου (ἢ Πελαγίας) καὶ Φικίου (Φικείου καὶ Φοινικίου) Φαγιᾶ καὶ Σφιγγίου, τοῦ βουνοῦ τῆς Σφίγγας, ὅπου τὰ πλεονάζονταν νερά της χύνονταν κι ἀφανίζονταν σὲ 23 τριγύρω διάτρητες σπηλιές, (καταβόθρες). Οἱ καταβόθρες αὐτὲς βρίσκονταν λίγα μέτρα ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς παλιᾶς λίμνης κι ἀπὸ τὸ σημερινὸ ὑψόμετρο τῆς πεδιάδας.

Τὴ λίμνη (ἢ πιὸ σωστὰ τὸ ἕλος, γιατὶ ἕνας βαθὺς θανατηφόρος βουρκότοπος ἦταν γεμάτος ἀπὸ ἀπέραντες πελώριες καλαμιὲς κι ἄλλα ὑδρόβια φυτά, ὅπως καὶ βδέλλες καὶ νερόφιδα) τὴ σχημάτιζαν τὰ νερὰ τῶν τριγύρω βουνῶν καὶ τοῦ ποταμοῦ Κηφισοῦ μὲ τοὺς παραποτάμους καὶ χειμάρρους του, Καχάλη (Βελίτσας), Μαυροπόταμου (Μαυρονερίου), Πλατανιᾶ (ἁγίου Βλασίου), Μεραναίου (Τσουκαλάδων), Μώριου (Χαιρώνειας), Προβατία (Μακρισαίου), Ἔρκυνας (τῆς Λειβαδιᾶς), Φάλαρου (Πόντζας), Κουράλιου (Κορώνειας), Λόφιου (Ἁλιάρτου), καὶ τοῦ Μέλανα (Ὀρχομενοῦ).

Ἡ ἀ π ο ξ ή ρ α ν σ η. Ἡ Κωπαΐδα ἀποξηράνθηκε μὲ πολυάριθμες κολοσσιαῖες ἀποστραγγιστικὲς διώρυγες, ποὺ χρησιμεύουν καὶ σὰν προσωρινὲς ἀποθῆκες νεροῦ, ποὺ πλεονάζει στὶς πολὺ βροχερὲς μέρες τοῦ χειμώνα καὶ σὰν ἀρδευτικὲς δεξαμενὲς τὸ καλοκαίρι καὶ ποὺ καταλήγουν σὲ μιὰ σήραγγα, (Μπούκα), ὕψους 8 μέτρων καὶ μήκους 850 μ., ἀνοιγμένη στὴ συνοχὴ τοῦ Πτώου καὶ Φικίου βουνοῦ. Ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῆς σήραγγας πάλι τὰ νερὰ διοχετεύτηκαν στὶς παρακείμενες λίμνες Ὑλίκη καὶ Παραλίμνη κι ἀπ' ἐκεῖ στὴ θάλασσα τοῦ Εὐβοϊκοῦ.

Τὰ νερὰ ἀπὸ τὰ 94 μ. τοῦ ὑψόμετρου τοῦ Ὀρχομενοῦ κατεβαίνουν στὰ 86 μ. τῆς σήραγγας καὶ χύνονται στὰ 78 μ. τῆς Ὑλίκης. (Λυκέρι, ἔκτασης 12 χιλ. στρεμμάτων). Ἀπὸ κεῖθε μὲ ἄλλη σήραγγα κυλᾶνε στὰ 65 μ. τοῦ ὑψόμετρου τῆς Παραλίμνης, (8 χιλ. στρεμμάτων), ἀπ' ὅπου τέλος χύνονται στὴ θάλασσα τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου κοντὰ στὴν ἀρχαία Ἀνθηδόνα.

Ἡ ἀποξήρανση ἔχει μεγάλη ἱστορία. Ἀπὸ τὸ 1834 ἀρχίζει τὸ θέμα μὲ τὴν κατάρτιση ἀπὸ Γερμανὸ μηχανικὸ τοῦ πρώτου σχεδίου ἀποξήρανσης. Τὸ 1844 ἔγινε δεύτερο συστηματικότερο ἀπὸ τὸ Γάλλο μηχανικὸ Γουσταῦο ντ' Ἐστάλ. Στὰ 1846 ὁ Γάλλος μεταλλειολό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

γος Σωβάζ συντάσσει τὴν πρώτη σοβαρὴ μελέτη καὶ στὰ 1865 ὑπογράφεται ἡ πρώτη σύμβαση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους μὲ τοὺς Μομφερριέρ καὶ Μπονέρ. Καὶ ἀρχίζει τὸ ἔργο, μὲ τοὺς ὅρους ἡ ἑταιρεία τῶν πιὸ πάνω νὰ γίνει κυρία τοῦ μισοῦ τῆς ἐκτάσεως, ποὺ θὰ ἀποστραγγιζόταν καὶ τῆς ὁποίας ἐκτάσεως θὰ εἶχε τὴν ἐπικαρπία γιὰ 99 χρόνια, μετὰ τὴν πάρσδο τῶν ὁποίων θὰ περιερχόταν ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἔκταση στὴν κυριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου. Ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ μερικὴ ἀποξήρανση, κηρύχτηκαν ἔκπτωτοι στὰ 1873 οἱ πιὸ πάνω, γιατὶ χρεοκόπησαν οἰκονομικά.

Στὰ 1880 τώρα τὸ ἑλληνικὸ δημόσιο ὑπογράφει νέα σύμβαση μὲ ἐκπρόσωπο ἄλλης Γαλλικῆς ἑταιρείας, τὸν Ἰωάννη Βοῦρο, καὶ μὲ ὅμοιους περίπου ὅρους. Στὸ διάστημα 1882 - 86 γίνονται τὰ σπουδαιότερα ἀποστραγγιστικὰ ἔργα καὶ ἀποξηραίνεται ἡ Κωπαΐδα, ἀλλὰ τὸν ἄλλο χρόνο, 1887, ξαναγίνεται λίμνη. Ἄναψαν καὶ κάηκαν οἱ κατασταλαγμένες στὸν πυθμένα τῆς παλιᾶς λίμνης ὀργανικὲς οὐσίες, κατέβηκε ἔτσι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους κατὰ 4 περίπου μέτρα χαμηλότερα ἀπὸ τὴ σήραγγα καὶ τὰ νερὰ δὲν ἔφευγαν.

Πτώχευσε καὶ ἡ δεύτερη τούτη Γαλλικὴ ἑταιρεία καὶ ἀνέλαβε τὴ συνέχιση τοῦ ἔργου στὰ 1895 μιὰ ἄλλη Ἀγγλική, ποὺ μὲ τὴν ἐκβάθυνση τῆς σήραγγας καὶ τῶν ἀποστραγγιστικῶν διωρύγων ὁλοκλήρωσε τὸ ἔργο τὸ 1931.

Ὅμως τόσο ἡ Γαλλικὴ ἑταιρεία πρίν, ὅσο καὶ ἡ Ἀγγλικὴ μετὰ μὲ διαιτησίες, (προπαντὸς μιᾶς τοῦ 1925), καταστρατήγησαν τοὺς ὅρους τῶν συμβάσεων μὲ τὸ ἑλληνικὸ δημόσιο, (ποὺ δὲν μπόρεσε ἢ καὶ δὲ θέλησε νὰ ἀντιδράσει), κι ἔτσι πῆρε στὴν πλήρη κυριότητά της ἡ δεύτερη, ἡ Ἀγγλική, ἑταιρεία 80.000 στρέμματα καὶ τὴν ἐπικαρπία γιὰ 99 χρόνια τῶν ὑπόλοιπων 16.000, ποὺ εἶχαν ἀποξηρανθεῖ.

Ἀπὸ τὰ 241.000 στρέμματα, ποὺ ἀποξηράνθηκαν, τὰ 1862 πουλήθηκαν ἢ παραχωρήθηκαν στοὺς περισίκους τῆς Ὑλικῆς, ποὺ τὰ χωράφια τους κατακλύστηκαν ἐξ αἰτίας τῶν ἔργων, καὶ τὰ 28.427 στρέμ. στὸ δημόσιο, γιὰ ἀπαιτήσεις τρίτων. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, τὰ 145.000 στρέμ. τὰ καλλιεργοῦσαν μισθωτὲς (κάπου 4.500), τὰ 48.000 τὰ καλλιεργοῦσε ἡ ἴδια ἑταιρεία καὶ τὰ 17.000 διατέθηκαν γιὰ διώρυγες, δρόμους, ἁλώνια κ.λ.π.

Ἡ παραγωγὴ ἔφτασε σὲ 20.000 τόννους δημητριακά, 6.000 τ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

βαμπάκι, καὶ 1.000 τ. ὄσπρια. Ἔβοσκαν ἀκόμα στὸ χῶρο τῆς Κωπαΐδας 80.000 πρόβατα, 3.000 ἀγελάδες, 5.000 ἄλογα καὶ 3.000 γαλιά.

*

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποξήρανση οἱ γύρω τῆς λίμνης κάτοικοι ζοῦσαν πρωτόγονα. Καλλιεργοῦσαν λίγες παρόχθιες τῆς λίμνης ἐκτάσεις, ποὺ οἱ φυτεῖες τους τὶς περισσότερες χρονιὲς καταστρέφονταν ἀπὸ πλημμύρες καὶ τὴν ἄνοδο τῆς στάθμης τῶν νερῶν τῆς λίμνης καὶ ἄλλοι ψάρευαν χέλια, κυνηγοῦσαν ἀγριόπαπιες ἢ ἔβοσκαν γιδοπρόβατα, βόδια καὶ γουρούνια.

Μὲ τὴν ἀποξήρανση τοὺς δόθηκαν ἀρκετὲς ἐκτάσεις γιὰ ἐκχέρσωση καὶ καλλιέργεια, πράγμα, ποὺ τοὺς ἄλλαξε τὴ ζωή. Μὲ τὴ νέα κατάσταση, ποὺ δημιουργήθηκε, ἀπασχολήθηκαν οἱ χιλιάδες τὰ ἐργατικὰ χέρια τῆς γύρω περιοχῆς καὶ φυσικὰ βελτιώθηκε ἡ ζωή τους, αὐξήθηκε ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ συνεπῶς καὶ τὸ ἑλληνικὸ συνάλλαγμα.

Ἡ ἑταιρεία στὴν ἀρχὴ φερνόταν μὲ κάποια διάκριση καὶ ἀνθρωπιὰ στοὺς καλλιεργητὲς - κολίγους της, τοὺς διευκόλυνε στὴ δουλειά τους, τοὺς χορηγοῦσε σπόρους κ.ἄ., γιατί, χωρὶς αὐτοὺς καὶ τὴ σκληρὴ δουλειά τους, ἦταν ἀδύνατη καὶ ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἀποξηραμένης ἐκτάσεως.

Οἱ συνθῆκες ὡστόσο τῆς δουλειᾶς τῶν καλλιεργητῶν ἦταν τραγικὲς καὶ ἀπερίγραπτες. Δὲν ὑπῆρχαν τότε τὰ σημερινὰ μηχανικὰ μέσα. Μὲ τὸ ἡσιόδειο ἀλέτρι καὶ τὸ ἁπλὸ τσαπὶ δούλευαν οἱ καλλιεργητὲς - κολίγοι τῆς Ἑταιρείας μέσα στὴ λάσπη τοῦ χειμώνα καὶ τὴ φρικτή, τὴν ἀφόρητη ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ. Μὲ νερό, γιὰ νὰ ξεδιψάσει, ἀπὸ τὴ βρώμικη ,τὴ γεμάτη νερόφιδα καὶ βατράχια, γειτονικὴ σούδα, πάλευε ὁλημερὶς στῆθος μὲ στῆθος ὁ κολίγος μὲ τὴν ἀχάριστη ἀδούλευτη γῆ, γιὰ νὰ τὴν καταστήσει καλλιεργήσιμη καὶ γόνιμη. Μὲ χιλιομπαλωμένα ροῦχα καὶ γουρνοτσάρουχα στὰ πόδια, ἀξύριστος, κιτρινισμένος καὶ σκελετωμένος ἀπὸ τὴν ἐλονοσία καὶ μ' ἕνα ξερὸ ψωμὶ καὶ λίγες ἐλιὲς στὸ ταγάρι, ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ χαράματα, γιὰ νὰ γυρίσει κατάκοπος στὴ χαμοκέλα του τὸ βράδυ νὰ κοιμηθεῖ, ἔχοντας δίπλα του τὴ γίδα, τὸ βόδι καὶ τὸ ἄλογό του!

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Καὶ μὲ κίνδυνο κι αὐτῆς τῆς ζωῆς του ξεχέρσωνε μερικὲς φορὲς τὸ παραχωρημένο τμῆμα ὁ κολίγος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες καὶ τοὺς φοβεροὺς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀνεμοστρόβιλους, πολλὲς φορὲς κεῖ, ποὺ ὄργωνε, ὑποχωροῦσε ἡ γῆ κι ἔπεφτε καὶ χανόταν κι αὐτὸς καὶ τὸ ζῶο μέσα στὰ «χωνέματα», στὶς ὑπόγειες ἀθέατες φωτιές, ποὺ ἔκαιγαν τὰ σαπρόφυτα τοῦ ὑπεδάφους.

Γιὰ ἕναν, ποὺ δὲν τὰ ἔζησε καὶ δὲν τὰ εἶδε, φαίνονται σήμερα οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τῶν κολίγων ὑπερβολές, ἀπίστευτες. Τὶς ταλαιπωρίες καὶ τὴν τραγικὴ κατάστασή τους τὴν διεκτραγούδησαν μὲ σθένος, τόσο οἱ ἀγροτικοὶ ἡγέτες στὴ Βουλή, ὅσο καὶ οἱ φιλελεύθεροι βουλευτὲς τῆς περιφέρειάς μας Λουκᾶς Νάκος, Ἰωάννης Κίνιας, (ἀντιπρόεδρος στὴ Γερουσία), Λουκᾶς Κουτσοπέταλος καὶ ὁ Δημήτριος Παπασπύρου.

Διαβάζοντας τὶς ἀγορεύσεις τους στὴ Βουλὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ συγκινηθεῖ κι ὁ πλέον ἀδιάφορος. Χωρὶς τὶς ἀγορεύσεις τους αὐτές, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀγῶνες τῶν ἴδιων τῶν καλλιεργητῶν, δὲ θὰ γινόταν ποτὲ ἡ ἀπαλλοτρίωση τῆς Κωπαΐδας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς Βουλῆς καὶ μάλιστα τῆς 26.2.1951, παραστατικὲς λεπτομέρειες περιγράφονται καὶ στὸ βιβλίο «Κωπαΐδα» τοῦ Β. Μαράντου (Ἀθήνα, 1984), ὅπως καὶ στὸ θεατρικὸ ἔργο «Γήταυρος» τοῦ Πέτρου Χουτζούμη.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ἐπαναλαμβάνομε, ὅτι στὰ πρῶτα χρόνια ἡ Ἑταιρεία Κωπαΐδας μπρὸς στὶς πιὸ πάνω συνθῆκες, φερνόταν μὲ κατανόηση, συγκατάβαση καὶ ἐπιείκεια στοὺς κολίγους της καλλιεργητές, ἀργότερα ὅμως ἄρχισε νὰ τοὺς μεταχειρίζεται σὰ δουλοπάροικους. Σκληρὴ καὶ ἀνάλγητη ἀπέναντί τους αὔξανε μὲ διάφορες δικαιολογίες κάθε χρόνο τὸ «γεώμορο», (τὴν σὲ εἶδος σιτάρι, βαμπάκι κ.λ.π. φορολογία).

Ἔφτασε γιὰ κάθε στρέμμα καλλιεργούμενο μὲ δημητριακὰ νὰ τοὺς παίρνει τὰ 35 - 70ο) ο τῆς παραγωγῆς τους καὶ γιὰ κεῖνα, ποὺ τὰ καλλιεργοῦσαν μὲ βαμπάκι, νὰ τοὺς ἀφαιρεῖ 35 καὶ 42 ὀκάδες καὶ μάλιστα «τὰ πρῶτα - πρῶτα χέρια» τὸ καλύτερο, τὸ ἐπίλεκτο. Καὶ καθὼς ἡ καλλιέργεια γινόταν τότε χωρὶς μηχανές, χωρὶς φυτοφάρμακα καὶ χωρὶς λιπάσματα, δὲν ἔμενε γιὰ τοὺς καλλιεργητὲς - σκλάβους παρὰ «τὰ ψιχία τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Καὶ τὸ ἀκόμα χειρότερο, καθὼς εἶχε ἡ Ἑταιρεία δική της, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἀγροφυλακή, ἔφτανε μὲ τοὺς ὁπλοφόρους της ἀγροφύλακες, ἐπιστάτες, κομματάρχες καὶ λοιποὺς κακοποιοὺς τραμπούκους γιὰ τὴν εἴσπραξη τοῦ γεώμορου ὡς τοὺς ξυλοδαρμοὺς καὶ τὶς φυλακίσεις. «Κράτος ἐν κράτει» κυριολεκτικὰ ἡ Ἑταιρεία κατατυραννοῦσε τοὺς πάντες ἀλύπητα.

Μὲ κύριο ἀντιπρόσωπο, ὡς διευθυντή, ἐπὶ 40 χρόνια, τὸν Ἄγγλο Χάουαρν Μάκ Ἐλντέρυ, κοντὰ στὴ συντήρηση τῶν ἔργων, παρακολουθοῦσε μὲ ἄγρυπνο μάτι τὰ πάντα καὶ προπαντὸς μήπως καὶ τοῦ ξεφύγει ἀφορολόγητο κανένα δράμι.

Εἶχε ἀκόμη καϊδικό της κόμμα ἡ Ἑταιρεία καὶ μὲ τοὺς ἐπιστάτες - μπράβους της ὁδηγοῦσε ὁμαδικὰ ὡς τὶς κάλπες τοὺς ψηφοφόρους καλλιεργητὲς κι ἀλίμονο ἂν κανεὶς παράκουε. Τοῦ ἀφαιροῦσε ἀμέσως τὸ χωράφι.

Μπρὸς σ' αὐτὴ τὴν ἀπελπιστικὴ κατάσταση, τὴ φτώχεια, τὶς παντοειδεῖς πιέσεις καὶ τὴν κακοδαιμονία πολλὲς φορὲς ἀπὸ τὸ 1890 μέχρι τὸ 1952, οἱ καλλιεργητὲς ἔκαναν ἔντονες διαμαρτυρίες καὶ συνταρακτικὲς ἐξεγέρσεις καὶ συγκρούσεις, ποὺ ἔφταναν καὶ σὲ φόνους, ὅπως στὰ 1918 καὶ ἀργότερα.

Οἱ Ἄγγλοι ὅμως ἔμεναν ἀσυγκίνητοι, ἀδιάφοροι καὶ ἀπαθεῖς καὶ δυστυχῶς μαζί τους καὶ τὸ ἑλληνικὸ κράτος. Εἶναι γνωστὴ σὲ ὅλους μας ἡ ἐθνικὴ μεγάλη συμφορὰ στὰ 1922. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, ἀναγκασμένη ἡ κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου νὰ συνάψει δάνειο ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ οἶκο «Χάμπρο», ποὺ ἦταν καὶ ὁ κυριότερος μέτοχος τῆς Ἑταιρείας Κωπαΐδος, ἀδυνατοῦσε νὰ παρασταθεῖ στοὺς «λευκοὺς σκλάβους» καὶ νὰ ἀντιδράσει. Βρῆκε μάλιστα καὶ τὴν εὐκαιρία ἡ Ἑταιρεία νὰ προτείνει ἀπροσδόκητα τὴν ἐξαγορὰ τῆς Κωπαϊδικῆς γῆς, (ἐκτὸς ἀπὸ 30 χιλιάδες στρέμματα, ποὺ θὰ κρατοῦσε ἡ ἴδια ἀπὸ τὰ πλέον εὔφορα ἐδάφη κι ὄχι ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, ποὺ ἦταν νὰ κρατήσει, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχική της συμφωνία), βρῆκε νὰ προτείνει τὴν ἐξαγορὰ τῆς Κωπαϊδικῆς γῆς ἀπὸ τὸ κράτος ἀντὶ 98.000 λιρῶν ἢ ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὲς ἀντὶ 1.190.000 μὲ τὸν ἐκβιαστικὸ ὅμως ὅρο: νὰ γίνει ἡ ἐξαγορὰ μέσα σὲ ἕξι μῆνες. Καί, ὅπως φυσικὰ ἦταν ἀδύνατο τότε, ἀφοῦ κράτος καὶ καλλιεργητὲς ἦταν ἐντελῶς ἀπένταροι,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κατακυρώθηκε μέ... διαιτησία ὁλόκληρη ἡ Κωπαϊδικὴ γῆ στὴν Ἑταιρεία.

Παντοδύναμη τώρα ἡ Ἑταιρεία ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπαυξάνει τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση. Ἀλλὰ καὶ οἱ καλλιεργητὲς δὲν παραμένουν, σὰν τοὺς «μοιραίους» τοῦ ποιητῆ, ἄδουλοι, δειλοὶ καὶ «σκυφτοί, σὰν τὰ σκουλίκια κάθε φτέρνα, ὅπου τοὺς εὕρει νὰ τοὺς πατεῖ». Ἐπαναστατοῦν στὰ 1929 - 30. Μὲ ἐπικεφαλῆς ἕνα νεαρὸ θαρραλέο γεωπόνο, τὸν Γιάννη Ἀφεντάκη, ὅπως παλιότερα οἱ Θεσσαλοὶ μὲ τὸν Ἀντύπα, ἀγωνίζονται σκληρά. Συμφωνοῦν ὅλοι τους καὶ κάνουν «ἀπεργία». Γιὰ δυὸ χρόνια δὲν πιάνουν ἀλέτρι καὶ τσαπὶ κι ἀφήνουν ἐντελῶς ἀκαλλιέργητα τὰ χωράφια. Ζητοῦν ἀπαλλοτρίωση τῆς Κωπαΐδας καὶ διανομὴ τῆς ἐκτάσεώς της στοὺς καλλιεργητές. Ἀγωνίζονται μαζί τους ὁ Ἀλέξανδρος Παπαναστασίου, ὁ Μυλωνᾶς, ὁ Καφαντάρης κι οἱ φιλελεύθεροι βουλευτὲς τῆς περιφέρειάς μας.

Ἀρχίζει, ὡς γνωστό, στὰ 1939 ὁ Β' παγκόσμιος πόλεμος κι ἐπακολουθεῖ ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῆς πατρίδας μας στὸ Ἀλβανικὸ μέτωπο, ἀλλὰ καὶ ἡ κατοχή.

Φεύγουν οἱ Ἐγγλέζοι ἀπὸ τὴν Κωπαΐδα κι ἔρχονται οἱ Γερμανοί. Γενικὸς διευθυντὴς τώρα ἕνας θηριώδης γεωπόνος, ὁ Ὄττο Μάγκες, ποὺ μὲ φυλακίσεις, δολοφονίες καὶ κρεμάλες ἀπαγορεύει καὶ τὸ σταχυολόγημα ἀκόμα.

Στὰ 1944 φεύγουν οἱ Γερμανοὶ καὶ ξανάρχονται οἱ Ἐγγλέζοι. Συγχαίρουν τοὺς Ἕλληνες κολίγους τους γιὰ τὴν ἡρωϊκή τους ἀντίσταση, ἀλλὰ ξανακάθονται καὶ παραμένουν πιὸ καταπιεστικοί, πιὸ ἀδίστακτοι καὶ πιὸ ἀδηφάγοι ἀπὸ πρίν. Στὶς ἀπαιτήσεις γιὰ ἀπαλλοτρίωση τῆς Κωπαΐδας δίνεται, γεμάτη συμφεροντολογία καὶ κακεντρέχεια, ἡ ἀπάντηση ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία, ὅτι εἶναι ἀνώριμοι οἱ Ἕλληνες μηχανικοὶ γιὰ τὴ διατήρηση τῶν ἔργων καὶ ὅτι γι' αὐτὸ θὰ κινδύνευαν οἱ καλλιεργητὲς καὶ οἱ φυτεῖες τους.

Ἀπὸ τὸ νόμο τῶν ἀναγκαστικῶν ἐκμισθώσεων τὸ Ἑλληνικὸ κράτος, (τὸ λαϊκὸ κόμμα), ἐξήρεσε τὴν Ἀγγλικὴ Ἑταιρεία. Τὸ 1952 ὅμως ἡ τότε κυβέρνηση Κέντρου, τοῦ στρατηγοῦ Ν. Πλαστήρα ἀπαιτεῖ ἀποφασιστικὰ πιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση καὶ τὴν ψηφίζει βάσει τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952, ἀλλὰ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1953 ἡ ἑπόμενη κυβέρνηση Παπάγου καταλήγει, ἀντὶ γιὰ ἀπαλλοτρίωση, στὴν ἀγορὰ τῆς Κωπαΐδας, μαζὶ μὲ τὰ ἔργα καὶ τὶς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἐγκαταστάσεις ἀντὶ 1.800.000 λιρῶν Ἀγγλίας, 304 ἑκατομμύρια δραχμές, (150 ἑκατ. σὺν 154 τοκοχρεολύσιο).

Τὸ κράτος, (ἐκτὸς ἀπὸ 1.000 στρέμματα, ποὺ διέθεσε γιὰ πειράματα στὴ Διεύθυνση Ἐρευνῶν καὶ ἄλλα 1.000 στὴν Ἀγωτάτη Γεωπονικὴ Σχολή), μοίρασε προσωρινὰ τὸ 1954 καὶ ὁριστικὰ τὸ 1957 τὴν Κωπαϊδικὴ γῆ σὲ 12.300 ἀκτήμονες οἰκογενειάρχες ἀγρότες τῶν 40 γύρω χωριῶν, ποὺ πληρώνουν τὰ 15ο ο τῆς σοδειᾶς τους, (40 - 70 δραχμὲς κατὰ στρέμμα —οἱ τιμὲς φυσικὰ ἔχουν τώρα μεταβληθεῖ— στὸν Ὀργανισμὸ Κωπαΐδας, ποὺ συγκροτήθηκε γιὰ τὴ συντήρηση καὶ συμπλήρωση τῶν ἔργων.

Ὁ Ὀργανισμὸς Κωπαΐδας συστήθηκε στὰ 1953 μὲ σκοπὸ τὴ λειτουργία, τὴ συντήρηση, τὴ βελτίωση καὶ τὴν ἐπέκταση τῶν ἀποστραγγιστικῶν καὶ ἀρδευτικῶν ἔργων καὶ τῶν ἔργων ὁδοποιΐας, ὅπως καὶ τὴ βελτίωση τοῦ τρόπου καλλιέργειας.

Ἀπὸ τὶς 270 χιλιάδες στρέμματα τῆς ἄλλοτε λίμνης, ποὺ τελικὰ ἀποξηράνθηκαν καλλιεργοῦνται τώρα τὰ 225.000 στρέμματα. Τὰ ὑπόλοιπα 60 χιλιάδες εἶναι διώρυγες καὶ δρόμοι, ποὺ διασχίζουν πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν ἀπέραντη πεδιάδα.

Καθὼς ἐκβαθύνθηκαν οἱ διώρυγες τελευταῖα ἀπὸ τὸν Ὀργανισμὸ Κωπαΐδας καὶ χαλικοστρώθηκαν οἱ ἀγροτικοὶ δρόμοι, δὲν ἐξασφαλίστηκε μόνο ἡ εὔκολη ὁπωσδήποτε ἀποχέτευση τῶν νερῶν καὶ ἡ γρήγορη μετακίνηση τῶν καλλιεργητῶν σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς τοῦ ἔτους γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ καλλιέργεια, ἀλλὰ καὶ παρουσίασε ἡ Κωπαΐδα μὲ τὶς ἀτέλειωτες δεντροστοιχίες ἀπὸ πανύψηλες λεῦκες ποὺ φιλάρεσκα καθρεφτίζουν τὶς ἀσημόγκριζες φυλλωσιές τους στὰ γαλανοπράσινα νερὰ τῶν καναλιῶν, ἕνα ἐξαιρετικὰ ὡραῖο θέαμα.

Ὡστόσο οἱ καλλιεργητὲς δὲν ἔπαψαν καὶ τώρα νὰ παραπονοῦνται, ὅτι ἔχει ἐγκαταλειφτεῖ ἡ Κωπαΐδα καὶ ὅτι μένει ἀναξιοποίητη. Μερικοὶ μάλιστα ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ἄλλαξε τίποτε καὶ μὲ τὴ νέα κατάσταση. Σὲ μιὰ ἐξάλλου —πρὶν ἀπὸ καναδυὸ δεκαετίες— παρέλαση καρναβαλιοῦ καθαρᾶς Δευτέρας στὸν Ὀρχομενὸ παρουσίασαν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἕνα πελώριο κροκόδειλο ἐπάνω σ' ἕνα ἅρμα νὰ ἔχει μισοκαταπιεῖ ἕναν ἀγρότη, τοῦ ὁποίου μόνο τὰ πόδια ἐξεῖχαν καὶ κινοῦνταν, δείχνοντας ἔτσι τὸ παράπονο, ὅτι τὸν ξένο ἀφέντη ἀντικατέστησε ὁ Ὀργανισμὸς Κωπαΐδας, (ὁ κροκόδειλος), ἀλλὰ πάνω σ' αὐτὸ «οὐδὲ ἔχω τοῦ λόγου τὸ ἀληθές». Ἦταν μιὰ ἀπὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τίς συνηθισμένες σὲ κάθε περίσταση —καλὴ ἢ κακὴ— γκρίνιες μερικῶν αἰωνίως ἀνικανοποίητων μεμψίμοιρων ἀγροτῶν.

Ὁ Ὀργανισμὸς Κωπαΐδας χωρὶς κρατικὴ ἐνίσχυση, χωρὶς πολυάριθμο προσωπικὸ σὲ ἀναλογία μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ χωρὶς μεγάλη ἐπιβάρυνση, πέτυχε τὴν ἀνύψωση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν καλλιεργητῶν καὶ τὴν ἀνάσχεση τῆς φυγῆς των ἀπὸ τὸ χωριό. Μὲ στοργὴ γιὰ τὸν ἀγρότη κι ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγῆς καὶ γενικὰ τῆς ἀπόδοσης πραγματοποιεῖ δημιουργικὰ τὸν προορισμό του πρὸς ὄφελος ὄχι μόνο τῶν καλλιεργητῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Θὰ χρειαστεῖ ὅμως νὰ τονιστεῖ ἐδῶ, ὅτι θὰ πρέπει καὶ οἱ καλλιεργητὲς νὰ συνηθίσουν κι αὐτοὶ κάποτε νὰ πληρώνουν. Ὁ Ὀργανισμὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λειτουργικά του ἔξοδα, ἔχει ἀνάγκη ἀνανεώσεως τῶν μηχανῶν του καὶ μύρια ἄλλα ἔργα. Καὶ ἀπὸ τὸν τοπικὸ τύπο μαθαίνομε ὅτι τὸ 50ο) ο τῶν κληρούχων καὶ μάλιστα οἱ πιὸ εὐκατάστατοι, δὲν πληρώνουν τὶς ὑποχρεώσεις τους, γιὰ τὰ ποτίσματα καὶ τὴν συντήρηση τῶν ἔργων.

Ἡ προϊστορικὴ ἀποξήρανση.

Σὲ πολλὰ ἀρχαῖα κείμενα ἀναφέρεται ὅτι ἡ Κωπαΐδα προτοῦ νὰ γίνει λίμνη ἦταν εὔφορη πεδιάδα. «Λέγουσι δὲ τὸ χωρίον, ὅπερ ἡ λίμνη κατέχει νῦν ἡ Κωπαΐς ἀνεῳῦχθαι πρότερον καὶ γεωργεῖσθαι παντοδαπῶς ὑπὸ τοῖς ,Ορχομενίοις, οἱ πλησίον οἰκοῦσι καὶ τοῦτ' οὖν τεκμήριον τοῦ πλούτου τιθέασιν» γράφει ὁΣτράβων (9.415), γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὸν πλοῦτο τῶν Ὀρχομενίων.

Τὰ ἀποξηραντικὰ σύγχρονα ἔργα, ποὺ μετέβαλαν τὸν ἄλλοτε νοσογόνο βουρκότοπο τῆς Κωπαΐδας σὲ καρποφόρα γῆ, δὲν εἶναι τὰ πρῶτα. Καὶ πρὶν ἀπὸ 33 ὁλόκληρους αἰῶνες, ὅπως μᾶς ἱστορεῖ καὶ ὁ Στράβων, εἶχε ἀποξηράνει τὴν Κωπαΐδα ἕνας θρυλικὸς λαός, ὁ λαὸς τῶν Μινυῶν. Οἱ Μινύες αὐτοὶ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, (Καρία ἢ Φοινίκη) κι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὶς ὄχτες τῆς λίμνης ἢ εἶχαν κατεβεῖ ἀπὸ τὸ βορρᾶ (τὴν Ἰωλκὸ τοῦ Παγασητικοῦ) ἢ, ὅπως πιστεύουν ἄλλοι, εἶχαν ἀνεβεῖ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Καὶ στηρίζουν τὴ γνώμη τους ἐκεῖνοι, ποὺ πιστεύουν στὸ τελευταῖο —Ἀλ. Ραγκαβῆς, Θ. Σπυρόπουλος— στὴν ὁμοιότητα τοῦ πανάρχαιου συστήματος ἀρδεύσεως τῶν περιοχῶν τοῦ Νείλου καὶ τῆς τότε Κωπαΐδας, στὴν ταυτωνυμία τῆς Αἰγυπτιακῆς μὲ τὴ Βοιωτικὴ Θήβα, στὴν ὁμοιομορ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

φία κατασκευῆς τῶν τάφων τῶν δυὸ μερῶν καὶ σὲ ἄλλα παρόμοια (Ἐφ. Ἐλευθ. Κόσμ. 13.12.72).

Οἱ Μινύες, λοιπόν, αὐτοί, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ στὸ τέλος τῆς 3ης χιλιετηρίδας π.Χ. εἶχαν φτιάξει, γύρω στὰ 1350 π.Χ. μὲ τὴν ἀδάμαστη θέλησή τους κολοσσιαῖα καὶ θαυμαστὰ ἔργα, τόσο γιὰ τὴν τολμηρὴ σύλληψή τους, ὅσο καὶ γιὰ τὴ δύσκολη ἐκτέλεσή τους. Κι ἦταν —ἂς σημειωθεῖ— τὰ ὑδραυλικὰ αὐτὰ τῆς Κωπαΐδας ἔργα τὰ ἀρχαιότερα τῆς Εὐρώπης. (Παπαρρ. Α. 6, 446 καὶ Ι.Ε.Ε. ἐκδοτ. Α, 262 καὶ 311).

Μὲ τρεῖς γιγάντειες —χτισμένες μὲ πελώρια πολυγωνικὰ λιθάρια— ἐπιχωματωμένες λεωφόρους— διώρυγες, μέσου πλάτους 40 - 60 μ. καὶ ἀνάλογου μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς λίμνης ὕψους, ποὺ συνδέονταν καὶ μεταξύ τους, παραλάβαιναν τὰ νερὰ τῶν γύρω ποταμῶν ἀπὸ τὰ στόμιά τους καὶ τὰ διοχέτευαν στὶς καταβόθρες, (ὑπόγεια χάσματα) τῆς ἀκρολιμνιᾶς.

Ἡ μία ἡ βόρεια, ποὺ ἦταν καὶ ἡ μεγαλύτερη κι εἶχε 9 χιλιόμετρα περίπου μῆκος, ἔπαιρνε τὰ νερὰ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανα (Μαυροπόταμου) καὶ περνώντας ἀπὸ τὸ Στροβίκι, τὸ Κάστρο καὶ τὸ Ἀθαμάντιο πεδίο, κατέληγε νὰ τὰ ρίχνει στὶς ἀνατολικὲς καταβόθρες τῆς Μπίνιας καὶ τῆς Μεγάλης, ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἅϊ Γιάννη στὸ Νέο Κόκκινο.

Ἡ ἄλλη παραλάβαινε τὰ νερὰ τῆς Ἔρκυνας στὴ Ράχη, περνοῦσε τὸ χωριὸ Μαυρόγεια (Δεγλὲ) καὶ διέσχιζε τὴν κεντρικὴ Κωπαΐδα, ὥσπου συναντοῦσε μιὰ ἄλλη διώρυγα, τὴν τρίτη.

Ἡ τρίτη τέλος αὐτὴ ξεκινώντας νότια ἀπὸ τὶς Ἀλκωμενὲς (Μαμούρα), δεχόταν τὰ νερὰ τοῦ Κοράλιου τῆς Κορώνειας, τοῦ Λόφιδος τῆς Ἁλιάρτου καὶ τῶν ἄλλων χειμάρρων τοῦ Ἑλικώνα, περνοῦσε τὰ ἕλη καὶ τὸ Ἀθαμάντιο πεδίο κοντὰ στὴ νησίδα τοῦ Γλᾶ καὶ χυνόταν τελικὰ στὴν πρώτη τὴ βορινή, ποὺ τὴ συναντοῦσε στὸν κόλπο τῶν Πεταλιῶν (Κάστρου). Ἔτσι ἑνωμένα ὅλα τὰ νερὰ χύνονταν στὶς καταβόθρες Μπίνια καὶ τὴ Μεγάλη, ποὺ ἀναφέραμε.

Ἐπειδὴ οἱ φυσικὲς σπηλιὲς - καταβόθρες δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὴν ἀπορροὴ τῶν νερῶν στὸν καιρὸ τοῦ χειμώνα, εἶχε συμπληρωθεῖ τὸ γιγάντιο ἀποστραγγιστικὸ ἔργο μὲ μιὰ τεχνητὴ ὑπόγεια σήραγγα, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ τὴ θέση Κεφαλάρι καὶ προχωρώντας σὲ μῆκος 2.230 μ., κάτω ἀπὸ τὴ συνοχὴ Χλωμοῦ καὶ Πτώου, ὅπου περνοῦσε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

καὶ περνᾶ καὶ τώρα ὁ δρόμος, ἔφτανε στὴν παραθαλάσσια τοῦ Εὐβοϊκοῦ Λάρυμνα «παρ' ἣν ὁ Κηφισὸς ἐκδίδωσι (ἐκβάλλει)». (Στραβ. 9, 404, 13). Οἱ Μινύες εἶχαν σκάψει γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ 16 τετραγωνικὰ πηγάδια, ποὺ ὑπάρχουν μερικὰ καὶ σήμερα, βάθους 18 - 63 μ. σὲ ἀπόσταση 100 - 200 μ. τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Οἱ πυθμένες τῶν πηγαδιῶν αὐτῶν συγκοινωνοῦσαν μὲ σκαφοειδῆ ἐπικλινῆ σήραγγα, ὕψους 2 μ. περίπου καὶ ἀνάλογου πλάτους. Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν πηγαδιῶν ἐλεγχόταν καὶ κατὰ καιροὺς ἐπισκευαζόταν, γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία του ὁ ὑπόγειος ἀγωγός. (Παπαρρ. Α. 6. 445 Ι.Ε.Ε. Α, 262 καὶ 311). Ἔτσι ὁ ἀκατάβλητος αὐτὸς γεωργικός, ἀλλὰ καὶ ναυτικός, ὅπως θὰ δοῦμε ἀλλοῦ, λαὸς τῶν Μινυῶν μετέβαλε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς εὐφορότερες ἐκτάσεις τῆς Ἑλλάδας τὸν ἄλλοτε θανατηφόρο Κωπαϊδικὸ βάλτο. Ὁ τόπος, ποὺ ὁ ἑλώδης πυρετὸς θέριζε ἀνελέητα κατὰ ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες τὶς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, ἐξυγιάνθηκε κι ἔγινε πηγὴ ζωῆς, εὐτυχίας καὶ πλούτου σὲ βαθμὸ ποὺ ὁ Ὅμηρος ἀργότερα νὰ παραβάλει τὸν Ὀρχομενό, πρωτεύουσα τῶν Μινυῶν, μὲ τὶς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου. (Ἰλ. 10, 381).

Ἑξήντα ἓξ συνοικισμοὶ γύρω στὴ λίμνη Ὀρχομενός, Λεβάδεια, Κορώνεια, Τιλφούσιον, Ἀλαλκομεναί, Ὠκαλαί, Ἁλίαρτος, Ὀγχηστός, Φοινικὶς Ἀκραίφνιον, Κῶπαι, Ἅλμωνες, Κύρτωνες, Ἡηττός, Ἀσπληδών, Τέγυρα κ.λπ. ἀνθεβολοῦσαν, πλούτιζαν καὶ προόδευσαν ἀπὸ κάθε πλευρά.

Οἱ νεώτεροι μηχανικοί, ποὺ ἀποξήραναν τὴ λίμνη, πολὺ ὁδηγήθηκαν ἀπὸ τὰ ὑδραυλικὰ αὐτὰ ἔργα τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς ἱστορικῆς, ποὺ πελέκησαν γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ —χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα— ὁ Χαλκιδαῖος μηχανικὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Κράτης, (Στραβ. 9,407), ὅπως καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀργότερα ἐπάνω στοὺς βράχους τοῦ Πτώου, (στὴν καταβόθρα τοῦ Κοκκίνου). Δυσκολεύεται κανεὶς νὰ τὸ πιστέψει καὶ ὅμως ἔχει γραφτεῖ, (Β. Θεοφανείδης στὴν Μ.Ε.Ε., 15, 649), πώς, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ρήγματα στὶς Μινυακὲς διώρυγες, θὰ μποροῦσαν καὶ σήμερα ἀκόμη νὰ λειτουργήσουν ἀποτελεσματικά.

Ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τὰ προϊστορικὰ ἄλλα κατέστρεψαν οἱ πλημμύρες, οἱ σεισμοὶ καὶ γενικὰ ὁ χρόνος, ἡ φύση κι ἡ ἐγκατάλειψη κι ἄλλα, κατὰ τὴν παράδοση, οἱ ἀντίζηλοι τῶν Μινυῶν Θηβαῖοι μὲ τὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ. «Ἐμφράξας ὁ Ἡρακλῆς, μᾶς λέγει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, τὸ περὶ τὸν Μινύειον Ὀρχομενὸν ρεῖθρον ἐποίησε λιμνάζειν τὴν χώραν καὶ φθαρῆναι τὰ κατ' αὐτὴν ἅπαντα... τιμωρίας λαμβάνον παρὰ τῶν τὴν Μινυάδα κατοικούντων διὰ τὴν τῶν Θηβῶν καταδούλωσιν», (Δ' 18, 7).

Τὰ ἴδια σχεδὸν γράφει κι ὁ Παυσανίας (σὲ μετάφραση): «Οἱ Θηβαῖοι λένε ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶχε στρέψει τὸ ρεῦμα τοῦ Κηφισοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ὀρχομενοῦ. Προηγουμένως ὁ ποταμὸς κατευθυνόταν στὴ θάλασσα κάτω ἀπὸ τὸ βουνὸ ὥς τότε ποὺ ὁ Ἡρακλῆς ἔφραξε τὴ διὰ μέσου τοῦ βουνοῦ καταβόθρα». Ἀλλὰ δυσπιστώντας καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικογεωγράφος στὰ γραφόμενά του προσθέτει: «Ἔχει δὲ οὐδὲ εἰκόνα λόγου τοὺς Ὀρχομενίους μὴ καὶ τὸ χάσμα ἐξευρεῖν καὶ τοῦ Ἡρακλέους ἀναρρήξαντας τὸ ἔργον ἀποδοῦναι τὴν διέξοδον τῷ Κηφισῷ τὴν ἀρχαίαν, ἐπεὶ μηδὲ ἄχρι τῶν Τρωϊκῶν χρήμασιν ἀδυνάτως ἔχειν (9.38,7). Δηλαδὴ εἶναι ἀπίθανο οἱ Ὀρχομένιοι, ποὺ μέχρι τὰ Τρωϊκὰ δὲν τοὺς ἔλειπαν τὰ πλούτη, νὰ μὴ εἶχαν βρεῖ τὸ χάσμα καὶ νὰ μὴ εἶχαν σπάσει τὸ ἔργο τοῦ Ἡρακλῆ, ὥστε νὰ ξαναδώσουν στὸν Κηφισὸ τὴν παλιά του διέξοδο κι ἀποφευχθεῖ ἔτσι ἡ μεταβολὴ τῆς Κωπαΐδας σὲ λίμνη.

Ὁ Πολύαινος ἐξάλλου παρουσιάζει τὸ πράγμα, ὡς στρατήγημα τοῦ Ἡρακλῆ, γιὰ ν' ἀχρηστεύσει τὸ ἱππικὸ τῶν Ὀρχομενίων κατὰ τὴ μάχη. Γράφει: «Ἡρακλῆς τὸ χάσμα πέτροις μεγάλοις περιτειχίσας ἀποστρέφει τὸν ποταμὸν εἰς τὸ πεδίον, ἔνθα Μινύαι καθιππάζοντο· καὶ δὴ τοῦ πεδίου λιμνάσαντος τοῖς Μινύαις τὸ ἱππικὸν ἀχρεῖον ἦν (1.35).

Λιγότερο παραμυθᾶς καὶ θετικότερος ὁ Στράβων ἐπιβεβαιώνει μέν, ὅπως ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, ὅτι «ἡ Κωπαὶς ἀνεῳῦχθαι πρότερον καὶ γεωργεῖσθαι παντοδαπῶς ὑπὸ τοῖς Ὀρχομενίοις», ἀποδίδει ὅμως τὴν ἀπόφραξη σὲ φυσικὲς αἰτίες, στὰ σπήλαια καὶ τὶς σήραγγες, ποὺ εἶναι γεμάτη στὰ σημεῖα αὐτὰ ἡ γῆ, καὶ σὲ σεισμούς: «Ὑπάντρου δὲ καὶ σηραγγώδους οὔσης κατὰ βάθους τῆς γῆς, σεισμοὶ γενόμενοι πολλάκις ἐξαίσιοι, τοὺς μὲν ἔφραξαν τῶν πόρων τοὺς δὲ ἀνέωξαν». (9.496, 16).

Πάντως ἀνεξάρτητα ἀπὸ ποιά αἰτία ἔγινε ἡ μεταβολή, φυσικὴ ἢ τεχνικὴ γιὰ λόγους πολεμικοὺς τῶν γειτόνων, ἡ Κωπαΐδα κατάντησε «ἀμφίβιος φύσις» κατὰ τὸν Στράβωνα. Τὸ χειμώνα δηλαδὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

γεμάτη νερὰ καὶ τὸ καλοκαίρι ξηρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαθύτερα σημεῖα της, ποὺ παρέμεναν πάντα βουρκότοπος.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς λαογραφίας μας Ν. Πολίτης στὶς «Παραδόσεις» του, τ. Α. 35, μνημονεύει καὶ μιὰ ἄλλη νεώτερη τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς παράδοση, ποὺ τὴν ἀπόφραξη τὴν ἔκαμε, λέει, ἕνα βασιλόπουλο. Πεθαίνοντας ὁ πατέρας του βασιλιὰς τῆς ἀποξηραμένης τότε Κωπαΐδας, ἄφησε σ' αὐτὸ τὰ πολυάριθμα κοπάδια γιδοπρόβατά του νὰ τὰ βόσκει καὶ στὸν ἀδερφό του τὰ χωράφια του νὰ τὰ καλλιεργεῖ. Πλάκωσαν ὅμως μιὰ χρονιὰ τόσα χιόνια καὶ τέτοια παγωνιά, ποὺ ψόφησαν ὅλα τὰ ζωντανὰ κι ἀναγκάστηκε ἑ βοσκὸς φτωχὸς πιὰ νὰ ζητήσει βοήθεια ἀπὸ τὸν ἀδερφό του τὸν καλλιεργητή. Μὰ ὁ πλούσιος ἀδερφὸς σκληρὸς κι ἀνάλγητος τοῦ ἀρνήθηκε καὶ τὸν ἔδιωξε. Τότε, γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσει ὁ βοσκός, βούλωσε κρυφὰ τὶς καταβόθρες κι ἔκαμε τὸν κάμπο λίμνη.

Παρόμοιο μὲ τὴν προϊστορικὴ ἀποξήρανση τῆς Κωπαΐδας, ὅμως κάπως θαυμαστὸ κι αὐτό, ἕνα ἀπὸ τὰ τρία «μέγιστα ἁπάντων Ἑλλήνων ἐξεργασμένα ἔργα», κατὰ Ἡρόδοτον (Γ' 60), ἦταν καὶ τὸ Εὐπαλίνειο ἢ ἀμφίστομο ὄρυγμα τῆς Σάμου, ποὺ σώζεται ὡς σήμερα.

Τὸ εἶχε κατασκευάσει στὰ ἱστορικὰ χρόνια, τὸ 530 π.Χ., ὁ Μεγαρίτης μηχανικὸς Εὐπαλίνος, γιὰ νὰ ὑδρεύσει τὴν ἀρχαία Σάμο, τὸ Πυθαγόρειο. Εἶχε μῆκος 1300 μ. κι εἶχε ἀρχίσει σύγχρονα κι ἀπὸ τὰ δυὸ ἄκρα ἡ διάτρηση, ποὺ συναντήθηκε μὲ καταπληκτικὴ ἀκρίβεια στὸ μέσο.

Ὑγιεινή, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς περιοχῆς.

Μὲ τὰ ἀποστραγγιστικὰ καὶ ἀντιπλημμυρικὰ ἔργα τῆς Κωπαΐδας τὰ γύρω ποτάμια καὶ οἱ χείμαρροι ἀπὸ στοιχεῖα καταστροφῆς μεταβλήθηκαν σὲ χορηγοὺς εὐτυχίας. Τὰ ἄγρια κι ἀτίθασα νερά τους ἔχουν σχεδὸν ὁριστικὰ νικηθεῖ κι ἀπὸ κατάρα ἔχουν μεταβληθεῖ σὲ εὐλογία. Καθὼς κατεβαίνουν, μπαίνουν πειθαρχημένα στὶς διώρυγες, ποτίζουν ὑπάκουα τὴν Κωπαϊδικὴ γῆ, τὴ γονιμοποιοῦν κι ὕστερα περνοῦν ταπεινὰ τὶς σήραγγες —ἔγινε καὶ δεύτερη— καὶ χύνονται στὴν Ὑλίκη.

Ἐκεῖ, ποὺ τὰ ἕλη θέριζαν τὶς ἀνθρώπινες ζωὲς τώρα χιλιάδες μηχανὲς καὶ ἀνθρώπινα χέρια καλλιεργοῦν τὶς ἀπέραντες ἐκτάσεις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἔτσι μᾶς δίνουν ἀπ' ὅλα τὰ εἴδη τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἄφθονα καὶ ἐκλεκτὰ λαχανικά, φροῦτα, ὄσπρια, σταφύλια, μὰ προπαντὸς δημητριακὰ καὶ βαμπάκι. Κι εἶναι τὸ βαμπάκι τῆς Κωπαΐδας χάρη στὴν καθαρότητα, στὴν λευκότητα, στὴν στιλπνότητα καὶ στὶς μακριές, ἀνθεκτικὲς καὶ ἐλαστικὲς ἶνες του, ἕνα ἀπὸ τὰ ἄριστα τοῦ εἴδους του. Συναγωνίζεται τὸ Ἀμερικανικὸ καὶ τὸ Αἰγυπτιακὸ καὶ κατασκευάζονται μ' αὐτὸ ὄχι μονάχα ροῦχα τῆς δουλειᾶς, ἀλλὰ καὶ λεπτεπίλεπτα ἀνδρικὰ πουκάμισα καὶ γυναικεῖα ἐσώρουχα. Στὴν εὐδοκίμηση τοῦ βαμπακιοῦ συντελεῖ τὸ κλῖμα καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Κωπαΐδας.

Τὸ λεκανοπέδιο τῆς Κωπαΐδας, καθὼς εἶναι κλειστὸ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς μὲ βουνά, ποὺ στὰ βορειανατολικά του εἶναι χαμηλὰ καὶ στὰ νοτιοδυτικά του ἀντίθετα πολὺ ψηλά, ἔχει μιὰ κλίση γενικὴ πρὸς τὸ βοριά. Ἐνῶ λοιπὸν ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικὰ ὁ Παρνασσός, ἡ Κίρφη κι ὁ Ἑλικώνας φράσσουν κι ἐμποδίζουν τοὺς θαλασσινοὺς ἀνέμους τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου νὰ δροσίζουν τὸ ἔδαφός του τὸ καλοκαίρι, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τὴν βορειοανατολική, ἀνεμπόδιστοι σχεδὸν οἱ βοριάδες τὸ δέρνουν τὸ χειμώνα. Ἔτσι τὸ κλῖμα γίνεται ἠπειρωτικὸ καὶ ἐπὶ πλέον ἀρκετὰ βροχερὸ ἀπὸ τοὺς νοτιοδυτικοὺς ἀνέμους, ποὺ ἐπικρατοῦν καὶ συγκεντρώνουν σύννεφα στὶς κορυφὲς τῶν ψηλῶν βουνῶν καὶ ὑγρὸ ἀπὸ τὸ ποτάμια, τὶς διώρυγες καὶ τὰ πολυάριθμα ἀρδευτικὰ αὐλάκια.

Ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὁ Ἡσίοδος παραπονιόταν γιὰ τὸ ἄσχημο κλῖμα τῆς παρακείμενης πατρίδας του Ἄσκρης λέγοντας: «Ἄσκρῃ χεῖμα κακῇ, θέρει ἀργαλέῃ, οὐδὲ ποτ' ἐσθλῇ». (Ἄσκρη μὲ τὸν κακὸ χειμώνα, τὸ ἀνυπόφορο καλοκαίρι καὶ τὸ κλῖμα σου, ποὺ ποτὲ δὲν εἶναι εὐχάριστο).

Ὁ Ἰάκωβος Ραγκαβῆς στὰ «ἑλληνικά» του χαρακτηρίζει τὸ βοιωτικὸ κλῖμα: «ἀτερπές, βαρύ, ὑγρόν, κατάψυχρον κατὰ τὸν χειμῶνα, εἰς ἄκρον θερμὸν κατὰ τὸ θέρος». Σχετικὰ πάλι ὁ καθηγητὴς Β. Αἰγινήτης, (ἑλλὰς «Ἠλίου» 1217), ἀπὸ περικοπὲς τοῦ Θεόφραστου καὶ τοῦ Πλίνιου, πού, γράφοντας γιὰ τὸν αὐλικὸ κάλαμο, ἀναφέρουν ὅτι κάθε ἐννέα χρόνια γινόταν ἀνύψωση τῆς λίμνης καὶ ἀπὸ ἀναδρομὲς καὶ σὲ παλιότερες ἐποχὲς (τὴν Μινωϊκή), ὅπως καὶ ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῆς Χάριλας, ποὺ συνεχιζόταν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλουτάρχου, καθορίζει τὶς βοιωτικὲς βροχὲς μὲ περιοδικότητα διάρκειας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἕντεκα περίπου χρόνων. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παράδοση θέλει τὸν ξένο, πού, περαστικὸς ἀπ' ἐδῶ, ἔπεσε σὲ τέτοια περίοδο κι ἀπόκαμε μὲ τὸν μολυβένιο κι ἀκατάπαυστα κλαψάρικο βοιωτικὸ οὐρανό, νὰ ρωτάει καὶ μάλιστα ἔπειτα ἀπὸ δεκαετία καὶ καλοκαίρι, ἂν βρέχει ἀκόμα στὴ Βοιωτία. Μὰ αὐτὰ εἶναι ὑπερβολὲς καὶ λέγονταν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποξήρανση τῆς λίμνης. Τώρα μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει ὁριστικὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Βοιωτία ὁ νεφελιγγερέτης καὶ βαρυβρεμέτης Δίας, ἀλλὰ καὶ ἡ νοσηρότητα ἔχει ἐκλείψει καὶ τὸ κλῖμα ἔχει πολὺ καλυτερεύσει. Ἡ ἀποξήρανση βελτίωσε τὶς κλιματολογικὲς συνθῆκες τῆς περιοχῆς πρὸς ὄφελος τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων καὶ τῆς ἀπόδοσης τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, ἡ ἀφθονία τῶν νερῶν καὶ τὸ μαῦρο παχὺ χρῶμα τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὰ σάπια φύλλα καὶ κλαδιὰ τῶν γύρω δασῶν, πού ἔφερναν κι ἔστρωναν στὸν ἄλλοτε πυθμένα τῆς λίμνης τὰ ποτάμια καὶ οἱ χείμαρροι εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς χρειάζεται γιὰ τὴν εὐδοκίμηση τῶν γεωργικῶν εἰδῶν καὶ προπαντὸς τοῦ βαμπακιοῦ.

Τ ὰ π ρ ό σ φ α τ α ἔ ρ γ α. Τὸ κράτος γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν καλλιεργητῶν τῆς Κωπαΐδας δὲν περιορίστηκε μόνο στὴν ἐξαγορὰ τοῦ Κωπαϊδικοῦ κάμπου οὔτε καὶ στὴν καλὴ μόνο συντήρηση τῶν ἀποστραγγιστικῶν ἔργων. Γιὰ τὴν καλύτερη ἀπόδοση καὶ βελτίωση τῆς καλλιέργειας ἀποπεράτωσε τὸ 1958 ἕνα νέο τεράστιο ὑδραυλικὸ ἔργο. Τὸ ζήτησαν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ὕστερα ἀπὸ τὴ συγκατάθεσή τους νὰ ὑδρευτεῖ ἡ Ἀθήνα συμπληρωματικὰ κι ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς Ὑλικῆς, καὶ τὸ κράτος, μὲ στοργικὸ ἐνδιαφέρον καὶ προοπτικὴ γιὰ τὸ μέλλον, τὸ ἀποφάσισε.

Καὶ εἶναι περίεργο τὸ ἔργο αὐτό. Ἐνῶ σὲ βουνὰ συσσωρεύτηκαν οἱ πνευματικὲς καὶ ὑλικὲς δυνάμεις γιὰ νὰ διώξουν τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν Κωπαΐδα, μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐπαναφέρονται τὰ νερὰ αὐτὰ ἀπὸ τὴν Ὑλίκη καὶ πάλι στὴν Κωπαΐδα. Μὲ παροχὴ 6 κυβικῶν μέτρων κατὰ δευτερόλεπτο ἢ 500.000 κ.μ. στὸ εἰκοσιτετράωρο ἀπὸ τὰ 86 μ. τοῦ ὑψόμετρου τῆς Ὑλίκης, ἐπαναφέρουν τὰ νερὰ στὰ 95 μ. τοῦ ὑψομέτρου τῆς Κωπαΐδας. Καὶ τὰ ἐπαναφέρουν, ὄχι φυσικὰ γιὰ νὰ τ' ἀφήσουν νὰ λιμνάζουν, ὅπως πρῶτα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ποτίζουν τὸ βορειανατολικὸ τμῆμα τοῦ κάμπου τῶν Κωπῶν - Ἀκραιφνίου, πού ἔμενε ὡς τώρα ἄνυδρο καὶ ἄγονο. Καὶ ἦταν ἄνυδρο τὸ τμῆμα αὐτό, γιατὶ δὲν ἔφταναν τὰ νερὰ τοῦ Μέλανα καὶ ἦταν ἄγο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

νο, γιατί ἡ Ἀγγλική ἑταιρεία, κοντὰ στὶς ἄλλες παραβάσεις εἶχε κάνει καὶ τούτη. Τὸ εἶχε ἐκχερσώσει μὲ φωτιὰ ἀντὶ μὲ μηχανικὰ μέσα, ὅπως προέβλεπε ἡ σχετικὴ σύμβαση.

Ἔτσι ἀπὸ 50.000 στρέμματα, ποὺ ἦταν τὰ ἀρδευόμενα στὸν καιρὸ τῆς Ἀγγλικῆς ἑταιρείας ἐδῶ, φθάνουν τώρα (σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν εἰσαγωγὴ φορητῶν ἀντλητικῶν συγκροτημάτων καὶ τεχνητῆς βροχῆς), τὰ 150.000 στρέμματα.

Τεράστιο ἀντλιοστάσιο μὲ δύναμη 3.500 ἵππων, νέα κυλινδρικὴ σήραγγα μὲ διάμετρο 2,5 μ. περίπου σὲ μῆκος 670 μέτρων ἐπάνω ἀπὸ τὴν προϋπάρχουσα ἀποστραγγιστικὴ καὶ μὲ ἀντίθετη φυσικὰ ἀπ' αὐτὴ κλίση, τσιμεντοστρωμένος ἀγωγὸς 1.200 μ. καὶ ἀρδευτικὸς αὔλακας συνολικοῦ μήκους 13 χιλιομέτρων περίπου, ποὺ κατασκευάστηκαν, μετέβαλαν ὄχι μόνο σὲ γῆ ἐπαγγελίας καὶ τὴν ἄγονη τούτη παλιὰ ἀκρολιμνιά, ἀλλὰ καὶ μὲ λιπάνσεις καὶ ψεκασμοὺς γιὰ τὴν καταπολέμηση τῶν βλαβερῶν στὰ φυτὰ ἐντόμων, διπλασίασαν τὴν παραγωγή.

Ἐνῶ ὡς τώρα γινόταν μιὰ σπορὰ βαμπακιοῦ ἢ σιταριοῦ στὸ διάστημα τοῦ ἔτους, στὸ μέλλον ἐλπίζεται νὰ γίνωνται δυό, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν εἰδικῶν. Τὸ θερισμὸ θὰ ἀκολουθεῖ ἀμέσως ὄργωμα, πότισμα καὶ σπορὰ πατάτας, ποὺ ὡς τὸ τέλος τοῦ γεωργικοῦ ἔτους θὰ εἶναι ἕτοιμη γιὰ συγκομιδή. Καὶ πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι τὸ ἔργο ἔγινε ἀπὸ Ἕλληνες μηχανικοὺς καὶ ὄχι ξένους.

Ἐπειδὴ τώρα παρὰ τὴν ἐκβάθυνση τοῦ πυθμένα τῆς παλιᾶς σήραγγας, (ποὺ εἶχε γίνει στὸ μεταξύ), τὴν ἐκβάθυνση ἐπίσης καὶ ἀναχωμάτωση τῆς κοίτης τοῦ Κηφισοῦ, τὴν διαπλάτυνση τῶν στομίων καὶ τὴ δημιουργία μὲ ἀναχώματα λεκανῶν ἀνασχέσεως, (ἔργο ἐπινόησης τῆς Ἀγγλικῆς ἑταιρείας, ποὺ προστάτευε τὴν Κωπαϊδικὴ γῆ, ἀλλὰ σὲ βάρος τῶν γεωργῶν ἐκείνων τῶν ὁποίων τὰ χωράφια βρίσκονταν στὸ χῶρο τῶν λεκανῶν Ἀνθροχωρίου, Καράμουσας καὶ Προσηλίου), δὲν σταμάτησαν οἱ καταστροφὲς καὶ οἱ ζημιὲς νὰ γίνονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μὲ τὶς πλημμύρες, κρίθηκε ἀπαραίτητη ἡ διάνοιξη καὶ νέας ἀποστραγγιστικῆς σήραγγας.

Τὸ νέο αὐτὸ ἔργο μεγάλο καὶ σοβαρὸ ὅσο καὶ τὰ προηγούμενα πραγματοποιήθηκε στὸ σύντομο διάστημα τῶν ἐτῶν 1969 - 72 καὶ μάλιστα ἀπὸ ἑλληνικὴ ἑταιρεία' τὴν Ε.Τ.Κ.Α. Ἡ δεύτερη αὐτὴ σήραγγα Καρδίτσας - Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ ἀνοίχτηκε 38 μέτρα νο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τιότερα ἀπὸ τὴν παλιά. Ἔχει μῆκος 784 μ., ἐσωτερικὴ διάμετρο 9,40 μ., πυθμένα 4,50 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς παλιᾶς καὶ παροχετευτικὴ ἱκανότητα τριπλάσια. Ἀποχετεύει 437 κυβικὰ μέτρα νεροῦ στὸ δευτερόλεπτο. Καὶ στοίχισε τότε στὸ κράτος μὲ τὰ ἔργα εἰσόδου, ἐξόδου καὶ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ 87 ἑκατομμύρια δραχμές.

Ἔτσι μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Ἄγγλων, τὴν ἀνακαίνιση τῶν παλαιῶν καὶ τὴν κατασκευὴ νέων ἀποστραγγιστικῶν ἔργων, τὴ συμπλήρωση τῆς ἀρδεύσεως, τὴν ἵδρυση τυροκομικῶν καὶ ἄλλων ἐγκαταστάσεων, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ὁδηγίες ἐξαιρετικῶν ἐπιστημόνων τοῦ Ὀργανισμοῦ Κωπαΐδας στοὺς νεώτερους τρόπους καλλιέργειας τῶν φυτῶν, δέντρων καὶ λουλουδιῶν, ἄλλαξε ἐντελῶς ἡ ὄψη τοῦ Κωπαϊδικοῦ κάμπου.

Καὶ τὸ κυριότερο οἱ εὐλογημένοι καρποὶ δὲν συσσωρεύονται, ὅπως ἄλλοτε, στὶς ἀποθῆκες τῶν κάθε λογῆς ντόπιων ἢ ξένων δυναστῶν, γιὰ νὰ μεταμορφωθοῦν σὲ ἔξαλλα καὶ ματαιόδοξα ἔργα ἢ λιμουζίνες καὶ χλιδὲς τῶν ὀλίγων, ἀλλὰ συγκεντρώνονται γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ἀνακούφιση καὶ εὐτυχία τῶν Βοιωτῶν ἀγροτῶν.

Ὁ ἁγιασμένος ἱδρώτας τοῦ καλλιεργητῆ τῆς Κωπαΐδας τῆς δίνει σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ μιὰ ἰδιαίτερη, ξεχωριστὴ καὶ ὡραία ὄψη. Μουντὴ ἐδῶ, μολυβένια ἐκεῖ, κιτρινωπὴ παρέκει, ὕστερα ἀπὸ τὴ συγκομιδή, γίνεται πολύχρωμο σκοῦρο Τριπολιτσώτικο χαλὶ στὰ ὀργώματα καὶ στὴ σπορὰ μὲ τὶς μεγαλόπρεπες δενδροστοιχίες καὶ τὶς ἀσημένιες διώρυγες, ντύνεται τὴν ἄνοιξη ἕνα ἀνάλαφρο ἀνοιχτοπράσινο βουλάτο ἀπὸ κόκκινες παπαροῦνες φόρεμα, γιὰ νὰ σκεπαστεῖ τέλος τὸ καλοκαίρι μὲ τὸ βαθυπράσινο τῆς βαμπακιᾶς καὶ τὸ χρυσαφένιο, (στὰ κράσπεδά της), πέλαγος τῶν σταχυῶν τῆς βρόμης, τῆς σίκαλης, τοῦ κριθαριοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου σιταριοῦ.

Μενεξεδένιος διάφανος φωτοστέφανος τὰ γύρω της ἑδουνὰ τὴν περιστοιχίζουν μὲ πολύτιμα στολίδια τοὺς συνοικισμοὺς τῶν καλλιεργητῶν της καὶ βαρύτιμο πετράδι στὰ δυτικά της τὴν πρωτεύουσα τῆς Βοιωτίας Λεβαδιά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

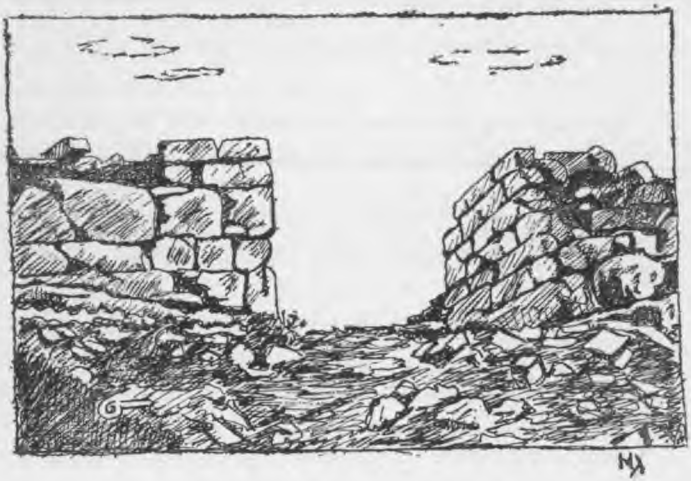

Ἡ νότια πύλη τοῦ κάστρου τοῦ Γλᾶ.

ΤΟ ΓΛΑ

Ἕνα γεμάτο μυστήριο κάστρο τῆς Κωπαΐδας

Δυόμισι χιλιόμετρα ἀνατολικὰ τοῦ Κάστρου (ἀρχαῖες Κῶπες) καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ὁδὸ Ἀθηνῶν - Λαμίας, συναντᾶμε τὸ λόφο τοῦ Παλαιόκαιστρου ἢ Γλᾶ. Ἡ ἐτυμολογία του προέρχεται ἀπὸ τὸ Γουλὰς καί, κατὰ τὴ συνηθισμένη Ρουμελιώτικη συγκοπὴ τῆς διφθόγγου ου, Γκλάς καὶ Γλάς. Προφανῶς Γλᾶς εἶναι ἡ Τουρκικὴ λέξη κουλές, ποὺ σημαίνει ὀχύρωμα, ἀκρόπολη.

Ὁ λόφος τοῦ Γλᾶ εἶναι ἕνας τεράστιος γκριζοπράσινος, τριγωνικὸς βράχος στὴ βορειοανατολικὴ ἄκρη τῆς Κωπαΐδας κι ἔχει ὑψόμετρο 25 - 50 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς πεδιάδας καὶ 135 μ. ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Ὁ βράχος αὐτὸς τοῦ Γλᾶ, ποὺ δεσπόζει σήμερα στὸν ἀπέραντο πράσινο τάπητα τοῦ Κωπαϊδικοῦ κάμπου, ἦταν, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποξήρανση τῆς Κωπαΐδας, ἕνα νησάκι, τὸ μοναδικὸ τῆς λίμνης. Εἶναι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

περιτριγυρισμένο μὲ ἐπιβλητικὰ τείχη, ποὺ κατὰ τὸν ἀρχαιολόγο Χ. Τσούντα, (ἱστ. ἑλλ. τέχ. 25), εἶναι Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, (1600 - 1100), «ἀξιολογώτατα». Στὴ ράχη του φέρει καὶ θεμέλια ἀπὸ ἀνάκτορα θαυμαστά.

Κάστρο κι ἀνάκτορα κατασκευάστηκαν, κατὰ τοὺς εἰδικοὺς ἀρχαιολόγους, λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὴ Μινυακὴ ἀποξήρανση τῆς λίμνης, δηλαδὴ γύρω στὰ 1350 π.Χ. καὶ συνδέονταν μὲ ὁδικὸ δίκτυο, ὅπως καὶ σήμερα, τόσο μὲ τὸν Ὀρχομενό, τὴ Λειβαδιὰ καὶ τὴν Ἁλίαρτο, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἀκτὴ τοῦ Κορινθιακοῦ τὴ Λιβαδόστρα διὰ μέσου τῶν Λεύκτρων. (Ι.Ε.Ε. Α. 264).

Τὰ τείχη τοῦ Γλᾶ συναγωνίζονται σχεδὸν σὲ μεγαλοπρέπεια τὰ τείχη τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθας, ἀλλὰ τοῦτα τοῦ Γλᾶ, ἐξακολουθοῦν παρ' ὅλες τὶς ἔρευνες, ποὺ ἔγιναν μέχρι σήμερα νὰ μένουν ἄφωνα καὶ αἰνιγματικά.

Πιθανολογεῖται, ὅτι θᾶναι ἡ ἀκρόπολη τῆς πολυστάφυλης κι ἀλογοτρόφας Ἄρνης, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος στὴν Ἰλιάδα, (Β. 507), ποὺ πῆρε μέρος στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο, μὰ δὲν εἶναι βέβαιο.

Ἄλλοι θεωροῦν τὸ τεῖχος γιὰ τὴν ἀκρόπολη τοῦ ἡρωϊκοῦ, μὰ ληστρικοῦ λαοῦ τῶν Φλεγυῶν καὶ προσδιορίζουν ἐδῶ τὴν πόλη Γυρτώνα τὴν ὁμώνυμη μὲ τὴ θυγατέρα τοῦ Φλεγύα, ποὺ ἀναφέρει πάλι ὁ Ὅμηρος στὴν Ἰλιάδα, (Β. 738). Καὶ ἄλλοι τοποθετοῦν ἐδῶ τὴ «Γλήχωνα τὴν ἐρυμνῆν», τὴν ὀχυρωμένη, ποὺ μνημονεύεται σ' ἕνα ἀπόσπασμα (ἀριθ. 20) τοῦ Ἡσιόδου, ποὺ περιέσωσε ὁ Στράβων, (9.424).

Γράφοντας γιὰ τὸν Κηφισὸ λέγει:

«ῥέει τῆς Φωκίδος σκολιῶς καὶ δρακοντοειδῶς
παρὲκ Πανοπῆα διὰ Γλήχωνα τ' ἐρυμνὴν
καί τε δ' Ἐρχομενοῦ εἱλιγμένος εἶσι δράκων ὥς»,

(Τρέχει, (ὁ Κηφισός), ἀνάμεσα στὴ Φωκίδα λοξὰ καὶ φιδωτά, περνάει κοντὰ στὸν Πανοπέα,ἔπειτα στὴν πολὺ ὀχυρωμένη Γλήχωνα καὶ τέλος στὸν Ὀρχομενὸ στριφογυρίζοντας, σὰ φίδι).

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκδοχὲς αὐτὲς ἀποκλείονται, γιατὶ ἡ Γυρτὼν βρισκόταν στὴ Θεσσαλία, κοντὰ στὸν Πηνειό, κι ἡ Γλήχων τοῦ Ἡσιόδειου στίχου ἦταν πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό, ἐνῶ τὸ Γλᾶ εἶναι πολὺ πιὸ κάτω ἀπὸ τὸν Ὀρχομενό.

Ὁ Λὴκ πάλι στὰ Βοιωτικά του, (15, 306) θεωρεῖ ὅτι τὰ ἀνά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κτορα θὰ ἦταν τοῦ γενάρχη τῶν Μινυῶν Ἀθάμαντα, ἀπ' ὅπου καὶ ὁλόκληρη ἡ γύρω περιοχὴ στὸ Γλᾶ ὀνομάστηκε Ἀθαμάντειο πεδίο.

Ὁ Παυσανίας, ποὺ τόσες πολύτιμες πληροφορίες, γιὰ ἄλλα μέρη μᾶς παρέχει κι ἐνῶ μιλάει γιὰ τὶς πολὺ κοντὰ στὸ Γλᾶ Κῶπες, δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ τὸ Γλᾶ. Γιὰ τὸν Γλᾶ δὲ γράφει οὔτε λέξη.

Τὸ φρούριο τοῦ Γλᾶ εἶναι ἀπομονωμένο. Ἔχει περίβολο, ποὺ διατηρεῖται καλὰ σὲ μῆκος 3 χιλιομέτρων. Τὸ πάχος του εἶναι 6 μέτρα καὶ τὸ ὕψος του σὲ μερικὰ σημεῖα φθάνει τὰ 5 μέτρα. Οἱ πέτρες του ἐλαφρὰ πελεκημένες εἶναι 2 καὶ 3 μέτρα μακριές. Τὸ χτίσιμό τους ὀνομάζεται Πελασγικὸ ἀπὸ τοὺς μυθολογικοὺς παναρχαίους Πελασγοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Κυκλώπειο. Δηλαδὴ κατασκευασμένο ἀπὸ ὑπεράνθρωπους Κύκλωπες.

Πρὸς τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα ἔχει ἀπὸ μιὰ μεγάλη πύλη μὲ θυρωρεῖα ἐσωτερικὰ καὶ δυὸ δωμάτια στὶς δυὸ πλευρὲς γιὰ τοὺς φρουρούς. Ἡ νότια πύλη βλέπει πρὸς τὸ Ἀκραίφνιο, ἡ ἀνατολικὴ πρὸς τὴν κορυφὴ τοῦ Πτώου καὶ τὸ χωριὸ Κόκκινο, ἡ βόρεια πρὸς τὸ μυκηναϊκὸ κάστρο τῆς Ἁγίας Μαρίνας καὶ ἡ δυτικὴ πρὸς τὶς Κῶπες, (τὸ Κάστρο). Ἡ κάθε πύλη ἔχει ἐξωτερικὰ προστατευτικοὺς πύργους, ἐνῶ ἄλλους πύργους δὲν ἔχει σὲ ἄλλα σημεῖα.

Ἡ νότια πύλη «ἡ βασιλικὴ» ἔχει ἄνοιγμα κάπου πεντέμισι μέτρα, εἶναι ἐπιβλητικότερη καὶ καθὼς ἀνεβαίνει ὁ δρόμος ἀπὸ τὴν πεδιάδα, μοιάζει μὲ τὴν πύλη τῶν λεαινῶν τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηνῶν.

Θεωρεῖται σκοτεινὴ ἡ ἱστορία καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ φρουρίου ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, καὶ γιὰ τὸ παράξενο, τὸ ὀδοντωτό του, χτίσιμο. Παρουσιάζει ἀνὰ 10 μέτρα ἐσοχὲς καὶ ἐξοχὲς πριονωτές, σὰν ἐπάλξεις, ποὺ μόνο στὰ τείχη τῆς Τροίας ἔχουν παρατηρηθεῖ.

Τοῦ ἀνακτόρου τώρα, ποὺ περικλείνει τὸ τεῖχος, ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου καὶ ἡ τεράστια ἔκτασή του κάνουν τὸ ὅλο συγκρότημα ἀκόμη πιὸ ἐπιβλητικὸ καὶ πιὸ παράξενο. Ἀρκεῖ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς ἀκρόπολης τῆς Τίρυνθας εἶναι 20 στρέμματα περίπου, τῆς Ἀθήνας 25, τῶν Μυκηνῶν 30, ἐνῶ τοῦ Γλᾶ εἶναι 200 στρέμματα. Κι ἐνῶ τὸ μῆκος τοῦ τείχους τῆς Τίρυν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

θας καὶ τῆς Ἀθήνας εἶναι 700 μέτρα, τῶν Μυκηνῶν 900 μέτρα, τοῦ Γλᾶ φτάνει τὰ 3.000 μέτρα. Εἶναι συνεπῶς ἡ μεγαλύτερη σὲ ἔκταση ὀχυρωμένη μυκηναϊκὴ ἀκρόπολη τῆς Ἑλλάδας.

Στὴ βορινὴ πύλη καὶ στὸ βόρειο ὀχυρωματικὸ περίβολο, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ψηλότερο σημεῖο τοῦ λόφου, ἀκουμπάει καὶ ταυτίζεται ἡ μία πλευρὰ τῶν ἀνακτόρων, πού, ὅπως εἴπαμε, βρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κάστρου.

Τὰ ἀνάκτορα πολὺ παράξενα κι αὐτὰ σὲ σχῆμα, ἀποτελοῦνται ἀπὸ δυὸ στενόμακρα —70 καὶ 72 μέτρων μήκους— οἰκοδομήματα, τὸ ἕνα ἀνατολικὸ καὶ τὸ ἄλλο βόρειο, συναντιοῦνται σὲ σχῆμα κεφαλαίου Γ, μὲ τὴν ὀρθὴ γωνία του στὰ βορειοανατολικά. Στὰ ἐλεύθερα ἄκρα τους, οἱ δυὸ πτέρυγες, ἔχουν ἀπὸ μιὰ μεγάλη αἴθουσα καὶ ἀπὸ μιὰ μοναδικὴ εἴσοδο.

Στὰ δυὸ μέγαρα ὑπάρχουν πολλὰ δωμάτια, ποὺ συγκοινωνοῦν τόσο μεταξύ τους, ὅσο καὶ μὲ τὶς αἴθουσες μὲ διπλοὺς μακριοὺς διαδρόμους.

Τὸ πάχος τοῦ τείχου καὶ τὸ ἀποχετευτικό τους σύστημα ἐνισχύουν τὴ γνώμη ὅτι τὰ ἀνάκτορα ἦταν διώροφα. Μοιάζουν μὲ τὸ ἀνάκτορο τῆς Πύλου καὶ θεωροῦνται, ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ καλὰ δείγματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς τελευταίας Μυκηναϊκῆς περιόδου.

Ἀπομεινάρια ἀμμοκονιαμάτων δείχνουν ὅτι ἦταν στολισμένα ἐσωτερικὰ μὲ τοιχογραφίες πολύχρωμες, ὅπως τὰ σύγχρονά τους ἀνάκτορα τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ὅλα τὰ οἰκοδομήματα περιβάλλονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν μεγάλο ἐξωτερικὸ ὀχυρωματικὸ περίβολο καὶ μὲ ἕνα δεύτερο λεπτότερο «προστατευτικὸ» τεῖχος, ποὺ ἀπέχει ἀπ' αὐτὰ γύρω στὰ 60 μέτρα καὶ σχηματίζει στὴ νότια πλευρά του μιὰ τεράστια αὐλή.

Νότια τῆς αὐλῆς ὁ μακαρίτης ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Γιάννης Θρεψιάδης, ποὺ ἔκαμε τὶς τελευταῖες ἀνασκαφές, (1955, 57, 58, 60 καὶ 61) μελέτησε ἕνα κτιριακὸ συγκρότημα, ποὺ ὀνομάζουν οἱ εἰδικοὶ «Ἀγορά». Ἐπίσης μελέτησε καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, κατοικία τῆς μόνιμης φρουρᾶς καὶ τῶν ἀξιωματούχων κι ἐργαστήρια μὲ στοὲς κι ἀποκάλυψε τὶς βάσεις 9 κιόνων τους.

Εἴτε ὅλα τὰ κτίσματα τὰ εἶχαν κατασκευάσει συλλογικά, σὰν ἀμυντικὸ ἔργο, τὰ πολίσματα καὶ οἱ πόλεις τῆς γύρω περιοχῆς, (οἱ Κῶπες, οἱ Ὄλμωνες, Κύρτωνες, Ὑηττός, Τεγύρα, Ὀρχομενός,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἁλίαρτος, Ὀγχηστὸς κ.λπ.), εἴτε ἦταν ἔργο μονάρχη, ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ χῶροι —ἀποδείχτηκε ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς— γιὰ μιὰ ἄνετη βασιλικὴ ζωή, ὄχι μονάχα ἑνὸς μόνου ἡγεμόνα. Ἐπίσης ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι χῶροι γιὰ τὴν ἀποθήκευση τῶν εἰσφορῶν, τὴ διαφύλαξη τῶν ἀρχείων καὶ τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ, (πανοπλιῶν, ἁρμάτων), τὴ στέγαση τεχνιτῶν καὶ τὴ στέγαση τοῦ προσωπικοῦ, ποὺ κατηύθυνε τὴν ἀγροτική, τὴν κτηνοτροφική, τὴ βιοτεχνικὴ καὶ λοιπὴ παραγωγὴ τῆς ἐπικράτειας τοῦ κάστρου.

Περιγραφὲς τοῦ κάστρου τοῦ Γλᾶ εἶχαν δημοσιεύσει τὸ 1834 ὁ Λούντβιχ Ρός, τὸ 1836 ὁ Φορχάμεν καὶ τὸ 1840 ὁ Οὔλτριχος. Τὸ 1893 ἔκαμε ὀλιγοήμερες ἀνασκαφὲς ὁ Γάλλος ντὲ Ρίντερ, ποὺ ἀποκάλυψε τὸ κεντρικὸ τμῆμα τοῦ ἀνακτόρου. Καὶ τὸν ἴδιο καιρὸ μελέτησε τὰ ἐρείπια ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος ἀρχιτέκτονας Φερδινάνδος Νόακ καὶ δημοσίευσαν τὰ πορίσματά τους στὰ περιοδικὰ τῶν ἀντίστοιχων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν.

Οἱ παλαιότεροι ἀρχαιολόγοι πίστευαν, ὅτι τὰ ἀνάκτορα ἐγκαταλείφτηκαν πρὶν ὁλοκληρωθοῦν καὶ ὅτι δὲν εἶχαν ποτὲ κατοικηθεῖ ἢ ὅτι κατοικήθηκαν μόνο γιὰ λίγο διάστημα, (Ι.Ε.Ε. Α. 274 καὶ 285).

Ὁ Θρεψιάδης ὅμως στὶς ἀνασκαφὲς βρῆκε καὶ ἀποκάλυψε ἕνα τέλειο ἀποχετευτικὸ σύστημα, τοιχογραφίες, ἀγγεῖα, ἰδίως ὑψίποδες κύλικες, ὅπως καὶ τρία λίθινα κομμάτια ἀπὸ μισὸ διπλὸ κέρας, (γνωστὸ ἱερὸ μινωϊκὸ σύμβολο), στὴ γωνιά, ποὺ συναντῶνται οἱ δυὸ πτέρυγες τῶν ἀνακτόρων καὶ ἄλλα εὑρήματα, ποὺ βεβαιώνουν καὶ ἀποδείχνουν ὅτι ὑπῆρξε ζωὴ στὸ Γλᾶ καὶ μάλιστα γεμάτη σφρῖγος σ' ὅλη τὴ Μυκηναϊκὴ περίοδο, (1600 - 1100 π.Χ.). Καὶ φυσικὰ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ κατασκευαστεῖ ἕνα τόσο τέλειο καὶ τόσο μεγάλο ἔργο, σὰν τὸ φρούριο καὶ τὰ ἐσωτερικὰ κτίσματα τοῦ Γλᾶ, ἂν ἡ γύρω περιοχὴ ἦταν λιμνότοπος γεμάτος καλαμιές, νερόφιδα καὶ κουνούπια. Τὰ νερὰ τῶν γύρω ποταμῶν δὲν ἀφήνονταν ἐλεύθερα νὰ πλημμυρίζουν τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ μαζεύονταν σὲ διώρυγες καὶ διοχετεύονταν στὶς παρακείμενες καταβόθρες.

Εἴπαμε ὅτι ἡ ὕπαρξη τοῦ κάστρου μὲ τὰ ἀνάκτορα, τὴν ἀγορά, τὰ ὑπόστεγα, τὶς ἀποθῆκες βεβαιώνει ὅτι ἡ Κωπαΐδα εἶχε ἀποξηρανθεῖ καὶ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ πηγὴ ἀγαθῶν καὶ πλούτου ἀπὸ τοὺς Μινύες μὲ ἕνα τέλειο γιγάντιο ἀποχετευτικὸ σύστημα, ποὺ ἀποκα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

λύφτηκε καὶ κατὰ τὴ νεώτερη ἀποξήρανση. Καὶ αὐτοῦ τοῦ θαυμαστοῦ καὶ μεγάλου ἔργου τὸν ἔλεγχο καὶ τὴ συντήρηση ἀποσκοποῦσε ἴσως ἡ κατασκευὴ τοῦ φρουρίου.

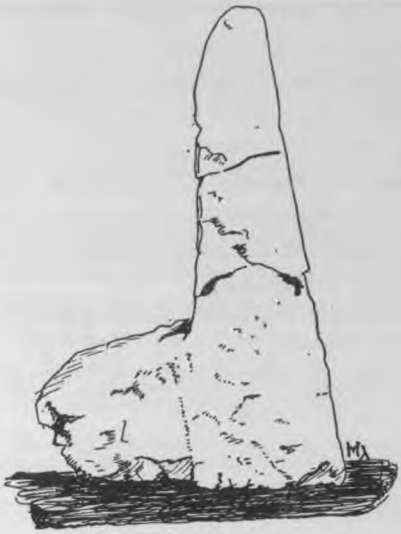

Τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ διπλὸ κέρας, μινωϊκὸ ἱερὸ σύμβολο, ποὺ βρέθηκε στὸ κάστρο τοῦ Γλᾶ.

Εὑρήματα, παραδόσεις καὶ ἀρχαῖα κείμενα ἀλληλοβεβαιώνονται καὶ ἐπαληθεύονται. Γράφει ὁ Στράβων: «λέγουσι δὲ τὸ χωρίον, ὅπερ ἡ λίμνη κατέχει νῦν ἡ Κωπαΐς ἀνεψῦχθαι (ἀποξηράνθηκε) πρότερον καὶ γεωργεῖσθαι παντοδαπῶς ὑπὸ τοῖς Ὀρχομενίοις οἱ πλησίον οἰκοῦσι· καὶ τοῦτ' οὖν τεκμήριον τοῦ πλούτου τιθέασι (ἐπικαλοῦνται)». (9.415,40).

Ἀπὸ στρῶμα στάχτης καὶ μεγάλα χάλκινα ἐλάσματα μὲ καρφιά, ποὺ βρέθηκαν στὶς πύλες καὶ στὰ θυρωρεῖα τους, βεβαιώθηκε ἐπίσης, ὅτι ἡ ζωὴ αὐτὴ τῶν ἀνακτόρων, εἶχε βίαιο τέλος. Πιθανὸ νὰ καταστράφηκε στὴν κάθοδο τῶν Δωριέων (1100 π.Χ.) ἢ νὰ ἐπαληθεύει ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκεῖνο, ποὺ ἀναφέρει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (90 - 20 π.Χ.) καὶ τὸ μνημονεύομε καὶ ἀλλοῦ, ὅτι ὁ Ἡρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κλῆς στὸν πόλεμο τῶν Θηβαίων κατὰ τοῦ Ἐργίνου τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μινυῶν τοῦ Ὀρχομενοῦ: «ἐμφράξας τὸ περὶ τὸν Μινύειον Ὀρχομενὸν ρεῖθρον ἐποίησε λιμνάζειν τὴν χώραν καὶ φθαρῆναι τὰ κατ' αὐτὴν ἅπαντα». (Δ' 18,7).

Ἀλλά, ἂν τὴν ἔμφραξη τοῦ «ρείθρου» (τῶν καταβοθρῶν), τὴν ἔκαμε ὁ Ἡρακλῆς, δὲν ἦταν δυνατό, μᾶς γράφει ὁ Παυσανίας, (9.28,8), νὰ μὴ μπορέσουν οἱ πάμπλουτοι Ὀρχομένιοι νὰ ἀνακαλύψουν τὸ χάσμα καὶ σπάζοντας τὸ φράγμα τοῦ Ἡρακλῆ νὰ ἐπαναφέρουν τὸν Κηφισὸ στὴν παλιά του κοίτη ἀπ' ὅπου διοχετεύονταν τὰ νερά του στὴ θάλασσα. Φαίνεται ἡ ἔμφραξη καὶ ἡ μετατροπὴ τοῦ χώρου σὲ λίμνη θὰ προῆλθε ἀπὸ ἄλλη αἰτία, ἀπὸ σεισμοὺς ἢ μεγάλες πλημμύρες, ὅπως ἀναφέρει ὁ Στράβων, (9.406,16), καὶ δὲν θὰ ἦταν καὶ τόσο κατορθωτὴ ἡ ἀπόφραξη.

Ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ Στράβων μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐπιχείρησε ὁ Χαλκιδαῖος μηχανικὸς Κράτης, στὸν καιρὸ τοῦ Μ. Ἀλέξανδρου, τὴν ἀπόφραξη τῶν «πόρων», (τῶν καταβοθρῶν), ἀλλὰ «ἐπαύσατο στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν», (9.407,18).

Ἔτσι παρέμεινε πλημμυρισμένος ὁ χῶρος τῆς Κωπαΐδας καὶ συνέβαινε μάλιστα τοὺς χειμῶνες νὰ αὐξάνονται τὰ νερὰ καὶ νὰ κινδυνεύουν νὰ καταποθοῦν τμήματα τῆς ξηρᾶς καὶ πόλεις. Ἔτσι ἀφανίστηκαν ἡ Ἀθήνα καὶ ἡ Ἐλευσίς ποὺ βρίσκονταν στὴν ἀκρολιμνιά, ὅπως «κατεπόθη ἥτε Ἄρνη καὶ ἡ Μίδεια, (Ἀκραίφνιο ἢ Χαιρώνεια καὶ ἡ Λεβάδεια). (9.413,35). Ἀλλὰ γιὰ τὶς δυὸ τελευταῖες τὸ πράγμα δὲ φαίνεται καὶ τόσο πιθανὸ ἐξαιτίας τῆς μεγάλης διαφορᾶς τοῦ ὑψομέτρου τους.

Ὁ καθηγητὴς Ν. Παπαχατζῆς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «τελευταῖα ὑποστηρίχτηκε ἡ ἄποψη, πὼς ὁ ὀχυρωμένος λόφος δὲν ἦταν ἡγεμονικὴ κατοικία οὔτε ἁπλὸ φρούριο οὔτε ὀχυρὸ γιὰ νὰ βρίσκουν προστασία οἱ γύρω ἀγρότες καὶ ποιμένες, ἀλλὰ τὸ κέντρο ὅπου παρέμεναν μόνιμα τὰ ἀνώτερα βασιλικὰ ὄργανα γιὰ τὴν ὁμαλὴ λειτουργία τῶν ἀποστραγγιστικῶν ἔργων τῆς λεκάνης τῆς Κωπαΐδας, (Σπ. Ἰακωβίδης κ.λπ.)». (Βοιωτικά, ἔκδ. Ἔκδοτ. 163).

Δὲν εἴμαστε εἰδικοί, μὰ ἡ τεράστια ἔκταση τοῦ χώρου —εἶναι εἴπαμε ἡ μεγαλύτερη ὀχυρωμένη μυκηναϊκὴ ἀκρόπολη τῆς Ἑλλάδας— καὶ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, ποὺ βρέθηκαν ἐπάνω σ' αὐτή, μᾶς ὁδηγοῦν νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι τὸ Γλᾶ γιὰ ὅλα τὰ πιὸ πά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

νω, ποὺ ἀποκλείουν μὲ τὰ οὔτε - οὔτε οἱ νεώτεροι μελετητὲς χρησίμευσε καὶ παραχρησίμευσε στὶς κατὰ καιροὺς δέβαια περιστάσεις καὶ ἐποχές.

Πάντως, ἐπαναλαμβάνομε, ὅτι παρ' ὅλες τὶς ἐξερευνήσεις, ποὺ ἔγιναν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας μας, ἡ γῆ τοῦ Παλαιόκαστρου, (τοῦ Γλᾶ), δὲν θέλησε νὰ ἀποκαλύψει τὰ βαθύτερα μυστικά της. Ἐξακολουθεῖ τὸ κάστρο νὰ παραμένει αἰνιγματικό, δουβὸ κι ἀμίλητο. Γι' αὐτὸ καὶ μεῖς κάνουμε μιὰ τελικὴ βόλτα στὸν αὐτοκινητόδρομο, ποὺ ὑπάρχει γύρω του καὶ χαιρετώντας το τὸ ἀφήνομε, σκεπασμένο μὲ τὸν πέπλο τοῦ μυστήριου, νὰ παραμένει στὴν ἐρημιά του.

Θὰ ἄξιζε, ἂν εἴχαμε καιρό, νὰ ἐπισκεφτοῦμε τὰ ἐρείπια τοῦ πύργου τῆς ἁγίας Μαρίνας, (154 μ. ψηλοῦ), ποὺ εἶναι κι αὐτὸ σπουδαῖο ἔργο τῶν Μινυῶν, τὴν τρίτοξη —ἄλλοτε εἶχε πέντε τόξα— φράγκικη γέφυρα τοῦ Μέλανα, (3 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Κάστρο), τὸ σπήλαιο Σεϊντί, ὅπου βρέθηκαν τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐργαλεῖα, τὸ ἄλλο, ἀνάμεσα στὸ Ἀκραίφνιο καὶ τὴν Ἁλίαρτο, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς μὲ τὶς ὡραῖες βυζαντινὲς εἰκόνες, ὅπως καὶ τὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς 23 καταβόθρες τῆς Κωπαΐδας, τοῦ Κοκκίνου, (σπηλιὰ μὲ 25 μ. ὕψος καὶ ὡς 100 μ. δριζόντιο βάθος), ἀπ' ὅπου ἐξαφανίζονταν τὰ πλεονάζοντα ἄλλοτε νερὰ τῆς λίμνης καὶ ἀπ' ὅπου διακρίνονται καὶ τὰ ἀποξηραντικὰ ἔργα τοῦ Κράτητα καὶ τελικὰ τὶς δυὸ τεχνικὲς σύγχρονες σήραγγες, (μποῦκες), τοῦ Ἀκραίφνιου, ἀπ' ὅπου φεύγουν σήμερα τὰ νερὰ τῆς Κωπαΐδας γιὰ τὴν Ὑλίκη καὶ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο.

Στὴ διαδρομὴ οἱ ἄγριες κάθετες γραμμὲς τοῦ Πτώου, μὲ τὶς μυθολογικὲς σπηλιὲς καὶ μὲ τὶς φαντασμαγορικὲς καταβόθρες, ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ οἱ ἤμερες κι ἁπαλὲς τῆς ἀπέραντης πεδιάδας ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐντυπωσιάζουν καὶ αἰχμαλωτίζουν τὸν ἐπισκέπτη μὲ τὸ ἰδιόρρυθμο σκηνικό, ποὺ παρουσιάζουν.

Θὰ ἄξιζαν νὰ ἐπισκεφτοῦμε ὅλα, ἂν εἴχαμε καιρό... ἀλλὰ καὶ νᾶχαμε, πάλι κάτι θ' ἀφήναμε ἀπαρατήρητο. Εἶναι ἀτέλειωτα τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς περιοχῆς μας, γι' αὐτὸ καὶ τ' ἀφήνομε γι' ἄλλον περίπατο...

Υ.Γ.: Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πηγές, ποὺ ἀναφέρουμε στὸ κείμενο, τὶς ἀνακοινώσεις, τοῦ Γιάννη Θρεψιάδη στὸ ἀρχαιολογικὸ Δελτίο 17 (1961 - 62)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

«ἀνασκαφαὶ καὶ εὑρήματα Ἄρνης (Γκλᾶ)», καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ Μ. Παρασκευαΐδη στὴν ἐφημ. Καθημερινὴ τῆς 10.8.1957, τῆς Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου στὴν ἐφημ. Ἐλευθερία τῆς 15.3.1959 καὶ τῆς 23.7 καὶ 19.11 τοῦ 1961, ἐκδόθηκε τὸ 1984 καὶ νέο σχετικὸ βιβλίο στὴ Γερμανικὴ γλώσσα μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες «Οἱ ὑδατικὲς κατασκευὲς τῶν Μινυῶν στὴν Κωπαΐδα, οἱ πιὸ ἀρχαῖες ὑδατικὲς ρυθμίσεις τῆς Εὐρώπης» ἀπὸ τοὺς Κνάους, Χάϊνριχ καὶ Κάλτσικ τοῦ πολυτεχ. τοῦ Μονάχου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ἀρχαϊκὸς κοῦρος ἀπὸ τὸ Πτῶο.

ΑΚΡΑΙΦΝΙΟ

(ἡ Καρδίτσα)

Θὰ παρουσίαζε κενὸ καὶ παράλειψη νὰ κλείναμε τοὺς ἱστορικούς μας τούτους περιπάτους καὶ νὰ μὴ γράφαμε καὶ κάτι γιὰ τὸ Ἀκραίφνιο, ὄχι μόνο, γιατὶ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸ Ἀθαμάντιο πεδίο, τὴ μικρὴ στὰ βορειοανατολικὰ τῆς Κωπαΐδας παραλίμνια πεδιάδα, ἀλλὰ καὶ γιατὶ στολισμένος καὶ τοῦτος ὁ χῶρος μὲ μύθους θεῶν καὶ ἀξιόλογες ἱστορίες ἀνθρώπων ἀποτελεῖ ἐπιπλέον σημαντικὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ἀρχαιολογικὴ πηγὴ μὲ τὰ πολυάριθμα εὑρήματα, ποὺ στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ κάθε τόσο μὲ τὶς ἀνασκαφὲς ἔρχονται στὸ φῶς.

Ἀκραιφία ὀνομάζει τὴν πόλη ὁ Ἡρόδοτος (Θ. 135), Ἀκραιφίαι ὁ Στράβων (Θ. 410), Ἀκραίφνιον ὁ Παυσανίας (Θ. 23,5) καὶ Ἀκραιφνία ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος. Ὁ τελευταῖος στὰ «Ἐθνικά» του ἀναφέρει: «ἣν δ' ἀπὸ Ἀθάμαντος κτισθεῖσα ἢ ἀπὸ Ἀκραιφέως τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ ὄρος κληθῆναι ἀπὸ Πτώου παιδὸς καὶ Εὐξίππης ἢ ὅτι Λητῶ ἐκεῖ βουλομένην τεκεῖν προσεπιφανεὶς ὁ κάπρος ἐπτόησε».

Καὶ κατὰ μετάφραση: Ἦταν χτισμένη ἡ Ἀκραιφνία ἀπὸ τὸν Ἀθάμαντα ἢ ἀπὸ τὸν Ἀκραιφέα τὸ γιὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ὑπῆρχε καὶ βουνό, ποὺ ὀνομάστηκε ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ Ἀθάμαντα καὶ τῆς Εὐξίππης Πτῶο ἢ ὅτι ἡ Λητὼ τὴν ὥρα, ποὺ πῆγε ἐκεῖ νὰ γεννήσει τὸν Ἀπόλλωνα, παρουσιάστηκε ὁ κάπρος καὶ τὴ φόβισε.

Ἀπὸ τὴν πτόηση (τὸν φόβο), μᾶς λέει, ποὺ προκάλεσε ὁ κάπρος στὴ Λητώ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ταραχή, ποὺ προξενοῦσε στοὺς ἐχθροὺς ὁ γιός της Ἀπόλλωνας, ποὺ ἵδρυσε ἐδῶ μαντεῖο, ὀνομάστηκε Πτῶος.

Κατὰ τὸν Ὅμηρο τὸ Ἀκραίφνιο ὀνομαζόταν Ἄρνη, μᾶς γράφει ὁ Στράβων (9.313), ἀλλὰ ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη διατείνεται ὁ Ἄγγλος στρατιωτικός, καὶ ἀρχαιολόγος Λήκ, ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἄρνη εἶναι ἡ Χαιρώνεια. Ἄλλωστε καὶ ὁ Παυσανίας τὸ διευκρινίζει: «Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ πόλις Χαιρώνεια Ἄρνη τὸ ἀρχαῖον» καὶ προσθέτει μάλιστα: «Ὅμηρος ἐπιστάμενος, ἐμοὶ δοκεῖν, Χαιρώνειάν τε ἤδη καὶ Λεβάδειαν καλουμένας, ὅμως τοῖς ἀρχαίοις ἐχρήσατο ὀνόμασιν (Ἄρνη καὶ Μίδειαν) ἐς αὐτάς». (9.40,3).

Ὄχι λοιπὸν Ἄρνη, ἀλλὰ Ἀθαμαντία ἢ Ἀθαμάντιον πεδίον λεγόταν, πρὶν ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀκραίφνιου ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γιοῦ τοῦ Αἰόλου καὶ γενάρχη τῶν Μινυῶν Ἀθάμαντα. Ὁ Ἀθάμαντας ἦταν κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη παράδοση καὶ ὁ οἰκιστής, εἴπαμε, τῆς πόλης, γι' αὐτὸ καὶ τὸν τιμοῦσαν ἰδιαίτερα ἐδῶ.

Τὸ Ἀκραίφνιο, ἀλλὰ καὶ τὸ μαντεῖο κι ὁλόκληρο τὸ βουνὸ Πτῶο ἀνῆκε στοὺς Θηβαίους, γι' αὐτὸ κι ἐδῶ εἶχαν καταφύγει πολλοὶ Θηβαῖοι ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλης τους ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο. (Στρ. 9. 413, 34).

Ὅμως ἀπὸ νομίσματα τῆς πόλης, ποὺ ἔχουν βρεθεῖ, μὲ Βοιω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τική ἀσπίδα ἀπὸ τὴ μιὰ ὄψη καὶ κάνθαρο σὲ ἔγκοιλο τετράγωνο ἀπὸ τὴν ἄλλη, μαθαίνομε ὅτι τὸ Ἀκραίφνιο δὲν βρισκόταν πάντοτε κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τῆς Θήβας, ἀλλ' ὅτι ἔζησε καὶ σὰν αὐτόνομη πολιτεία πρὶν ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς πολέμους κι ὕστερα ἀπ' αὐτούς, στὰ χρόνια 550 - 480 π.Χ. καὶ στὰ 456 - 446 π.Χ. (ἱστ. νομ. HEAD - Σβορώνου).

Τὸ Ἀκραίφνιο εἶχε ναὸ καὶ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου «θέας ἄξιο», μᾶς πληροφορεῖ ὁ Παυσανίας, (9.13,5). Στὸ χῶρο του σήμερα σώζεται κατασκευασμένο μὲ ἀρχαῖα ὑλικά, ἐνεπίγραφες πλάκες καὶ ἄλλα, ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἀπομεινάρια ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ τὴν ἀκρόπολή του διατηροῦνται νότια τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ, στὸ λόφο Κριάρια (ἢ Σκοπιά). Εἶναι τοῦ 4ου αἰώνα τὸ τεῖχος χτισμένο ἰσοδομικὰ μὲ πελεκημένους ὀγκόλιθους, ποὺ ἔχουν ἁρμοὺς κάθετους καὶ δῶ - κεῖ λοξοὺς καλὰ ἐφαρμοσμένους καὶ χωρὶς τὸν παραμικρὸ ἐνδιάμεσο. Ἀξιοθαύμαστη παρουσιάζει ὄψη μιὰ πύλη τοῦ ὀχυρωματικοῦ περίβολου πρὸς τὸ μέρος τῆς λίμνης Ὑλίκης. Ἀπὸ τρεῖς ὀγκόλιθους ἀποτελοῦνται οἱ παραστάδες της καὶ τεράστιος εἶναι ὁ ὑπερθυρός της.

Ἕνα τέταρτο τῆς ὥρας ἀνατολικὰ τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ κι ἐπάνω στὸ δρόμο, ποὺ ἀνεβαίνει στὸ μοναστήρι τῆς ὁσίας Πελαγίας, στὴ θέση Περδικόβρυση, βρίσκονται σὲ ὑψόμετρο 370 μ. τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνα.

Πολλὰ ἦταν στὴν ἀρχαιότητα τὰ μαντεῖα γύρω στὴν Κωπαΐδα καὶ στὴ Βοιωτία γενικά. Τὸ μαντεῖο ὅμως τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνα ἦταν τὸ πιὸ ἀρχαῖο, μεγάλο καὶ φημισμένο καὶ τὸ πιὸ πλούσιο. Ἦταν ἀλάνθαστο στοὺς χρησμούς του, μᾶς ἱστορεῖ ὁ Παυσανίας. «Ἀψευδὲς μαντεῖον ἦν αὐτόθι πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Μακεδόνων ἐπιστρατείας καὶ ὀλέθρου Θηβαίων». 9.23,6.

Καὶ στὸ Μαρδόνιο, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν ἔστειλε ἀντιπρόσωπό του τὸν Εὐρωπέα Μῦν καὶ τὸ ρώτησε στὴ δική του γλώσσα, δὲ χρησιμοποίησε στὴν ἀπάντησή του τὴν ἑλληνική, ἀλλὰ τὴν Καρικὴ διάλεκτο. «Ἀντὶ Ἑλλάδος... Καρίῃ γλώσσῃ χρᾶν», μᾶς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος στὸ Θ', 135.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὁ Πίνδαρος τραγούδησε τὴν ἵδρυση τοῦ μαντείου, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Στράβων μὲ τ' ἀκόλουθα ποιητικά: «διυγηθεὶς ἐπήει γᾶν τε καὶ θάλασσαν καὶ σκοπιαῖσιν μεγάλαις ὀρέων ὕπερ ἕστα, καὶ μυχοὺς δεινάσατο βαλλόμενος κρηπῖδας ἀλσέων» (Θ. 412,33). Καὶ μὲ δικά μας λόγια: Σὰν ὁ θεὸς Ἀπόλλωνας ἐκτινάχτηκε ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο, πέρασε καὶ τὴ γῆ καὶ τὴ θάλασσα γυρεύοντας τὸ κατάλληλο μέρος γιὰ χρηστήριο. Καὶ καθὼς στάθηκε στὴν κορυφὴ τοῦ «τρικόρυφου» Πτώου κι ἀπεθαύμασε τὴν πολύκαρπη μπροστά του πεδιάδα τῆς Κωπαΐδας, κύλησε τεράστιους βράχους κι ἔστησε ἔτσι τὰ πρῶτα θεμέλια τοῦ ναοῦ του.

Πρῶτος «ναοπόλος μάντις», ἱερέας καὶ μάντης, μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμη ὁ Στράβων, ὁρίστηκε ὁ γιὸς τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Μελίας Τήνερος. Μεγάλες ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις γίνονταν στὰ «Πτώεια». Οἱ τελετὲς αὐτές, μὲ τὶς ὁποῖες τιμοῦσαν τὸ λυράρη θεὸ καὶ οἱ μουσικοὶ καὶ οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες, ποὺ τὶς συνόδευαν, ὅπως καὶ οἱ χοροί, ποὺ ἐπακολουθοῦσαν καί, ποὺ μὲ ἐκχειρίες καὶ ἱπποτικοὺς χρησμοὺς ἐνίσχυαν καὶ τὰ ἄλλα γειτονικὰ μαντεῖα, τῶν Δελφῶν, τοῦ Τροφωνίου, τοῦ Τειρεσία καὶ τῆς Τεγύρας, συγκέντρωναν σημαίνοντες πιστοὺς τόσο στὴν Ἑλληνικὴ ὅσο καὶ στὴ Ρωμαϊκὴ περίοδο, ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία ἀκόμη.

*

Στὶς Γαλλικὲς ἀνασκαφὲς τοῦ 1885 - 1888 καὶ στὴ συμπληρωματικὴ τοῦ 1891, ποὺ ἔγιναν ἐδῶ, ἀποκαλύφτηκαν τὰ θεμέλια περίστυλου δωρικοῦ ρυθμοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα, (23,20 X 11,80 μ.). Ὁ ἀρχικὸς ἦταν τοῦ 7ου αἰώνα κι ἐπάνω του εἶχε κατασκευαστεῖ νεώτερος πιθανῶς τὸ 316 π.Χ., κατὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Θήβας ἀπὸ τὸν Κάσσανδρο.

Βρέθηκαν καὶ σώζονται τὰ πώρινα θεμέλιά του, μέρος ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πλακόστρωσή του καὶ λείψανα ἀπὸ τὴ μεγάλη σκάλα του. Περιγραφὴ τοῦ ναοῦ ἔχει δημοσιεύσει στὸ Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο, (Α΄ 94 - 110), ὁ καθηγητὴς Ἀναστ. Ὀρλάνδος.

Ἑκατὸ μέτρα χαμηλότερα τοῦ ναοῦ βρέθηκαν ἐπίσης τὰ θεμέλια ἀπὸ δυὸ στὲς κι ἀπὸ ἕνα ξενώνα κι ἀκόμη χαμηλότερα μιὰ δεξαμενὴ μὲ 8 συνεχόμενα διαμερίσματα, ποὺ συγκέντρωνε τὸ νερὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

μιᾶς πηγῆς, νεκρῆς σχεδὸν σήμερα, ὅπου γινόταν ἡ ἱεροπραξία τοῦ καθαρισμοῦ τῶν ἐπισκεπτῶν, (Παπαχ. Βοιωτ. τοῦ 1969, σελ. 129).

Μεγάλης ἀρχαιολογικῆς σημασίας εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ εὑρήματα. Χάλκινοι τρίποδες, μαρμάρινα ἀγάλματα, ἀγγεῖα καὶ πλῆθος ἐπιγραφές, ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές, βεβαιώνουν ὅτι τὰ «Πτώεια» ἦταν ἐξίσου σπουδαία πανελλήνια γιορτή, ὅσο καὶ τὰ Πύθια, τὰ Ἴσθμια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ὀλύμπια.

Τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν στὸ Πτῶο εἶναι πολύτιμα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς καὶ εἶναι φυλαγμένα στὸ μουσεῖο τῆς Θήβας καὶ στὸ ἀρχαιολογικὸ τῆς Ἀθήνας. Στὸ πρῶτο βρίσκεται μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ πλάκα (ἀριθ. 86), ποὺ βρέθηκε ἀπὸ τὸ Γάλλο ἀρχαιολόγο Ὀρλλὼ στὸ ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ἀκραιφνίου μὲ τὸ κείμενο τοῦ λόγου, ποὺ στὶς 28 Νοεμβρίου τοῦ 67 μ.Χ. ὁ μωροφιλόδοξος καὶ παρανοϊκὸς Ρωμαῖος αὐτοκράτορας Νέρων, ἐκφώνησε στὴν Κόρινθο καὶ ἀνακήρυξε τὴν Ἑλλάδα, (αὐτός, ποὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴ ρήμαξε μὲ τὶς ἁρπαγὲς τῶν καλλιτεχνικῶν της θησαυρῶν), ... ἐλεύθερη κι ἀφορολόγητη!!!

Ἀρχίζει τὸ κείμενο: «Ἀπροσδόκητον ὑμεῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, δωρεάν... χαρίζομαι τοσαύτην, ὅσην οὐκ ἐχωρήσατε αἰτήσασθαι... λάβετ' ἐλευθερίαν ἀνεισφορίαν... καὶ οὐ δι' ἔλεον ὑμᾶς, ἀλλὰ δι' εὔνοιαν εὐεργετῶ...». Καὶ καταλήγει τὸ κείμενο τῆς πλάκας νὰ ἀναγράφει πρόταση τοῦ δουλόφρονα δυστυχῶς —δὲν ἔλειψαν καὶ στὰ χρόνια τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς τέτοιοι— πλούσιου Ἀκραιφνέα καὶ ἰσόβιου ἀρχιερέα στὸ ναὸ τοῦ Διονύσου, Ἐπαμεινώνδα Ἐπαμεινώνδου, ὅπως συνταχθεῖ ἀπὸ τὸ Δῆμο Ἀκραιφνίας ε ὐ χ α ρ ι σ τ ή ρ ι ο ψ ή φ ι σ μ α στὸν «νέον τοῖς Ἕλλησιν ἐπιλάμψαντα ἥλιον» καὶ ἐπὶ πλέον, ὅπως κατασκευαστοῦν καὶ τοποθετηθοῦν... «ἀγάλματα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πτώου, συγκαθιδρύοντας τοῖς ἡμῶν πατρίοις θεοῖς, Νέρωνος Διὸς Ἐλευθερίου καὶ θεᾶς σεβαστῆς Μεσσαλίνης...».

Σὲ δεύτερη πλάκα, ποὺ βρέθηκε στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Ἀκραίφνιου, ὁ ἴδιος ἀρχιερέας Ἐπαμεινώνδας Ἐπαμεινώνδου φέρεται, ὅτι εἶχε διοργανώσει καὶ ἀποστείλει τρία χρόνια ἐνωρίτερα, τὸ 37 μ.Χ., στὴ Ρώμη, (μὲ δικά του μάλιστα ἔξοδα, γιατὶ οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς πόλεις δυστρόπησαν), «π α ν ε λ λ ή ν ω ν π ρ ε σ β ε ί α»,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

γιὰ νὰ συγχαρεῖ τὸν προηγούμενο αὐτοκράτορα Γάϊο Καλιγούλα γιὰ τὴ στέψη του καὶ νὰ τοῦ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ ἀνεγείρουν ἀνδριάντες του στὶς πόλεις τους.

Ὡστόσο ὁ κόλακας καὶ ματαιόδοξος αὐτὸς ἀρχιερέας φέρεται σὲ τρίτη ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε ἐπίσης στὸ Ἀκραίφνιο, ὅτι κατόρθωσε μὲ ἐνέργειές του στοὺς Ρωμαίους, νὰ ἐπιδιορθωθεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς Μινυακὲς διώρυγες τῆς Κωπαΐδας καὶ νὰ προστατευτοῦν ἔτσι τὰ χωράφια τῶν πατριωτῶν του, (Μ.Ε.Ε. τ. 15, 649 καὶ Παπαχ. Βοιωτικὰ Ἔκδ. 132 καὶ 148).

Ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ λόγου τοῦ Νέρωνα, κατὰ μετάφραση στὰ νεοελληνικὰ ἀπὸ τὸ Γιάννη Θρεψιάδη, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Δωρεὰ ποὺ δὲν τὴν περιμένατε, Ἕλληνες, σᾶς προσφέρω —ἂν καὶ βέβαια τίποτε δὲν εἶναι ἀνέλπιστο ἀπὸ τὴ δική μου μεγαλοφροσύνη— δωρεὰ τόσο μεγάλη, ὅση δὲν ἐτολμήσατε νὰ ζητήσετε. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ποὺ κατοικεῖτε τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως τώρα καλουμένην Πελοπόννησον, λάβετε ἐλευθερίαν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς φόρους, ποὺ οὔτε στοὺς πιὸ εὐτυχισμένους σας χρόνους εἴχατε ποτέ· γιατὶ ἤσασταν πάντοτε σκλάβοι ἢ σὲ ξένους ἢ σὲ δικούς σας. Μακάρι βέβαια νὰ ἔκανα αὐτὴ τὴ δωρεά, ὅταν ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σὲ ἀκμή, γιὰ νὰ χαίρονται τὸ χάρισμά μου περισσότεροι· γι' αὐτὸ τἄχω μὲ τὸ χρόνο ποὺ μὲ πρόλαβε καὶ περιώρισε τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς μου. Μὰ καὶ τώρα δὲν σᾶς εὐεργετῶ ἀπὸ οἶκτο, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη, καὶ εὐχαριστῶ τοὺς θεούς σας —ποὺ, ὅπως ξέρω καλά, πάντοτε μὲ προσταπεύουν καὶ στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα— γιατὶ μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ κάνω μιὰ τόσο μεγάλη εὐεργεσία· πόλεις βέβαια καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐλευθέρωσαν, ὁ Νέρων ὅμως ὁλόκληρη χώρα».

Καὶ στὸ πρωτότυπο ὁ λόγος ὁλόκληρος:

«Ἀπροσδόκητον ὑμεῖν, ἄνδρες Ἕλληνες, δωρεάν, εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης ἀνέλπιστον, χαρίζομαι, τοσαύτην ὅσην οὐκ ἐκχωρήσατε αἰτεῖσθαι. Πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦντες Ἕλληνες λάβετ' ἐλευθερίαν, ἀνεισφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυχεστέροις ὑμῶν πάντες χρόνοις ἔσχετε· ἢ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἄλλοις ἐδουλεύσατε. Εἴθε μὲν οὖν ἀκμαζούσης τῆς Ἑλλάδος παρειχόμην ταύτην τὴν δωρεάν, ἵνα μου πλείονες ἀπολαύωσι τῆς χάριτος· διὸ καὶ μέμφομαι τὸν αἰῶνα προδαπανήσαντά μου τὸ μέγεθος τῆς χάριτος. Καὶ νῦν δὲ οὐ δι' ἔλεον ὑμᾶς, ἀλλὰ δι' εὔνοιαν εὐεργετῶ, ἀμείβομαι δὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν, ὧν καὶ διὰ γῆς καὶ διὰ θαλάττης ἀεί μου προνοουμένων πεπείραμαι, ὅτι μοι τηλικαῦτα εὐεργετεῖν παρέσχον· πόλεις μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἠλευθέρωσαν ἡγεμόνες, Νέρων δὲ ὅλην ἐπαρχίαν». (Ἐπανέκθεσις τοῦ μουσείου Θηβῶν, σελ. 23).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δυτρίνες ἀγγείων τοῦ Ὀρχομενοῦ, ποὺ εἶναι στὸ ἰσόγειο, βρίσκεται στὸν ἐπάνω ὄροφο καὶ ἕνα ἐξαίσιο ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ Πτῶο. Ξεχωρίζει γιὰ τὴν ὡραία παράστασή του, ὅπου ἕξι κυνηγοὶ χτυποῦν ἕνα ἀγριογούρουνο.

Ἐπίσης στὶς αἴθουσες τῶν ἀρχαϊκῶν ἔργων φυλάγονται σὲ περίβλεπτες θέσεις δυὸ θαυμάσιοι κοῦροι, ἀφιερώματα στὸ ἱερὸ τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνα.

Οἱ κοῦροι εἶναι ἀρχαϊκὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα τοῦ 7 καὶ 5 αἰώνα π.Χ., ποὺ παριστάνουν ὄρθιους γυμνοὺς νέους ἀθλητὲς ἢ Ἀπόλλωνες, ποὺ ἔχουν πλατιὰ στήθη, δυνατὰ μέλη, στάση ἄκαμπτη αἰγυπτιάζουσα καὶ ἐλαφρὸ χαμόγελο στὸ πρόσωπο.

Ὁ ἕνας, (ἀριθ. 12), ἔργο Βοιωτοῦ γλύπτη τοῦ 6 αἰώνα στὴν εἴσοδο τῆς πρώτης αἴθουσας, καμαρώνει μὲ τὰ ἐλεύθερα κάπως ἀπὸ τὸ πλαστικό του κορμὶ χέρια, τὶς ριγμένες στὶς πλάτες μποῦκλες του καὶ τὸ γλυκὸ κι αἰνιγματικό του μειδίαμα καὶ συναγωνίζεται σὲ ὡραιότητα καὶ χάρη τὸν ἀπέναντί του στημένο ἔξοχο κοῦρο τοῦ Κροίσου.

Ὁ ἄλλος, (ἀριθμ. 10), τῆς ἴδιας ἐποχῆς, τοποθετημένος κι αὐτὸς στὴν πλαϊνὴ αἴθουσα ἀπέναντι ἀπὸ τὸν ἐπίσης ἐξαίρετο κοῦρο τῆς Μήλου, παρὰ τὴν ἔλλειψη τῶν ποδιῶν του, ἀκτινοβολεῖ εὐγένεια, πνευματικότητα καὶ ζωή, ποὺ αἰχμαλωτίζει τὸν ἐπισκέπτη.

Καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ κοῦροι δὲν εἶναι μοναδικοί. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνα προέρχονται καὶ ἄλλοι ἑπτά, ποὺ στολίζουν τὸ μουσεῖο τῆς Θήβας. Ὡραιότατος ὁ μὲ ἀριθμὸ 3. Ἔργο κι αὐτὸ Βοιωτικὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα, στέκει, στὸ κέντρο τῆς πρώτης μεγάλης αἴθουσας τοῦ μουσείου τῆς Θήβας, ζωντανὸ σύμβολο καὶ ἀναμφισβήτητο δεῖγμα τῆς ἰσάξιας μὲ τὴν Ἀθηναϊκὴ Βοιωτικῆς πνευματικῆς ἀλκῆς. Καὶ μόνο γι' αὐτὸν —ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα ὡραιότατα ἐκθέματα— ἀξίζει ὁ περαστικὸς ἀπὸ τὴ Θήβα νὰ τὸν δεῖ καὶ νὰ θαυμάσει τὸ μακρόστενο γέλοιο στὸ πρόσωπο, τὴν ἔξυπνη ἔκφραση, τὰ γλυκὰ λοξὰ μάτια, τὰ τρυφερά του χείλη. Ἀξίζει νὰ σταθμεύσει καὶ νὰ τὰ χαρεῖ ἔστω καὶ γιὰ λίγο καὶ στὰ πεταχτά. Δυστυχῶς, ὅπως ὑπάρχουν Πλακιῶτες, ποὺ δὲν ἀνέβηκαν ποτὲ στὴ ζωή τους στὴν ἀπὸ πάνω τους Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, ἔτσι καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

πολλοὶ Βοιωτοί, ποὺ δὲν πάτησαν ποτὲ τὸ κατώφλι τοῦ Μουσείου τους.

Οἱ κοῦροι τοῦ Πτώου, ἀπὸ τοὺς τελειότερους, ποὺ βρέθηκαν ὡς τώρα, ἀποτελοῦν προάγγελους τῆς κλασικῆς γλυπτικῆς, ποὺ ἀνέτειλε λίγα χρόνια ἀργότερα καὶ ποὺ ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὴ στερεοτυπία τῶν ἀρχαϊκῶν, δημιούργησε τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἐλεύθερης κίνησης, τῆς πλαστικῆς ἁρμονίας καὶ τῆς πνευματικῆς ἔξαρσης, τὰ θαύματα δηλαδὴ τοῦ Μύρωνα καὶ τοῦ Φειδία. (Καρούζου Ἀρχ. τέχ. 154).

*

Ὁ χῶρος τοῦ Ἀκραίφνιου δὲ μνημονεύεται καὶ δὲν ἦταν σημαντικὸς μόνο στὰ ἱστορικὰ χρόνια, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀρχαῖα κείμενα κι, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ πολυάριθμα εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν. Εἶχε κατοικηθεῖ καὶ εἶχε παρουσιάσει δείγματα προόδου καὶ πολιτισμοῦ καὶ πολὺ πρίν, ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἀκόμη χρόνια.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σπηλιᾶς Σαρακηνοῦ τοῦ Πτώου, ποὺ βρίσκεται κάπου 100 μ. δυτικὰ ἀπὸ τὸν παρακαμπτήριο τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ δρόμο γιὰ τὸ Ἀκραίφνιο, βρέθηκαν πολυάριθμα ἐργαλεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα Παλαιολιθικῆς, Πρωτοελλαδικῆς καὶ Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς (2000 - 1600 π.Χ.). Βρέθηκε καὶ «ἀκεραμικὸν» στρῶμα τῆς 6ης καὶ τῆς 7ης χιλιετηρίδας π.Χ. (Ἐφ. Ν. Κόσμος 13.12. 1972).

Ἀλλὰ καὶ μεγάλο ἀρχαϊκὸ καὶ κλασικὸ νεκροταφεῖο ἀνευρέθηκε (τὸ 1976), στὸ Ἀκραίφνιο ἀπὸ τὴν Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Ἀγγελική Ἀνδρειωμένου. Ἐρευνήθηκαν κάπου 663 τάφοι τοῦ 6ου, 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰώνα, ποὺ περιεῖχαν πλούσια κτερίσματα, κάπου 4 χιλιάδες, ἀγγεῖα, πήλινα εἰδώλια, χάλκινα κοσμήματα καὶ ἄλλα ἀξιόλογα ἀντικείμενα μερικὰ τῶν ὁποίων, δυὸ - τρία, εἶναι πραγματικὰ ἀριστουργήματα. Προέρχονται ἀπὸ διάφορα μέρη (Βοιωτία, Ἀττική, Κορινθία, Εὔβοια κ.λπ.), γι' αὐτὸ καὶ ἡ μελέτη τους θὰ προσφέρει πολλὰ στὴν ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη.

Ἄλλο πάλι δεῖγμα ἀπὸ τὴ ζωή του στὴν περίοδο τῆς Ἑνετοκρατίας ἔχει νὰ ἐπιδείξει τὸ Ἀκραίφνιο, τὸ σταυρεπίστεγο μὲ τροῦλο ἐκκλησάκι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ποὺ λειτουργεῖται ὡς τὰ σήμερα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὴ μάχη τῶν Καταλανῶν κατὰ τῶν Φράγκων, ποὺ ἔγινε στὶς 15 Μαρτίου 1311 μ.Χ. στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ Θουρίου, (στοῦ ἅϊ Γιάννη τὰ σκαλιά), καὶ ποὺ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἀπὸ τὶς 20 χιλιάδες Γάλλους πολεμιστὲς τοῦ Βάλθερου Βριέννιου δὲν ἔμεινε «οὔτε πυρφόρος, ὅπως ἀναγγείλει τὸ συμβάν», φαίνεται ὅτι γλύτωσαν καὶ μερικοί. Δὲν ἦταν δυνατὸ ἄλλωστε νὰ σκοτωθοῦν ὅλοι. Μεταξὺ ἐκείνων, ποὺ γλύτωσαν ἦταν καὶ ὁ δυνάστης τοῦ Ἀκραιφνίου Ἀντώνιος Λὲ Φλάμα. Ὁ αὐθέντης αὐτὸς τοῦ Ἀκραιφνίου Ἀντώνιος φαίνεται ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη ἢ στὴν ὥρα τῆς μάχης καὶ σὲ στιγμή, ποὺ κινδύνεψε, ἔταξε νὰ χτίσει ναὸ στὸν ἅγιο. Καὶ πράγματι τὴν ἴδια χρονιά, σὰν εὐχαριστήριο προσφορὰ τὸν ἔχτισε στὴ θέση καὶ μὲ ὑλικὰ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Διόνυσου, ποὺ μνημονεύσαμε στὴν ἀρχή, (Φραγκ. Μίλλερ, μ. Φουρ. 275 καὶ Τσεβ. Β, 89 καὶ 335).

Ἐπιγραφὴ πάνω ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ τοῦ ναοῦ γράφει ἀνορθόγραφα στὰ ἑλληνικά: «Ἀνηγέρθη ὁ θῦος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου δηὰ συνεργείας καὶ πόθου πολοῦ τοῦ θεοσεβεστάτου καβαλάρη μησὲρ Ἀντώνη τὲ Φλάμα..

Καὶ μὲ δεύτερο χριστιανικὸ μνημεῖο στολίζεται τὸ βουνὸ Πτῶο (726 μ.). Ἕνα τέταρτο τῆς ὥρας πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ θέση Περδικόβρυση, ὅπου τὰ ἀπομεινάρια τοῦ μαντείου τοῦ Πτώου Ἀπόλλωνα, βρίσκεται τὸ μοναστήρι τῆς ὁσίας Πελαγίας. Εἶναι χτισμένο σὲ ὑψόμετρο 566 μ. καὶ στὸ μέσο ἑνὸς ὀροπέδιου μιᾶς ἀπὸ τὶς τρεῖς κορυφές, (τῆς δυτικῆς), τοῦ βουνοῦ. Ἄγνωστος εἶναι ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς του. Ὑπολογίζουν ὅτι εἶναι σύγχρονο μὲ τὸ μοναστήρι τοῦ Δομβοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς Δαύλειας καὶ ὅτι θὰ ἱδρύθηκε γύρω στὸν 16ο αἰώνα. Πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ὁσία Πελαγία, ποὺ ἔζησε τὸν Ε' αἰώνα καὶ γιορτάζει στὶς 8 Ὀκτωβρίου καὶ στὶς 4 Μαΐου.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα μεγάλο τετραγωνικὸ συγκρότημα κτιρίων. Στὸ μέσο εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ γύρω τὸ ἡγουμενεῖο, τὰ κελιὰ καὶ οἱ ξενῶνες. Ἡ ἐκκλησία ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου· εἶναι ἁρμονικὸ καὶ ὡραῖο οἰκοδόμημα νεώτερων χρόνων καὶ στολίζεται ἀπ' ἔξω μὲ μιὰ μεγάλη γλυπτὴ μαρμάρινη βρύση.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Στὸν αὐλόγυρο κυπαρίσσια, πλατάνια καὶ δελαγιδιὲς καὶ στὸ γύρω μεγάλο πλάτωμα καρποφόρα δέντρα παρουσιάζουν ἕνα ἀνεπάντεχο καὶ πρόσχαρο τοπίο.

Τὸ ἔξοχο θέαμα ἀπ' ἐδῶ ἐπάνω τῆς ἀπέραντης Κωπαΐδας μὲ τὶς παράπλευρες λίμνες τῆς Ὑλίκης καὶ τῆς Παραλίμνης κι ὁ καθαρὸς ἀέρας τῆς κορυφῆς συνεπαίρνει καὶ γοητεύει τὸν ἐπισκέπτη. Γενικὰ ὁ χῶρος προσφέρεται γιὰ ξεκούραση, ἠρεμία, αὐτοσυγκέντρωση καὶ ψυχικὴ ἀνάταση.

Ὅμως τὸ μοναστήρι ἦταν ἐγκαταλειμμένο γιὰ κάμποσα χρόνια καὶ κινδύνευε νὰ καταστραφεῖ. Χάρη ὅμως στὴ μέριμνα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Μητροπολιτῶν Θηβῶν καὶ Λεβαδείας, τοῦ τέως κ. Νικοδήμου καὶ τοῦ νῦν κ. Ἱερωνύμου καὶ στὸ ζῆλο τῆς μοναχῆς Μακρίνας (κόρης ἀπὸ τὴ Λειβαδιὰ κατὰ κόσμον Μαρίας Τσιροπούλα) ὄχι μόνο περισώθηκε, ἀλλὰ ἐπανέκτησε καὶ τὴν παλιά του αἴγλη.

Ἡ μοναχὴ Μακρίνα, ποὺ ἀποσύρθηκε ἐδῶ, γιὰ νὰ μονάσει κι ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ἡγουμένης, ἀνέπτυξε μιὰ ἀξιοθαύμαστη δραστηριότητα. Χάρη στὸ ψυχικό της σθένος —παρέμενε στὴν ἀρχὴ καὶ παραμένει καὶ τώρα χωρὶς ἄλλη συντροφιὰ— καὶ χάρη στὴν τόλμη, τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὸ ἐξαίρετο ἦθος της, ἀποκαταστάθηκαν ὅσα εἶχαν φθαρεῖ καὶ ἐπανέκτησε τὸ μοναστήρι τὴν ἀγάπη τῶν περιοίκων. Στὶς γιορτές του χιλιάδες προσκυνητῶν προσέρχονται ἀπ' ὅλη τὴ Βοιωτία.

Μὲ μιὰ μικροανάβαση ἀπὸ τὸ μοναστήρι ἀγναντεύουμε ἀπ' ἐδῶ καὶ χαιρετίζουμε καὶ τὴν ἑπτάπυλη Θήβα, ποὺ στὴ δικαιοδοσία της ὑπαγόταν κι ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάγεται τὸ δουνό. Ἡ πανάρχαια πόλη τῶν Λαβδακιδῶν, ποὺ μὲ τοὺς μύθους της τροφοδότησε τὰ ἀνεπανάληπτα ἔργα τοῦ τραγικοῦ λόγου τῶν προγόνων μας, καὶ ποὺ μᾶς ἔδωσαν τόσο ἀδρὰ τὶς σκληρὲς δοκιμασίες, τὶς ταπεινὲς καταπτώσεις, ἀλλὰ καὶ τὶς φωτεινὲς ἐξάρσεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἀσπρολογᾶ στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντα. Μᾶς θυμίζει τὸν «Οἰδίποδα τύραννο», τοὺς «Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας», τὴν «Ἀντιγόνη»...

Ἔρχονται στ' ἀφτιά μας —γιατὶ δυστυχῶς ἡ αὐθαιρεσία κι ἡ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

τυραννία ἐξακολουθοῦν νὰ βασιλεύουν στὸν κόσμο— οἱ γοερὲς φωνὲς διαμαρτυρίας τῆς δύσμοιρης κόρης Ἀντιγόνης κατὰ τοῦ τύραννου βασιλιᾶ, θείου της, Κρέοντα καὶ μᾶς συγκλονίζουν:

Ὦ γῆς Θήβης ἄστυ πατρῶον καὶ θεοὶ προγενεῖς
ἄγομαι δὴ κοὐκέτι μέλλω.
Λεύσσετε, Θήβης οἱ κοινανίδαι, τὴν βασιλειδᾶν μούνην λοιπήν,
οἷα πρὸς οἵων ἀνδρῶν πάσχω τὴν εὐσεβίαν σεβίσασα. (937 - 943).

Καὶ σὲ μετάφραση τοῦ Ν. Σφυρόερα.

Ὦ Θήβα, ὦ πατρίδα μου, κι ἐσεῖς, Θεοὶ τῆς γενιᾶς μου
μὲ σέργουν τώρα ὑστερνά, καὶ δὲ θ' ἀργοπορήσω.
Ἐγώ, ἡ βασιλοπούλα σας, ὦ προεστοὶ τῆς Θήβας, ἡ μόνη, ποὺ σᾶς (ἔμενα,
θωρεῖτε τί παθαίνω — κι ἀπὸ ποιόν— γιατὶ ἐτίμησα ὅσα οἱ θεοὶ (τιμοῦνε.

Ἀλλά, πρὶν κατεβοῦμε ἀπὸ τὰ ψηλώματα τοῦ Πτώου, ἂς κλείσουμε τὴν περιήγησή μας τούτη μὲ μιὰ δέηση καὶ μιὰ εὐχή: νὰ εὐοδωθοῦν οἱ προσπάθειες καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν προοδευτικῶν καὶ φιλειρηνικῶν λαῶν τῆς γῆς, ὥστε νὰ ἐκλείψει ἡ βία καὶ ἡ αὐθαιρεσία καὶ νὰ βασιλέψει ἡ ε ἰ ρ ή ν η ἡ «βαθύπλουτος καὶ καλλίστα μακάρων θεῶν», ὅπως τὴ χαρακτηρίζει στοὺς πιὸ κάτω ὡραίους στίχους του ὁ Εὐριπίδης, ἡ εἰρήνη, ποὺ τόσο λαχταροῦσε κι ἐκεῖνος, ὅπως τὴ λαχταρᾶ καὶ ὁλόκληρος ὁ σημερινός μας κόσμος καὶ ποθεῖ μὲ «καλλιχόρους ἀοιδὰς καὶ φιλοστεφάνους κώμους» νὰ τὴ χαρεῖ.

«Εἰρήνα βαθύπλουτε καὶ
καλλίστα μακάρων θεῶν,
ζῆλός μοι σέθεν· ὡς χρονίζεις!
δέδοικα δέ, μὴ πρὶν (πόνοις)
ὑπερβάλῃ μὲ γῆρας,
πρὶν σὰν χαρίεσσαν προσιδεῖν ὥραν,
καὶ καλλιχόρους ἀοιδάς,
φιλοστεφάνους τε κώμους». (ἀποσ. 462).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

ΜΕΡΙΚΑ ΑΚΟΜΗ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΚΡΙΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Θ. ΔΑΛΚΑ

... Ὁ Θ. Δάλκας καὶ μὲ τοῦτον τὸν τόμο, ποὺ εἶναι καρπὸς ἔντονης φιλοπατρίας, ὑπεύθυνης ἔρευνας, προσεκτικῆς ἐπιλογῆς καὶ μαστορικῆς σύνθεσης, μᾶς ξεναγεῖ κατὰ περιοχὲς στὴν ἐπαρχία Λειβαδιᾶς... Ὁ συγγραφέας παρεμβάλλοντας στίχους ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, τὸν Ὅμηρο, τὸν Πίνδαρο, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Σικελιανό, τὸν Ρίτσο καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Στράβονα, τὸν Παυσανία καὶ ἀπὸ νεώτερους ἱστορικοὺς ἀνεβάζει ποιοτικὰ τὴν ἱστοριογραφική του σύνθεση καὶ μὲ τὴν ὡραία γλώσσα, τὸ προσωπικό του ὕφος καὶ τὸν δυνατὸ λυρισμὸ στὶς περιγραφές του, τὴν κάνει εὐκολοδιάβαστη, ζωντανή, συναρπαστική, ἐπωφελῆ...
Συγχαίρω τὸν πνευματικό μας ἀδερφό, διαλεχτὸ τέκνο τῆς Βοιωτίας, γιὰ τὴ συνολικὴ μέχρι τώρα προσφορά του καὶ γιὰ τὴ φιλοπατρία του.

Ἀπόστολος Ζορμπᾶς — **Περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς», τ. 176**
Συγγραφέας - κριτικὸς

... Χαίρομαι ἀληθινά, καὶ τὸ ἔχω ἐκφράσει καὶ προσωπικά, τὴν σεμνὴ καὶ ἀθόρυβη προσπάθεια τοῦ ἀγαπητοῦ Θύμιου Δάλκα, ποὺ πολλὰ τοῦ ὀφείλουν οἱ συντοπίτες μας, γιὰ νὰ μαθευτεῖ μὲ τὰ δημοσιεύματά του ἡ παλαιότατη ἱστορία μας...
... Εὔχομαι πάντα νὰ μὴ τοῦ ἀπολείψει ἡ ἐρευνητικὴ διάθεση καὶ ἡ ἀπροσποίητη ἀφήγηση. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρω ὡς ἀφοσιωμένος ἀναγνώστης του...

Κωστῆς Μεραναῖος — **Ἐφημ. «Βοιωτικὴ ὥρα», ἀρ. φύλ. 104**
Συγγραφέας - κριτικὸς

... Μὲ γοητευτικὴ λογοτεχνικὴ ἀπόδοση καὶ μὲ ἀρκετὴ τεκμηρίωση ὁ συγγραφέας Θ. Δάλκας, χάρισε στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἕνα ἀνάγνωσμα πολύπλευρα εὐχάριστο καὶ ὠφέλιμο γιὰ τοὺς νεοέλληνες, ποὺ δὲν πολυνοιάζονται γιὰ τὰ ἱστορικὰ τοῦ τόπου τους...

Πάνος Ι. Βασιλείου — **Περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς». τ. 168**
Συγγραφέας - κριτικὸς

... Παρατάσσει καὶ στὸν Β΄ τόμο τῶν «Ἱστορικῶν περιπάτων» ἕνα πλούσιο ὑλικὸ ἐπεξεργασμένο, ἀρχιτεκτονημένο, θεωρημένο μὲ διεισδυτικὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

κριτικὴ ματιὰ καὶ διανθισμένο μὲ ὅ,τι διδακτικότερο καὶ γλαφυρότερο φιλολογικὸ ἐπιμύθιο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἤθους ἀνάμεσα στὸ διάβα τῶν σκληρῶν καὶ πικρῶν αἰώνων τῆς ἱστορίας μας...

Κωνσταντ. Ἀβραάμ **Περιοδ. «Πνευματικὴ Ρούμελη», τ. 25**
Ἐκδότης, συγγραφέας, κριτικὸς

... Μέσα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν βιβλίων τοῦ Θ. Δάλκα προβάλλουν ἀνάγλυφα ἡ ἀκρίβεια, ἡ σχολαστικὴ λεπτομέρεια στὴν περιγραφή, ποὺ ὅμως δὲν κουράζει, ἡ ἄφογη λογοτεχνικὴ ἔκφραση, ποὺ γίνεται μὲ ἀμεσότητα καὶ ζωντάνια καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴν ἀλήθεια.
Ἀκόμα προβάλλουν ἡ ἄνεση, ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ εὐχέρεια, ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ χειρισμὸ τοῦ λόγου ἀπὸ τὸν συγγραφέα...

Γιάννης Παυλίδης **Περιοδ. «Πνευματικὴ Ρούμελη», τ. 21**
Ἐπόπτης Δμ. Ἐκπαιδεύσεως

... Στὰ χρόνια, ποὺ πέρασα στὴ Βοιωτία καὶ κοντά σου σεβαστὲ φίλε, ἔμεινα ἀνυποψίαστος γιὰ τοῦτες τὶς ὑπέροχες ἀνησυχίες σου. Μὰ θεωρῶ τύχη ἀγαθὴ τὴν εὐκαιρία τῆς μελέτης τῶν βιβλίων σου, γιατὶ μοῦ ξανάφεραν τὸ χαμένο γέλιο καὶ κάναν μεγαλύτερη τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὸν τόπο, ποὺ τὸν ἔνιωσα σὰν δεύτερη πατρίδα μου...

Νίκος Νικολόπουλος **13 - 10 - 1984**
Λογοτέχνης - ποιητὴς

... Μὲ τὸ καλαίσθητα τυπωμένο ὀλιγοσέλιδο βιβλιαράκι «Παναγιὰ Λυκούρεση», χάρισε στὰ ἑλληνικὰ γράμματα μιὰ πολύπλευρα ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ ἔρευνα... Θεωρῶ ὅτι δικαιοῦται ἐπαίνου ὁ συγγραφεὺς γιὰ τὴ μελέτη του αὐτή...

Πάνος Ι. Βασιλείου **Περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς», τ. 147**
Συγγραφέας - κριτικὸς

... Ἀρχαιολάτρης, πατριδολάτρης, γνήσιος πνευματικὸς ἐργάτης, εὐσυνείδητος καὶ εὐμέθοδος μελετητὴς τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, ὁ καλὸς αὐτὸς συγγραφέας, ἐπιτελεῖ ἕνα καθῆκον, μιὰ ὡραία εἰσφορὰ στὴ γνώση τοῦ τόπου μας καὶ τῶν ἀνθρώπων του μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ μελέτημα «Χαιρώνεια»...

Κώστας Ἀβραάμ **Περιοδ. «Πνευματικὴ Ρούμελης», τ. 9**
Ἐκδότης, συγγραφέας, ποιητής

... Ἱστορικὸ καὶ λυρικὸ ὁδοιπορικὸ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ καινούργιο βιβλίο τοῦ Θύμιου Δ. Δάλκα... Ἕνα βιβλίο ποὺ τὸ χαίρεται κανεὶς γιὰ τὶς ἱστορικές του πληροφορίες καὶ τὴ λυρικὴ εὐαισθησία του... Αἰχμαλωτίζει ψυχικὰ τὸν ἀναγνώστη... Πρόκειται γιὰ ἕνα ἱστορικὸ ἀρχαιολόγο, λυρικὸ μεγαλυνάρι, τῆς Λειβαδίτικης περιοχῆς...

Θεόκτιστος Λαϊνᾶς **Περιοδ. «Στερεὰ Ἑλλάς», τ. 188, Φεβρ. 1985**
Συγγραφέας - Κριτικὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Ὁ τύπος τῆς Λειβαδιᾶς

... Ὁ Θ. Δάλκας ὁ δημιουργικὸς ἱστορικός μας μέσα ἀπὸ τὸν πλούσιο πνευματικό του διάκοσμο μᾶς ξεναγεῖ μὲ γόνιμη ἀπαλότητα στὸν τόπο μας... Τὰ βιβλία του εἶναι πηγὲς ἔρευνας γιὰ ὅλους μας.

Ἐφημερ. «Πολιτιστικὲς σελίδες», ἀρ. φύλ. 9.

... Στὶς σελίδες τῶν «ἱστορικῶν περιπάτων» ὁ ἐκπαιδευτικὸς θὰ βρεῖ τὴ μυθολογία, τὴν προϊστορία, τὴν ἱστορία, τὶς παραδόσεις καὶ κάθε νεώτερη πληροφορία γιὰ τὴν ἐπαρχία μας.

Ἐφημερ. «Δασκαλικοὶ παλμοί», ἀρ. φύλ. 3.

... Μεγάλη ἡ προσφορὰ τοῦ κ. Δάλκα στὸν ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ χῶρο τῆς Βοιωτίας, ποὺ γιὰ ὁλόκληρη ζωὴ ἀναλώθηκε ὄχι μόνο σὰν δάσκαλος καὶ παιδαγωγός, ἀλλὰ καὶ σήμερα σὰν δημιουργικὸς ἄνθρωπος κρατάει ἄσβεστη τὴν πνευματικὴ φλόγα του, τόσο ἀπαραίτητη στὴν ταραγμένη καὶ γεμάτη σύγχυση ἐποχή μας...

Ἐφημερ. «Βοιωτικὴ ὥρα», ἀρ. φύλ. 75.

... Ἡ καινούργια ἐργασία (ἱστορικοὶ περίπατοι) τοῦ συγγραφέα προστίθεται στὶς τόσες ἀξιέπαινες καὶ θαυμαστὲς προσπάθειες, ποὺ ἔχει ἐκδόσει μέχρι σήμερα...

Ἐφημερ. «Παρατηρητής», ἀρ. φύλ. 138.

... Γενναῖος, πολεμικὸς καὶ ἀντιστασιακὸς ἀγωνιστής, εὐσυνείδητος καὶ τίμιος ἐρευνητὴς τοῦ ἱστορικοῦ ὑποστρώματος ὁ Θ.Δ. ἐκυκλοφόρησε βαρυσήμαντη ἱστορικὴ μελέτη μὲ τίτλο «Ὁ ὅσιος Λουκᾶς καὶ τὸ μοναστήρι του»...

Ἐφημερ. «Φωνὴ τῆς Λεβαδείας», ἀρ. φύλ. 301.

... Εἶναι μιὰ πραγματικὴ περιήγηση στὴν ἱστοτρία, τὸ χρόνο καὶ τὸ χῶρο, ποὺ τὴν κάνει μὲ γλαφυρότητα, ἱστορικὴ συνέπεια καὶ προπαντὸς μὲ ὑπευθυνότητα, ποὺ ἄλλωστε τὸν διακρίνει... Συγχαίρομε τὸν ἄξιο συγγραφέα γιὰ τὴν ὡραία προσφορά, ποὺ κάνει πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς μας...

Ἐφημερ. «Ἀττικοβοιωτικός», ἀρ. φύλ. 871.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ὀρχομενὸς ..... σελ. 7
2. Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ..... » 21
3. Ὁ θησαυρὸς τοῦ Μινύα στὸν Ὀρχομενὸ ..... » 27
4. Οἱ τάφοι τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ἀκταίωνα στὸν Ὀρχομενὸ » 35
5. Τέκνο τοῦ Ὀρχομενοῦ ὁ θεὸς τῆς ἰατρικῆς Ἀσκληπιὸς .. » 42
6. Ὁ Διόνυσος καὶ τὰ Ἀγριώνια ..... » 48
7. Ἡ Ἀκιδαλία πηγὴ καὶ οἱ Ὀρχομένιες Χάριτες ..... » 60
8. Τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας στὴ Σκριποῦ ..... » 71
9. Ἡ ἀκρόπολη τοῦ Βοιωτικοῦ Ὀρχομενοῦ ..... » 80
10. Ἡ Ὁμηρικὴ Τεγύρα ..... » 86
11. Τὸ χωριὸ Διόνυσος ..... » 94
12. Ὁ ἅϊ Νικόλας στὰ Καμπιὰ ..... » 100
13. Οἱ Κῶπες ..... » 111
14. Ἡ Κωπαΐδα ..... » 126
15. Τὸ Γλά ..... » 144
16. Τὸ Ἀκραίφνιο ..... » 153

Μερικὰ ἀκόμη ἀποσπάσματα κριτικῶν γιὰ τὸ ἔργο .... » 164

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Τὸ βιβλίο αὐτὸ «ΛΕΙΒΑΔΙΑ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ - Γ' - Στὰ βορειοανατολικά της», τοῦ Θύμιου Δ. Δάλκα, (Ἀθηνῶν 646, Λειβαδιά, τηλ. 0261 - 28229), τυπώθηκε τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1985, στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Λευτέρη Ρήγα, Γερανίου 13 - τηλ. 5249792, Ἀθήνα.

*

Τὰ σκίτσα εἶναι τῆς κ. Μαίρης Λαγαροῦ - Στογιαννιτσάκη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λεβαδείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λαβαδείας